

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŐKİLERİ (1920-1938)**” başlıklı bu çalıŐmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma baŐvurmaksızın, tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bűtűn yapıtların, hem metin içinde hem de kaynakçada yűntemine uygun biçimde gűsterilenlerden olduğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İsmail TÜRK
20 Eylül 2006

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1920-1938)

İsmail TÜRK

ÖNSÖZ

Tarih olayları neden-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir. Tarihsel olayları bu çerçevede inceleyerek günümüzdeki mevcut durumla bağlantı kurmak, gelecekteki uluslararası ilişkileri belirlemek ve uzağı görmek adına son derece önemlidir. Tarihsel bakış açımızı yitirdiğimiz, geçmiş ile günümüz arasındaki bağlantıları kuramadığımız şu dönemlerde ulusal çıkarlarımızı gözetmeksizin izlenen dış politikalarla her geçen gün biraz daha bağımlı hala geliyoruz.

Tarihten ders almak gerektiği ana fikrinden hareketle yapılan bu çalışmada, Atatürk döneminde yürütülen dış politika anlayışı çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiştir.

Tarihte Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı Osmanlı Devletinin batı topraklarındaki Mağrib (Fas, Tunus, Trablus, ve Cezayir'i içine alan bölge) bölgesinde Amerikanın Akdeniz üzerinden daha doğuya gerçekleştirdiği ticari deniz taşımacılığı esnasında yaşadığı vergi verme ve geçişlerle ilgili yaşanan sorunlar neticesinde, Amerikalıların Osmanlı Devleti nezdinde ticari kaygılarını gidermek adına yaptığı girişimlere dayanmaktadır. Siyasi anlamda ilişkilerin başlangıcı ise 1830 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşmasına dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren siyasi ilişkiler çok yavaş gelişmiş, ilişkiler iki ülke arasındaki ticari kaygılar çerçevesinde şekillenmiştir. Amerika ise Osmanlı Devleti ile ilişkilerini bu ülke ile ticaret yapan Amerikan vatandaşlarının haklarını korumak ve misyonerlik çalışmalarının sekteye uğratılmasını önlemek esasları üzerine yürütmüştür. Birinci Dünya Savaşına kadar Türk-Amerikan ilişkileri aşağı yukarı bu çerçevede gerçekleşmiş, Birinci Dünya Savaşında iki ülkenin karşı taraflarda olmasından ötürü diplomatik ilişkiler uzun süre kesintiye uğramıştır. Bu dönemde siyasal ilişkilerin düşük yoğunlukta seyretmesinin en önemli iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan

birincisi Amerikanın Avrupa ve etrafında meydana gelen olaylara ilgisiz kalması ve iç politika kaygılarından ötürü uzak ülkelerin işlerine karışmama politikası; ikincisi ise Türkiye'nin bu dönemlerde Avrupa'nın sömürgeci büyük devletleri ile siyasal sorunlar yaşaması ve parçalanma sürecindeki bir imparatorluğun kendi içinde yaşadığı ciddi sorunlar ve çalkantılardır.

Türk kurtuluş savaşı sırasında Amerika Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemiş, savaş boyunca bölgedeki Amerikan Misyonerlik çalışmalarının devamını sağlamaya çalışmış ve bu dönemde ortaya çıkan manda tartışmaları ile dolaylı olarak siyasal açıdan gündem oluşturmuştur.

Araştırmanın tarihsel aralığı olan TBMM'nin açılışı ile Atatürk'ün ölümü arasında kalan dönemde siyasal ilişkiler yeniden kurulmuş ve Atatürk'ün gayretleri ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Atatürk döneminde izlenen akılcı ve geleceğe dönük dış politikalarla ikili ilişkilerde önemli mesafeler alınmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel geçmişi ile ilgili değişik dönemlere ait araştırmalar yapılmış olmasına rağmen Atatürk dönemine ait detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Genellikle bu araştırmalarda ilişkilerin başlangıç tarihi 1945 olarak alınmış ve yakın dönemin ilişkileri incelenmiştir. Bu araştırmada Türk-Amerikan ilişkileri, Atatürk döneminin kişilikli ve ilkeli dış politikaları çerçevesinde değişik boyutları ve önemli olayları ele alınarak incelenmiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonra ABD ile ilişkiler Türk Dış Politikasının temel yapı taşı haline gelmiştir. Türkiye'nin gerek ABD ile gerekse diğer ülkelerle ilgili ilişkilerini belirleyen temel değişken ABD ile olan ortak ilişkileridir.

Günümüzde uluslararası ilişkilerde en temel sorun, dış politikadaki kimlik ve kişilik sorunudur. Türkiye ülke onurunu ve tarihsel geçmişini göz ardı eden, uzun vadeli olmayan günlük ve sömürgeci devletlere mahkum tek yanlı politikaları ile Atatürk'ün hedef gösterdiği özgür ve medeni ülkeler arasında olmaktan çok uzak bir noktadır. Bu noktadan geriye yani başlangıç noktasına dönüp bakmakta yarar vardır. Bu başlangıç noktası Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ve gelişme dönemleridir. Atatürk döneminde yapılanları ve bu gün unuttuklarımızı yeniden hatırlayarak öze dönüş yapmak bu temel sorunları çözecektir. Geleceği görmek geçmişi bilmek ve onu

unutmamakla mümkün olur. Bu araştırma ümit ederim ki bu tarihsel gerçeği yeniden hatırlatmak adına bu amaca hizmet eder.

Araştırmalarım boyunca bana her konuda yardımcı olan ve yol gösteren Prof.Dr. S. Kemal KARTAL'a ve tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Mehmet ARI'ya teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, yüksek lisans öğrenimim boyunca emeği geçen ve kendilerinden çok şey öğrendiğim bütün hocalarıma teşekkür ediyorum. Gerek yüksek lisans öğrenimim gerekse tez çalışmam boyunca yardım ve desteğini esirgemeyen sevgili eşim ve aileme de gösterdikleri sabır ve hoşgörüden ötürü teşekkür ediyorum.

İsmail TÜRK

20 Eylül 2006

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1920-1938)

Yüksek Lisans Tezi, İsmail TÜRK

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2006

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Mehmet ARI

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Dünyanın küresel değerlerle yeniden şekillendiği ve dengelerin değiştiği günümüzde ABD ile Türkiye arasındaki çok boyutlu ilişkiler, Türk Dış Politikasının belirleyici unsurunu oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkileri iyi algılamak ve ülkeler arasındaki ilişkilerin bu gününü ve geleceğini iyi değerlendirmek için bu ilişkilerin tarihsel kökenini bilmek son derece önemlidir. Bu anlamda, Türk-Amerikan ilişkilerinin “Atatürk Dönemine” ait bölümünü incelemenin, bu günkü durumu anlamak ve gelecek için daha doğru politikalar üretmek adına yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

ABD ile olan siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkileri mahkum durumdan kurtararak normalleştirmek için geçmişten ders almaya, emperyalist ülkelerin işgal ve saldırılarına karşı koyarak, bir ulusun kaderini değiştirip, yeniden ayağa kalkma becerisini göstermiş Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk’ün izlediği dış politikaları örnek alarak, yeniden ve bir kez daha “ayağa kalkmaya” ihtiyaç vardır.

Bu araştırmada Birinci Dünya Savaşı ile kesilen Türk-Amerikan İlişkileri Atatürk Dönemi (1920-1938) temel alınarak, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları ile değerlendirilmiştir. İlişkilerin tarihsel kökenini incelemek maksadıyla Osmanlı-Amerikan ilişkileri de ana hatları ile ortaya konmuştur. Daha sonra Atatürk dönemi ilişkileri, değişik boyutları ve önemli tarihsel olaylarıyla birlikte incelenmiştir. Türk-Amerikan İlişkileri Atatürk’ün oluşturduğu ve kendi dönemi boyunca uyguladığı akılcı, dengeli ve çok yönlü politikalar çerçevesinde irdelenmiştir. Bu anlamda, Atatürk Döneminde Amerika ile ilişkilerin geliştirilme çabaları ve izlenen dış politikaların günümüzdeki durum ile kıyaslanması, Atatürk ilke ve devrimlerinden ne kadar uzaklaşıldığını da ortaya koyacaktır.

Araştırma konusu dört kesim yaklaşımına göre sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırma hakkında genel bilgilere yer verilmiş, ikinci bölümünde ise konuyla ilgili daha önce kişiler ve kurumlar tarafından yapılmış olan araştırmalar kısaca anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, Atatürk Dönemi öncesi Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiş, ilişkilerin başlangıcından itibaren siyasi ve ticari boyutları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Atatürk Döneminde izlenen dış politikanın temel ilkeleri ve temel nitelikleri incelenmiştir. Beşinci bölümde, ise Amerikan diplomasisinin temel esasları ile Atatürk Dönemindeki Amerikan politikaları genel olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın çözümlendiği ve Atatürk Dönemini içeren altıncı bölümde, TBMM ile Amerika arasındaki ilişkilerin yeniden kurulma çabalarından bahsedilmiş, Lozan Konferansında Amerikanın tutumu ve bu dönemde yapılan Türk-Amerikan Antlaşmaları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Resmi ilişkilerin yeniden kurulması ve sonraki dönemde ilişkilerin genel seyri anlatıldıktan sonra, Amerikan okullarının durumu ve Amerikanın misyonerlik çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. İlişkilerin sosyo-kültürel boyutlarını ortaya koymak amacıyla Türkiye'den Amerika'ya göç ve Amerikan edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki etkilerinden bahsedilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

Yedinci bölümde, Atatürk'ün Türk-Amerikan ilişkilerine kişisel katkıları incelenmiş ve ABD başkanı Roosevelt ile Atatürk arasındaki kişisel dostluktan bahsedilmiştir. Atatürk'ün ölümünün Amerika ve Amerikan basınındaki yansımaları incelenerek bu bölüm tamamlanmıştır.

Araştırmanın son bölümü olan sekizinci bölümde ise araştırmadan elde edilen bulgular ve bu bulgulara yönelik geliştirilen öneriler üzerinde durulmuş, bu öneriler çerçevesinde sonuca ulaşılmıştır.

Araştırmada sıkça geçen anahtar sözcükler ise; Türkiye, Amerika, Atatürk Dönemi, Dış Politika ve Uluslararası İlişkilerdir.

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1920-1938)

İsmail TÜRK

KISA İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCELERİ VE YÖNTEMİ.... 14

İKİNCİ KESİM

İLİŞKİLERİN BAŞLANGICI VE ATATÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR..... 21
3. ATATÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ..... 23

ÜÇÜNCÜ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA İLKELERİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

4. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI..... 68
5. DÖNEMİN AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI..... 79
6. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ (1920-1938)..... 88
7. ATATÜRK VE AMERİKA..... 181

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ..... 199
- KAYNAKÇA..... 216

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1920-1938)

İsmail TÜRK

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	
Onur Sözü.....	1
Önsöz.....	2
Özet ve Anahtar Sözcükler.....	5
Kısa İçindekiler.....	7
İçindekiler.....	8
Çizelgeler Dizelgesi.....	12
Kısaltmalar Dizelgesi.....	13

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCELERİ VE YÖNTEMİ	14
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	14
1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı	15
1.3. Araştırmanın Yöntemi Bilgi Toplama ve İşlem Teknikleri.....	17
1.4. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	18
1.5. Araştırmanın Anahtar Kavramları	18
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası	19

İKİNCİ KESİM

İLİŞKİLERİN BAŞLANGICI VE ATATÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR.....	21
2.1. Kişiler Tarafından Yapılmış Araştırmalar	21
2.2. Kurumlar Tarafından Yapılmış Araştırmalar.....	22
3. ATATÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	23

3.1. Osmanlı İle Amerika'nın Mağrib'de İlk Tanışması.....	23
3.2. Osmanlı-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri.....	24
3.2.1. İlişkilerin Başlangıcı.....	25
3.2.2. Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı ve Temsilciliklerin Kurulması.....	27
3.2.3. Ticari İlişkiler	32
3.2.3.1. 1830 Dostluk ve Ticaret Antlaşması.....	34
3.2.3.2. 1862 Ticaret Antlaşması.....	35
3.2.3.3. Silah Ticareti.....	36
3.2.4. Amerikan Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları.....	39
3.3. Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Mücadele Dönemi Arasında İlişkiler (1914 -1920).....	43
3.3.1. Paris Barış Konferansı ve Amerika.....	45
3.3.2. Wilson Prensipleri ve Türkiye'deki Yansımaları.....	48
3.3.3. Londra Konferansı ve Amerika.....	53
3.3.4. Manda Meselesi ve Amerikan Mandası.....	54
3.3.4.1. Manda ve Himayenin Tanımı.....	54
3.3.4.2. Amerikan Mandası ve Türkiye'de Mandanın Savunulma Gerekçeleri.....	55
3.3.4.3. Manda Konusunun Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Tartışılması.....	59
3.3.4.4. Amerika'nın Türkiye Mandasını Reddetmesi.....	62
3.3.5. Türk Ulusal Mücadelesinin Amerikan Basınındaki Yansımaları.	63

ÜÇÜNCÜ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA İLKELERİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

4. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	68
4.1. Atatürk Dönemi Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	71
4.2. Atatürk Dönemi Dış Politikasının Temel Hedefleri.....	76

5. DÖNEMİN AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI	79
5.1. Amerikan Diplomasinin Genel Esasları.....	79
5.2. Atatürk Dönemindeki Amerikan Politikalarının Temel.....	83
6. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ (1920-1938)	88
6.1. Ankara ve Amerika'nın Yeniden Tanışma Çabaları.....	88
6.2. Türk Amerikan İlişkilerinin Yeniden Başlatılması Girişimlerinde Amiral Bristol'ün Rolü.....	96
6.3. Lozan Konferansı ve Amerika'nın Tutumu.....	98
6.3.1. Lozan Konferansına Karşı Amerikan Kamuoyunun Tepkileri.....	101
6.3.2. Amerika'daki Lozan Yanlısı Tepkiler ve Türklerin Bu Konudaki Çalışmaları.....	103
6.4. Lozan'dan Sonra İlişkilerin Seyri ve Amerikan Senatosu'nda Lozan Antlaşmasının Görüşülmesi	109
6.5. Türkiye İle Amerika Arasında Yapılan Antlaşmalar.....	114
6.5.1. Chester Projesi ve Şarkî Anadolu Demiryolları Antlaşması (9 Nisan 1923).....	115
6.5.2. Lozan'da İmzalanan Genel Antlaşma ve Suçluların İadesine Dair Antlaşma (6 Ağustos 1923).....	120
6.5.3. Diplomatik ve Konsolosluk İlişkilerinin Kurulmasına Dair Antlaşma (Modus Vivendi) (17 Şubat 1927).....	123
6.5.4. Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması (1 Ekim 1929).....	127
6.5.5. Oturma Antlaşması (28 Ekim 1931).....	128
6.6. Resmi İlişkilerin Yeniden Kurulması ve Sonrasında İlişkilerin Genel Seyri.....	128
6.6.1. Amerikan Büyükelçisi Joseph C. GREW'in Göreve Başlaması.....	129
6.6.2. Türk Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'in Göreve Başlaması.....	131
6.6.3. Resmi İlişkilerin Kurulmasından Sonra ilişkilerin Genel Seyri....	135
6.7. Montrö Sözleşmesi'nde Amerika'nın Tutumu.....	147

6.8. Amerikan Misyonerlik Çalışmaları ve Amerikan Okullarının Durumu.....	149
6.8.1. Ulusal Eğitim Politikası Çerçevesinde Yabancı Okulların Durumu.....	152
6.8.2. Amerikan Okullarının Durumu.....	155
6.8.3. Bursa Amerikan Kız Kolejli Olayı.....	160
6.8.4. Amerikan Okullarının Türkiye'ye Etkileri.....	164
6.9. Türkiye'den Amerika'ya Göç.....	167
6.10. Amerikan Edebiyatının Türk Edebiyatı Üzerindeki Etkileri.....	174
7. ATATÜRK VE AMERİKA.....	181
7.1. Atatürk'ten Amerikalı Çocuk Curtis La France'e Mektup.....	181
7.2. Atatürk ve Roosevelt.....	182
7.3. Atatürk'ün Ölümünün Amerika'daki Yansımaları.....	186
7.4. Atatürk' ten Sonra Türk Dış Politikasının Genel Seyri, ABD İle İlişkilerde Geline Durum ve Bazı Öneriler.....	190
DÖRDÜNCÜ KESİM	
GENEL DEĞERLENDİRME	
8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ.....	199
8.1. Bulgular.....	200
8.2. Öneriler	205
8.3. Sonuç	210
KAYNAKÇA.....	216

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Sayfa Numarası

Çizelge 1 : Türklerin Betimlemeleri Anketi.....	106
Çizelge 2 : Bulgular ve Öneriler Karşılaştırma Çizelgesi.....	199

KISALTMALAR DİZELGESİ

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
AD : Alt Denence
ATESE : Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı
B : Bulgu
Dr. : Doktor
İÜEF : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Km. : Kilometre
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
NATO : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı)
Ö : Öneri
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK : Türk Tarih Kurumu
Vb. : Ve benzeri, ve bunun gibi

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1920-1938)

İsmail TÜRK

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Araştırma Hakkında Açıklamalar başlıklı birinci kesim bir bölümden oluşmuştur. Bu kesimde araştırma hakkında tanıtıcı özet bilgiler yer almaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde çalışma hakkında tanıtıcı genel bilgiler ile konunun önemi, denenceler, amaç, bilgi toplama yöntemleri, anahtar kavramlar ve sunuş sırası verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Dünyanın küresel değerlerle yeniden şekillendiği ve dengelerin değiştiği günümüzde ABD ile Türkiye arasındaki çok boyutlu ilişkiler Türk Dış Politikasının belirleyici unsurunu oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkileri iyi algılamak ve ülkeler arasındaki ilişkilerin bu gününü ve geleceğini iyi değerlendirmek için bu ilişkilerin tarihsel kökenini bilmek son derece önemlidir. Türk-Amerikan ilişkilerinin “Atatürk Dönemine” ait bölümünü incelemenin, bu günkü durumu anlamak ve gelecek için daha doğru politikalar üretmek adına yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

Ülkemizin içinde bulunduğu coğrafya ve tarihsel geçmişi, kişilikli ve dengeli politikalar takip edilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin mevcut durumuna baktığımızda tek taraflı ve ABD çıkarları temeline dayalı olduğunu görmek mümkündür. Oysa iki bağımsız ülkenin karşılıklı çıkarları ve ortak noktaları ilişkilerin temelini oluşturmalıdır. İlişkiler tek taraflı olarak bir ülke lehine bozulmaya başladığında eşitlik, yerini

bağımlılığa ve mahkumiyete bırakır. Türk-Amerikan ilişkilerinde geline noktaya baktığımızda tek taraflı bağımlılık ve ikinci plana itilen ülke çıkarlarını görmek mümkündür.

ABD ile olan siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkileri mahkum durumdan kurtararak normalleştirmek için geçmişten ders almaya, emperyalist ülkelerin işgal ve saldırılarına karşı koyarak, bir ulusun kaderini değiştirip yeniden ayağa kalkma becerisini göstermiş Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk'ün izlediği dış politikaları örnek alarak yeniden "ayağa kalkmaya" ihtiyaç vardır.

Atatürk Döneminde Amerika ile ilişkilerin geliştirilme çabaları ve izlenen dış politikaların günümüzdeki durum ile kıyaslanması, Atatürk ilke ve devrimlerinden ne kadar uzaklaşıldığını ortaya koyacaktır.

1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı

Araştırmanın ana denencesi şöyledir:

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Dünya Emperyalizmine karşı verdiği eşsiz bir mücadele ve kanlı savaşlar neticesinde yeniden doğuşu ve dirilişi dönemi olan Atatürk Döneminde (1920-1938), Türkiye gerek Avrupa'ya gerekse ABD'ye karşı eşit haklara sahip, saygın bir devlet olarak izlediği onurlu, gerçekçi, dengeli ve çok yönlü dış politikalarla ülkenin ve toplumun hak ve menfaatlerini gözeterek dış ilişkilerini geliştirmiş ve yeni dünyada yerini sağlamlaştırmıştır. Atatürk Döneminde Türk-Amerikan ilişkileri de bu çerçevede kurulmuş ve Avrupalı ülkelere karşı alternatif olarak Amerika ile ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiştir. Osmanlı Döneminde daha çok ticari özellik taşıyan ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Amerika'nın uluslararası güç dengelerini değiştirebilecek yeni bir güç olarak sahneye çıkmasından sonra siyasi yönü ağırlıklı bir boyut kazanmıştır. Atatürk Döneminde Türk-Amerikan resmi ilişkilerinin yeniden kurulması ve geliştirilebilmesi için çok çaba harcanmış, ancak bu süreç değişik nedenlerden ötürü uzun sürmüştür.

Araştırmanın alt denenceleri (A.D) ise aşağıda sıralanmıştır:

A.D.1. Amerikanın zorlaması ve ticari amaçlarla Osmanlı döneminde başlayan Türk-Amerikan ilişkileri, Amerika'nın Avrupa işlerinden uzak durma ve yalnızlık politikasından ötürü, Birinci Dünya Savaşı sonrası ve Cumhuriyet döneminde yeteri kadar gelişme kaydedememiş ve normal ilişkilerin kurulması gecikmiştir.

A.D.2. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk-Amerikan ilişkilerinin yeteri kadar gelişmemesinin ve siyasi ilişkilerin yeniden kurulamamasının önemli nedenlerinden birisi de, Amerika'daki Ermeni örgütlerin ve Amerikan Senatosunu etkisi altında tutan Ermeni lobisinin Amerikan kamuoyunda Türkiye aleyhinde yarattıkları olumsuzluklardır. Anadolu'da Ermenilere uygulanan zorunlu göç esnasında soykırım yaşandığını iddia eden Ermeniler, Amerika'daki siyasi yönetimi etkilemeyi başarmışlar ve Amerika'nın taraf bile olmadığı Lozan Antlaşması esnasında Amerikan temsilcileri ile yapılan ve ilişkilerin yeniden normalleşmesini sağlayacak Genel Antlaşmanın Amerikan Senatosu tarafından onaylanmasını 1927 yılına kadar engellemişlerdir.

A.D.3. Kurtuluş Savaşından sonra Türkiye'nin öncelikle savaştığı batılı ülkelerle ve yakın çevresindeki komşu ülkelerle ilişkilerini normalleştirmeye çalışması, sınır güvenliğini sağlama çabaları ve Lozan Antlaşmasından kalan sorunların çözümüne öncelik vermesi Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

A.D.4. Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen ve yönlendiren önemli unsurlardan biri misyonerlik teşkilatı ve Anadolu'da bulunan misyonerlerdir. Osmanlı döneminde kapitülasyonlardan ötürü önemli imtiyazlar sağlamış olan Amerika, Cumhuriyet döneminde de bu ayrıcalıklara sahip olmak istemiş, Türkiye'deki misyonerlik çalışmalarını aynı şekilde sürdürmek ve Amerikan okullarını bu doğrultuda kullanmaya devam etmek istemiştir. Ancak bu istekler, Atatürk'ün ulusal eğitim politikaları çerçevesinde sınırlı kalmış, zararlı faaliyette bulunan misyonerler ülkelere gönderilmiş ve Amerikan Okulları kapatılmış, kalan okullar denetim altına alınarak eğitimde birlik sağlanmıştır.

A.D.5. Atatürk Döneminde Türk edebiyatı Amerika ve Amerikalılardan önemli ölçüde etkilenmiş dönemin yazar ve aydınları, eserlerinde Amerikanvari yaşantıyı işleyerek Türk toplumunun yaşam şeklini ve kültürel hayatını etkilemişlerdir.

A.D.6. Atatürk'ün dehası ve kişisel özellikleri Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Gerek Kurtuluş Savaşı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye gelen Amerikan heyetleri, Amerikalı gazeteci, yazar ve resmi nitelikteki insanlar Atatürk'le tanıştıktan sonra Türkiye ve Türkler hakkında yanıldıklarını dile getirmişler ve Türk devrimlerini ve gerçekleri yakından gördükten sonra ülkelerine farklı düşüncelerle dönmüşlerdir. Atatürk'ün özellikle Amerika Başkanı Roosevelt ile kurduğu kişisel ilişkiler ve dostluk, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine ve Amerikan kamuoyunda Türkiye lehinde olumlu gelişmeler sağlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Yukarıda sunulan denenceler çerçevesinde araştırma konusu olarak "Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin" seçilmesinin temel nedeni; gerek Osmanlı Dönemi gerekse Atatürk sonrası dönemin ilişkilerinin ayrıntılı olarak incelenmiş olmasına rağmen, Atatürk Dönemine ait ayrıntılı bir araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Bu dönemin bir eserde veya bilimsel bir araştırma konusu olarak ele alınmamasının en önemli nedeni ise, 1917 yılında iki ülke arasındaki resmi ilişkilerin kesilmiş olması ve uzun bir dönem ilişkilerin yeniden kurulamamasıdır. Ayrıca Atatürk döneminde yaşanan tüm zorluklara rağmen başarı ile takip edilen dış politikalar sayesinde uluslararası ilişkilerde elde edilen sonuçların günümüze yansıtılmasının Türkiye için önemli ölçüde fayda sağlayacağı gerçeği, Türk-Amerikan ilişkileri örneği içerisinde Atatürk dönemi ile günümüz arasındaki farkı görerek geçmişten örnek almamızı sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi Bilgi Toplama ve İşlem Teknikleri

Araştırmada bilgi toplama yöntemi olarak tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için genel kitaplık taraması ve temel yazılı

kaynakların incelemesi yapılmış, araştıracının kişisel görüş ve izlenimlerine de yer verilmiştir.

1.4. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bilgilerin derlenmesi aşamasında tarihsel araştırma sonucunda ortaya konulmuş olan eserlerden faydalanılmıştır. Bilgi toplama amacı ile yararlanılan kaynaklar ise şu şekilde sınıflandırılabilir: 1. Bilimsel kitaplar ve makaleler, 2. Diğer araştırma kitapları, 3. Kurum yayınları (gazete, dergi ve kitaplar), 4. İnternet üzerinden sunulan haber yazıları ve makaleler. Bilgi işleme, elde edilen tüm bilgilerin öncelikle adlandırılması, daha sonra sınıflandırılması ve birbiri ile ilişkilendirilmesi biçiminde yapılmıştır. Elde edilen tüm bilgi ve bulgular bilimsel araştırma ve yazı yazma yöntemine uygun olarak yazılmıştır.

1.5. Araştırmanın Anahtar Kavramları

Atatürk Dönemi, Dış Politika, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi sözcükleri, bu çalışmanın anahtar sözcük ve kavramları olarak saptanmıştır.

Atatürk Dönemi: Araştırmanın tarihsel aralığını belirleyen bu dönem TBMM'nin açıldığı 1920 tarihi ile Atatürk'ün ölüm tarihi olan 1938 tarihleri arasındaki dönemi ifade etmektedir.

Dış Politika: Uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakarak, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu belirleyen ilkelerdir (Arı, 2004,48).

Uluslararası İlişkiler: Uluslararası politika kavramının da yerine kullanılan uluslararası ilişkiler bir devletin bireyleri ve toplumsal grupları ile diğer devletin birey ve toplumsal grupları arasında cereyan eden her türlü resmi ya da gayri resmi etkileşimini içine alan bir kavramdır. Sadece yüz yüze ya da doğrudan fiziki etkileşimleri içermemekte, aynı zamanda ekonomik etkileşimleri, askeri güç kullanımını ve diplomatik ilişkileri de içine almaktadır (Arı, 2004,49).

Diplomasi : Bir ülkenin başka ülkelerle ilişkilerinde, kendi konumunu korumaya ve iyileştirmeye çalışırken, öbür ülkelerle dostluğunu yürütebilme uğraşı ve sanatıdır (Temel Britannica, 239).

Araştırmada sıkça geçen diğer sözcükler: **Amerika, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve Türkiye** dir.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma sekiz bölümden oluşmaktadır. **Birinci bölümde** araştırma hakkında tanıtıcı özet bilgiler sunulmuş, araştırma konusunun önemi, denenceleri, amacı, araştırmanın yöntemi, elde edilen bilgilerin derleme ve işleme araçları, araştırmada sıkça kullanılan anahtar sözcük ve kavramlara değinilmiştir.

Araştırmanın **İkinci bölümünde**, konuyla ilgili daha önce kişiler ve kurumlar tarafından yapılmış olan araştırmalar kısaca anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Atatürk Dönemi öncesi Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiş, ilişkilerin başlangıcından itibaren siyasi ve ticari boyutları ele alınmıştır. Amerikalıların Osmanlı topraklarındaki misyonerlik çalışmalarına değinilmiş ve Birinci Dünya Savaşı ile Türk Kurtuluş Savaşı arasındaki dönem ayrıntılı olarak incelenerek, Kurtuluş Savaşının Amerikan basınındaki yansımalarının anlatıldığı son kısım ile üçüncü bölüm tamamlanmıştır.

Dördüncü bölümde, Atatürk Döneminde izlenen dış politikanın temel ilkeleri ve temel nitelikleri incelenmiştir.

Beşinci bölümde, Amerikan diplomasisinin temel esasları ile Atatürk Dönemindeki Amerikan politikaları genel olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın çözümlendiği ve Atatürk Dönemini içeren **Altıncı bölümde**, yeni kurulan TBMM ile Amerika arasındaki ilişkilerin yeniden kurulma çabalarından bahsedilmiş, Lozan Konferansında Amerikanın tutumu ve bu dönemde yapılan Türk-Amerikan Antlaşmaları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Resmi ilişkilerin yeniden kurulması ve sonraki dönemde ilişkilerin genel seyri anlatıldıktan sonra, Amerikan okullarının durumu ve Amerikanın misyonerlik çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. İlişkilerin sosyo-kültürel boyutlarını ortaya koymak amacıyla Türkiye'den Amerika'ya göç ve

Amerikan edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki etkilerinden bahsedilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

Atatürk'n Türk-Amerikan ilişkilerine kişisel katkılarının incelendiği **Yedinci bölümde**, Amerikalı bir ocuk ile Atatürk arasındaki mektuplaşmaya yer verilmiş, ABD başkanı Roosevelt ile Atatürk arasındaki kişisel dostluktan bahsedilmiştir. Atatürk'ün lmnn Amerika ve Amerikan basınındaki yansımaları incelenerek bu bölüm tamamlanmıştır.

Sekizinci bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular ve bu bulgulara yönelik geliştirilen öneriler üzerinde durulmuş, bu öneriler çerçevesinde sonuca ulaşılmıştır.

İKİNCİ KESİM

İLİŞKİLERİN BAŞLANGICI VE ATATÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Bu kesimde Atatürk Dönemi Türk-Amerikan ilişkileri ile ilgili daha önce yapılmış olan araştırmalar ile ilişkilerin tarihsel geçmişi hakkında bilgiler verilmiştir.

2. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ OLAN ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde Atatürk Dönemi Türk-Amerikan ilişkileri ile ilgili daha önce kişiler ve kurumlar tarafından yapılmış olan araştırmalar hakkında özet bilgi verilmiştir.

2.1. Kişiler Tarafından Yapılmış Araştırmalar

Atatürk Dönemi olarak tanımladığımız 1920-1938 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerini inceleyen başlı başına bir esere araştırmalarımız boyunca rastlanamamıştır. Ancak bu dönemin öncesi olan Osmanlı dönemi ve Kurtuluş Savaşı dönemiyle İkinci Dünya Savaşından sonra günümüze uzanan dönem arasındaki ilişkileri inceleyen eserler mevcuttur. Araştırmalarımızda ulaşılabilen söz konusu eserlerden istifade edilmiş, ayrıca Atatürk Dönemi ile ilgili sınırlı sayıda makale ve bilimsel yazılardan da faydalanılmıştır.

Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Fahir ARMAOĞLU):

Türk-Amerikan ilişkilerinin kilometre taşlarını oluşturan temel olayları, yapılan antlaşmaları ve siyasi olayları inceleyen bu eser, tamamen Zabıt Cerideleri, Düstur ve Resmî Gazeteler değerlendirilerek ortaya konmuş belge niteliğindedir. Bu eserde Amerika ile yapılan antlaşmaların özgün metinleri verilmiş, kısa yorumlarla ve açıklamalarla da desteklenerek zenginleştirilmiştir.

Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış 1800-1959 (Akdes Nimet KURAT): Türk-Amerikan ilişkilerini inceleyen tüm araştırmacıların gönderme yaptığı konu ile ilgili temel kaynaklardan biri olan bu eser Osmanlı'dan yazıldığı yıl olan 1959 yılına kadar olan bölümü, Amerikalı araştırmacıların da eserlerinden istifade edilerek genel hatları ile ele alınmıştır.

Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri (Çağrı ERHAN): Tarihin, olayların neden-sonuç ilişkisi içinde birbirini takip ettiği diyalektik bir disiplin olduğu gerçeğinden hareketle, Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcından Birinci Dünya Savaşı ile kesilmesine kadar olan bölümünün incelendiği bu eser Atatürk Dönemi'ni içermese de çalışmalarımıza ışık tutması ve ilişkilerin geçmişinin değerlendirilmesi açısından önemli bir belge niteliğindedir.

Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası 1914-1924 (Laurance EVANS): Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk topraklarının Batılı Güçler tarafından paylaşılması konusunda Amerika'nın izlediği politikaları anlatan bu eser Cumhuriyet Dönemi'nin başlangıcındaki ilişkilere de ışık tutuyor.

Türkiye-ABD Siyasi İlişkileri 1919-1923 (Nuri KARAKAŞ): Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Kurtuluş Savaşı dönemi ile Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemdeki siyasi ilişkileri incelemektedir.

Çağdaş Türkiye Cilt:1-2 (Pars TUĞLACI): Tarihsel bir ansiklopedi niteliğindeki bu eser, ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını ve Ulusal Mücadele Dönemini incelemekle beraber, Cumhuriyet Dönemi dış ilişkileri ve bu bağlamda Türk-Amerikan ilişkilerini de irdelemiştir.

2.2. Kurumlar Tarafından Yapılmış Araştırmalar

Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç: Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan ve 15-17 Ekim 1997 tarihleri arasındaki sempozyuma sunulan bildirilerden oluşan bu eserde, Atatürk Dönemi dış politika esasları, Türk-Amerikan ilişkileri ve günümüze uzanan uluslararası siyaset değişiklikleri ele alınmıştır.

3. ATATÜRK DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Günümüz olaylarının anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan tarihi hadiseleri bilmek geçmişi anlayarak geleceğe yön vermede önemli bir etkidir. Osmanlı-Amerikan ilişkileri bu açıdan değerli ip uçları taşımaktadır. Bugün ABD için vazgeçilmez olan Türkiye bu konumuna Osmanlı birikimiyle gelmiştir. Dünyanın jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir merkezinde bulunan Türkiye dünya tarihinde her zaman önemli bir rol oynamıştır.

Bu bölümde ilişkilerin başlangıcı ile Cumhuriyet dönemi arasında kalan zaman dilimi incelenmiştir.

3.1. Osmanlı İle Amerika'nın Mağrib'de İlk Tanışması

Türk-Amerikan ilişkilerinin siyasi tarihi, Akdeniz'in fırtınalı sularında başlar (Barkay, 2003, 70). Osmanlıların Amerikalılarla ilk tanışması, Osmanlı Devleti'nin en batıdaki topraklarının bulunduğu Mağrib bölgesinde gerçekleşmiştir. Gerek Trablus, Cezayir ve Tunus'un başkent İstanbul'dan uzak olması, gerekse bu bölge yöneticileri ile Osmanlı merkezî yönetimi arasında çok sıkı bir bağlantı olmaması, bu ilk karşılaşmanın ardından ikili ilişkilerde hızlı bir siyasileşme sürecinin başlamasını engellemiştir (Erhan, 2001,33). Temelde ABD'nin Pazar kaygılarından, güvenli ticaret istemi nedenleriyle başlayan ilişkiler 19. yüzyılın ortalarına kadar bu kaygılarla devam etmiştir (Barkay, 2003, 70).

ABD'nin aslında Osmanlı Devleti'nin bağlı toprakları olan Trablus, Cezayir ve Tunus'la kurduğu temaslar, bağımsız devletlerle kurulan diplomatik ilişkilere benzer biçimde yürütülmüştür. ABD temsilcileriyle bu toprakların yöneticileri arasında kapsamlı antlaşmalar imzalanmıştır. ABD önemli Mağrib limanlarına konsoloslar atanmış, bunlarında ötesinde, ABD ile Trablus, Cezayir ve Tunus arasında XIX. yüzyılın başında yaşanan silahlı çatışmalar İstanbul'da bir yankı uyandırmamıştır. Amerikan savaş gemilerinin saldırısına uğrayan bu Osmanlı topraklarının yöneticileri, Osmanlı merkezî yönetiminden yardım istemedikleri gibi, İstanbul'da herhangi bir yardım göndermekten uzak durmuştur (Erhan, 2001,33-34).

Öte yandan ABD-Mağrip ilişkileri, askeri alanda yeterli güce sahip olmayan bir devletin, kendi topraklarından çok uzak bir bölgede yürüttüğü politikaları nasıl hassas diplomatik dengeler üzerine inşa ettiğini ve gerekli askeri alt yapıyı kurmasından sonra, çıkarlarını güvence altına almak için sürekli tavize dayalı pazarlıklar yerine, savaşı tercih ettiğini gösteren çarpıcı bir örnektir. ABD tarihi, rakipleri karşısında güçlü olduğunda Washington yönetiminin silahlı güç kullanmaktan çekinmediği olaylarla doludur. Mağrip'te izlenen politikalar bu konudaki ilk örnek olma özelliğini taşır (Erhan, 2001,36).

Dağılma sürecine giren dış politikada uzun vadeli politikalar oluşturmak yerine anlık tepkiler vermek zorunda kalan Osmanlı Devleti, ABD'nin Akdeniz havzasına girdiği ilk yıllardan beri takip etmekte olduğu bu politikayı iyi tahlil edememiş ve gerekli tedbirleri alamamıştır. Halbuki yakın geçmişteki Mağrip örneği en azından ABD'nin politikaları hakkında bir fikir vermesi açısından, Osmanlı yöneticileri için alınması gereken pek çok ders içermekteydi. Fakat bu konuda gerekli değerlendirmeler yapılmamış, Osmanlı Devleti'nin bulunduğu bölgeye dostluk bayrağıyla giren ve Osmanlı toprakları üzerinde herhangi bir emeli bulunmadığı için zararsız görülen ABD'nin bir gün bu yaklaşımını değiştirebileceği hesaplanamamıştır (Erhan, 2001,36-37).

3.2. Osmanlı-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri

18. yüzyılın sonunda bağımsızlık bildirgesiyle dünya siyaset arenasına çıkan ABD dönemin büyük bölgesel gücü olan ve üç kıtaya yayılmış bulunan Osmanlı Devleti ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilginin temelinde ekonomik çıkarlar saklıdır. ABD'nin özellikle Akdeniz havzasında bulunan devletlere verdiği özel önem sayesinde Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin temelleri atılmaya başlanmıştır (Şafak,2000,1).

Osmanlı-Amerikan ilişkileri, Amerika'nın Osmanlı bölgesinde ticaret yapabilmek için ısrarlı ve sabırlı girişimleri neticesinde zaman içerisinde Amerika'nın kendi lehine sonuç alması ile gelişme kaydetmiş, ilişki kurmaya zorlayan taraf genelde Amerika olmuştur.

3.2.1. İlişkilerin Başlangıcı

Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ilişkiler, Amerika'nın 1776'da bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra başlamıştır. 18. Yüzyılın sonu ile 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde daha çok ticari alanda yoğunlaşan iki ülke ilişkileri, 1830'da bir ticaret anlaşmasının imzalanması ve Amerika'nın İstanbul'da diplomatik temsilcilik açmasıyla daha da gelişmiştir (Erhan, 1997, 21).

Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk ilişkiler, ABD'nin Avrupa diplomasisinden uzak durma siyasetinden ötürü siyasi olmaktan çok ticari niteliktedir.

1785 gibi çok erken bir tarihte Amerikan ticaret gemilerinin İzmir limanına geldikleri İzmir'deki İngiliz Konsolosunun raporlarından anlaşılmaktadır. Daha önceki yıllarda da Amerikalı tacirlerin İzmir limanını ziyaret ettikleri, ancak İngiltere bayrağı taşıyan gemilerle yolculuk yaptıkları için İngiliz zannedildikleri bilinmektedir (Erhan, 1997, 21,22).

Osmanlı uyruğundan ise ilk kez ABD'yi ziyaret edenler 1808'de Kayserili Mehmet Dayı ile Giritli Mustafa Dayı olmuştur. Bu kişiler, yaklaşık bir yıl süren gezilerinin ardından Bâbüâli'ye bir rapor sunarak, ABD'nin İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan sonra, denizcilik alanında ilerlediğini, tophane, baruthane ve tersanelerinin son derece gelişmiş olduğunu ve Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişki kurmayı hedeflediğini ifade etmişlerdir (Kurat, 1967, 308).

ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler resmen 7 Mayıs 1830'da bir "Dostluk ve Ticaret Anlaşması"nın akdiyle başlamıştır (Kurat,1959,14). Gayri resmî olarak ise her iki ülke arasındaki ilişkiler çok daha önceden başlamıştı. Amerikalıların ticaret amacıyla Akdeniz'de özellikle Garp Ocakları (Berberi Korsanları) ile temasa geçmeleri ve 1779'dan beri Amerikan ticaret gemilerinin İzmir'e gelmeye başlamaları sonucunda, Amerika ile Osmanlı ülkeleri arasında ekonomik alanda bağlantılar kurulmuştur. Bu bağlantılar, 1783 yılında 13 Amerikan kolonisinin bağımsızlığını kazanmasından sonra hızla gelişmeye başlamıştır. O zamana kadar İngiltere'nin tekelinde bulunan levant (doğu) ticaretine, yani Osmanlı

lkelerinde ticaret yapma faaliyetlerine Amerikalılar da katılmışlardır. Bâbıâli ile uzun müzakereler sonunda 7 Mayıs 1830'da resmî ilişkiler kurulunca, Amerikalılar da kendilerinden önce Fransız, İngiliz ve Hollandalıların elde ettikleri ticaret yapma hakkını ve imkanını elde etmişlerdir (As,2004,1).

Amerika Birleşik Devletleri Akdeniz'e ticaret gemilerini çıkarabilmek için bölgeye hâkim olan Osmanlı Devleti'ne bağlı ve yarı özerk statüde Kuzey Afrika'daki Garp Ocakları adı verilen Cezayir, Tunus ve Trablus beylikleriyle antlaşma yapmak zorundaydı (Şafak, 2000, 1).

Cezayirli gemicilerin izinsiz dolaşan iki Amerikan gemisine el koyması ABD'nin adımlarını çabuk atmasına neden olmuştur. Amerikan hükümeti 1795 senesinde Cezayir, 1796'da Trablus ve 1797'de Tunus ile antlaşma imzalamıştır. Antlaşma çerçevesinde Birleşik Devletler sadece Cezayir'e yılda 12.000 altın veya eş değerde askerî mühimmat olmak üzere yirmi yıl (1795-1815) boyunca vergi ödemiştir (Erol, 1997, 690-721). Bu olay, günümüzde dünya jandarmalığını üstlenmiş ve istediği devletlere her türlü ambargo uygulayabilen ABD'nin Müslüman bir devlete yıllarca vergi ödemek zorunda olması açısından çok ilginçtir (Şafak, 2000, 1).

Amerikalıların doğrudan Osmanlı sınırlarına girmesi ise Amerikan ticaret gemileri vasıtasıyla gerçekleşmiş ve 1797'den itibaren Amerikalı gemiciler İngilizlerin himayesinde İzmir limanı başta olmak üzere Osmanlı sularına giriş yapmıştır. Amerikalılar bu görev için İngilizlere yüklü meblağlar ödemek zorunda kalmışlardır (Köprülü, 1987, 930). Amerikan ekonomisine gelen malî yük ABD'nin Osmanlı yöneticileriyle karşılıklı antlaşma müzakeresine başlamasını hızlandırmıştır. Bunun yanında Amerikan hükümeti 1799 yılında Portekiz elçisi olan William Smith'i İstanbul elçisi olarak görevlendirmiştir. Ancak bazı pürüzler nedeniyle elçi İstanbul'a gelememiştir. ABD ilgisini Osmanlı Devleti üzerinde yoğunlaştırarak daha sonra da İzmir'e William Stewart isimli bir görevliyi konsolos olarak tayin etmiştir. 1802'de İzmir'e gelen konsolos Bâbıâli tarafından tanınmadığından 1803'te geri dönmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Amerikan hükümetinin diplomatik çabaları sonuçsuz kalmıştır (Şafak, 2000, 2).

1810'dan sonra Amerikan ticaret gemilerinin seferlerini sıklaştırmasıyla beraber Amerikan hükümeti ekonomik ilişkileri kolaylaştırmak adına iki devlet arasında resmî bir antlaşma yapılarak ilişkileri resmî zeminde sürdürmek üzere uğraş vermeye başlamıştır. Aslında ABD Başkanı Jefferson döneminde Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapılmasının gündeme geldiği ancak daha sonra çeşitli sebeplerle bu işten vazgeçildiği bilinmektedir. Bu amaçla Amerikan heyetleri Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmişlerdir. 1823'te, Birleşik Devletler İzmir ticarî temsilcisi olan David Offley Bâbîâli tarafından resmen tanınmıştır. Bu tanıma bir anlamda diplomatik ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu arada bir çok Amerikan heyeti antlaşma yapmak üzere gelmiştir. 1829'da yeni bir müzakere heyeti İstanbul'da Osmanlı Hükümetini ziyaret ederek resmî bir antlaşma teklifini yinelemiştir. 1829 yılı iyi bir strateji ve zamanlama eseridir. Çünkü 1827'de Navarin baskınında Osmanlı donanması yok edilmiştir. Osmanlı donanmasının yenilenmesi için bir dış yardıma ihtiyaç duyulması ve büyük deniz gücü olan İngiltere'nin Osmanlı donanmasını yok etmesindeki önemli rolü İngiltere dışındaki seçenekleri zorunlu hale getirmişti. Aslında antlaşma imzalanmadan önce askerî ilişkiler de başlamıştı. Navarin baskınından hemen sonra ABD'den savaş gemisi satın alındığı arşiv belgeleriyle kayıtlıdır. II. Mahmud'a ait olan hatt-ı hümayûna göre 1828 yılında ABD'den korvet satın alınmıştır (Şafak, 2000, 2).

3.2.2. Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı ve Temsilciliklerin Kurulması

Osmanlı Devleti ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulması süresince, tüm adımlar ABD tarafından atılmıştır. Washington'un bu konudaki hevesinin başlıca üç nedeni vardır:

Birincisi ticari çıkarlarla ilgilidir. Washington bir an önce bir ticaret antlaşması yaparak, Osmanlı limanlarıyla ticaret yapan Amerikalı tacirlerin Avrupalı meslektaşlarıyla aynı haklardan yararlanmalarını sağlamak istemiştir. ABD'nin diplomatik ilişkiler kurmak istemesindeki ikinci neden, Amerikan vatandaşlarının bölgede 19. Yüzyılın başından itibaren artan

faaliyetleriyle ilgilidir. Bunların başında misyonerlik çalışmaları gelmektedir. Osmanlı ülkesindeki misyonerlerin sayısı arttıkça bazı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı nüfusu içinde yer alan değişik mezheplere mensup Hıristiyanları Protestanlaştırmak için sistemli çalışmalar başlatan Amerikan misyonerleri, kısa sürede yerli Hıristiyan ruhbanının muhalefetiyle karşılaşmışlardır. ABD'nin diplomatik ilişkiler kurmak istemesindeki üçüncü neden, ABD Hükümeti'nin Yakındoğu, Balkanlar ve Karadeniz bölgesini kapsayan stratejik konumu dolayısıyla Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler geliştirmeyi amaçlamasıdır (Erhan,2001,94-96).

Amerikalıların aksine, Osmanlı devlet adamları iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde çok istekli değillerdi. Bunun dört temel nedeni vardı: Birincisi iki ülke arasındaki coğrafi konumdaki farklılık ve iki ülke arasındaki mesafenin çok fazla oluşu, ikincisi, ABD'nin ve Amerikalıların, Osmanlı Devleti tarafından yakından tanınmaması, üçüncüsü Osmanlı Devleti'nin iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden ticari veya siyasi bir çıkar ummamasıydı. Bâbîâli'nin çekingenliğindeki dördüncü neden, İngiltere'nin Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi yönündeki adımlara soğuk yaklaşmasıydı. Osmanlı devlet adamları, sonuçta ne kazanacaklarını tahmin edemedikleri bir ilişkiye girerek, İngiltere'den sağlanan bazı yararları kaybetmemek, en azından bu devletin düşmanlığını üzerlerine çekmemek istiyorlardı (Erhan,2001,103-108).

Sayılan bütün bu olumsuzlukların yanında, Osmanlı Devleti'ni ABD ile diplomatik ilişkiler kurmaya yönelten üç olumlu faktör de mevcuttu: Birincisi, Rusya'nın Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine sıcak bakmasıydı. İngiltere'nin Karadeniz ticaretini tek başına elinde bulundurmasından hoşnut olmayan Rus devlet adamları, İngiltere tekelinin kırılmasının, ancak deniz taşımacılığında en az onun kadar güçlü bir diğer devletin bölgeye girmesiyle olabileceğini düşünmekteydi. İkinci olumlu faktör, zaman içinde Bâbîâli'de, Amerikalı tacirlerin faaliyetlerinden kâr sağlanabileceği düşüncesinin taraftar bulmasıydı. Üçüncüsü, 1827 sonundan itibaren Bâbîâli'nin savaş gemisi yapım konusunda ABD'ye ihtiyaç duymaya başlamasıydı (Erhan, 2001,110-113).

Coğrafi uzaklık faktörünün etkisiyle, Osmanlı tacirleri ABD'ye mal götürmüyorlar, oradan ihtiyaç duyulan malları Osmanlı limanlarına taşıyorlardı. Bu durumda, ABD ile yakın ticari ve diplomatik ilişkilere girilmesi ve ticaretin bir antlaşmayla düzenlenmesi durumunda Amerikan tacirlerine ve diplomatlarına verilecek haklar, karşılıklılık ilkesi gereğince ABD'ye gidecek Osmanlı tebaasına da uygulanacak, ama bundan yararlanacak kimse olmadığı için, ancak Amerikalılar tarafından kullanılabilirdi (Erhan, 2001,106).

Ticaret çevrelerinden gelen istekleri değerlendiren ABD Başkanı Monroe, 1820 baharında Luther Bradish adlı bir tacir ile, 1800'de İstanbul'u ziyaret etmiş olan Akdeniz Filosu Komutanı Bainbrige'i, Bâbîâli ile görüşmeler yapmak üzere ayrı ayrı görevlendirmiştir. Görüşmelerde Bâbîâli, isteklerine olumlu cevaplar verilmeyen Bradish'e, Osmanlı Devleti'nin ABD ile yapılacak ticaretten çok fazla bir çıkarı bulunmadığı, zaten içinde bulunulan günlerde işleriyle çok yoğun olarak uğraşıldığından, kendisine daha fazla vakit ayrılmasının mümkün olmadığı söylenerek, görüşmeler sona erdirilmiştir (Erhan, 2001,115-116).

Bu ileri adımlara rağmen, daimi karşılıklı diplomasi için gerekli iyi gelişmiş bir örgütsel altyapının eksikliği, Bâbîâli dairelerinin devletin dış ilişkilerinin tertibi ve idaresinde uzman kadrolardan büyük ölçüde yoksun oluşu, devletin çok net ve yeterince olgunlaşmış bir dış politikaya gerçekten sahip olmayışı, nitelikli ve güvenilir tercümanların yokluğu, elçiliklerle Bâbîâli arasındaki iletişimin yetersizliği ve belki de en önemlisi devletin yaşadığı ciddi mali sorunların yol açtığı olumsuzluklar, bu geçişin ilk andaki başarısının sınırlı kalmasına yol açan etkenler olmuştur (Findley, 1994, 110-111). İlk denemenin istenen başarıyı vermemesi üzerine 1802'de Paris Elçiliği dışında tüm Osmanlı elçilikleri maslahatgüzarlık düzeyine indirilmiştir (Kuran, 1988, 64).

Bu bilgilerin ışığında Osmanlı ABD ilişkilerinin başlangıcının, Osmanlı Devleti'nin bir yandan, dış ilişkilerin yüzyıllardır yürütüldüğü geleneksel tarzı yenileyerek modern diplomatik usullere geçmeye çalıştığı, diğer yandan da bu geçişi yavaşlatan sorunlarla mücadele ettiği bir döneme rastladığı

söylenbilir. Dolayısıyla, ABD'nin 1831'de İstanbul'da bir diplomatik temsilcilik açması ve Washington'da bir Osmanlı temsilciliği açılmasını arzuladığını defalarca Bâbiâli'ye bildirmesine rağmen, 1867'ye kadar böyle bir adım atılmamasının arkasında, Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa devleti olmayan ABD'ye fazla önem vermemesi, iki ülke arasındaki coğrafi uzaklık ve devletin içinde bulunduğu mali sıkıntılar kadar, doğrudan doğruya hariciye nezaretinin ve Osmanlı diplomasi aygıtının henüz oluşturulmakta olmasından kaynaklanan zorlukların da çok büyük bir payı olduğu unutulmamalıdır (Erhan, 2001,138).

ABD Dışişleri Bakanı Van Buren, 21 Mart 1831'de David Porter'a bir mektup yollayarak, İstanbul'a ABD Maslahatgüzarı olarak tayin edildiğini bildirmiş ve Porter, 1830 Antlaşması'nın, Ekim 1831'de Sultan tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesinden sonra İstanbul'da resmen çalışmaya başlamıştır. Fakat geleneksel olarak Bâbiâli'nin maslahatgüzarlığı diplomatik bir rütbe olarak tanımamasından ötürü, gerek Reis Efendi, gerek diğer Bâbiâli görevlileri, ABD Maslahatgüzarıyla, diğer yabancı devlet temsilcileriyle kurduklarından daha soğuk bir ilişki kurmuşlardır (Erhan, 2001,142; Erol, 1976, 47).

İstanbul'daki görevinin ilk yıllarında Porter bir yandan, Amerikalı gemi mühendisleri Eckford ve Rhodes'in Osmanlı tersanesindeki başarılı çalışmaları sayesinde Sultan ile sıcak ilişkiler kurmaya çalışırken, bir yandan da defalarca mektup yolladığı ABD Dışişleri Bakanı'ndan, rütbesinin mukim elçi düzeyine yükseltilmesini istemiştir. Porter'a göre, ülkesinin Bâbiâli nezdinde daha iyi temsil edilebilmesinin ve Amerikan çıkarlarının korunabilmesinin yolu bu düzenlemeden geçmekteydi. Bu temaslar sonucunda ABD Başkanı Van Buren, Porter'ı 3 Mart 1839'da İstanbul'a mukim elçi olarak atamış ve Porter, itimat mektubunu 23 Mayıs 1840'ta Sultan Abdulmecid'e sunarak İstanbul'daki mukim elçilik görevine resmen başlamıştır (Erhan, 2001,142-143).

ABD temsilciliğinin orta elçilik düzeyine yükseltilmesi ancak 1882'de gerçekleşebilmiştir. Bu kararın alınmasının arkasında, İstanbul'daki ABD elçiliğinin kendilerine yapılan muameleyle ilgili şikayetlerinden çok, Osmanlı

Devleti'nin yer aldığı bölgede yaşayan ve ABD'yi de yakından ilgilendiren siyasi gelişmeler yatmaktaydı. 40 yıl öncekinden farklı olarak, İstanbul'daki yabancı temsilcilerin yedi tanesi büyükelçilik (Almanya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, İtalya, İran, Rusya, Fransa), yedi tanesi de ortaelçilik (İspanya, Belçika, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Hollanda) düzeyine yükseltilmişti (Girgin,1994, 66). İstanbul'daki tek mukim elçilik olarak kalan ABD temsilciliğinin, böyle bir ortamda düzeyinin yükseltilmesi bir gereklilik halini almıştı. Bu çerçevede 13 Temmuz 1882'de ABD hükümeti temsilciğin düzeyini ortaelçiliğe yükseltmiş ve Lewis Wallace, İstanbul'a atanan ilk ABD Ortaelçisi olmuştur (Erhan, 2001,145).

1882-1906 döneminde dokuz ABD temsilcisi ortaelçi sıfatıyla İstanbul'da görev yapmıştır. Nihayet, 18 Haziran 1906'da, John G.A.Leishman'ın ortaelçiliği döneminde, Amerikan temsilciliği büyükelçiliğe yükseltilmiş ve I. Dünya Savaşı sırasında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesine kadar beş büyükelçi, İstanbul'da görev yapmıştır (Erhan, 2001,145).

ABD Osmanlı bünyesinde diplomatik yapılanmasını bu şekilde geliştirirken, Osmanlı Devleti'nin ABD'de temsilcilik açma süreci mali güçlükler ve uygun nitelikte temsilci bulamamaktan ötürü gecikmeye uğramıştır.

Bâbıâli Dadney S. Carr'ın elçiliği sırasında, 1845'te, ABD'nin Boston kentinde yaşayan Tibgeoğlu Abraham'ı, Osmanlı gemilerinin bu limanla ticaretini düzenlemek ve ABD'de bulunan Osmanlı tebaasının korumasını ve ayrıcalıklarını sağlamak üzere görevlendirmiştir (Erhan, 2001,152).

Zaman içerisinde gelişen ilişkiler çerçevesinde ABD Washington'a bir Osmanlı Elçisi'nin atanması konusundaki beklentilerini dile getirmiş ve Amerikalı doktor Matt'ın damadı Bulak Bey (Edward Blacque) bu göreve getirilmiş (Erhan, 2001,158-159) ve 28 Ağustos 1867'de ABD Başkanı Andrew Johnson'a itimatnamesini sunarak resmen görevine başlamıştır (Kurat, 1967,361).

ABD'deki Osmanlı konsolosluklarının sayısı, özellikle 1867'de Washington'da bir Osmanlı Elçiliği'nin açılmasından sonra artmıştır. 1881'de

New York, Baltimore, Chicago, Boston, Philadelphia ve New Orleans şehirlerinde Osmanlı konsoloslukları bulunmaktaydı (Girgin 1994,48). Bunların yanı sıra, Washington, San Fransisco, Norfolk şehirlerine zaman zaman fahri konsoloslar da atanmıştır (Erhan, 2001,152).

Bâbîâli 20. Yüzyılın ilk yıllarına kadar, ABD şehirlerine merkezden konsolos atamak yerine, buralarda ikamet etmekte olan kişileri görevlendirme yolunu seçmiştir. Bunların hepsi gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Bazen, ABD vatandaşlarının da Osmanlı konsolosu olarak atanması söz konusu olmuştur. Bâbîâli'nin Osmanlı uyruklu Ermenilerin Amerikan konsolosları olarak görevlendirilmesine izin vermezken, Amerikan vatandaşlarını Osmanlı konsolosları olarak ataması çelişkili bir durum olarak ortaya çıkmaktaydı (Erhan, 2001,153).

3.2.3. Ticari İlişkiler

Her ne kadar Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkiler 19. Yüzyılın başlarında şekillenmeye başlıyorsa da, İngiliz bandıralı Amerikan ticaret gemilerinin Osmanlı limanlarına ziyareti 17. Yüzyılda başlar. Bununla birlikte bir Osmanlı rıhtımına yanaşan Amerikan bandıralı ilk gemi, Salem'de 1782'de denize indirilen Grand Türk olmuştur. Grand Türk 1790'lı yıllarda halı, reçine, kuru üzüm ve incir, deri, afyon gibi Levant'ın geleneksel ihraç ürünlerinden oluşan yükünü New England limanlarına taşımıştır. Bazı kayıtlara göre, Amerikan ticaret gemileri, 1786 yılında İstanbul'u, 1797 yılında İzmir'i, 1800 yılında ise İskenderiye'yi ilk kez ziyaret etmişler ve ilk kez 1803 yılında Amerikan Maliye Bakanlığı'nın ithalat-ihracat istatistiklerinde Türkiye için ayrı bir sütun açılmıştır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 2).

Afyonun yanı sıra, kuru üzüm, kuru incir, tütün, meyankökü, halı, kilim, yapağı ve deri ürünleri gibi maddeler Osmanlı Devleti'nin ihraç ürünlerinin baş sıralarında yer alırken, ABD'nin Osmanlı Devleti'ne sattığı temel ihtiyaç ürünleri arasındaysa pamuklular, madeni yağlar, işlenmiş deri, rafine şeker, demir-çelik ürünleri, alkollü içkiler, ateşli silahlar ve cephane bulunmaktaydı (Erhan, 2001, 163). 1820'li yıllarda Osmanlı-Amerikan ticareti Amerikan ticaret çevrelerinin gözünü öylesine karartmıştı ki, bağımsızlık savaşına

girişen Yunanistan karşısında Osmanlı Devletini desteklemişlerdi. Monroe yönetimi, Osmanlı-Amerikan ticareti uğruna Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımayı bile geciktirmişti (Armaoğlu, 1991,1).

1780'li yıllarda başlayan ve 1811 yılına kadar İngiliz Levant Company'nin kanatları altında devam eden Osmanlı-Amerikan ticareti artık kendi ayakları üzerinde durmalıydı. Sonraki yıllarda İzmir'de konsolosluk yapacak ve Amerikalı misyonerlere yol gösterecek olan Philadelphia'lı David Offley'in önderliğindeki Amerikan iş adamları 1811 yılında İzmir'de ilk Amerikan Ticaret Odası'nı açmışlardır. 1827'de bunların sayısı dördü bulmuştur (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 2).

Bu arada, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak Amerikan Hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nda resmî bir konsolos bulundurma ve bir ticaret sözleşmesi imzalama yönündeki baskılarının da arttığını görüyoruz. Böyle bir sözleşmenin imzalanmasına Osmanlı hükümetinin yanaşmadığını, ancak 1830 yılında Amerikan hükümetinin isteklerini kabul ettirmeyi başardığını görüyoruz. Bu başarının altında yatan en büyük etken ise; Yunan ayaklanması sırasında Osmanlı Devletinin bütün Avrupa'yı karşısında bulması ve özellikle 27 Ekim 1827'de, Navarin'de Osmanlı Donanmasının Birleşik Avrupa Donanması tarafından tahrip edilmesi ve yakılması sonucu Osmanlı Devletinin Avrupa dışında bir müttefik araması ve en önemlisi yakılan donanmasına dış yardımla yeniden gemi inşa ettirmek zorunda kalışydı. İşte, 1830 yılında imzalanan bu ilk ticaret sözleşmesi, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerini tam yüzyıl süreyle yönlendiren temel belge niteliğindedir (Armaoğlu, 1991,1).

İki devlet arasında 1862'de yeni bir ticaret antlaşması imzalanana kadar 1830 Antlaşmasının ticarete dair hükümleri çerçevesinde yürütülen ticaretin hacmi, birkaç istisna hariç sürekli artış göstermiştir. 1831'de 560.101 dolar düzeyindeki ticaret hacmi, 1841'de 815.806, 1851'de 1.005.420 dolara ulaştı. 1861-1865 yılları arasında devam eden Amerikan iç savaşı sırasında daralan ticaret hacmi, 1862 Ticaret Antlaşması'nın da verdiği hızla 1868'de ilk kez 2.000.000 doların üzerine çıkarak 2.153.661 seviyesinde

gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra da zaman zaman 5.000.000 doların üzerine çıkarak devam etmiştir (Erhan, 2001, 163).

3.2.3.1. 1830 Dostluk ve Ticaret Antlaşması

Osmanlı ülkesindeki Amerikalılara "kapitüler" haklar tanıyan ve 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanan Ticaret Sözleşmesi, biri gizli, dokuz maddeden oluşmaktadır. Anılan sözleşme, iki ülkenin karşılıklı olarak konsolosluk kurmalarını hükme bağlamakta, ticarete Birleşik Amerika'yı "**en ziyade müsaadeye mazhar millet**" (**en çok gözetilen ulus**) olarak nitelendirmekte, Amerikan uyruklu tüccarların başka ülke tüccarlarına tanınmış tüm ayrıcalıklardan yararlanmalarını öngörmektedir. Ancak, sözleşmenin en önemli maddesi, Amerika Birleşik Devletlerine "kapitülasyon" olarak bilinen hak ve ayrıcalıkları tanıyan dördüncü maddesidir. Buna göre, Osmanlı yargı organları, Amerikan temsilciliğinin resmî tercümanı hazır bulunmadıkça Amerikan ve Osmanlı uyrukları arasındaki davalara bakamayacak ve Amerikan yurttaşlarını tutuklayamayacaktır; tutuklama yetkisi Amerikan diplomatik yetkililerince kullanılabilir. Bu arada 1830 sözleşmesinin İngilizce ve Türkçe metinleri arasındaki farklılıklar, özellikle dördüncü maddenin uygulanmasında, iki ülke arasında İmparatorluğun sonuna kadar sürecek anlaşmazlıkların meydana gelmesine yol açmıştır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 3; Armaoğlu, 1991,1).

Öte yandan, 1830 Ticaret Sözleşmesinin bir de gizli maddesi vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1821-1829 Yunan bağımsızlık savaşında yitirdiği gemilerinin yerine yenilerini koymak ve sözleşmeyle Amerika'ya tanınan ayrıcalıkları bir ölçüde dengelemek amacıyla güden bu gizli maddeye göre, Osmanlı hükümeti, Amerikan tersanelerinde gemi yaptırmak için sözleşme yapmak istediğinde, sözleşme koşullarını ve satışın ayrıntılarını İstanbul'daki ABD elçisine danışacaktır; ısmarlanan geminin fiyatı ise, ABD hükümetinin aynı tip gemilere ödediği fiyatı aşmayacaktır. Amerikan Kongresinin, bu sözleşmeyi onaylarken gizli maddeyi reddetmesine rağmen Eckford adındaki bir Amerikalı gemi inşa mühendisi 1830'dan sonra İstanbul'a gelerek

İmparatorluk için savaş gemileri yapmaya başlamıştır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 3).

İki devlet arasındaki ilişkiler bu antlaşma ile resmî zemine kavuşmuştur. Antlaşmayla ABD temsilcilik açma hakkını elde etmiştir. Bunu ekonomik ödünler izlemiştir. Aynı zamanda bu sözleşme 1820'lerden itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlayan Amerikalı Protestan misyonerlerin sayılarının artmasına neden olmuştur. Zira birçok şehirde misyonerler yasal zeminden yararlanarak Amerikan konsoloslarıyla birlikte çalışma olanağı elde etmişlerdir (Şafak, 2000,3).

3.2.3.2. 1862 Ticaret Antlaşması

1830 Ticaret Antlaşmasından sonra Osmanlı Devletinin Amerika ile imzaladığı ikinci ticaret antlaşması, 28 yıl süreli olan 23 maddeden oluşan 13 Şubat 1862 tarihli antlaşmadır (Armaoğlu, 1991, 7; Erhan 2001, 168).

Bu antlaşmaya göre, ABD "**en çok gözetilen ulus**" niteliğini korumakta, Amerikan mallarına konan %8'lik gümrük vergisi saklı tutulmakta, ancak bu oranın her yıl azaltılarak %1'e inmesi öngörülmektedir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 3). 1862 Anlaşmasının 1830 Anlaşmasından iki farklı yanı mevcuttur: Bunlardan ilki 1830 Anlaşmasına göre ticari ilişkilerin çok ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi, ikincisi ise ilk antlaşmada "Amerika Devleti" olarak geçen ifadelerin 1862 Anlaşmasında "Amerika Birleşik Hükümetleri" şeklinde ifade edilmesidir (Armaoğlu, 1991, 7).

Gelirlerini artırmak amacıyla Osmanlı Hükümeti, 1874 ve 1883 yıllarında vergi oranını %20'ye çıkarmış, ABD bunu kabul etmiş, ancak öteki devletlerin karşı çıkmasıyla olumlu bir sonuca varılamamıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti, yalnızca Amerika'dan ithal edilen mallara bu yüksek vergi oranını uygulamak istemiş, buna da bu kez Amerikan Hükümeti yanaşmamıştır. İşte bu gelişmeler sonunda, Osmanlı Hükümetinin, imzalanmasından 28 yıl sonra, 1862 antlaşmasını yürürlükten kaldırdığını görüyoruz (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 4).

3.2.3.3. Silah Ticareti

ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasında silah ticaretinin başlangıcına ilişkin ilk Amerikan belgesi, 1830 Ticaret Sözleşmesinin imzalanmasından sonra İstanbul'a gelen ilk Amerikan elçisi David Porter'in ABD Dışişleri Bakanı Edward Livingston'a gönderdiği mektuptur. 27 Eylül 1831 tarihini taşıyan bu belge, aynı zamanda, Amerikan silahlarına karşı Osmanlılarda uyanan ilginin ilk belirtisidir (Sander, Fişek, 1977,7).

1830 Ticaret Sözleşmesi'nin ABD Kongresince geri çevrilen gizli maddesi, Amerikan tersanelerinde Osmanlı imparatorluğu için yapılacak savaş gemileri ile ilgili formaliteleri belirtmekteydi. Ancak bu maddenin Kongre'de geri çevrilmesi, İmparatorluk hesabına gemi yapımını engellememiştir. Nitekim, Amerikalı bir gemi inşa mühendisi olan Henry Eckford, ABD Hükümetinin desteği ile, yapımını kendi gerçekleştirdiği United States isimli muhrip ile 1831 Ağustosunda İstanbul'a gelmiş ve bu gemiyi 150.000 dolara Osmanlı Hükümetine sattıktan sonra Osmanlı tersane yönetimini ele geçirmiş, Osmanlı Donanması için başka bir savaş gemisinin yapımını denetlemiştir. Eckford'un 1832'de İstanbul'da ölmesinden sonra yardımcısı Foster Rhodes'in onun yerini aldığını, 1839 yılına kadar İstanbul'da kalarak Osmanlı Donanmasına birkaç savaş gemisi daha kazandırdığını görüyoruz (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 5).

Amerikan resmî kaynaklarında gemi yapımına ilişkin olarak rastlanan ilk belge, ABD Dışişleri Bakanı'nın, Sultan Abdülaziz'in gemi siparişi ile ilgili olarak, 22 Ağustos 1864 tarihinde İstanbul'a gönderdiği yazıdır. Daha sonra, 1866 Girit Ayaklanması sırasında Osmanlı Donanmasının çok güç durumda kalması, Amerika'dan yeni savaş gemilerinin ısmarlanması kararına yol açmıştır. İstekler sadece savaş gemisi ile sınırlı kalmamış, Amerikan Ordusunun diğer kadro silahları da satın alınmıştır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 5).

Deniz silahlarının satın alınması konusunda, Bâbîâlî'nin ABD ile sürekli temas halinde bulunmasına rağmen, sadece bir kaç gemi satın almasının, diğer girişimlerin ise yarım kalmasının en önemli nedeni, Osmanlı Devleti'ni büyük bir pazar olarak gören İngiltere'nin tutumudur. Son

aşamasına gelmiş pazarlıkların çoğu, İngiltere büyükelçiliklerinin girişimleri sonucu tamamlanamamıştır (Erhan, 2001, 174-175).

1861-1865 Amerikan İç Savaşının bitmesiyle, Amerikan Ordusunun elinde çok sayıda savaş artığı, silah yapımcılarının elinde de büyük silah stokları kalmıştı. Amerikan silah sanayii için bunun adı bunalım, tek kurtuluş yolu da eldeki artık ve stokların dış pazarlara boşaltılmasıydı. İşte, bu savaş artığı silahları ilk satın alan ülkelerin başında Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir. Osmanlı Hükümeti 1869 yılı sonuna kadar Amerika'dan 1.331.000 dolar ödeyerek toplam 239.000 tüfek satın almıştır (Sander, Fişek, 1977,26; Erhan, 2001, 176) .

İç savaş artığı silahların eritilmesinden sonra da Amerikan silah sanayisinin büyük bir hızla ilerleme kaydettiğini görüyoruz. İlginçtir ki, Osmanlı Hükümeti bu teknolojik gelişmeyi çok yakından ve büyük duyarlılıkla izlemektedir. Bunun sonucunda Amerika'dan yivli sahra topu, kama tertibatlı tüfek, ağır süvari tüfeği ve toplu tabanca gibi modern silahlar alınmıştır. ABD Hükümetinin bu konuda gösterdiği anlayışa armağan olarak, Abdülaziz Başkan Grant'a çok değerli bir Uşak halısı göndermiş ve Başkan Grant da Başkanlıktan ayrıldıktan sonra 1878 yılında II. Abdülhamit'in davetlisi olarak İstanbul'u ziyaret etmiştir (Sander, Fişek, 1977,34).

Kırım ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarındaki yenilgiler, Osmanlı Hükümetini, ekonomik ve mali yönden çok kötü bir duruma düşürmüştür. İşte bu kötü durum, Osmanlılarla Amerika arasında önemli pürüzler çıkmadan yıllardır sürdürülen silah ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz gelişmelerin ilk belirtisi, Osmanlı Hükümetince ısmarlanan, Winchester ve Union Metallic silah şirketlerince de 5 milyonu teslim edilen 30 milyon fişegin parasının ödenmesi konusunda iki şirketle Osmanlı maliyesinin arasındaki anlaşmazlıktır. Anlaşmazlık, Amerikan şirketlerinin Maliye'yi atlayarak Sultan II.Abdülhamit ile görüşmeleri sonucunda çözülmüş ve borç bütünüyle ödenerek mermiler İstanbul'a ulaşmıştır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 7; Erhan, 2001, 177).

1880'lerden sonra Almanya'nın küresel güç olarak dünya siyasi sahnesinde boy göstermeye başlaması, Osmanlı silah pazarında Amerika ve

Almanya'yı karşı karşıya getirmiştir. Bu rekabetten, Amerikan silah yapımcılarının yenik düştükleri, başta Krupp'un geldiği Alman şirketlerinin ise Osmanlı silah pazarını artan ölçüde denetlediklerini görüyoruz. Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı silah satışlarındaki gerileme başlıca üç etkenle açıklanabilir: Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve İngiltere'ye karşı güçlü bir müttefik aramakla, Almanya'nın siyasal, ekonomik ve askeri etki alanına girmiştir. Silah satışlarının denetimini ele geçirmede Almanya'nın bu bağımlılığı iyi kullandığı anlaşılmaktadır. İkinci olarak, Alman yatırımcılığının denetiminde gelişen Avrupa demiryolu ağı, Alman silahlarının gecikmeden ve fazla miktarda İstanbul'a gelebilmesinin maddi temelini oluşturmuştur. Amerika'nın coğrafi uzaklığı ve gemi taşımacılığının yavaşlığı, bu rekabette Amerikalı silah yapımcılarının önüne kolay aşılacak bir engel olarak dikilmiştir. Son olarak, Ermeni sorununun ortaya çıkışı ve Amerikan misyonerlerinin İmparatorluk içindeki çalışmaları, iki ülke arasındaki siyasal ilişkileri gerginleştirmiş ve bu durum öncelikle silah ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 7; Ortaylı, 1998, 119-120).

ABD, 1887-1910 yılları arasında, Osmanlı silah pazarı üstündeki Alman tekelini kırmak için, bugün çok sıradan görünen bazı yöntemleri daha o günden denemiş, ancak, bir yandan coğrafi uzaklık, öte yandan Almanya'nın artan siyasal etkisi yüzünden başarısızlığa uğramış ve giderek pazarı elden çıkarma çizgisine girmiştir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 8).

II. Meşrutiyet döneminde de ABD Hükümeti, Osmanlı Hükümetine silah satma çabalarında bulunmuşsa da Amerikan silahlarına özel ilgi gösteren II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, İttihat ve Terakki'nin kapitülasyonları kaldırma çabaları ve yeni yönetimin silah yapım ve ticaretinde devlet tekeli kurmaya yönelmesi nedeniyle istediği ölçüde başarılı olamamıştır. Ancak bu dönemde bazı küçük siparişlerin verildiğini ve bunların karşılandığını görüyoruz. Osmanlılarla İtalyanlar arasındaki Trablusgarp Savaşının patlak vermesi iki ülke arasındaki silah ticaretini tekrar ilginç bir safhaya sokmuştur. Osmanlı Hükümetinin ABD'ye tüfek kundağı almak için

yaptığı başvuru, bazı Amerikan çevrelerinde, tarafsızlık ilkesine aykırı olacağı gerekçesiyle kabul edilemez bulunmuştur. Gerçi ABD Dışişleri Bakanlığı Hukuk Bürosu 1907 Lahey Sözleşmesinin 7nci maddesinden yola çıkarak silah satışının tarafsızlığı zedelemeyeceği yönünde rapor vermişse de aynı Bakanlığın Yakındoğu Dairesi kundak satışını İtalya'ya karşı "kötü ve düşmanca bir politika" olarak görmüş, sonunda satış gerçekleşmemiştir. Bu, belki de Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye koyduğu ilk savaş malzemesi ambargosu olarak nitelendirilebilir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 8).

3.2.4. Amerikan Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları

Misyon ve misyoner kelimeleri, Latince kökenli olup, Missio kelimesinden alınmıştır. İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi bazı dillerde müşterek olarak mission, missionary-missionaire ve missionar şeklinde kullanılmaktadır. Misyonun sözlük anlamı ise, yetki, vekalet, bir kişiye bir iş için yerilen özel görev anlamına gelmektedir. Misyoner kelimesi ise, yetkili, görevli kimse, görevli rahip ve papaz anlamına gelmektedir (Açıkses, 2003, 2).

Fakat bu iki kelime (misyon, misyoner) bugün özel anlamıyla ve yaygın olarak, Hıristiyan kiliselerinin, Hıristiyan olmayan ülkelerde bu dini yaymak maksadıyla kurdukları teşkilatlara misyon, buralarda görev yapanlara ise misyoner denilmektedir (Açıkses, 2003, 3).

Hıristiyan Misyonerlerin ilkeleri olarak kabul edilen Havarilerden günümüze gelinceye kadar, Hıristiyan Misyonerliği'nin geçirmiş olduğu gelişmelerle, esas itibarıyla İncil'i öğretmek, Hıristiyan olmayanları bu dine kazandırmak veya belirli bir mezhepten (Hıristiyan mezheplerinden) olmayanları kendi mezhebine kazandırmak şeklinde algılanmış ve eğitim, sağlık ve matbaa vb. kuruluşlar açılarak bunlar kanalıyla uygulanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple, Hıristiyan Misyonerler sadece Hıristiyan olmayanların çevresinde değil, kendi mezhebinden olmayan Hıristiyanların da etrafında teşkilatlanmışlardır (Açıkses, 2003, 4).

Amerika'dan Anadolu'ya ilk gelenler kaptanlar ve tüccarlardır. Bunları da Protestan Misyonerler takip etmiştir. Osmanlı Devleti topraklarında, özellikle Anadolu'da etkili olan Protestan Misyonerlerin kaynağı, kısaca Amerikan Board olarak adlandırılan "American Board of Commissioners For Foreign Mission" misyoner teşkilatı olmuştur. Protestanlığı önce Amerika'da yayarak büyük bir başarı elde eden misyonerler, daha sonra bu inancı dünyaya yaymak için Amerikan Board'ı kurmuşlardır. Bu dış ülkelere yönelik misyoner teşkilatı, yeterli alt yapı ve paranın sağlanmasından sonra 1810 yılında Amerika'nın Boston kentinde kurulmuştur. Bu kuruluş 1819 yılında Türkiye'yi de programına alarak, misyonerlerini buraya göndermeye başlamıştır (Polat, 1990, 629).

Türkiye'ye gelen Amerikalı Misyonerlerin çoğunluğunun mensubu bulunduğu, daha çok Protestan dindarların bağışlarıyla organize edilen Amerikan Board'ın tüzüğüne göre, misyonerlerin amaçları: "Dinsizler arasında Hıristiyanlığı yaymaktır" (Kocabaşoğlu, 1989, 17).

Amerikalı Misyonerler önce Müslümanları Hıristiyanlaştırmayı düşünmüşlerdir. Fakat bunun devletin kanunları ve dinin kuralları gereği pek mümkün olmayacağını anlamışlardır. Ayrıca Türkleri karşılarına almamak için de buna pek cesaret edememişlerdir (Açıkses, 2003, 36). Belki de onları temkinli davranmaya sevk eden, bu ilk çalışma metotları olmuştur. Bu sebeple, önce laik din eğitimi, kitapları kullanma şeklini, tıbbî ve diğer faydalı bilgileri vererek yerlerini sağlama aldıktan sonra bunları bir tarafa bırakıp dinî propagandaya (yasak operasyona) başlamışlardır (Açıkses, 2003, 39).

Amerikan misyonerleri Osmanlı topraklarına ilk olarak 15 Ocak 1820 tarihinde ayak basmışlardır. Pliny Fısk ve Levi Parsons adlı bu ilk misyonerlerin görevleri Kudüs'ten başlayarak tüm dinsizleri, Müslümanları, Musevileri ve de sözde Hıristiyanları (bu kavrama Protestanların dışındaki tüm Hıristiyanlar girmektedir) doğru yola davet etmek şeklinde ise de asıl amaçları, bu konuda bakir bir alan olan Orta Doğu'nun kültürel sondajını yapmaktır (Kocabaşoğlu, 1989, 22; Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 9).

1830 yılı Mayısında Türk-Amerikan ilişkilerinin resmen başlaması ve bir yıl sonra da İstanbul'daki ABD diplomatik temsilciliğinin faaliyete geçmesi ile misyoner faaliyetleri de artmıştır. Malta'daki matbaa, uzun tartışmalardan sonra İzmir'e taşınmış, matbaanın İzmir'e taşınmasından kısa bir süre önce de ilk Amerikan Misyoner okulu Beyrut'ta açılmıştır. Daha sonra,1831 yılında Goodel adlı misyoner tarafından İstanbul'da Rumlar için dört okul açılmış, yaklaşık bir yıl içinde bu okulların sayısı 30'a çıkmıştır. İşin ilginç yanı, Misyoner Goodel, Aziz Bey adındaki bir Osmanlı memurunun gözetiminde, Osmanlı er ve erbaşlarına okuma-yazma öğretecek bu tip bir okul kurma girişiminde bile bulunmuştu (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 10). Bu çerçevede Beyrut ve İstanbul'dan sonra 1835'te Trabzon, 1839'da Erzurum, 1849'da Antep'te, 1855'te Maraş, Adana, Halep, Tarsus, Antakya, Kilis ve 1850'de Selanik misyonları kurulmuştur (Erhan, 2001, 190).

Misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğunun nüfuz alanına girmeleri, Amerikanın bölgede kendisine bir hayat alanı yaratmaya yönelişinin bir sonucudur. Misyoner olgusunun Amerikanın bu yönelişine en büyük katkısı tanıma ve tanıtma konusunda olmuştur. Tanımak, nüfuz edebilmek için, tanıtım ise öncelikle bu nüfuz edişi haklı kılmak için bir zorunluluktur (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 10).

Misyonerlere karşı ilk büyük tepki Lübnan'da ortaya çıkmıştı. Bölgede yaşayan Marunilerin dini lideri Patrik, 1841 baharında Suriye Valisi Zekeriya Paşa'ya müracaat edip, Amerikalı misyonerlerin yerel halkın aklını karıştırmak suretiyle dinlerini ve inançlarını değiştirdiklerini bildirerek, bölgeden çıkartılmalarını istemiştir. Bölgede Dürzilerle Maruniler arasında uzun yıllardır devam eden gerginlik Amerikalı misyonerlerin gelmesinden sonra tırmanmaya başlamıştır. Çünkü, Dürzilerle çok yakın ilişkiler içine giren misyonerler, onları Marunilere karşı kalkan olarak kullanmışlardır. Ortaya çıkan bu gerginlik kısa bir süre içinde çatışmaya dönüşmüş, 1841 sonbaharında Dürzi ve Maruniler arasında yaşanan kanlı olaylarda çok sayıda insan ölmüş, köyler ve kasabalar yakılmıştır. Aralarında Amerikalı misyonerlerin kilise ve okullarının da bulunduğu bir çok dini bina tahrip

edilmiş ve misyonerler bu ortamda Lübnan'ı terk ederek Beyrut'a sığınmışlardır (Erhan, 2001, 194).

Islahat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra, misyonerler faaliyetlerinde daha serbest hareket etmeye başlamışlardır. Böylece Osmanlı topraklarındaki misyon merkezlerinin sayıları artmış, misyonerler bu rahat ortamda, daha önce denedikleri ama çeşitli nedenlerle vazgeçtikleri, Müslümanların Hıristiyanlaştırılması işine tekrar ağırlık vermişlerdir. Ayrı bir Protestan milletin kurulmasına izin verilmesi ve İngiltere, Prusya ve ABD elçiliklerinin girişimiyle Sultan'ın, Müslümanların din değiştirmesine karışmayacağını açıklamasından sonra, Amerikalı misyonerler Anadolu'daki Müslüman halkın Protestanlaştırılması için daha da cesaretlenmişlerdir (Erhan, 2001, 199).

Önde gelen misyonerlerden Tillman C. Trowbridge 1858'de Anadolu'ya yaptığı bir geziden sonra kaleme aldığı "Ermenistan'da Bir Geziden Notlar" başlığını taşıyan raporunda özetle şu bilgilere yer vermektedir: "Türklerin gerek insan olarak kendileri, gerekse tüm toplumsal kurumları ilkeldir. Bunun bir nedeni ırksal, bir nedeni de dînidir. Türkler Hıristiyanlaşırılmadıkça kurtuluş yoktur." (Kocabaşoğlu, 1989, 74)

Bu görüşten yola çıkan Amerikalı misyonerler Müslüman halka yönelik çabalarına ağırlık vermişlerdir. 1858'de Doğu Anadolu'da ilk kez Türk ve Kürtlere yönelik dini toplantılar düzenlenmiş, 1859'da Sivas, Diyarbakır ve Kayseri valilerinin din değiştirenlerin cezalandırılmayacağını resmen açıklamaları bu bölgedeki Hıristiyanlaştırma olaylarının sayısını artırmıştır (Erhan, 2001, 200).

Görünürdeki amacı dinsel, ana amacı ise ekonomik, siyasal, kültürel özellikler ortaya koyan misyoner faaliyet, matbaa, hastane, okul gibi modern kurumlar ekseninde yürütülmüştür. Okul, misyoner faaliyetin bir vitrini olmuştur. 19. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğunda ilkokuldan yüksek okula kadar oldukça gelişmiş bir Amerikan eğitim olgusu meydana gelmiştir. 1900 yılında, yalnızca Anadolu'da (İstanbul dahil) 400'ü aşkın okulda, 17500 dolaylarında öğrencinin okuyor olması küçümsenemez. Bu sayı tüm İmparatorlukta eğitim gören yabancıların üçte biridir. Yine tüm

İmparatorlukta 1913-1914 yıllarında yüksek okul ve liselerin sayısı 69, buralarda okuyan öğrenci sayısı ise 6800 dolaylarındadır. Bu niceliksel yönün yanında, Amerikan okullarının niteliksel yönünden de bir takım özellikleri vardır. Bu okullar tüm dinsel kılıflarına rağmen pozitif ve liberal bir eğitim veriyorlar, yabancı dil bilgisinin yanısıra, yörenin sosyo-ekonomik özelliklerine ve yerli halkın beklentilerine uygun olarak, ihtiyaca yönelik bir müfredat uyguluyorlardı. Örneğin; İstanbul ve İzmir'de dil, kültür ve ticaret derslerine daha fazla ağırlık veriliyor, buna karşılık Anadolu'daki bir şehirde iş eğitimi ön plana çıkıyordu. Ayrıca, kız çocukların eğitimine de büyük katkılarda bulunmuşlardır. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç yıllarında Amerikan mandasına talip olan bir grup insanın bu değerlendirmesinde hiç kuşkusuz Amerikan okullarının rolü ve payı büyük olmuştur (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, 11).

3.3. Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Mücadele Dönemi Arasında İlişkiler (1914 -1920)

Amerika'da 1912 seçimlerinde, yani Balkan Savaşları'nın başladığı bir sırada, Woodrow Wilson Başkan seçilmiş bulunuyordu. Kendisi aynı zamanda bir tarih hocasıydı. Bundan dolayı olsa gerek, Wilson Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağına kesin gözüyle bakmaktaydı (Armaoğlu, 1997, 632).

Osmanlı Devleti de Almanya'nın yanında savaşa katılmış olmasına rağmen, Amerika ile ilişkilerinde çok dikkatli davranmaya özen göstermiştir. Ancak Amerika 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilân edince, Almanya da Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya savaş ilân etmesi için baskı yapmaya başlamıştır (Armaoğlu, 1997, 632). Osmanlı İmparatorluğu, o savaşta Almanya'nın müttefikiydi ve müttefikine karşı savaşa başlayan bu devletle normal ilişkilerini sürdürememiştir (Şimşir, 1977, 277). Bu baskılar üzerine Osmanlı Devleti, Amerika'ya savaş ilân etmeyip sadece, 20 Nisan 1917'de, Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir (Armaoğlu, 1997, 632; Armaoğlu, 1991, 19; Kurat, 1959, 40; Tuğlacı, 1987, 353). İki Devlet arasında savaş hali doğmamış, yalnız ilişkiler kesilmiştir. Bundan sonra Türkiye'deki Amerikan

haklarını artık İsveç gözetecek, Amerika'daki Türk haklarını koruma görevi ise İspanya tarafından yürütülecekti (Şimşir, 1977, 277). Osmanlı Hariciye Nazırı, diplomatik ilişkilerin kesildiğini Amerikan elçisine bildirirken, esasında ilişkilerde herhangi bir değişiklik olmayacağını ve Türkiye'deki Amerikan okulları ve diğer kuruluşların eskisi gibi faaliyetlerine devam edeceği hususunda güvence vermiştir (Armaoğlu, 1997, 632).

ABD'nin I. Dünya Savaşına girmesi ve Fransa'ya büyük bir asker çıkarması Osmanlı Devleti'ni birinci derecede etkilemişti. Zira Amerika'nın Fransa'ya çıkması üzerine İngiltere burada tuttuğu kuvvetlerini Ortadoğu'ya çekmiş ve Irak'la Filistin cephelerinde Türk kuvvetlerinin karşısında sayısal bir denge sağlanmıştı (Sözüöz, 1992, 17).

Amerika savaşa katıldıktan sonra, Wilson da, barış konusundaki fikirlerini oluşturmaya ve bu çerçevede de Osmanlı İmparatorluğu konusunu ele almaya başlamıştır. Bu konuda vardığı ilk sonuç, Boğazlar'ın Osmanlı Devleti'nin elinden alınması ve İmparatorluk sınırları içindeki Türk'ten başka diğer unsurlara "özerklik" verilmesi olmuştur. Bilindiği gibi barışın diğer tüm sorunlarının çözümü hakkındaki fikirlerini de Başkan Wilson, 1918 Ocak ayında yayınladığı meşhur 14 Nokta'sında açıklamıştır. Yine bilindiği gibi bu 14 Nokta'nın 12 ncisi Osmanlı İmparatorluğuna ait bulunuyordu. Bu maddede üç unsur bulunmaktaydı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği, azınlıklara özerklik verilmesi ve Çanakkale Boğazı'nın, devamlı olarak, bütün devletlerin gemilerine açık olması (Armaoğlu, 1997, 632).

Wilson'un 1918 beyannamesi ile birlikte iki devlet arasında Anadolu'da Türklerin hakim olduğu bölgenin yine Türklerin egemenliğinde kalacağını ön görmesinden ötürü küçük bir yakınlaşma oldu. Fakat Osmanlı Devletini ilgilendiren 12. Maddenin Amerikalılar ve Batılılar tarafından farklı bakış açıları ile yeniden yorumlanmasından sonra, Anadolu topraklarının parçalanarak bağımsız Ermenistan kurulması, kıyı bölgelerin Yunanistan'a devredilmesi gibi önemli durumlar ortaya çıkmıştır. İstanbul'un 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri tarafından işgaline Amerika'nın da katılması Wilson'un Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği tutumun daha gerçekçi olarak anlaşılmasını sağlamıştır. Amerika 1919 Ocak ayında açılan Paris Barış

Konferansı'na, Osmanlı devleti açısından böyle bir politika ile girmiştir (Armaoğlu, 1997, 633).

1917'de kesilen Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulması ve normale dönüşmesi 1927 sonunu bulmuştur. Oysa Türkiye, yıllar yılı kıyasıya savaştığı ülkelerle daha önce normal ilişkiler kurabilmişti. Birbirleriyle hiç savaşmamış Türkiye ile Amerika arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasının bu kadar gecikmesi ilginç bir konudur (Şimşir, 1977, 277-278).

3.3.1. Paris Barış Konferansı ve Amerika

Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrasında 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Türkiye ile yapılacak Barış Antlaşması hazırlıklarına katılmamış, ancak Boğazların Statüsü ve Ermeni konusu ile yakından ilgilenmiştir (San, 2002, 6).

Barış Konferansının ilk gününden itibaren, Almanya ile barış konusu gündemin birinci maddesi olduğundan, bu çerçevede Alman sömürgelerinin paylaşılması önemli bir sorun hâline gelmiştir. Sömürgeler konusu gündeme gelince, Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarının paylaşılması da ön plana çıkmıştır (Armaoğlu, 1997, 633). Bu toprak paylaşımı konferansın en önemli meselesini oluşturmuştur. Topraklarla ilgili olarak karar verilmesi gereken husus, Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettiremeyeceği ve varlığını devam ettirecek ise hangi sınırlarla devam ettireceği sorunu idi. Osmanlı Devleti'nden ayrılan bölgelerin sınırlarının ne olacağı ve kendi kendini yönetme ilkesinin nasıl uygulanacağı sorunları da mevcuttu. Amerika, Osmanlı Devleti'nden ayrılan bölgelerin gizli anlaşmalardaki düzenlemeler temelinde paylaşılmasına taraftar değildi. Başkan Wilson'a göre İtilaf Devletleri Ondört Noktayı kabul etmiş ve böylece otomatik olarak gizli antlaşmalar yürürlükten kalkmıştır (Karakaş, 2002, 46).

Bu gizli anlaşmalar 1915-1917 yılları arasında yapılmıştı. Bunlardan ilki olan İstanbul Antlaşması Mart-Nisan 1915'de gerçekleştirilmişti. Bu anlaşma ile İngiliz ve Fransız Hükümetleri Rusya'nın İstanbul'u, Türkiye'nin Avrupa yakasının Midye-Enez hattına kadar olan parçasını, İzmit Yarımadasını ve Marmara Denizi'ndeki adaları ilhak etme hakkını tanıyordu.

Müttefiklerin kendi aralarında yaptığı bir diğer gizli antlaşma 28 Nisan 1915'de imzalanan Londra Antlaşması idi. İtalya'nın savaşa müttefiklerin yanında girmesini sağlayan bu antlaşma İtalya'nın On İki Ada üzerindeki egemenlik hakkını tanıyordu. Ayrıca ileride Anadolu Türkiye'sinin tamamen veya kısmen müttefikler arasında paylaşımı söz konusu olduğunda, İtalya, Antalya'ya bitişik Akdeniz havzasında eşit bir paya sahip olacaktı (Karakaş, 2002, 46).

Amerika Başkanı Wilson Paris'e "savaşı sona erdirmeye şartlarını tartışmak veya var olan uluslararası düzeni yeniden kurmak için değil, hemen hemen üç yüz yıldan beri uygulanan bütün uluslararası ilişkiler sistemini değiştirmek" düşüncesiyle gelmişti (Kissinger, 2000, 12). Bunu gerçekleştirmek için Wilson, Barış Konferansı açıldığı zaman üzerinde durduğu ilk ve en önemli düşüncesi, "denizlerin bütün dünya ulusları tarafından ortak olarak ve engellenmeden kullanılması güvencesinin bozulmamasını sağlayacak ve antlaşmalara aykırı olarak uyarmadan ve dünya kamuoyunu nedenleri hakkında bilgilendirmeden çıkarılacak savaşlara engel olacak bir evrensel uluslar birliği" olarak tasarladığı Milletler Cemiyeti'nin anayasa taslağını hazırlamak ve bunu onaylatmak idi (Kissinger, 2000, 218).

Milletler Cemiyeti'nin kurulması ve Almanya ile barışın yapılması çabaları Paris Barış Konferansı'nın ana gündemini oluştursa da On'lar konseyi (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, ve Japonya baş delegeleri ile Dış İşleri Bakanları'ndan oluşuyordu.) Türkiye ile ilgili sorunları da tartışıyordu. Bu tartışmalar sırasında konsey sık sık uzun süreli bir barışın sağlanması için Türkiye'deki yükün adil paylaşılmasına yönelik Amerika'nın Yakınoğu'nda üstlenebileceği sorumluluklara değinmiştir. İngiliz Başbakanı Lloyd George 30 Ocak 1918' de İngiltere'nin işgal edilmiş eski Osmanlı Toprakları ve Alman Sömürgeleri için başvurulacak olan manda prensiplerini kabul ettiğini ilan etmiş, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasındaki gecikmeden kaygı duyan Wilson ise, Lloyd George'un teklifini ve mandalarla ilgili tavsiyelerini kabul etmiştir (Karakaş, 2002, 49).

Wilson'a göre manda altına alınacak halklar henüz kendilerini idare edecek durumda olmadıklarından bu seviyeye gelinceye kadar Milletler Cemiyeti'nin belirleyeceği devletlerin mandası altında bulunmaları gerekmektedir. Mandater devlet idare ettiği bölgede misafir gibi olup onunla mandası altındaki halkın çıkarları eşit haklara göre düzenlenecekti. Wilson, bu sistemin Türk idaresinden ayrılacak halklara da uygulanmasını istemiştir (Erol, 1972,3)

Paris Barış Konferansı açıldığında Osmanlı topraklarından pay isteyen ilk ülke Yunanistan'dı. Yunanistan Başbakanı Venizelos 3 ve 4 Şubat 1919'da yaptığı konuşmada Eski Yunanistan'ın yeniden yaratılması için Kuzey Epir, Ege Adaları, Trakya ve Batı Anadolu'nun (Kıyı Adaları, Bursa'nın bir kısmı ve Denizli Sancağı hariç Aydın vilayetinin tamamı) Yunanistan'a bırakılmasını talep etmiştir. Bu talep İngiliz, Fransız, İtalyan ve ABD delegelerinden oluşan Yunan İstekleri Komitesi tarafından değerlendirmeye alınmıştır. Fransa ve İngiltere bu talebe sıcak bakmış ancak ABD delegesi Batı Anadolu'da Yunanistan'ın Türk nüfusu ile ilgili verdiği sayısal bilgileri gerçekçi bulmadığından bu talepleri olumlu karşılamamıştır. Fakat Amerikan delegelerinin karşı koymalarına rağmen Yunan İstekleri Komitesi'nin raporu, Başkan Wilson ve Colonel House'ın şahsi isteklerinden ötürü benimsenmiştir (Karakaş, 2002, 51).

Yunanlılardan başka toprak talep edenler Ermenilerdi. Ermeniler mevcut Ermenistan'a ilaveten Doğu Anadolu'dan toprak talep ettiklerini Konferans delegasyonuna iletmışlerdi. Yapılan görüşmelerde Avrupalılar doğrudan Ermenistan'la ilgili sorumluluk almayı istememişler ve Rusya'ya karşı denge oluşturmak açısından bu bölgede Amerikan mandasının daha doğru olacağına karar vermişlerdi (Karakaş, 2002, 52).

Wilson'un üzerinde çok durduğu Milletler Cemiyeti ve Versay Antlaşması 1919 Kasım'ında Amerikan Senatosu tarafından reddedilmekle beraber, "Bağımsız Ermenistan" konusu, Wilson için, siyasal kaderini bağladığı bir tutku olarak devam etmiştir. Bu tutkuya, İngiltere'nin, Ermenistan Sorunu'nu Amerika'nın sırtına yükleme politikası da eklenince,

1919 yaz aylarından itibaren Amerika ve Wilson, Ermenistan bataklığının içine girmeğe başlamışlardır (Armaoğlu, 1997, 634).

1920 Ocak ayından itibaren Barış Konferansı'nın Türkiye ile barışı ele alması, 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın İstanbul Hükümeti tarafından imzası ile sonuçlanmıştır. Sevr'e gelinceye kadar, Amerikan Senatosu Versay Antlaşması ve Milletler Cemiyeti'ni tam üç defa reddetmişti. Fakat buna rağmen, Sevr Antlaşması'nın 89. maddesi, Doğu Anadolu'dan dört vilâyetin Ermenistan'a verilmesini öngörmekte ve Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın çizilmesini, Amerika Cumhurbaşkanı'nın, yani Wilson'un hakemliğine havale etmekteydi (Armaoğlu, 1997, 634; Uçarol, 2000, 167). Amerikan Senatosu'nun Ermenistan mandasını reddetmiş olmasına rağmen, Wilson Ermenistan'ın Türkiye ile sınırlarını çizmeyi kabullenmiş ve Sevr Antlaşması metninin kendisine Ekim ayında verilmesi üzerine, sınır haritasını Kasım 1920 sonlarına doğru çizerek Milletler Cemiyeti'ne vermeye hazırlandığı bir sırada, Kâzım Karabekir Paşa kuvvetleri Ermenistan'a girmiş, bu arada Bolşevik Ermeniler de Ermenistan'da duruma egemen olarak Aralık 1920 de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Bu suretle, Wilson'un "Ermenistan sınırları" haritası tam bir fiyasko haline gelmiş ve bu sebepten de İngiltere, Wilson'dan bu haritanın açıklanmamasını istemiştir (Armaoğlu, 1997, 634).

Paris Barış Konferansı Avrupalı emperyalist güçlerin Osmanlı topraklarını istedikleri şekilde bölerek, Amerika marifetiyle manda sistemi altında yönetmelerini sağlayacak esasların görüşülüp benimsendiği bir zeminden öteye gitmemiştir. Amerika, başkanları Wilson'un şahsi gayreti ile Anadolu'nun Batılılar tarafında işgal ve bölünmesine bu konferansta sıcak bakma eğiliminde olmuştur. Ancak gerek Amerikan Senatosunun manda ile ilgili olumsuz kararı gerekse Anadolu'da başarı ile yürütülen Ulusal Mücadele hareketi yapılan planları boşa çıkarmıştır.

3.3.2. Wilson Prensipleri ve Türkiye'deki Yansımaları

Türk Aydınlarının Amerikan mandasını tercih edişindeki temel sebep, bu ülkenin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlayacağı yönündeki yaygın kanaatidir. Buna ilaveten Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas

Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresine sunduğu 14 maddelik barış programı Türk aydınları üzerinde Amerika'ya karşı büyük bir sevgi ve umudun doğmasına yol açmıştır. Ayrıca aydınlar arasında Amerikan mandasının, Avrupa'nın kendi lehine yaptığı müdahalelere son vereceği şeklinde yanlış bir kanaat oluşmuştur (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 358; Atatürk, 2005, 74-78).

1919 yılı başlarında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Wilson'a sunduğu rapor şu şekilde idi: "Trakya'da Midye-Enez çizgisinden Sakarya nehrine kadar olan ve Boğazları da içine alan bölgede milletlerarası statüye bağlı bir İstanbul Devleti kurmak, bunun yanısıra Orta Anadolu'da bağımsız bir Türkiye Devleti'nin yaşamasına imkan vermek". Diğer taraftan Türkiye'de incelemelerde bulunan King-Crane ve Harbour heyetleri Boğazlar bölgesinde kurulması düşünülen devlet ile Ermenilerin yaşadıkları bölgeleri de içine alacak şekilde bütün Türkiye'nin Amerikan mandası altına alınması görüşünü tavsiye etmişlerdir (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 359; Erol, 1966, 4-5).

Amerikan kamuoyunun yakın doğu meselesine karşı gösterdiği ilgi 1919 ve 1920 yılı başlarında devam etmiştir. Ocak 1920 sayısında konuya geniş yer ayıran ASIA dergisi meselenin çeşitli açılardan incelenmesine imkan sağlamış, dergide yer alan yazılar Amerikan kamuoyunun değişik kesimlerinin farklı bakış açılarını ortaya koymuştur. ABD'nin bölgede kararlı bir tutum izlemesinin ve manda yönetimleri kurulmasının yararlarından söz eden önerilerin yanı sıra İslam birliği tehdidine karşı İslam ülkelerindeki milliyetçi akımlardan yararlanılabileceği konusundaki ilgi çekici önerilerde bulunmuştur. Dergide, "Türk'ün Dünya Görüşü" adıyla bir makale neşreden Herbert Adam Gibbons "Doğu Avrupa ve Asya'da yeni bir düzenin kurulması için bize düşen görevi azim ve iyi niyetle yerine getireceğimizden kimsenin şüphesi olmamalıdır" diyerek yazısının devamında Ermeni ve Rumların desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. ASIA Dergisi'nin yayın müdürü Louis D. Froelick ise, "Manda Yönetimi Üzerinde Dururken Düşündüklerimiz" başlıklı makalesinde Amerikan mandasının üstünlüklerinden bahsederek Anadolu ve Türk insanının mukadderatı ile ilgili olarak şu iddialarda

bulunmuştur; "İstanbul, muhtemelen uluslararası bir yönetime bırakılacaktır. Türk'ün bunca yıldan sonra Avrupa'dan çıkartılması kesinleşmiş gibidir. Türklerin ana yurtları olan Anadolu'ya yerleşecekleri ve Bursa yada Konya'yı başkent yapacakları sanılmaktadır. Bu durumda Sultan'ın da aynı zamanda Halife unvanını taşıması ve tüm İslam aleminin ruhani lideri durumunda bulunması Fransa ve İngiltere'yi bir hayli düşündürmektedir" (Ulagay, 1974, 61-65).

Wilson'un dünya barışını sağlayacağına inandığı ilkelerini ilan etmesinden itibaren Türk basını Wilson Prensipleri'ni Osmanlı Devleti'nin kurtuluş çaresi olarak görmüş ve büyük umutlar bağlamıştır. Wilson Prensipleri, Birinci Dünya Savaşı mağlupları tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, galip devletler başlangıçta söz konusu ilkeleri tatbik edeceklerini vaat etmelerine rağmen, Paris Barış Konferansında bu vaatlerinden vazgeçmişler hatta Wilson'u da ikna etmeyi başarmışlardır. Mevcut durumun değişmemesini sağlayan galip devletler elde ettikleri iktisâdî ve siyâsî avantajlarını kullanma konusunda gösterdikleri hassasiyet, esasında 16. yüzyılın başlangıcından itibaren Portekiz ve İspanya'nın başlatmış olduğu, daha sonra İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin devraldığı sömürgeci zihniyetin uzantısı niteliğinde olup, Avrupa'da mevcut olan emperyalist anlayışın devamlılığını sağlama amacından kaynaklanmaktadır. Wilson Prensipleri'nin Türk aydınları arasında kabul görmesinin temel sebebi, Türk Milleti'nin Misâk-ı Millî ile sistemleştirdiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı İstiklâl Mücadelesinin, prensiplerin 12. maddesiyle sağlanacağı yönündeki yaygın kanaattir. 12. madde ile paralellik arz eden Misâk-ı Millî, Wilson Prensipleri uygulandığı takdirde savaşılmadan ve kan akıtılmadan gerçekleştirilmiş olacaktı (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 376).

İşte bu sebeplerden dolayı adilane bir fikir olarak görülen bu prensipler Türk Milletince kabul görmüştür. Türk Milleti siyasette iki yüzlülüğü düşünmediği için "Wilson Prensipleri" diye bilinen ve Türk'ün yaşama hakkını kabul eden bu prensiplere samimiyetle inanmıştır.

Ancak Wilson Prensipleri'ni yorumlayanlar arasında farklı sonuçlara varan aydınlara da rastlamak mümkündür. Prens Sabahaddin, Wilson

Prensipleri'ne dayanarak bir Osmanlı federalizminin tatbik edilebileceğini kabullenmekte (Erol, 1972, 32), Abdullah Cevdet ise Kürdistan'ın kurulmasından bahsetmektedir. Bunun yanı sıra Ahmet Emin, Rauf Ahmet ve Halide Edip gibi aydınlar Wilson Prensipleri'ne dayanarak manda fikrinde birleşmişlerdir (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 377).

Bu fikirler arasında özellikle Amerikan mandası en çok taraftar bulan fikrî gelişme olarak görülmektedir. Ulusal Mücadele basını Amerikan mandası konusunda halkın zihnini karıştırmış, mevcut fikir ve düşünceleri alt üst etmiştir. Bu gazete ve dergiler kurtuluşu herhangi bir devletin destek ve yardımıyla mümkün görmüşlerdir. Amerikan mandası fikrinin taraftar bulması Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin doğmasına yol açmış ve söz konusu fikirler bu cemiyet aracılığı ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 378). Mondros Mütarekesi sonrasında kurulan cemiyetlerden biri olan Wilson Prensipleri Cemiyeti 4 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da faaliyete başlamıştır. Kurucuları Halide Edip, Celalettin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Bey'dir (Erol, 1966, 35; Tuğlacı, 1987, 353; Tunaya, 1986, 445). Kurucu ve yöneticilerinin kişiliklerinden cemiyetin İstanbul-Anadolu karışımı bir ideolojiye sahip olmak istediği anlaşılmaktadır. “Siyasi akımlar üstü” bir kurtuluş formülü arayışı içinde bulunan bu üyelerin düşüncelerini cemiyetin programında kısmen bulmak mümkündür. Bu sonuca, uzun bir düşünce sonunda vardıklarını belirten Wilsoncular Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasî yapısındaki bozukluklar sebebiyle kendi kendini ıslah edemeyeceği kanısında olduklarını belirtmişlerdir (Tuğlacı, 1987, 353).

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin alternatifi İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi gözükyorsa da, Wilson Prensipleri Cemiyeti, İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi Ulusal Mücadele karşıtı bir kuruluş olarak görülmemektedir. Wilson Prensipleri Cemiyeti içerisinde yer alan Halide Edip, Yunus Nadi ve Celal Nuri gibi isimler daha sonra Anadolu'ya geçerek Ulusal Mücadele saflarına katılmışlar, buna karşın İngiliz Muhipleri mensupları aynı davranışı göstermemişlerdir (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 378).

Dönemin önemli gazetelerinin başyazar ve sahipleri, Cemiyet'in ileri gelen üyeleri arasında yer aldığından bu durum başlangıçta Cemiyetin Türk basını tarafından desteklendiği yönünde bir görüşün oluşmasına sebep olmuşsa da, özellikle Söz ve Serbesti gibi gazetelerin, Cemiyet'i şiddetli bir şekilde protesto etmeleri, söz konusu havanın kısa zamanda kaybolmasına yol açmıştır (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 361).

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin beyannamesi incelendiğinde tek dayanaklarının Wilson Prensipleri ve ABD olduğu görülmektedir. Cemiyet mensuplarının ABD'de mevcut olan kozmopolit idare ve eşitlik anlayışının Türkiye'de de uygulanmasını istedikleri ortaya çıkmaktadır. Beyannamelerinde bu amaçları şu iki temele dayandırılmaktadır:

1. Türkiye'nin ihtisasa dayanan bir hükümet sistemine kavuşması, sağlam ve emin bir şekilde gelişmesi, Türkiye'nin dünyada itibarlı bir yer elde edebilmesi buna bağlıdır.

2. Türkiye'de devlet hayatında millet ve din ayrımının ortadan kaldırılması ve bütün vatandaşların güven ve mutluluğunun sağlanacağı bir ortam yaratılması (Erol, 1966, 35; Tunaya, 1986, 249-250).

Cemiyet mensuplarının ilk icraatlarından biri 5 Aralık 1918'de Wilson'a gönderdikleri muhtıra olmuştur. Muhtırada, Amerika'nın müttefikleri ile Türkiye arasında arabuluculuk yapması istenmiştir. Amerika'nın rehberliği ile ordusuz bir Türkiye'nin varlığı kabul edilmiş ve Türk hükümetinin şeklen varlığına rıza gösterilmiştir (Tuğlacı, 1987, 354; Tunaya, 1986, 249-250). Wilson Prensipleri Cemiyeti mensuplarının böylesine temelsiz bir düşünce içerisinde olmalarının sebebini, Türk milletinin kendisinin istikrarlı bir rejim kurmak suretiyle ilerleyebileceği inancında olmadıklarına bağlamak mümkündür. Onlara göre geçici gördükleri Amerikan mandası sona erdiğinde bünyesindeki çeşitli unsurlarla kaynaşmış hür, müstakil, müreffeh bir Türkiye ortaya çıkacaktır (Şahingöz, Keleşyılmaz, 1996, 361). Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli mektupta da aynı görüş ve ideallere yer vermiş, özellikle Amerikan mandasının gerçekleşmesi ile azınlıkların Avrupa destekli ayaklanmalarına son verilebileceği görüşünü savunmuştur (Atatürk, 2005, 74-78).

Bu cemiyetin alışmaları Ulusal Mücadele döneminde Atatürk'ün kararlı ve akılcı tutumu ve bağımsız Türkiye kurma düşüncesi çerçevesinde fazla gelişmeden yok olup gitmiştir. Ancak kurucularının da basın camiası içerisinde yer alması ve konunun Türk basınında gündemde tutulmasından ötürü yankıları bir müddet devam etmiştir.

3.3.3. Londra Konferansı ve Amerika

1919 yılının sonlarına doğru Türk milliyetçiliğinin ve ulusal mücadele direncinin artmasından ötürü, Osmanlı Devleti ile gecikmeden yeniden masaya oturarak ülke içerisindeki kargaşadan istifade ile son darbeyi indirmek niyetindeki Müttefikler Londra'da bir konferans yapmaya karar verdiler.

İtilaf Devletleri Versailles Antlaşması'nın Amerika Senatosu'nda reddedilmesini, Amerika'nın Türklerle yapılacak antlaşmaya katılmasının sonu olduğunu dşnmemelerine rağmen, artık Amerikan Hükümeti bu meseleye daha fazla ilgi duymuyordu. Bu sebeple Londra'daki Amerikan Büyükelçisi John W. Davis Londra Konferansı'na katılmama emri almıştı. Böylece Müttefik Başbakan ve Dışışleri Bakanlarının katıldığı 12 şubat 1920'de Londra'daki konferansta Amerika temsil edilmedi. Amerika konferansta alınacak kararlara katılmayacağını beyan etmesine rağmen alınan kararlar hakkında kendisine sürekli bilgi verilmesini istedi. Konferans'ta Mezopotamya, Suriye, Arabistan'ın Osmanlı Devletinden ayrılması yönünde kararlar alındı. Ege Adaları ve İzmir Yunanistan yönetimine bırakıldı ve Lazistan aracılığı ile denize çıkışı sağlanmış bağımsız bir Ermenistan tanındı (Allison, 1953, 252).

Londra Konferansı'nda alınan kararlara ilgili olarak Wilson, İstanbul'un Türklere bırakılmasını protesto etmiş, ekonomik açıdan öncelikli alanlarla ilgili çekinceleri olduğunu vurgulamış, sınırları içerisinde Trabzon'un da bulunduğu daha büyük bir Ermenistan kurulması konusunda ısrar etmiş ve Doğu Trakya'nın kuzeyinin Yunanistan'a bırakılmasına itiraz etmiştir. Amerikan Dışışleri Bakanlığı'nın Konferans'ta alınan kararlara yönelik tepkisi Londra Konferansı'na gösterdiği ilgi ile zıtlık arz ediyordu. Amerikan Dışışleri

Bakanı Colby, Müttefiklere Türk Barış Antlaşmasıyla ilgili tavsiyede bulunma ve adil bir barış antlaşmasını teşvik etme yükümlülüğünün bulunduğuna inanıyordu. Böylece Colby Başkan Wilson'un izniyle Amerika'nın çıkarları doğrultusunda Müttefiklere Türkiye'de daha önceden yabancılara verilen ayrıcalıkların devamını sağlayan ekonomi maddeleri ile ilgili tavsiyede bulunuyordu (Karakaş, 2002, 69).

Amerika'nın Londra Konferansı'na temsilci göndermemesi ve Amerikan çıkarlarını diplomatik kanallarla korumaya çalışması, Türk Antlaşması'na aktif olarak katılmaktan çekildiğini ve Amerika'nın Avrupa'nın Doğu sorununu çözme çabalarından uzak duran geleneksel politikasına döndüğünü göstermiştir (Allison, 1953, 87-88).

3.3.4. Manda Meselesi ve Amerikan Mandası

Bu bölümde Türk Kurtuluş Mücadelesi boyunca tartışmalara yol açan ve Türk kamuoyunu meşgul eden Amerikan Mandası meselesi incelenmiştir.

3.3.4.1. Manda ve Himayenin Tanımı

Dünya siyasal tarihine I.Dünya savaşıdan sonra giren manda terimi, Latince "Mandatum", Fransızca "Mandat" kelimelerinden gelmekte olup özellikle "Vekalet" anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Kasalak,1993,11; <http://www.geocities.com/kocatepetarihcileri/mandasis.html>). Manda, henüz kendilerini idareden yoksun olan milletlerin refah ve gelişmesini sağlamak amacıyla kendilerini yönetebilecek düzeye erişinceye kadar Milletler Cemiyeti kontrolünde tecrübeli bir devletin vekaletine verilmesi anlamında ortaya çıkmıştır (Ayışığı, 2004,7).

Devletler hukukuna göre manda altında bulunan devlet, bağımsızlığı kısıtlı, halkını henüz yönetecek ölçüde gelişmemiş olan devlettir. Politik olarak manda, değiştirme yetkisine sahip bir otoritenin seçilmiş olan temsilcilerine veya seçim sonuçlarına göre millet meclisine verilmiş olan bir direktiftir. Devletler hukukuna göre manda altında bulunan devlet, "Bağımsızlığı kısıtlı" devletlerden sayılır. Manda altına konulacak ülkelerin henüz kendilerini yönetecek ölçüde gelişmedikleri noktasından hareketle

manda altındaki bu toplumların refah ve gelişmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Yani Mandater devletin başta gelen görevi, Milletler Cemiyetinin denetimi altında, manda yönetimine konulan ülke halkını kendi kendilerini yönetebilecek bir düzeye getirmektir (Kasalak,1993,21).

Himaye; "bir devletin yabancı bir ülkede bulunan vatandaşlarının hak ve menfaatlerini karşılıklı anlaşmayla, anlaşma yoksa devletler hukukunun kural ve teamüllerine uygun olarak, elçileri ve konsolosları vasıtasıyla yerel makamlar nezdinde girişimde bulunarak koruması hak ve görevi" olarak tanımlanmaktadır. Günlük kullanımda koruma anlamına gelen himaye, Türk Hukuk sözlüğünde, (Almanca Protektorat, İngilizce Protectorate) "zayıf bir devletin kuvvetli bir devletin himayesi altına girmesini ve buna rağmen milletlerarası varlığını korumasını ifade eden hukuki bir görev olarak" tanımlanmaktadır. Himaye eden devlete Hami devlet, himaye edilen devlete ise Mahmi devlet denir (Kasalak,1993,29; <http://www.geocities.com/kocatepetarihileri/mandasis.html>).

Devletler hukuku himaye konusunda, manda sisteminde olduğu gibi genel prensip ve kurallar koymamıştır. Ama yine de bazı uygulamalar esas alınmaktadır. Mahmi devlet hami devletin bir parçası sayılmıştır. Hami devlet yetkilerini ancak aralarındaki anlaşma hükümlerine göre kullanabilir (Ayışığı, 2004,8).

Manda sistemi insancıl görünümüne rağmen hukuki bir statüye oturtulmuş, sömürgeciliğin devamını sağlayacak yeni bir yöntem olmuştur (Kasalak,1993,12).

Görüldüğü gibi, manda ve himaye birbirinden farklı olsa da Ulusal Mücadele yıllarında Osmanlı aydınları bu kelimeleri zaman zaman aynı anlamda da kullanmışlardır (Kasalak,1993,34).

3.3.4.2. Amerikan Mandası ve Türkiye’de Mandanın Savunulma Gerekçeleri

Mandaterlik ya da başka bir deyişle "güdümlü"le ilgili görüşler, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından hemen sonra ileri sürülmeye başlanmıştır. O sıralarda, Türkiye'nin tam bağımsızlığını elde edebileceğine çok az kimse

inaniyordu. Mustafa Kemal Paşa ve birkaç silah arkadaşı dışında Osmanlı aydınlarının çoğu, Türkiye'nin yeniden toparlanabilmesi için, ülke üzerinde bir Amerikan güdümü kurulmasının gerekli olduğu görüşünü savunuyorlardı. Bu maksatla kurulan derneklere göre madencilik ve diğer alanlarda teklif edilebilecek ayrıcalıklar, Amerikalılar için "çok cazip bir yem" olacak ve onların Türkiye üzerinde bir güdümü kabul etmelerine yol açacaktı. (Ayıışığı, 2004,37).

Manda Sistemi'nin ortaya atılışı Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Amerikan Senatosu'na gösterdiği dünya siyasi tarihine "Wilson Prensipleri" olarak geçen 14 maddelik muhtırasına dayanmaktadır (Tunaya, 1986, 249; Sönmezoğlu, 2004, 91). Amerika Başkanı W.Wilson, Amerika'nın desteği ile savaşı kazanan müttefikler üzerinde ağırlığını koymak ve oluşacak "yenidünya düzeni"nde etkin rol almak istiyordu (Ayıışığı, 2004,38).

Ünlü 14 maddelik barış programı ile bütün dünyaya bir umut ışığı saçan Başkan Wilson, ne acıdır ki uygulamada kendi prensiplerinden uzaklaşarak samimiyetsiz olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim Mustafa Kemal de Nutuk'ta Wilson'un önce değer verdiği bu 14 Noktasından ayrıldığını görünce Başkan Wilson'un "selfdeterminasyon" hakkında özgün tutumundan uzaklaştığına işaret etmiştir (Tevetoğlu, 1991, 166; Atatürk, 1987, 277).

Türk Milletinin lehinde gibi görünen 12. Maddeyi dünyaya ilan etmiş bulunan Wilson, İzmir'in işgaline ses çıkarmadığı gibi bundan başka Amerikan Hükümeti, asılsız soykırım söylentileri ile Ağustos 1919'da Türk Hükümetine bir telgraf göndererek, Ermenilere yapılacak her türlü tecavüzden Osmanlı Devletini sorumlu tutmakta ve tecavüzleri önlemediği takdirde, Wilson Prensiplerinin Türkler lehindeki 12. Maddesinin hükümsüz sayılacağı tehdidinde bulunmaktaydı (Ayıışığı, 2004,38).

Amerikan mandası taraftarlığı şeklinde somutlaşan Amerikancılığın canlanmasında 28 Ocak 1919'da İstanbul'a gelmiş olan Amiral Bristol önemli rol oynamıştır (Akşin, 1992, 271). İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un 2 Haziran 1919'da Lord Curzon'a bildirdiğine göre Amerikan

yardımlarının faaliyet gösterdiği Türkiye'nin sıkıntı içindeki bölgelerinde bile bu yardımlardan bazıları, Amerika'ya ekonomik alanda çıkar sağlamak için ticari delegasyon görevini yapıyorlardı. Bu sebeple Türkiye'deki Amerikan yetkilileri ve iş adamları tüm ülkeyi kapsayacak bir Amerikan Mandası kurulmasından yanaydılar. İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'da kendi hükümetini yalnız Ermenistan üzerinde çok pahalıya mal olacak bir manda yerine Türkiye'nin tümü üzerinde barışçı yollarla uygulanabilecek ve ucuza mal olacak bir mandayı kabul ettirmeye çalışmıştır. Birçok vatansever, İtilaf devletlerinin Türkiye üzerindeki niyetlerini ve uygulamalarını gördükten sonra bunu hiç olmazsa "kötünün iyisi" olarak haysiyet kırıcı bir barışın yerini alabilecek bir çıkış yolu olarak görmekteydiler (Atatürk, 1987,116).

Amerikan Mandasına karşı çıkanların başında yer alan Kazım Karabekir Paşa bu düşüncenin yaygınlaşmasından ciddi olarak endişe duymuştur. Üstelik aralarında İsmet Paşa gibi yakın arkadaşlarının Amerikan Mandasından yana tavır almaları endişelerini daha da artırmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın kurmay heyetinde istihbarat şubesi müdürü Binbaşı Nusret Bey Amerika gibi "tarafsız ve prensiplerine sadık" bir devletin himaye yerine gözetim tarzında olan bir manda fikrini ileri sürmüştür (Ayışığı, 2004,40).

Türkiye'de Amerikan mandasının savunulma nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Amerika'nın, Avrupa devletleri gibi sömürgeci bir düşünce taşımaması ve bütün ulusların yükselmesini amaç edinmiş görünmesi.
2. Ordunun terhis edilmiş olması geriye kalanların ise ülkeyi savunacak durumda olmaması.
3. Amerika devletinin ve Amerikan idari mekanizmasının laik ve milliyetsiz bir kimliğe sahip olması.
4. Tarafsız bir ülke olduğuna inanılan Amerika'nın iyi niyetli olduğu kadar geniş olanaklara da sahip olması.
5. Türkiye'nin kalkınması için yabancı sermayeye ve her sahada yabancı uzmanlara ihtiyaç duyulması.

6. Kapitülasyonların devam etmesi, dış borçların her yıl artan faizleriyle birlikte devletin borçlar altında ezilmesi, nüfusumuzun azlığı halkımızın fakir olması, sanayimizin olmayışı ve bunların hepsine Avrupa dışındaki ülkelerden farklı olarak yardım edecek bir ülke varsa, o da Amerika'dır düşüncesi.

7. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma ve parçalanmasını önleme düşüncesi.

8. Amerika'nın sadece Uzakdoğu'da ve Pasifik'te toprak edinmiş olması ve ABD'nin yakınoğuda herhangi bir toprak parçası istememesinin onu tehlikesiz olarak göstermesi.

9. Azınlıkların bundan sonra da yabancı müdahalelerine sebebiyet vermelerinin önüne geçme düşüncesi.

10. Wilson'un ortaya atmış olduğu adil barış formülleri çerçevesinde, Türklerin kendi başlarına adaletli ve devamlı bir yönetim kurup ülkelerini geliştiremeyecekleri inancı (Ayışığı, 2004,10-11).

Bu sebeplerden ötürü Türk aydın ve idarecileri açısından en çok taraftar bulan kurtuluş çarelerinin başında manda ve himaye önerileri gelmekteydi. Önerdikleri manda sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin mandası değildi. Fransız ve İtalyan mandaları da söz konusuydu (Ayışığı, 2004,15).

Wilson Prensiplerinin 12. Maddesinin uyardığı umutla Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurma fikri, İstanbul Üsküdar'daki Amerikan Kız Kolejinin ilk öğrencilerinden Halide Edip (Adivar) Hanımdan kaynaklanmıştır. Ulusal Mücadeleye düşman faaliyetleri yüzünden vatan haini olarak yurt dışına çıkarılmış Refik Halid Karay'da, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden biriydi (Ayışığı, 2004,17).

Ne acıdır ki olaylar, Wilson Prensipleri'nin içi boş bir tavsiyeden öteye geçemediğini ortaya koymuştur. Başta Wilson'un kendisi olmak üzere, Müttefik Milletler'in liderleri, asılsız soykırım söylentileri uydurarak Ulusal Mücadeleyi sindirmeye çalışmışlar ve zaten uygulamadıkları 12. Maddeyi de tehdit konusu yapmışlardır (Akyüz, 1975,31).

3.3.4.3. Manda Konusunun Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Tartışılması

Mustafa Kemal Paşa Erzurum' da kongrede bulunduğu sırada kendisi ve kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya Amerikan Mandasının Türkiye için tercih edilmesi yolunda şifre telgraf ve mektuplar gelmiştir (Ayışığı, 2004,40).

Erzurum kongresi delegelerin Erzurum'a gelmesinin gecikmesi nedeniyle kararlaştırılan tarihten 2 hafta sonra 23 Temmuz tarihinde açılmış ve çalışmalarını 7 Ağustos'a kadar devam ettirmiştir. Kongrede en çok meşgul olunan konulardan biri de manda meselesi olmuştur. Kongrede Ömer Fevzi, İbrahim Hamdi, Ali Naci, Yusuf Ziya 20 maddelik bir program sunmuşlar ve programın bir maddesinde Doğu Anadolu'da Amerikan veya İngiliz mandalarından birisinin yol gösterici olacağını söylemişlerdir (Kasalak,1993,126). Erzurum kongresi sırasında King-Crane heyeti henüz İstanbul'dan ayrılmamıştı. Özellikle Amerikan mandasını isteyen bir çok kişi mandanın kabulüne yönelik telgraflar çekerek kongreyi etkilemeye çalışmışlardır (Ayışığı, 2004,41).

Ali Fuat Cebesoy ise hatıratında bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Mustafa Kemal Paşa 19 Temmuz 1919'da Kara Vâsıf'a gönderdiği kapalı yazıda istiklal ve hakimiyete hiçbir şekilde zarar gelmemek şartıyla Amerikalıların iktisadî ve bilimsel yardımından bir zarar gelmeyeceğini, bu hassas noktanın çok iyi ve etraflıca incelenip Erzurum ve Sivas'a getirilmesini söylemiştir. Anlaşılan kongre açıldıktan sonra M. Kemal Paşa bu konudaki tavrını daha olumsuzlaştırmıştır." Bu sebeple henüz şartları ve içeriği bilinmeyen bir Amerikan mandaterliğinden bu kongrede doğrudan doğruya söz edilmesinin sakıncalarını gören Mustafa Kemal Paşa anlaşılmayan bazı noktaların açığa kavuşturulması için Bekir Sami Bey'den geniş bilgi istemiştir (Ayışığı, 1997,264).

Bekir Sami Bey ise 30 Temmuz 1919 da verdiği karşılıktan Amerikanın büyük bir Ermenistan kurulamayacağı düşüncesinde olduğunu bu devletin mandaterliği altında Türk ülkesinin bütünüyle ve tamamen Türklerde kalmasının temel ilke olacağını bildirmiştir (Atatürk, 1987,109-111).

Buradan da anlaşılacağı gibi mandayı savunanların esasen mandanın hukuki, politik, ekonomik ve idari yönünü bilmedikleri yada kavrayamadıkları anlaşılmaktadır. Atatürk'ün yorumu ise tamamen gerçekçidir. Ekonomik, sınai, iktisadi yardımlarla mandaterliği birbirine karıştıranların aksine bir tutum içerisinde. Ancak Erzurum kongresinin bittiği günlerde manda ve himaye konusu devam etmişse de esas konu Sivas Kongresi'ne sarkmıştır (Ayışığı, 2004,45).

Sivas Kongresi şüphesiz Ulusal Mücadele tarihinin, en kapsamlı ve en önemli kararlarının alındığı kongredir. Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 günü Sivas Lisesi salonunda açılmış, 8 Eylül 1919 tarihinde de manda meselesi tartışılmaya başlanmıştır. O sıralarda Sivas'a gelen Amerikalı gazeteci Edgar Browne, M. Kemal Paşa ile manda meselesi hakkında bir görüşme yapmıştı. Paşa bu görüşmede "manda" kelimesini kullanmaktan kaçınmış onun yerine "yardım" tabirini kullanmayı uygun bulmuştur. Manda meselesinin gündeme alındığı sırada söz alan Paşa, Browne'nin kendisinin herhangi bir resmî yetkisinin olmadığını, Sivas'a sadece kendi şahsı adına geldiğini ve Amerika'nın mandayı kabul edip etmeyeceğinin belli olmadığını belirttiğini açıklamıştır. Gazetecinin Sivas kongresinin Amerika'yı bir çeşit mandayı kabule davet eden bir karar alıp almayacağı sorusuna karşılık Mustafa Kemal Paşa "evet" demiş ve arkasından, böyle bir şey istenecek olursa Amerika'nın bunu kabul edeceğine dair garanti vermesini istemiştir. Browne ülkesinin bunu kabul edeceğine pek güvenmediğini söyleyince, Mustafa Kemal Paşa elimde böyle bir garanti olmadan Türkiye'nin bir yabancı yardımı istediğini resmen açıklama sorumluluğunu üzerine almayacağını bildirmiştir (Ayışığı, 2004,45).

Sivas Kongresi sonunda, devletin bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğü saklı kalmak şartıyla Türkiye'ye karşı istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin iktisadî ve sanayi anlamında yardımının memnuniyetle karşılanacağı kararlaştırılmış, ayrıca Amerikan kongresinde ülkedeki Türklere karşı yapılmakta olan olumsuz propagandanın etkisini gidermek için Türkiye'de incelemeler yapacak heyetin davet edilmesi oy birliği ile kabul edilmiştir. Bundan sonra Amerikan senatosu başkanına Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin

Rauf Bey, İsmail Hami ve Mehmet Şükrü Beylerin imzalarını taşıyan bir telgraf çekilerek Türkiye'ye bir inceleme heyetinin gönderilmesi rica edilmiştir (Atatürk,1987,140).

Manda ile ilgili tartışmalarını Amerikan senatosuna bir mektup yazmak suretiyle sonuçlandıran Sivas kongresi, Erzurum Kongresi'nin kabul ettiği yedinci maddeyi de aynen benimseyerek manda ve himayeyi reddetmiştir. Bu suretle hem manda talebi tarihe gömülmüş, hem de yardımdan maksadın ne olduğu iyice belirginleştirilerek, Türk ulusunun güttüğü davayı yakından inceleyecek bir Amerikan kongre heyetinin memleketimize daveti hakikatleri ve hakları belirtmek bakımından canlı bir karar teşkil etmiştir (Ayışığı, 2004, 51).

Hoover'in isteği üzerine Wilson, Ermenistan mandası açısından Türkiye'nin durumunu incelemek üzere Tümgeneral James G.Harbord başkanlığında kalabalık bir inceleme heyeti göndermiştir. 20 Eylülde Sivas'a gelen Harbord yanında 2 diğer general olduğu halde Mustafa Kemal, Bekir Sami, Rauf, Rüstem beylerle 3-4 saat süren bir görüşme yapmıştır. Mustafa Kemal Paşanın ertesi gün Kazım Karabekir Paşa'ya çektiği telgrafa bakılırsa, devletin bağımsızlığı vatanın bütünlüğü sağlanmak şartıyla tarafsız ve güçlü bir devletin yardımına ihtiyaç olduğu ve memnuniyetle kabul edileceği generale söylenmiş, o da bunu olumlu karşılamıştır. Oysa Harbord'un kendi raporunda belirttiğine göre Mustafa Kemal Paşa'nın amacının Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tarafsız bir devletin ve tercihen Amerikanın mandası altında korumak olduğunu söylemiştir. Mandaya karşı olan Mustafa Kemal, Amerikan mandasından ziyade egemenliğimizin zarar görmemesi koşulu ile Amerikan yardımına sıcak baktığını belirtmiştir. Mustafa Kemal'in bu yaklaşımının bir diğer nedeni ise politika taktiği gereği Amerika'ya yakın durmak istemesinden kaynaklanmıştır. Mustafa Kemal'in bir daha hiç manda ile ilgili bir şey söylemediğini ve daha önemlisi yazmadığını belirtmek gerekir. Nitekim 24 Eylül 1919 tarihinde Harbord'a verilmek üzere hazırladığı muhtıradan ancak kudretli bir tarafsız yabancı ulusun yardımının çok değerli olacağını söylemiştir. ABD telsiz bülteninde (15.10.1919) Mustafa Kemal'in ağızından verilen demeçte ise "bütün deneylerimizden sonra bize yardım

edebilecek tek ülkenin Amerika olduğunu biliyoruz” dediği haber verilmiştir (Ayıışığı, 2004,52).

Bu durumda, manda sözünün taktik gereği ve belki biraz dikkatsizce kullanılmış olduğu söylenebilir. Nutuk'ta Atatürk, kongrenin, ABD Senatosuna yazılmasını kararlaştırdığı mektuba önem vermemiş olduğunu ve gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamadığını söylüyorsa da, mektubun yazıldığı başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kongre yöneticilerince imza edilip (9.9.1919) yerine ulaştırılmak üzere Browne'ye verildiği ve onunda bu görevi yerine getirdiği anlaşılmaktadır (Ayıışığı, 2004,53).

Bütün bunlardan çıkan sonuca bakılırsa o sıralarda ABD ile olan ilişkilere büyük önem verilmiş; başta Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar olduğu halde en azından iktisadî bakımdan bir yardıma karşı olunmadığı, Amerika'nın dostluğuna ve yardımına büyük önem verildiği izlenimi verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır (Ayıışığı, 1997,271).

Olayları o günkü şartları göz önüne alarak değerlendirmekte büyük fayda vardır. Nitekim, Kurtuluş savaşının ilk yıllarında ortaya çıkan Amerika Mandası konusunu, Amerikalıların mı ortaya attığı yoksa Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının hiç olmazsa Amerika'yı kendi amaçları uğruna tarafsız bir tutum içerisine sokmak üzere bir manevra mı çevirdiğini anlamak mümkün değildir. Ayrıca çok daha erken tarihlerden itibaren Ankara Hükümetinin Amerika Birleşik Devletlerince tanınmak için gayret gösterdiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Kongre zabıtlarında aynen mevcut olan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kongreye katılan delegelerin hemen hemen ¾'ü Amerikan mandasının kabulünü istemekteydiler. Eğer Mustafa Kemal Paşa durumu son derece iyi idare ederek başladığı yerde durdurmayı başaramasaydı, hiç kuşkusuz Türk bağımsızlığı büyük bir tehlikeye girecek ve artık yeniden bir Türk devletinin kurulması için tarihi bir mucize beklenecekti (Ayıışığı, 2004,53).

3.3.4.4. Amerika'nın Türkiye Mandasını Reddetmesi

Mandaterlik konusunda Amerikanın altına gireceği yükümlülükleri kabullenmesi ve bunu sağlamasının kolay olmayacağı belirgindi. İlk problem

Osmanlı topraklarında pek çok çıkarı olan ülkelerin protestosuyla karşılaşacaktı. Heyetlerin raporlarından çıkan sonuca bakılırsa, Türkiye üzerine bir mandanın tavsiye edilmemesi açıkça ortaya çıkmaktadır (Ayışığı, 2004, 58).

Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye üzerinde bir manda idaresi kabul etmemesinin temel nedenlerinden birisi de ABD yöneticileri ve kamuoyunun tutumudur. Yöneticiler arasında elbette görüş birliği olduğunu söylemek mümkün değildir. ABD Başkanı Wilson'un istekli görünmesine rağmen Türkiye'yi yakından tanıyan yöneticiler başta olmak üzere senatonun, Wilson'un politikasının bazı noktalarına karşı çıkması önemlidir (Ayışığı, 2004, 55).

Bu bölgede kurulacak mandanın Amerika'nın başını belaya sokmaktan başka hiçbir işe yaramayacağı bölgeyi tanıyan yöneticiler tarafından ifade edilmiştir. Nitekim bölgede inceleme yapılmasını isteyenlerin başında gelen Herbert Hoover da bunlardan birisidir. Gerek King-Crane heyeti gerek Harbord raporunda, gerekse ABD yöneticilerinden Henry Morgenthau, James Barton, Cleveland H. Dodge ve konuyla ilgili diğer yöneticiler, Türkiye'nin bütünü üzerinde bir mandadan yana gözükmüşlerdir (Ayışığı, 2004, 53).

General Harbord raporu Amerikan senatosuna Başkan Wilson tarafından çok geç verilmiştir. Wilson Amerika kıtasının dışında yükümlülük üstlenmeye istekli iken, Wilson'un karşıtları Amerika'nın İngiliz emperyalizminin hizmetine giremeyeceğini öne sürerek Wilson'un istediği manda tasarısına karşı tavır almışlardır. Amerikan senatosu öneriyi 24 Mayıs 1922 tarihinde oylamış, öneri 52'ye karşı 23 oyla reddedilmiştir. Böylece ABD için mandalar sorunu biterken Avrupa'nın galipleri Sevr'e uzanan çizgide çabalarını devam ettirmişler, Anadolu'da ise Ulusal Mücadele gücünü sürdürmüştür (Kasalak,1993, 90-91).

3.3.5. Türk Ulusal Mücadelesinin Amerikan Basınındaki Yansımaları

Türk Kurtuluş Savaşı, bağımsızlığını geri almaya çalışan bir ulusun sadece düşmanlarına değil, aynı zamanda tutsaklığı kabul etmiş kendi siyasî

idarecilerine karşı yapılmış bir savaştır. Her savaş gibi sadece cephede yapılmamıştır. Stratejik unsurlar, güç dengeleri ve diplomasi savaşın yapıldığı ikincil cephelerdir. Bütün bu unsurlar aynı zamanda fiilî anlamda savaşın yapılmasının asıl nedenlerini de ortaya koymaktadır. Artık Türk Ulusu için “ulusal bağımsızlık savaşı”, İtilaf Devletleri için “uluslararası bir güç savaşıdır.” (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2003)

Batı'nın Osmanlı'ya, Türk'e düşmanlığı da, tarihsel aşağılık duygusunun yanı sıra, bu tür şartlandırmaların yaratmış olduğu bir düşmanlıktır. Yüzyıllar boyu Müslüman Osmanlı Türklerinin denetimi altında yaşamış olmanın ezikliğini içinden atamayan Batı insanı, sömürgeleştirme çabalarına uzun süre karşı koyan Osmanlı İmparatorluğu'nu, Hıristiyan Batı Uygarlığı'nın bir numaralı düşmanı olarak görmeye alıştırmıştır (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2003).

Batı toplumuna yön veren güçlerin, bir yarı-sömürge haline getirmiş oldukları Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen parçalamak ve paylaşmak çabasına giriştikleri 1918-1923 döneminde de bu tür şartlandırmaların etkilerini sürdürdükleri görülmektedir (Evans, 2004, 272-273). Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermeni ve Rumların “uygarlık düşmanı vahşi Türklerden” kurtarılması, Türkiye topraklarında bağımsız Ermeni ve Rum devletlerinin kurulması ve Türk ırkının tarihten silinmesi amacıyla, Amerikan kamuoyunun büyük bir kesimi tarafından açılmış bulunan yoğun kampanya bu olgunun somut örneklerindedir (Ulagay, 1974, 7).

Sömürgeci olmamakla övünen Amerika Birleşik Devletleri'nin, sömürgeciliğin geleneksel şampiyonları olan büyük Avrupa devletlerinden farkı, Yakın Doğu'da yeni bir tür yayılma yöntemlerinin denemesini yapması idi. Aslında temelde yöntemler arasında farklılık olsa bile, amaçta ve uygulamada büyük farklar yoktur. Amerika'nın da büyük bir güç olabilmek için bir başka devletin kaynaklarından yararlanması gerekmektedir (Ulagay, 1974, 14-15).

Amerika'nın en önemli günlük gazetelerinden biri olan The New York Times'ın 1918-1923 yılları koleksiyonu, Doğu sorunlarıyla ilgili en kapsamlı Amerikan dergisi olan ASIA'nın (aylık) 1920-1923 yılları koleksiyonu, ciddi

dergiler olarak tanınan The Atlantic Monthly'nin (aylık) 1919-1923, Foreign Affairs'in (üç ayda bir) 1922-1923 yılları koleksiyonları (Ulagay, 1974, 100-319) incelendiğinde Amerikan basınının Türk Kurtuluş Mücadelesine ilgisiz kalmadığı ve yakından takip ederek Amerikan kamuoyunu ciddi anlamda etkilediği görülmektedir.

The New York Times savaş yıllarındaki olayları kısa haber ya da imzasız yorum niteliğindeki yazılarla aktarmıştır. Oysaki yukarıda belirtilen dergilerde Türkiye, Doğu Sorunu ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili metinlerin çoğunluğu, yazarları belli olan makale, inceleme yazısı ya da röportajlardan oluşmaktadır. Tanınmış yazarların ve politikacıların imzalarını taşıyan bu yazılarda The New York Times'ın hiç değinmediği ya da kısaca değinerek geçtiği önemli konuların çok daha ayrıntılı ve derinlemesine bir yaklaşımla ele alındığı, kişisel yorumlarla değerlendirildiği görülmektedir (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2003).

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi sonucunda Osmanlı Devleti ordusu, donanması, demiryolları, haberleşme olanakları kısacası hemen her şeyiyle İtilaf Devletlerine teslim olmuştur. Bu olayı okurlarına "müjdeleyen" The New York Times, Türkiye'nin geleceği konusunda Türklere söz hakkı tanınamayacağını belirterek, Osmanlı Devleti'nin bir an önce paylaşılmasını önermiştir. Manda formülünü savunanlar arasında ABD'nin eski, Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'nun da bulunması dikkati çekmektedir (Ulagay, 1974, 100-319).

The New York Times gazetesine ait haberlerin genel özelliği Türkler hakkında çok ağır aşağılama ifadelerinin kullanılması; "barbar Türkler", "vahşi insanlar", "katliam ve yağmaya dayanan Türklerin hakimiyetleri" ifadeleri özellikle dikkat çekmektedir. Hatta Amerika "kendini yönetmekten bile aciz olan bu milletin" yönetimine katkıda bulunmak gibi erdemli bir görev talip olmalıdır" gibi ifadelere yer verilmiştir. Özellikle eski Büyükelçi Morgenthau ülkenin en az birkaç yıl süreyle İtilaf Devletleri ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin mandası altında kalmasının uygun olacağını ancak böylelikle bağımsız bir Ermenistan Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürmesinin ve

sağlamlaştırmasının mümkün olacağını belirtmiştir (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2003).

Dönemin Ermeni ve Rum Lobilerinin ve tarihsel çekişmelerin yanı sıra Osmanlı toprakları üzerindeki kaynaklar, gerek İtilaf Devletlerinin gerekse Amerika'nın iştahlarını kabartmaktadır. Anadolu'daki madenler, verimli tarımsal alanlar, İstanbul Boğazı'nın ticarî bir merkez ve dağıtım ağı olarak gelişme potansiyeline sahip bulunması, Uzak Doğu'ya ulaşımında en kısa ve elverişli yolların Anadolu'dan geçmesi gibi nedenlerle, Osmanlı toprakları önemli sömürü alanları olarak görülmektedir (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2003). Bu bağlamda Amerikan basını, Türkiye'deki gelişmelerin Amerika'nın ekonomik çıkarları açısından değerlendirmelerine ilişkin yazılara ve yorumlara geniş yer vermiştir.

Asia Dergisi'nin Temmuz 1920 sayısında Lewis Heck Yakın Doğu'daki yeni iş alanları ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Yakın Doğu ülkelerini, yabancı sermayeye karşı takındıkları tavır açısından iki gruba ayırabiliriz. Birinci grupta milliyetçi duyguları kuvvetli olan Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya oluşturmaktadır. Bu ülkeler yabancı sermaye yatırımlarına izin vermekle beraber kendi topraklarındaki ticarî kuruluşların ulusal bir nitelik taşımasına dikkat etmektedirler. İkinci grubu oluşturan Osmanlı İmparatorluğu, İran, Güney Rusya'da ise milliyetçi duyguların zayıfladığını ve yerli bir kapitalist sınıfın doğmuş olduğunu görüyoruz. Amerikan sermayesi için en elverişli olanaklar ikinci grubu oluşturan ülkelerde bulunmaktadır. Bu Yakın Doğu ülkeleri, madencilik alanı dışında, tek bir modern sanayi kuruluşuna sahip değildirler. Halıcılık gibi bazı küçük çaptaki sanayi girişimleri, Batı'nın desteğiyle modern şartlara ayak uydurmaya çalışmaktadırlar. Çanak-çömlekçilik, bakırcılık, oymacılık, ayakkabıcılık gibi birçok el sanatları ise daha ucuz Avrupa mallarının rekabetine dayanamayarak çökmekte ya da ithal malı makineler kullanan küçük fabrikalara dönüşmektedir. Yerli sanayi kuruluşlarının üretimi toplam tüketim malları ihtiyacının ancak çok küçük bir kısmını karşılayabilmektedir. Sanayinin, bugünkü gelişme temposuyla daha uzun yıllar ülkedeki tüketim malları talebini karşılaması beklenemez. Diğer bir ifadeyle Amerikalı

ihracatçılar için son derece çekici iş olanakları vadeden, her türlü mamul mala aç bir Yakın Doğu pazarı bulunmaktadır. Bu talep daha sonraki yıllarda basit üretim araçlarına doğru kayacak ve halkın satın alma gücünün gelişmesiyle birlikte bizden talep edeceği malların niteliği de değişecektir. Sözü ettiğimiz gelişme süreci yabancı sermaye yatırımları için yeni olanaklar yaratacak ve özellikle madenlerin işletilmesi ve tarımsal hammaddelerin değerlendirilmesi büyük önem kazanacaktır” (Ulagay, 1974, 109).

Amerikan Basını, İtilaf Devletleri tarafından Türk topraklarının işgaline genel olarak destek vermiş ve günlük haberlerinde Yunanlıların Ege’de işgal ve askeri harekâtını destekleyici yayınlar yapmıştır. Çoğu zaman Yunan harekâtı hakkında yanlış bilgileri kamuoyuna aktarmış kısa süre sonra Türk birliklerinin başarılarını görmezden gelemeyeceğini fark ederek haberlerini düzeltmiştir. Türk zaferinin ve başarısının hazımsızlığından ötürü Kurtuluş savaşı ile ilgili gerçek ve doğru haberlerin Amerikan basınındaki yansımaları cılız ve ayrıntısız olmuştur.

1923 yılında Foreign Affairs Dergisi’nde “Milyonlarca Müslüman’ın İslam’ın yenilmez kılıcı olarak gördüğü Türkiye, Müslüman olmayan Asyalılar tarafından da desteklenmekte ve Batı’ya karşı ayaklanışın öncüsü sayılmaktadır” ifadesi yer almıştır. Öte yandan Amerikan Basını Atatürk’ün kişiliğine saldırı mahiyetinde O’nu “eşkiya başı”, “çete lideri” gibi sıfatlarla da kamuoyuna sunmuştur (Ulagay, 1974, 251-254).

Türk Kurtuluş Savaşı sadece bir ulusun bağımsızlık savaşı olmasından öte, Batı’nın Doğu’ya karşı giriştiği emperyalist saldırılara ve sömürülere karşı da bir savaş olmuştur. Bu savaşın kazanılması sadece Türk Ulusunun özgürlüğünü teslim edeceği sonucunu değil, aynı zamanda Doğu’nun Batı sömürsüne karşı koyabileceğinin başarılı bir ifadesidir (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2003). Amerikan Basını Türk Kurtuluş Savaşı boyunca izlediği yayın politikası ile Batı Emperyalizmi’nin sözcülüğünü yapmış, ancak tüm Emperyalist güçler gibi Türk zaferini kabullenmek zorunda kalmıştır.

ÜÇÜNCÜ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA İLKELERİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Bu kesimde Atatürk Dönemi'nde izlenen dış politika ilkeleri ve bu ilkeler doğrultusunda Amerika ile oluşturulan dış ilişkiler, siyasal ilişkilerin yanında iki ülke arasındaki sosyo-kültürel ilişkiler ve Atatürk'ün ülkeler arasındaki ilişkilere yaptığı kişisel katkıları da incelenmiştir.

4. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Atatürk'ün bir toplum hayatının çeşitli yönleri ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu ilkeler, zamanın ve şartların değişme faktöründen tamamen uzak kalarak, bu gün için de ve yarının sınırsızlığında da bizim için yanılmaz ve kudretli bir fikir sistemini meydana getirmektedir (Armaoğlu, 1963,9).

1923 -1939 Dönemi Türkiye'nin dış politikasının önemli yanı Atatürk dönemi dış politikası olmasıdır. Türk Dış Politikasında bu dönemin ayrı bir yeri, kendine özgü bir yanı bulunmaktadır. Bu dönemdeki dış politika, özellikle Atatürk tarafından formüle edilerek onun gözetiminde uygulanmıştır. İstikrarın sağlanması, sürekliliğin kazanılması aranırken Osmanlı'dan miras kalan Batı'ya öncelik verilmesi, batı medeniyetini örnek alma açısından, dış politikanın değişmez nitelikleri olarak kabul edilmiştir (Dilan, 1998, IX).

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye etmiş ve Kurtuluş Savaşı ile başlayan ulusal varlık davası çözümlendikten sonra da 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan barış antlaşmasıyla Türkiye uluslararası toplumda yerini almıştır. Lozan'dan sonra Türkiye'nin dış politikası Lozan'dan arta kalan sorunların çözümlenmesi ve diğer devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi noktalarında toplanmıştır (Esmer, 1973, 61).

Atatürk'ün dış politika tutumunda kronolojik iki devir vardır. Bağımsızlık Savaşı'nın zaferle sonuca erdirilmesine kadar süren birinci devredeki dış politika ve Lozan görüşmeleri ile başlayan ve devam eden ikinci devredir. İkinci devrede, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer devletler arasında

eşit bir devlet olarak görünmeye çalıştığını, bu statüyü başarılı bir şekilde elde ettiğini görmek mümkündür (Dilan, 1998, 3).

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde başlayan Ulusal Mücadele hareketinin temel amacı; tarih içindeki ömrünü tamamlayarak I. Dünya Savaşı sonunda yıkılan ve her taraftan işgale uğrayıp, batı sömürgeciliğinin iştahına konu teşkil eden Osmanlı Devleti'nin enkazı ve yıkıntılarından Türk olan kısımları kurtarıp, özünde Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk Ulusal Devleti kurmaktır. Ulusal Mücadele döneminde Misâk-ı Millî'de ifadesini bulan bu temel amaç, sınırlı ve gerçekçi, ama haklılığı inkâr edilemeyecek bir hedeftir. Böylece Anadolu'daki ulusal hareket daha başlangıçta kendi kendini sınırladığını göstermekle başkaları tarafından tanınmasını kolaylaştırmıştır. Ulusal Mücadele'nin dış politikasının temel niteliği, bu gerekliliği ve hedeflerinin tespitindeki ustalığıdır (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 1985, 462).

Mustafa Kemal Paşa; Misâk-ı Millî ilkelerini kabul ettirebilmek için uluslararası yapıyı ve dengeleri çok iyi değerlendiren başarılı bir dış politika yürütmüştür. Bu şekilde, Ulusal Mücadele hareketi dış politika açısından Misâk-ı Millî'yi gerçekleştirmeye yönelik temel hedeflerine ulaşmaya, bu yolda Türkiye'nin dış ülkelerde tanınmasını sağlamaya ve düşmanları ortak olan ülke ve topluluklarla çeşitli antlaşma ve işbirliğine girerek maddi ve manevi yardım elde etmeye çalışırken, yöntem açısından tehdidin Batı'dan gelmesi sebebiyle Doğu'ya yönelik bir politikaya dengeler açısından önem vermiştir (Sarınay, 2000, 857).

Diğer taraftan Anadolu hareketi, ABD ile Avrupa arasındaki ayrılık noktalarını çok iyi fark ederek ABD'yi İngiltere ve Fransa'ya karşı kullanmıştır. Anadolu'daki Ulusal Mücadele hareketi bizzat işgalci güçler olan İtilaf devletleri arasındaki fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmalarından da yararlanmış. Ustalıkla yürütülen bu diplomasi ile önce İtalya'dan, daha sonra da Fransa'dan İngiltere'ye karşı faydalanılmış, sonuçta Anadolu hareketi karşısında giderek yalnızlaşan İngiltere'yle de görüşme kapısı açık tutulmuştur. Ulusal Mücadele döneminde bizzat Atatürk tarafından yönlendirilen Türk dış politikası ve ulusal bir devlet kurma çabası, bir

anlamda Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş diplomasisini oluşturmuştur (Sarıнай, 2000, 860).

Kuruluşundan itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Türkiye'nin dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri de güvenlik endişesi olmuştur. Bu bağlamda 1923-1930 arasında Türk dış politikasını yönetenler en çok Batı'dan endişe duymuşlardır (Ülman, 1968, 244).

Bu sebeple Türk dış politikası Ulusal Mücadele döneminde olduğu gibi, Lozan'dan sonra da tehlikenin Batı'dan gelmeye devam etmesinden dolayı uluslararası güç dengesi sisteminin kuralları çerçevesinde Sovyetler Birliği'ne dayanmaya devam etmiştir. Ancak 1923-1930 yılları arasında Lozan'da çözülemeyen sorunlarını halleden Türkiye, Batı ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurma yolunu tutmuştur. Nitekim 1930'lu yıllarda Batı ile ilişkilerini normalleştiren Türkiye, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girerek etkin bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başlamıştır. Türkiye'nin Cemiyete girişi Batılı ülkelere yaklaşmasının önemli bir işareti olmuştur. Böylece başlayan yakınlaşma, ülkenin kalkınması için dış yardıma duyulan ihtiyaç ve dünya dengelerinde meydana gelen değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik endişelerinin de etkisi ile giderek gelişmiştir (Sarıнай, 2000, 861-862).

Bu dönemde Türkiye, bölgesel ve uluslararası alandaki barışçı faaliyetlere aktif bir şekilde katılmakla beraber, kendi güvenliğini ön planda tutarak öncelikle bölgesel ittifaklara yönelmiş, Balkan ve Sadabat Paktlarının kuruluşuna öncülük etmiştir (Soysal, 1989, 454-458,584-587). Ayrıca uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde barışçı yollarla Boğazlar sorununu kendi lehinde bir çözüme kavuşturmuştur. Ancak Avrupa'daki hızlı askeri ve siyasi gelişmeler özellikle İtalyan tehlikesi endişe verici boyutlara ulaştıkça bölgesel ittifakların yanı sıra Batı ülkeleri ile ittifaka yönelmiştir. Bu sebeple 1930'lu yıllarda İtalya tehlikesi Türkiye'nin dış politikasını etkileyen faktörlerden biri olmuştur (Sarıнай, 2000, 863).

Avrupa ve dünyanın kısa sürede bunalımlar dönemine girdiği yıllarda bizzat Atatürk'ün yönlendirdiği gerçekçi, barışçı ve çok yönlü dış politika

sayesinde Türkiye bölgede bir istikrar unsuru olmuş, Avrupa'da oluşan her iki blok tarafından da daima dostluğu aranan, her siyasî merkezde saygı uyandıran itibarı artmış bir devlet haline gelmiştir. Türkiye'nin sınırlı gücüne rağmen kısa zamanda itibarlı bir devlet haline gelmesinde, diplomasisindeki becerinin ve dünya güç dengelerinin yanı sıra, coğrafi konumundan kaynaklanan jeopolitik öneminin, özellikle Boğazlara sahip olmasının büyük rolünün olduğunu vurgulamak gerekir (Akgün, 1994, 213).

Ülkenin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliğini her şeyin üstünde tutan, Atatürk'ün yönlendirdiği bu politika sayesinde Türkiye, uluslararası bunalımların arttığı, İkinci Dünya Savaşının eşiğinde, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde iyi bir zamanlama ile barışçı yollarla hem Boğazlar sorununu hem de Hatay sorununu kendi lehine bir çözüme kavuşturmuştur (Sarınay, 2000, 863-864).

4.1. Atatürk Dönemi Dış Politikasının Temel İlkeleri

Atatürk'ün dış politika ilkeleri, onun dünya görüşünü yansıtır. Bu dünya görüşünü üç noktada toplamak mümkündür. "Tam Bağımsızlık", "Ulusal Egemenlik" ve "Batılılaşmak" olup, bir yerde Ulusal Mücadele'nin ideolojik alt yapısını oluşturur. Dış politikanın temelini ve hedeflerini Misâk-ı Millî ilkeleri açıklar. Misâk-ı Millî, ülke içinde ve dışında Türk milletinin dayandığı temel ilkelerdir (Dilan, 1998, 3-4).

Atatürk'ün dış politikası **gerçekçidir** (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,13). Boş hayaller peşinde koşmaz. Atatürk, Türk milletinin gücünü ve olanaklarını olduğu kadar, karşısındaki devletlerin ne yapacaklarını ve ne yapamayacaklarını gerçekçi ve doğru şekilde değerlendirmiş olan bir önderdir. Atatürk dış politikada teslimiyetçiliğe, yılgınlığa ve hayalciliğe yer vermediği gibi, **maceracılığa da asla yer vermemiştir**. Türkiye Cumhuriyeti, maceracılıktan uzak durma geleneğini Atatürk Dönemi boyunca olduğu gibi ondan sonra da sürdürmüştür (Feyzioğlu, 1984, 1-4).

Atatürk'ün bütün ömrü boyunca savunduğu bir diğer ilke de, **barışçılık** olmuştur. İstilâcılara karşı yürüttüğü mücadelenin en çetin günlerinde bile Atatürk, barışın ve barışçı yolların savunucusu olmuş ve istilâcıların, Türk

Milletinin haklarını barışçı yollarla kabul etmemelerine teessüf etmiştir. Atatürk'ün barışçılığı, sadece Türkiye'nin dış politikası ile ilgili bir ilke değil, bütün uluslararası ilişkilerde egemen olmasını ve gerçekleşmesini savunduğu bir noktadır. Bu uluslararası barış ilkesi, doğrudan doğruya, Atatürk'ün, en yüksek insanlık idealinin gerçekten kudretli ve o oranda da içten gelen bir ifadesi olarak ileri sürdüğü, uluslararası örgütler ve uluslararası ilişkiler anlayışına dayanmaktadır (Armaoğlu, 1963, 9).

Atatürk Türkiye'sinin dış politika anlayışı ideolojik dogmalara, ön yargılı saplantılara değil, **akla ve akılcılığa** dayanır. Atatürk Türkiye'sinin dış politikasının bu özelliği, gerçekçilik ilkesinin bir devamı sayılabilir. Akılcı dış politika yaklaşımı, uluslararası ilişkilerde ebedî dostluk, ebedî düşmanlık olmadığını bilir; değişen gerçekleri, karşılıklı yararları, akıl süzgecinden geçirerek değerlendirir. "Akılcı" dış politika yaklaşımı, ön yargılı saplantılardan uzak durarak çağdaş bilimin sağladığı ışığı, insan aklını ve ulus yararını her konuda ve her durumda rehber edinmektir. (Feyzioğlu, 1984, 7-8).

Atatürk Türkiye'si dış politikasının temel özelliklerinden biri de, **hukuka bağlılıktır**. Şüphesiz, Devletler Hukukunun kuralları, iç hukuk kuralları kadar gelişmiş, açıklığa kavuşmuş ve kesin hukukî esaslara bağlanmış değildir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti, daima Devletler Hukuku'nun bilinen temel ilkelerine ve antlaşmalara bağlı kalmaya dikkat etmiş, bu bağlılığın çok güzel örneklerini vermiştir (Feyzioğlu, 1984, 8).

Devamlı yabancı müdahalesine uğrayan, içişlerine sürekli olarak karışılan, kapitülasyonların zincirini bir türlü kıramayan, maliyesi "Dünyunu Umumiye" yönetimi yüzünden yabancıların denetiminde bulunan, dostlarını ve müttefiklerini seçmekte, dış politika kararlarını vermekte yeterince serbest olamayan bir imparatorluğun çöküş yıllarını derin acılar duyarak yaşamış olan Mustafa Kemal Atatürk için, kurulacak devletin gerçek **bağımsızlığı** en önde gelen bir amaçtı (Feyzioğlu, 1984, 9).

Atatürk, 13 Haziran 1921 tarihinde, Fransız delegesi Franklin Bouillon ile Ankara İstasyonu'ndaki dairesinde yaptığı görüşmeyi Söylev'de şöyle anlatmaktadır:

“Ben bizim için hareket noktasının Misâk-ı Millî’de tespit edilen noktalar olduğunu ortaya attım. Sonra Misâk-ı Millî’nin maddeleri baştan sona kadar görüşülüp tartışılmaya devam edildi. Üzerinde en çok durulan nokta kapitülasyonların kaldırılması ve bağımsızlığımızın tam olarak sağlanmasını isteyen madde oldu. Bu nokta bağımsızlığımızın tam olarak kazanılması ve devam ettirilmesidir. Tam bağımsızlık demek elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri ve kültürel v.b. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Herhangi birinden yoksun kalmak millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksun kalması demektir” (Dilan, 1998, 5).

Atatürk’ün, Türkiye’yi **çağdaşlaştırma**, böylece en gelişmiş ülkeler düzeyine ve daha ötesine doğru ilerletme yolundaki kararlılığı da, dış politikada göze çarpan amaçları arasındadır. Batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye verdiği önem, **batılılaşma ilkesi** ile beraber, çağdaş medeniyete katılma azmi ile de ilgilidir (Feyzioğlu, 1984, 11).

Lozan’dan sonra Türkiye’nin Batı devletleriyle ilişkilerini **eşitlik ilkesi** içinde düzenlemesi kolay olmamıştır. Atatürk’ün dış politikada titizlikle tutunmuş olduğu bir ilke de eşitlik, yani Türkiye ile egemen devletler arasında, hukuki bakımdan mutlak eşitlik olması idi (Akşin, 1991, 35).

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında mücadele ederken dahi düşmanla iletişim kapısını aralık bırakmıştır. Anadolu’nun hedeflerinin iyi anlatılması için bu amaçlar gerçekleştirildiği anda da savaşa derhal son vermek üzere, düşmanla **barışçı temaslara** daima hazır olmuştur (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,15).

Atatürk, düşmanlık ilişkisinde aşırılıktan kaçındığı gibi, dostluklara gereğinden fazla bel bağlamamak gerektiğini de bilmiştir. Örneğin, Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyet rejimiyle kurulan dostluğun pürüzlerle dolu olduğunu çok iyi görmüş, bu yüzden bu ilişkiyi, karşılıklı çıkar dengesine dayalı bir işbirliği çerçevesinden öteye taşırmamaya özen göstermiştir. Kurtuluş Savaşından sonraki dönemde de, 1930’ların ortalarında İngiltere’yle ilişkiler bir ittifak çerçevesinde gelişme gösterirken, bu ülkeyle bir çatışma ihtimaline göre hazırlıklı bulunmayı da ihmal etmemiştir (Şimşir, 1981, 191-192).

Atatürk iki savaş arası dönemin zıt rejimlerini barındıran uluslararası yapıda, gerektiğinde rejim farkı gözetmeyerek dostluklar kurmak suretiyle, çağdaş diplomasinin başka bir başarı şartını daha yerine getirmiştir (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,16).

Başarılı diplomasinin temel bir özelliği olan **güvenilirlik** unsuru da, Atatürk'ün dış politikasında önemli bir yere sahiptir.

Atatürk Kurtuluş Savaşı sırasında, Misâk-ı Millî'de öngördüğü hedefin ötesinde bir amaç taşımadığını söyleyip, uygulaması da bunu doğrulayınca, güvenilirliğini dış dünyaya kabul ettirmiştir. Kurtuluş Savaşından sonra da, 1930'ların ortasında dünyada kaba kuvvete başvurmanın yaygınlaştığı bir dönemde Atatürk, bu yola iltifat etmeden ülkesinin haklı isteklerini dile getirirken, herkesçe bilinen güvenilirliğinden dolayı anlayış ve destek toplayabilmiştir (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,17).

Atatürk, güçlü ve dinamik kişiliğinin sonucu olarak, **aktif bir dış politika izlemiştir**. Ancak bu canlılık, yukarıda değinilen gerçekçilik ilkesinin doğal bir sonucu olarak, **serüvenciliğe sürüklenmemiştir**. Türkiye'nin davalarını anlatmak yolunda; örneğin Kurtuluş Savaşı sırasında ve 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi öncesi dönemde görüldüğü gibi aktif diplomasi uygulayan Atatürk, başka ülkelerin konularıyla da yakından ilgilenmiştir. Türkiye 1930'lardaki Avrupa gelişmeleri hakkında fikrine değer verilen bir ülke konumunda olmuştur (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,18).

Atatürk, yeni Türkiye'ye ulusal bir yapı kazandırmaya çalıştığı, hem iç, hem dış politikada **milliyetçilik** çizgisinde hareket ettiği halde, bunu aşırılığa götürmemiştir. 1920'lerden itibaren İtalya, 1930'lardan sonra da Almanya örneklerinde görüldüğü gibi, bazı ülkeler milliyetçiliği ırkçı bir yöne sürükledikleri halde, Atatürk bu akımın dışında kalmış, hatta karşısında olmuştur. Çünkü Atatürk, milliyetçiliğinin yanısıra, **insaniyetçi değerlere** sahiptir. Atatürk, dünya toplumunu tek bir aile ve bütün ulusları birbirleriyle akraba gibi görüp, herhangi bir ülkenin sorunlarının, bütün insanlığın sorunu gibi değerlendirilmesi gerektiği inancıyla hareket etmiştir (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,19).

Ekim 1931'de Ankara'da yapılan Balkan Konferansı'na katılan delegelere Atatürk şunları söylemiştir:

"İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayr-ı insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mutlu edecek tek araç, onları birbirlerine yaklaştırarak, onları birbirlerini sevdirecek karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve başarılı olmasıyla mümkün olacaktır." (Atatürk, 2005, 270)

1923-1936 yılları arasında genç Türkiye'nin dış politikasını oluşturanlar, algıladıkları tehditlere karşı uluslararası güç dengesi sisteminin kuralları çerçevesinde koalisyonlara girmeyi öngörmüşlerdir. Diğer taraftan aynı Osmanlı devletinin çöküş yıllarında olduğu gibi, kuruluş dönemi Türk dış politikasında da ulusal güvenlik faktörü ağır basmıştır. 1923-1930 yılları arasında Türk dış politikasını yönetenler en çok Lozan'da halledilmeyen sorunların çözümünü uğraşmışlardır (Gök, 1984, 49).

Atatürk'ün dış politika ilkeleri birbirlerine en mükemmel mantık silsilesi içinde bağlanmıştır. Bu ilkeler, bu bağlılık içinde, Türkiye Cumhuriyeti için bir dış politika sistemini meydana getirmektedirler. Bu sebeple, bu ilkelerden birini uygularken veya yorumlarken, daima diğerleri ile de bağlantılı olarak hareket etmek zorunluluğu vardır (Armaoğlu, 1963, 11-12).

Atatürk'ün çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasından çıkardığı dersler ve tarihi deneyimleri sonucu belirlediği dış politikasının niteliklerini şöyle özetlemek mümkündür:

1. Başka devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları kendi iç işlerimize kesinlikle karıştırmamak,

2. Dış politikada ulusal çıkarlarımızın emrettiği yolu seçmek, hiçbir şekilde macera yolunu tutmamak, mümkün olduğu kadar çıkar gruplarının etkisini yurttan uzak tutmak,

3. Daima barıştan yana olmak, böyle bir barışın biricik çaresi bütün dünyanın huzur ve sosyal adalet içinde olması görüşünü ön planda tutmaktır. Atatürk'ün yaşamı boyunca savunduğu "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesine dayalı dış politikası bunun ifadesidir.

4. Emperyalizm ve sömürgecilik karşı olmak,
5. Misâk-ı Millî'yi hedef almak,
6. Dış ilişkilerde Batıya öncelik tanımak, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine kavuşturulmasını sağlamak,
7. Akılcı olmak,
8. Dış politikada dogmatik değil gerçekçi olmak, yani sabit fikirlere göre hareket etmeden daima gerçeği aramak (Dilan, 1998, 6-7).

4.2. Atatürk Dönemi Dış Politikasının Temel Hedefleri

Atatürk Misâk-ı Millî temelinde geliştirdiği politikalarla **ulusal bir devlet kurmak** amacındaydı. Bu amaç O'nun oluşturduğu ve izlediği dış politikanın en önemli hedefiydi. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısıyla dağılmaya mahkûm olduğunu bizzat olaylar içinde yaşayarak görmüştür. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun temel unsurunu oluşturduğu halde, yok olmaya doğru sürüklenen Türklerin artık kendi ulusal devletlerini kurmaları gerektiği inancıyla hareket etmiştir. Mustafa Kemal bir taraftan Türk ülkesini paylaşan düşmanlarla savaşırken, öte yanda da içeride bu fikri yaymaya çalışmış, bunun mücadelesini vermiştir. Bunun mücadelesi, istilâcılara karşı girişilen mücadele kadar zor olmuş, ciddi direnişlerle karşılaşmıştır (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,21).

Atatürk, Misâk-ı Millî'de ifadesini bulduğu biçimde, her alanda bağımsızlığın gerçekleştirilmesini ve onun özenle korunmasını temel hedef edindi. Türklerin bağımsızlığına düşkün bir millet olduğu bilinciyle hareket eden Atatürk, bu yüzden Kurtuluş Savaşı sırasında manda fikrine karşı çıktı. Oysa, Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşları arasında bile fikre taraftar olanlar olmuştur (İğdemir, 1969,56-59).

Atatürk Türkiye'si, ülkenin bağımsızlığının korunmasında, **Lozan dengesinin sürdürülmesine** titizlikle dikkat etmiştir. Ancak çok çetin bir diplomatik savaşın sonunda elde edebilen Lozan Barış Antlaşması'nın öngördüğü dengenin korunması, yeni Türkiye'nin bağımsızlığının temel dış politika hedeflerinden biri olmuştur (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,22).

Atatürk, dış politika hedeflerine ulaşılmasında barışı savaşa tercih eden bir kişiliğe sahipti. O, savaşın ne demek olduğunu yakından bilen, bu sebeple de **barışın özenle korunmasına** inançla çalışan üstün nitelikli bir askerdi (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,22).

Atatürk'ün **Yurtta Sulh, Cihanda Sulh** ilkesi, barışa verdiği değerin ifadesidir. Atatürk, içeride de dışarıda da barışın korunmasını temel amaç olarak almıştır. Bu barışçıl yaklaşım, "her ne pahasına olursa olsun barış" demek, teslimiyetçi olmak ve her an boyun eğmeye hazır olmak demek değildir (Feyzioğlu, 1984, 6). Kurtuluş Savaşı sırasında görüldüğü gibi Atatürk, ancak Türkiye'nin temel hedeflerine ulaşıldığında, yani hakları kabul edildiğinde barışa razı olacağını ortaya koymuştur (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,23).

Atatürk, Avrupa'nın Türkleri yüzyıllar boyunca benimsemeyip, kıtanın dışına atmaya çalıştığını bilerek, yeni Türkiye'ye batılı bir yapı kazandırmanın, âdeta bir güvenlik gereği olduğu inancıyla hareket etmiştir. Avrupa, ancak kendisiyle benzerlik halindeki bir Türkiye'yle bir arada yaşamaya razı olabilirdi. Kaldı ki batılılaşma, çağın da gereğiydi. Böylece Türkiye, dışarıya karşı kendi gücünü de ispat edebilecekti. Bu yüzden **modernleşme**, Atatürk Türkiye'sinin temel bir dış politika hedefini oluşturmuştur (Gönlübol, Kürkçüoğlu, 2000,24).

Atatürk Türkiye'si, Atatürk'ün ortaya koyduğu politik yaklaşımlar ve bu politikaların titizlikle ve gerçekçilik esasına göre uygulanabilmesinden ötürü başarıya ulaşmıştır. Gerek Kurtuluş Savaşı sırasında gerekse savaş sonrasında oluşturulan politikalar ve kararlı uygulamalar, bir ulusun yeniden dirilişinin ve yeniden varoluşunun başlangıcı olmuştur.

Atatürk'ün liderliğinde yürütülen Ulusal Mücadele sonucunda Avrupa modeli bir ulusal devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, dış politikada öncelikle bu yeni kimliği ile kendisini kabul ettirmiştir. Atatürk, Türkiye'yi modern bir ülke haline getirmek amacıyla başlattığı radikal devrimlere paralel olarak Türkiye'nin dış politikasını da Batı'ya yöneltmiştir. Ancak bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Atatürk'ün bu politikası hiçbir zaman tek boyutlu bağımlılığa varan bir dış politika haline

gelmemiştir. Nitekim Atatürk, Batıya yönelik dış politikayı esas almakla beraber, Türkiye'nin coğrafi yerinin ortaya çıkardığı jeopolitik hassasiyet ile tarihi ve kültürel birikimine bağlı olarak çok yönlü bir dış politika izlemiştir. Böylece Atatürk döneminde izlenen **aktif, gerçekçi, barışçı ve çok yönlü dış politika** sayesinde Türkiye, önemli sorunlarını kendi lehine çözmüş, bölgesinde bir istikrar unsuru haline gelmesinin ötesinde sınırlı gücüne rağmen dünyada saygı uyandıran bir devlet haline gelmiştir (Sarıay, 2000, 882).

5. DÖNEMİN AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

Bu bölümde önce Amerikan diplomasisinin özellikleri ve genel esaslarından bahsedilmiş, daha sonra da araştırma konumuzun dönemi olan tarihsel kesitteki Amerikan politikaları hakkında bilgi verilmiştir.

5.1. Amerikan Diplomasisinin Genel Esasları

Amerika'nın tarihi boyunca sahip olduğunu düşündüğü kendine özgü özellikler, dış politikaya karşı iki birbirine zıt tavır yaratmıştır: Birincisi, Amerika'nın kendi değerlerine göre en iyi şekilde kendi ülkesinde demokrasiyi kusursuz hale getirip, böylece insanlığın geri kalanı için bir ışıldak olarak hizmet edebileceği görüşüdür. İkincisi ise, Amerika değerlerinin, ülkeye, bunları bütün dünyaya yayma yükümlülüğü getirdiği görüşüdür. Temiz bir geçmişe hasretle, mükemmel bir geleceğe istek arasında bocalayan Amerikan düşüncesinde, her ne kadar II. Dünya Savaşı'ndan buyana karşılıklı bağımlılığın gerçekleri ağır basmakta ise de, yalnızlık politikası ile yükümlülükler girme politikası arasında bir kararsızlık hakimdir (Kissinger, 2000,2).

Amerikalıların kendilerini "dünyada tanrının şehrini" kurmakla görevli bir millet olarak görmeleri 19. yüzyıla dayanır. Amerikalıların bu tür bir bakış açısına sahip olmaları Eski Ahit teki kişileri, İsa'nın yansımaları olarak yorumlayan İncil üzerine çalışmalar yapmış Ortaçağ alimlerinin etkisi altında kalmalarının ve kendilerini Tanrı tarafından seçilmiş, yeni bir ülke sözü verilmiş olan eski İsraililer ile karşılaştırmalarının bir sonucudur (Baym, 1989, 3). Bu da Amerikalıların kendilerini ahlaksal olarak üstün görmelerini ve Eski Ahitteki aslına geri dönüş çabalarını daha anlaşılır hale getirmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, diğer devletlere karşı sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırken, ilk dönemlerinde, kendi içinde güçlenebilmek ve kendisini diğer ülkelerden gelebilecek çeşitli tehlikelerden korumak için yalnızlık politikasını seçerek, erdem sembolü güçlü bir model ülke olma uğraşı içine girmiş ve kendisini Avrupa'ya karşı kapatmıştır (Dokuz Eylül Üniversitesi İletişim Fakültesi).

ABD'nin ilk başkanı olan George Washington veda konuşmasında Amerikalılara, denizaşırı ülkelerde özgürlük için aktif olarak savaşmamalarını ve dünyada baskı altındaki insanlar için bir "umut feneri" olarak kalmalarını öğütlemişti. Başkan Washington'un veda konuşması, Amerika'ya Avrupa işlerinden uzak durmasını tavsiye ederken, Monroe Doktrini (1823) de Avrupa'ya Amerika'nın işlerine karışmaması gerektiğini söylüyordu. 1823'te ilan edilen Monroe Doktrini, Birleşik Devletleri Avrupa'dan ayıran okyanusu, iki kıtayı ayıran bir hendek haline getirmiştir. O zamana kadar Amerikan dış politikasının en önemli kuralı Birleşik Devletler'in Avrupa'daki güç kavgasına hiçbir biçimde bulaşmaması ilkesi idi. Monroe Doktrini, Avrupa'nın da Amerika'nın işlerine karışmaması gerektiğini ilan ederek bir sonraki adımı atmıştır (Kissinger, 2000,19).

20. yüzyıl öncesinde "Amerikan dış politikası, dış politikaya sahip olmamaktı" (Kissinger, 2000,20). Bu dönemde ABD dış politikasında baskın olan iki tema "tarafsızlık" ve "yayılma" idi. Bağımsızlık Savaşından sonra İngiliz birliklerine karşı kazanılmış ikinci zafer olan, 1812 savaşına kadar tarafsızlık teması Amerikan dış politikasında daha çok baskındır. Fakat bu savaştan sonra, Amerikanın güveni yerine gelmiş ve Amerika yayılma politikasına daha fazla önem vermeye başlamıştır (Combs, 1986, 2).

Amerikanın yayılma politikası, 1898'lere kadar Amerikanın Batısına doğru ilerleme uğraşından başka bir şey değildi, fakat Amerikalılar bu hareketlerine de o dönemde ahlâki bir değer yüklemeyi başardılar. Kanılarınca onlar, Tanrı tarafından Kuzey Amerika'ya ilerleme ve demokrasi getirmek için seçilmiş kişilerdi. Amerikanın tarihi görevi veya ülkenin tarih içinde ortaya çıkan kaderi diye adlandırabileceğimiz, tamamen beyaz ırkın üstünlüğünü varsayan, politik ve emperyalist dozu çok fazla olan bu düşünce, aynı zamanda, Amerikan karakterini oluşturan kurucu öğelerden biridir ve Amerikalılar bunu "Manifest Destiny" diye adlandırır. Amerika'ya dışarıdan bakan insanlar için Manifest Destiny, Amerika'nın büyümesini ve yaptığı savaşları meşru kılma uğraşından başka türlü açıklanamaz (Dokuz Eylül Üniversitesi İletişim Fakültesi).

Amerika Birleşik Devletleri, diğer devletlere karşı sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırken zamanla dünyada ve Amerika'daki değişimlerin etkisi ile örnek, ama aynı zamanda dış dünyadan yalıtılmış bir ülke olmaktan çıkıp, "müdahaleci" ve aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Theodore Roosevelt' in başkanlığa gelişi ile başlatabileceğimiz, bu ikinci döneme, aynı zamanda, ABD'nin "idealizm" den "realizm"e geçiş dönemi de diyebiliriz. Bu dönemde ABD kendisinin diğer devletler gibi bir devlet olduğunu kabul ediyor gözüküyordu. Bunun nedeni aslında Amerikan dış politika çıkarlarının, diğer ülkelerin çıkarları ile çatışmaya başlamasında yatmaktadır. Bu dönemde karşımızda artık yükümlülüklerini üstlenmeye hazırlanmış ve ışığı ile diğer ülkeleri aydınlatmak isteyen ve bunun için görev almaya kararlı bir Amerika vardır (Dokuz Eylül Üniversitesi İletişim Fakültesi).

Bu bakış açısını, Amerika'nın güvenliğinin tüm dünyanın güvenliğinden ayrılmaz olduğu görüşünün oluşturduğu söylenebilir. Bu dönemde ABD kendi güvenliğini dünya güvenliği ile özdeş olarak tanımlıyor ve "görevinin dünyanın neresinde olursa olsun her türlü saldırıya karşı koymak" olduğunu düşünüyordu. Başkan Wilson "ulusal gelişmemizi güven içinde ve kendi koyduğumuz kurallar içinde sağlamakta ısrarlıyız ve bunu dünyanın her yerindeki bağımsızlığın ve doğruluğun engebeli yollarında yürümeye çalışan insanlar için de hissediyoruz" derken aslında bundan sonra dünyanın herhangi bir yerindeki saldırının, Amerika'ya yapılmış bir saldırı olarak nitelendirileceğini bildiriyor ve Amerika'yı dünyanın jandarması haline sokup, ileride gerçekleştireceği eylemleri önceden meşrulaştırıyordu (Dokuz Eylül Üniversitesi İletişim Fakültesi).

Amerika'nın uluslararası politika deneyimi, inancın deneyime karşı bir zaferi olmuştur. Amerika 1917'de dünya politikası arenasına adım attığından beri güç bakımından o kadar ağırlığını hissettirmiş ve ideallerinin doğruluğuna o kadar inanmıştır ki, Milletler Cemiyeti ve Briand-Kellogg Paktından, Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Helsinki Nihai Senedine kadar bu yüzyılın başlıca uluslararası antlaşmaları Amerikan değerlerinin hayata geçirilmesi niteliğindedir. Sovyet komünizminin çöküşü ise Amerikan ideallerinin entelektüel haklılığını doğrulamış ve Amerika'yı tarihi boyunca

yüz yüze gelmekten kaçındığı türde bir dünya ile karşı karşıya getirmiştir. Ortaya çıkan uluslararası düzende, milliyetçilik yeni bir hayat bulmuştur. Uluslar, yüksek ilkeler yerine, daha sık olarak kendi çıkarlarının takipçisi olmuşlar ve işbirliği yapmak yerine daha çok rekabet yolunu seçmişlerdir (Kissinger, 2000,2-3).

İkinci Dünya Savaşından sonraki Soğuk Savaş yılları içinde, Rusya ile statü olarak eşit duruma geldiği zamanlarda veya yaşanan kötü deneyimler sonucu dünyadaki imajını değiştirmek kaygısı ile Amerika'nın, bir can simidi olarak sarıldığı insan hakları söylemi, 1970'lerden sonra Amerikan dış politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Dokuz Eylül Üniversitesi İletişim Fakültesi).

İnsan haklarına tüm dünyada uzun bir süre gereken önem verilmemiştir. Çünkü Amerika Birleşik Devletlerinde ve diğer ülkelerde dış politikanın nasıl olacağını belirleyen kişiler, hükümetlerin yükümlülüklerinin, kendi ulusu ve ulusal alanı ile sınırlı olduğunu düşünmüşlerdir. Bu düşünce tarzı, bu kişilerin insan hakları ihlallerini sadece ulusal bir mesele veya içişleriyle ilgili bir konu olarak görmelerine yol açmış, diğer devletlerin vatandaşlarının sivil ve siyasi haklarının, dış politika hesaplarında yer alamayacağı fikrini de beraberinde getirmiştir. Bu durum ancak II. Dünya savaşından sonra düzelmeye başlamış ve insan hakları, dünyanın ve Amerikanın gündemine II. Dünya savaşı sırasında Almanların milyonlarca masum sivili öldürmesi ile gelmiştir (Dokuz Eylül Üniversitesi İletişim Fakültesi).

ABD dünya ölçüsünde bir strateji ve politika izlemiştir. Kendisi uzakta ve daha güvenceli durumdadır. Oysa küçükler için yeni bir güvence bulunmadıkça tehlike her zaman hayati olabilir. Bu nedenle temkinli olmaları gerekir. Amerikan diplomasisinin bir özelliği hükümetçe güdülen politikanın kongreyle paylaşılması zorunluluğudur. Kongre ise geniş ölçüde kamuoyunun etkisi altındadır. Kamuoyunu etkileyen basın ve özel çevre ilişkilerini de hesaba katmak gerekmektedir. Başka deyişle yabancı devletler için yalnız Amerikan hükümeti ile iyi ilişkiler sürdürmek çoğu kez yeterli olmamıştır (Soysal, 1977, 262-263). Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında

bu durumun etkisi ile çoğu kez karşılaşmıştır. Kamuoyunun Türkiye aleyhinde yönlendirilmesi ve Amerikan Senatosunun bu etki ile hareket etmesi, siyasi ilişkilerin kurulması ve gelişmesi sürecini olumsuz yönde etkilemiştir.

ABD yönetimleri her zaman, serbest piyasa nimetlerinden yararlanmayı teşvik ve uluslararası ticareti baltalayıcı hareketleri azaltmak bakımından diğer uluslarla birlikte çalışma gayreti ve azminde olmuştur. ABD'nin dünyadaki coğrafi mevkii, güvenlik stratejisini tespit ve tayin eden diğer kalıcı bir unsurdur. ABD, coğrafya itibarıyla doğu ve batıda büyük okyanuslarla, kuzey ve güneyde dost komşularla çevrili talihli bir ülkedir. Bununla beraber, ABD'nin birçok yakın dost ve müttefikinin, hayati mahiyetteki ekonomik ve siyasal çıkarları, ABD'den çok uzak bölgelerde yer almaktadır. Bu sebeple çağdaş bir dünyada, dünya çapında ve bölgesel olarak uluslararası dengeleri kurmaya yardımcı olacak ve dolayısıyla barış ve güvenliği destekleyecek bir Amerikan gücünü idame yeteneğine sahip olma mecburiyeti vardır (Harp Akademileri Komutanlığı, 2002, 5-1). Özellikle, bu yüzyılın büyük bir kısmında, ABD değişen tehdit algılamaları ile ve geliştirdiği yeni güvenlik stratejileri ile hareket etmektedir. Küresel terör bahanesi ile önemli enerji kaynaklarının bulunduğu ve Türkiye'nin de yanı başındaki Orta Doğu'da Amerikan müdahaleleri ve ilgisi yoğunlaşmaktadır.

5.2. Atatürk Dönemindeki Amerikan Politikalarının Temel Esasları

Amerika'nın Türkiye ve çevresine duyduğu ilgi 1770'li yıllara kadar uzanmaktadır. Orta Doğu'nun tek hakimi Osmanlı İmparatorluğu ile ilişki kurmak için çaba gösteren ABD, bu arzusunu 1820'lerden itibaren ortaya koymaya başlamıştır. Protestanlığı yaymaya, özellikle Osmanlı tebaası içindeki Hıristiyan ve Müslüman grupları hedef alarak, politik ve kültürel faaliyet gösteren misyonerlik çalışmalarını desteklemiştir. Böylece kendi çıkarları doğrultusunda günümüze kadar süregelen Orta Doğu politikasını şekillendirmeye başlamış ve değişen şartlara göre uygulamaya koymuştur. Kendi medeniyet ve kültürlerinin en üstün olduğuna inanan ABD, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine doğru bu niteliklerini kendilerince

“talihsiz” olarak kabul edilen Orta Doğu halklarına taşımak ve benimsetmek istemişlerdir. Bunu da Hıristiyanlık ve Misyonerlik faaliyetleri ile sürdürmüşlerdir. ABD'nin Cumhuriyet dönemindeki Türkiye politikası da; öncelikle misyoner ve eğitim faaliyetlerinin çalışma bağımsızlığını korumak şeklinde oluşmuştur. Bunun dışında boğazlardan serbest geçişin sağlanması, gayrimüslimlerin haklarının korunması, yabancı eğitim ve din kurumlarının ve ticari atılımların garanti altına alınması da bu politikanın diğer bacaklarını teşkil etmiştir (Harp Akademileri Komutanlığı, 2002, 4-29).

Amerika, Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Mücadele döneminde Türkiye ile ilişkilerinde dikkatli bir politika izlemiştir (Canlı, 1995, 38). Türkiye'de yapılacak barışla Amerika'nın üzerinde durduğu başlıca yarar konusu, “açık kapı ilkesi”nin onayı ve kendisinin Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde var olan hak ve ayrıcalıklarının devamını sağlamaktı (Armaoğlu, 1991, 19).

Yakın Doğu'da tarımın geliştirilmesi ve modernize edilmesi, Amerikalı makine ve tarım aletleri imalatçıları için yeni pazarların açılması anlamına geliyordu. Tarım alanındaki yatırım imkanları arasında daha çok sulama projeleri ve yol yapımı gibi konular Amerikan sermayesi için ilgi çekici olabilirdi. Ancak tarımsal verimliliği önemli ölçüde etkileyecek olan bu gibi büyük yatırımlar ise ancak bölgenin siyasal geleceği açıklığa kavuştuktan sonra gerçekleşebilirdi (Ayışığı, 2004, 3).

Amerika o sıralarda Orta ve Yakındoğu'da gözü olmayan bir ülke olarak tanınıyordu. Yani Amerika'nın kendisine yakın kıtaların dışı ile bir alakası yoktu. Wilson prensipleri, ilk defa Amerika'yı siyasal alanda Yakındoğu'ya en fazla güvenilir bir devlet gibi göstermişti. Fakat bir taraftan kendi ülkesi, Wilson'un itilaf devletleri üzerindeki tüm etkilerini kırdığı gibi, diğer taraftan da itilafın eski siyasi hileleri hortlamış ve tekrar gizli antlaşmalar zihniyeti harekete geçmişti (Ayışığı, 2004, 3).

1920'lerde Amerika'nın tavrı kararsızdı; evrensel olarak uygulanabilir prensiplerini ortaya koymak isteği ile bu prensipleri yalnızca dış politika yönünde doğrulama gereksinimi arasında saat sarkacı gibi gidip geliyordu. Amerikalılar, dış politikalarını, geleneksel temalarını daha fazla vurguyla tekrarlamaya başladılar. Özgürlüğün uygulayıcısı olarak Amerikan

misyonunun tek olması, demokratik dış politikanın moral üstünlüğü, kişisel ve uluslararası ahlâk arasındaki kesin ilişki, açık diplomasinin önemi ve güç dengesinin yerine Milletler Cemiyetinde ifade edildiği şekliyle uluslararası konsensüsün geçmesi gibi bütün bu evrensel ilkeler, Amerikan yalnızlık politikasını savunmak için sayılmıştır. Amerikalılar, hâlâ Batı yarımküresi dışında olan herhangi bir şeyin kendi güvenliklerini etkileyebileceğine inanma yeteneğine sahip değillerdi. 1920 ve 1930'ların Amerika'sı, uzak savaşan toplumların çatışmalarına katılmayı zorunlu kıldığından, kendi ortak güvenlik doktrinini reddetmiştir (Kissinger, 2000,341-342).

Amerikanın İstiklal Savaşı yıllarında Türkiye ile ilgilenmesinin en önemli nedenlerinden biri Chester demiryolu ve maden imtiyazı idi.1920 yılında Amerikan amirali Colby Chester Amerikan Dışişleri Bakanlığına başvurarak savaştan önce Türkiye'den imtiyaz almak için görüşmeler yapan Amerikan kalkınma kumpanyasının payları satın aldığını bildirmiş ve ayrıcalık alabilmek için bakanlığın yardımını istemişti. Bu istek savaş içindeki Ankara Hükümeti'ne iletilmediyse de daha sonra Lozan'da dile getirilmiştir. Değişik sebeplerden ötürü bu proje hayata geçirilememiş ancak Türkiye ile ilişkiler sırasında bunun çok sözü edilmiştir (Tuğlacı, 1987,358). Bu dönemde, siyasal ilişkiye girmekten çekinen ve Avrupalı devletleri bu anlamda üzmemeye çalışan Amerika, konu ticaret olunca gayri resmî yöntemleri kullanarak çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi ihmal etmemiştir.

ABD iki savaş arası dönemde yalnızlık politikası izlemiş olmasına rağmen, Amerikan bayrağı uzak Pasifik bölgelerinde dalgalanmakta, tüccarları yalnız Doğu Asya'da değil, petrol bakımından zengin Ortadoğu'da da devletten yardım beklemekteydi. Ekonomik gönenci Alman ve Müttefik borç ödemelerine bağlıydı ve savunması İngiltere ile Japonya'daki savaş gemisi yapımından etkilenmekteydi. İngiltere'nin güçlü donanması, ABD'ye Atlantik Okyanusundan gelecek tehlikelere karşı iyi bir güvence oluşturuyor, Japonya'ya karşı Pasifik'te kendi donanmasına güveniyordu. Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı'ndan yani 1921 yılından sonra, Amerikan dış politikasını yönetenler, iki değişik görüş arasında bir orta yol bulmaya

çalışmışlardır: Birincisi bütün diplomatik bağlantı ve yükümlülüklerden kaçınarak tam bir yalnızlık politikası izlemek, ikincisi ABD'nin yeni bir savaşın önlenmesinde ağırlığını koyabilmesi için Batılı demokratik devletlerle işbirliği yapmak (Sander, 1996, 60).

Dönemin ilk iki başkanı olan Harding ve Coolidge ilk görüşü benimseyerek dış politika ile fazla ilgilenmemişler, dış politikanın yürütülmesini dışişleri bakanları Hughes ve Kellogg'a bırakmışlardır. Dönemin üçüncü başkanı Herbert Hoover 1929 -1930'ların dünya ekonomik bunalımı yüzünden dikkatini daha çok iç politika üzerinde toplamıştır. ABD ekonomik alanda sınırsız kişisel ekonomik özgürlük ilkesini savunduğundan, uluslararası alanda da denizlerin ve dünya ticaretinin serbestliğini ve her türlü sınırlamadan kurtarılmasını desteklemiş ve dış politikasını genel olarak bu yönde oluşturmuştu. Ancak dünya ekonomik bunalımı bu görüşlerin bunalım sırasındaki geçersizliğini ortaya koymuştur (Sander, 1996, 60-61).

1932 Kasım'ındaki başkanlık seçiminde Demokrat Parti' den Franklin Delano Roosevelt ABD Başkanı seçilmiştir. Her ne kadar Demokratlar Wilson ile 1919'da Milletler Cemiyeti anlayışına bağlanmışlar ve Roosevelt de daha sonra ABD'nin dünya politikasına etkin bir biçimde girmesini sağlamışsa da, 1932'de Demokratların seçimi kazanması, yalnızlık politikasının bir zaferi olarak değerlendirilebilir. Çünkü şimdiki Demokratlar, düş kırıklığına uğramış Wilsonculardı. Bazıları Wilson'un Amerikan halkını, başkaları ise Avrupa devlet adamlarının Wilson'u aldattığına inanıyorlardı. Ancak hemen hemen tümü, Avrupa devletlerinin ve özellikle eski müttefiklerinin kokuşmuş olduğu ve bu nedenle ABD'nin bu devletlerle ne kadar az ilişkiye girerse o kadar iyi olacağı anlayışına sahiptiler. Bir zamanlar Amerika'nın dünyayı kurtaracağı idealizmi, şimdi tersine dönmüştü. Amerikan Kongresi'nde çoğunluğa sahip olan Demokratlar, bu devletin dünya politikasına ağırlığını koymasını olanaksız kılacak birtakım tedbirler aldılar. Başkan da Kongre ile hiç anlaşmazlığa düşmeden bu tedbirlere uydu. Roosevelt'in, ekonomik bunalımı ortadan kaldırmak için aldığı ekonomik kararlar da bu gidişi güçlendirmiştir (Sander, 1996, 61).

Roosevelt Amerikan ekonomisini yeni bir temel üzerine kurma çabasına da girişmiştir. "Yeni Bakış" adı verilen Roosevelt'in ekonomik tedbirleri arasında, devletin ekonomik yaşamın hemen hemen her alanına yardımda ve dolayısıyla müdahalede bulunması, yurttaşlar için işsizlik sigortası ve toplumsal güvenlikle ilgili uygulamalar sayılabilir. "Yeni Bakış" birçok bakımdan iç politikada Wilsonculuğa bir dönüş olarak değerlendirilebilirse de Roosevelt Wilson'un demokrasi havariliğini sürdürmüş değildir. Amerikan halkının duyguları Nazi aleyhtarı olmakla birlikte, Avrupa'ya özgü sorunlar hala uzakta gibi görünüyor, saldırılara karşı etkin bir politika izlemektense, bunların suçunu Batılı devletlere ve Milletler Cemiyeti'ne yüklemek daha kolay geliyordu. Avrupa'nın "savaşa doğru sürüklendiği" açıkça ortaya çıktığı zaman, Amerikan Kongresi Yeni Dünyayı Eski Dünya'nın içine çekmeyi engelleyecek tedbirler almıştı. Örneğin 1936 tarihli Tarafsızlık Yasası, Amerikan bandıralı gemilerin savaş alanlarında dolaşmasını ve savaş malzemesi alımı için kullanılacak kredilerin verilmesini yasaklamıştı. Bu davranışın altında yatan temel anlayış ise savaş malzemesi üretenlerle uluslararası bankerlerin, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde birinci derecede sorumlu olduklarıdır. Ayrıca Kongre Amerikan Başkanı'na savaşan taraflara silah ambargosu koymak yetkisini de vermiştir. Bu politika, ikinci Dünya Savaşı çıkıp, Batı Avrupa demokrasileri tam bir yenilgi ile karşı karşıya kalana kadar böylece sürdürülmüştür (Sander, 1996, 62).

6. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ (1920-1938)

Bu bölümde Atatürk dönemindeki Türk-Amerikan ilişkileri siyasal, ekonomik ve kültürel yönleri ile ele alınmış ve ayrıntılı bir şekilde konunun çözümlenmesine çalışılmıştır.

6.1. Ankara ve Amerika'nın Yeniden Tanışma Çabaları

1917'de kesilen Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulması ve normale dönüşmesi uzun zaman almıştır. Türk Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk liderler İngiltere'nin bölgedeki üstünlüğünü dengelemek için ABD ile işbirliği arayışlarına girmişlerdi. Fakat Amerikanın izolasyon politikası ve bölgedeki sınırlı çıkarları nedeniyle, ilişkiler 1927'ye kadar başlayamamıştır (Kirişçi, 2000, 70). Oysa Türkiye, yıllar yılı kıyasıya savaştığı ülkelerle daha önce normal ilişkiler kurabilmişti. Birbirleriyle hiç savaşmamış Türkiye ile Amerika arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasının bu kadar gecikmesi ilginç bir konudur (Şimşir, 1977, 277).

Amerika'nın Anadolu'yla ilişkisini gösteren ilk haber, 1920 Kasım başında Samsun'dan çıktı. 4 Kasım günü Samsun Mutasarrıf vekili İsmail Bey Ankara'ya bir telgraf çekerek, "Burada bir Amerikan mümessili mevcut" dedi. Samsun'da Lloyd Triestino şirketinin temsilcisi sıfatıyla bir de İtalyan bulunduğunu söyledi. İsmail Bey bir soruşturma yapmıştı. Bu kişilerin nasıl Samsun'a geldiklerini, resmî sıfatlarını gösteren belgeleri bulunup bulunmadığını araştırmıştı (Şimşir, 1977, 279).

Lloyd Triestino temsilcisi de, Trabzon'daki İtalyan Konsolosunca Samsun'da görevlendirildiğini bildirmiş, aldığı yazılı buyruğu göstermişti. Mutasarrıf vekili, soruşturma yapmakla yetinmiş, Amerikan ve İtalyan temsilcileri olduklarını söyleyen bu kişilerle henüz resmî ilişki kurmamıştı. Ankara'dan talimat istiyordu (Şimşir, 1977, 279-280).

Haber, Dışişlerinin canını sıktı. Bir Amerikan Konsolosu, bir İtalyan görevlisi Türkiye'nin bir yerine sessizce gelip yerleşebiliyor ve Ankara'nın bundan zamanında haberi olmuyordu. Amerikan, İtalyan temsilcileri olduklarını söyleyen bu kişiler, görevlerine başlamak için yalnız kendi

Hükümetlerinden ya da üstlerinden aldıkları talimatları yeterli görebiliyorlardı. Bu, Ankara Hükümetini yok saymak gibi bir davranıştı. Daha önemlisi, Ankara Hükümeti bir oldu bitti karşısında bırakılmak isteniyor gibiydi. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında eskiden görevli yabancılar, Sevr Antlaşması'ndan sonra yeniden görevleri başına dönüyorlardı. Sevr Antlaşması'na imza koymuş İstanbul Hükümetince bunların resmî statülerinin tanınması doğal sayılabilirdi. Ama bu antlaşmayı kesinlikle reddetmiş olan Ankara Hükümeti, bu gibi kişileri topraklarına kabul eder ve yerel Türk makamları bunlarla resmî ilişki kurarlarsa o zaman işin rengi değişmiş olacaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, dolaylı biçimde Sevr Antlaşması'nı kabul ediyormuş durumuna düşürülecekti. Böyle bir sürüklenişe göz yumulamazdı. Açılmak istenen sakıncalı çığırı hemen kapatmak gerekiyordu (Şimşir, 1977, 280).

Bu yazı üzerine İçişleri, hemen bütün illere ve bağımsız bölgelere bir genelge göndermiş, İtilâf Devletleri ve Amerika temsilcileriyle hiçbir ilişki kurulmamasını, kurulur gibi görünen ilişkilerin de hemen kesilmesini istemiştir. Yoksa ağır sorumluluk altına gireceklerini valilere ve mutasarrıflara hatırlatmıştır. Samsun'daki Amerikan görevlisiyle de bütün ilişkiler kesilmiştir. Görevinin Ankara Hükümetince tanınmadığı bu Amerikalıya bildirilmiştir. Kendisinden bir daha ses çıkmamıştır. Ankara Hükümetiyle dolaylı biçimde ve usulsüz olarak ilişki kurmak yolundaki bu ilk Amerikan denemesi böylece önlenmiştir (Şimşir, 1977, 282).

Kimi Amerikan tarihçileri, Birleşik Devletlerin 1921 sonlarına gelinceye kadar Ankara Hükümetiyle ilişki kurmak için hiçbir girişimde bulunmadığını ve ilk girişimlerin hep Ankara'dan geldiğini öne sürmüşlerdir. Oysa ilk girişim bir yıl önce, 1920 Kasımında görülür ve bu, Amerika'dan gelmiştir. Amerika, usulsüz bile olsa, daha 1920 yılında Anadolu'da bir görevli buldurmak gereğini duymuştur. Samsun'daki Amerikan konsolosu Washington'un talimatı ile buraya gelmiş ve Ankara kendisini istememiş, geri çevirmiştir (Şimşir, 1977, 282).

Samsun'daki Amerikan konsolosuyla ilişkiler kesilir kesilmez, bu kez Samsun'a bir Amerikan torpidosu gelmiştir. Torpido İstanbul'dan yollanmıştır.

Bir Albay komutasındadır. 26 Kasım 1920 günü Samsun limanına demir atmıştır. Gemi komutanı gelir gelmez mutasarrıf İbrahim Ethem Bey'le görüşür. Amiral Bristol tarafından gönderildiğini bildirir. Samsun'daki Amerikan temsilcisi yarı resmî bir sıfatla görev yapmasına izin verilip verilmeyeceğini, izin verilmeyecekse bunun nedenlerinin ne olduğunu sorar. Mutasarrıf, Ankara'nın talimatı çerçevesinde karşılık verir. Amerikan temsilcisiyle "hiçbir sıfatla ilişkide bulunulamayacağını" belirtir. Bunun daha önce temsilcinin kendisine de duyurulduğunu ekler (Şimşir, 1977, 282).

İlk göze çarpan şuydu ki, İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri, Ankara'ya dostluk elini uzatıyor görünüyordu. Türk dostu olduğunu söylüyordu. Türk dostu olmayan tek bir Amerikalının Anadolu'ya yollanmayacağını, Anadolu'da tutulmayacağını bildiriyordu. Alçaktan alıyor ve dostluk güvencesi veriyordu. Amerikalıların daha önce Anadolu'da yarattıkları tatsız olaylardan üzüntü duyduğunu belirtiyordu. Bundan böyle bu gibi olaylara hiç göz yumulmayacağını ekliyordu. Bu dostluk gösterisinden sonra da Amiral Bristol, Amerikan torpidosunun Samsun'da kalmasına engel olunmamasını ve Amerikan tüccarlarına Türkiye'de güçlük çıkarılmamasını istiyordu (Tuğlacı, 1987, 358; Şimşir, 1977, 285).

22 Ocak 1921'de Ankara Hükümeti Amerika'ya Türk milletinin tam bir bağımsızlık isteğini kabul edip etmediğini, kapitülasyonların kaldırılmasına razı olup olmadığını sormuştur. Bunlar Ankara Hükümetinin vazgeçilmez ön şartları olduğu gibi, ilişkilerin de düğüm noktasını oluşturmaktaydı. Bu Ankara Hükümeti'nin Amerika ile "resmî" ilişki kurmak için ilk teşebbüsüydü. Amerika, Ankara Hükümetinin şartlarını kabul ederse, ikili ilişkiler kurulması yolunda ciddi bir engel kalmayacaktır. Samsun mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey, 26 Ocak 1921'de Ankara'nın bu konudaki mesajını Amerikan torpido komutanına vermiş, ancak Türk-Amerikan ilişkilerinin kurulmasından yanaymış gibi görünen Amiral Bristol, Ankara'nın kapitülasyonlar konusundaki önerisini desteklememiştir (Armaoğlu, 1997, 636; Tuğlacı, 1987, 358).

Londra konferansı arifesinde Ankara'nın bu girişimi ilgi çekici ve önemliydi. Türk Hükümeti, özlü biçimde görüşünü açıklamıştır. Amerika, Türk

ulusunun tam bağımsızlık isteğini kabul ediyor muydu, etmiyor muydu? Kapitülasyonların kaldırılmasına razı mıydı, değil miydi? Bunlar, Ankara Hükümetinin vazgeçilmez ön koşullarıydı, ilişkilerin düğüm noktasıydı. Amerika, Türk Hükümetinin koşullarını kabul ederse ikili ilişkiler kurulması için ciddi bir engel kalmayacaktı. Top karşı tarafa atılmıştı. Görüşünü açıklama sırası şimdi Amerika'daydı (Şimşir, 1977, 290).

Türk girişimi konusunda Amiral'in ne düşündüğü, Hükümetine yolladığı 9 Şubat günlü rapordan anlaşılmaktadır. Bristol, Türk mesajını Washington'a iletirken, Türklerin Amerikan dostluğunu arzuladıklarını, Amerikan gazetecilerine yakınlık gösterdiklerini, Amerikan okullarına yardım ettiklerini ve son olarak Mustafa Kemal Paşa'nın United Telegraph muhbirine verdiği demecinde Amerika'yı övdüğünü bildirmiştir. Ama bu kadarla yetinmemiş, Türklerin dostluk gösterilerine tam olarak güvenilemeyeceğini, Türk isteklerinin bir pazarlık başlangıcı olabileceğini, Türklerin ilerde yeni isteklerde bulunabileceklerini öne sürmüştür. Bu konuda şimdilik hiçbir şey yapılmamasını ve Ankara'ya karşılık verilmemesini Hükümetine önermiştir. Bristol ayrıca, Londra konferansından sonra da Ankara ile İstanbul arasındaki ayrılık sürüp giderse o zaman Ankara Hükümetini yakından izleyebilmek için Yüksek Komiserin temsilcisi olarak bir Amerikan görevlisinin Ankara'ya gönderilebileceğini de mesajına eklemiştir. Washington, Bristol'ün görüşünü eleştirisiz benimsedi ve Ankara'nın önerisini cevapsız bırakmıştır (Şimşir, 1977, 291).

Öte yandan Amiral Bristol, aylarca düşündükten ve Batılı ülkelerin bile Ankara Hükümetiyle ilişki kurmaya doğru gittiklerini gördükten sonra, 20 Haziranda yeni görüşünü ve önerisini Washington'a iletmiştir. Ankara ile İstanbul arasında uzlaşma umudu yok demiş ve eklemiştir: Ankara'nın otoritesi altında bulunan Anadolu'daki Amerikan çıkarlarını gözetip korumak üzere, Yüksek Komiserliğin bir delegesini Ankara'ya göndermek gerekmektedir (Tuğlacı, 1987, 358; Şimşir, 1977, 294).

Washington, iki gün içinde görüşünü bildirmiş, Ankara'ya bir delege göndermenin yararlı olacağını ifade etmiştir. Ama bunun statüsünün Halep ve Beyrut'taki Amerikan temsilcilerinininkine benzememesi gerektiği

vurgulanmıştır. Bu temsilciler yerel makamlarla resmen yazışabiliyorlardı. Aynı şey Ankara'da yapılamaz, yani Ankara Hükümetiyle resmî yazışmaya girişilemezdi. Washington, Ankara Hükümetini dolaylı olarak bile tanımak yönünde bir adım atmaktan dikkatle kaçınmıştır. Türkiye ile savaş halindeki Devletler bile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini fiilen tanırken, Türkiye ile hiç savaşmamış olan ve savaş halinde de bulunmayan Amerika, Ankara Hükümetini tanımaya doğru gidiyormuş görünmekten bile çekinmiştir. Ne var ki, Anadolu'da artık İstanbul'un sözü geçmiyordu. Buraya Ankara Hükümeti egemendi. Anadolu'daki Amerikan çıkarlarını gözetecek birisine gerek vardı. Ama Anadolu'ya gönderilecek bu Amerikalı resmî bir sıfat taşımamalı, Ankara Hükümetiyle hiçbir resmî ilişki kurmamalı, yazışmamalıydı (Tuğlacı, 1987, 358; Şimşir, 1977, 294-295).

Bristol, bu yıllarda yarı yarıya azalan ticari kazancı kurtarmak için sözlü mesajlarla Anadolu'daki Amerikalıların Türk siyasetine karışmayacakları şeklinde bir güvence ile (Tuğlacı, 1987, 358) bir Amerikan torpidosunun Samsun'da kalmasına izin verilmesini rica etmiştir (Arslan, 2002, 19-20). Türk hükümeti bu öneriye karşı çıkmamış ve devamlı bir torpidonun Samsun'da bulunmasına izin vermiştir.

Bu arada 28 Mayıs 1921'de Ankara Hükümeti Amerikan silah yapımcılarına başvurarak 500.000 adet mavzer tüfeği ve 600.000.000 fişek için fiyat istemiştir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yakındoğu Dairesi bakanlık müsteşarlığına gönderdiği notta “yeni Türk hükümeti” deyiminin doğru olmadığını ancak Ankara'daki “milliyetçi hükümet” demek isteniyorsa bu silahların dolaylı olarak Rus Bolşeviklerine gideceği görüşünü savunmuştur. Bu yazı üzerine Amerikan Dışişleri Bakanlığı Winchester silah şirketine 27 Haziran 1921'de gönderdiği talimatta Türk-Yunan savaşının sürmesi yüzünden taraflara silah satılmasına izin vermeyeceğini bildirmiştir. Bu da Türk-Amerikan silah ticaretindeki ikinci ambargo olayını oluşturmuştur (Tuğlacı, 1987, 359).

Sakarya savaşı günlerinde Ankara'da iki Amerikalı bayan bulunuyordu. Miss Annie J. Allen ve Miss Florance Billings adlarındaki bu bayanlar, Amerikan Yakın Doğu Yardım Örgütü adına, 1921 Haziran

başlarında Ankara'ya gelip Hürriyet oteline yerleşmişlerdir. Miss Ailen, bazı resmî işleri görüşmek üzere 13 Haziran'da Haricîye Vekili Yusuf Kemal Bey'den randevu istemiş ve üç gün sonrası için kendisine randevu verilmiştir. Sakarya meydan savaşı günlerinde bu bayanlar Ankara'da bulunmuşlar ve Dışişleri ile görüşmeler yapmışlardır (Arslan, 2002, 20; Şimşir, 1977, 296).

Gerek yardım örgütü adına Ankara'ya gelen bu bayanlar, gerek özel olarak geziye çıkmış görünen öteki Amerikan grubu, Ankara ile Washington arasında nasıl ilişki kurulacağını araştırmışlar ve nabız yoklamışlardır. Amiral Bristol, yalnız yaverlerinden birini Ankara'ya gönderip bilgi toplamakla yetinmemiş, başka kaynaklardan da yararlanmağa çalışmıştır. Bristol'ü düşündüren asıl soru şuydu: Anadolu'ya bir Amerikan temsilcisi gönderilirse, bunun karşılığında Ankara Hükümeti de Amerika'ya bir temsilci göndermekte direnecek miydi? Türklere karşı yoğun bir düşmanlık propagandasının etkisi altında bulunan Amerikan kamuoyunun ve özellikle Amerikan Kongresinin, Ankara Hükümetinin temsilcisini kabule kolay yanaşmayacağını Amiral Bristol biliyordu. Washington, karşılıksız olarak Anadolu'ya temsilci göndermek isteyecekti. Yani Amerika için Anadolu'nun açılması, Türkiye için ise Amerika'nın kapalı kalması gibi ters bir tutum izleyecekti (Şimşir, 1977, 296).

1921 yılı Ankara ile Washington arasında ilişki kurulamadan geçmişti. Yılın sonunda Gillespie Ankara'ya gönderilmek üzere bir Amerikan destroyeriyle İnebolu'ya çıkmıştı. Onbir günlük bir yolculuktan sonra Ankara'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey, Adnan Bey ve Rauf Bey gibi Ankara'nın önde gelen liderleriyle görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa kendisini oldukça etkilemişti. Gillespie, 2 Ocak 1922 günü Rauf Bey'e 24 soruyu kapsayan bir liste vermiştir. Gillespie'nin listesi, "Ankara Hükümetinin Amerikan iş adamlarına ve sermayesine karşı tutumu nedir?" sorusuyla başlıyor ve yalnız ekonomik, teknik ve ticari konuları kapsıyordu. Sorulara verilen karşılıklardan anlaşıldığına göre: Ankara Hükümeti, Türkiye'nin kalkınmasında Amerikan sermayesinden yararlanmayı arzu ediyordu. Amerikan iş adamlarına kolaylık gösterecekti. Mersin limanı, Çukurova sulaması, Bayburt ve Zonguldak elektrik merkezleri projeleri incelenmekteydi, ilerde demiryolları, madenler gibi çeşitli projeler ele

alınacaktı. Amerikan iş adamları bunlarla ilgilenebilirlerdi. Türk Hükümeti, kendisine sunulacak projeleri incelemeye hazırды. Sorular ve yanıtlar birbirini izliyordu. Türk Hükümeti, Türkiye'nin bağımsızlığına ve egemenliğine ters düşmemek koşuluyla Amerika ile ekonomik ve ticarî ilişkilerini geliştirmeyi arzuluydu. Gillespie, bir buçuk ay kadar Ankara'da kaldıktan sonra 1922 Şubat ortalarında İstanbul'a dönmüş ve topladığı bilgilere dayanarak bir rapor hazırlamıştır. Türk Hükümetinin, Amerika ile ekonomik ve ticarî ilişkileri geliştirmek istediğinden başka, imtiyazlar karşılığında Amerika'dan malî yardım ve ödünç para almayı da umduğunu yazmış, savaş yüzünden şimdilik Amerikan ticareti için Türkiye'de geniş olanaklar bulunmadığını söylemiştir. Türk Kurtuluş Savaşı içinde Amerika'nın Ankara'ya gönderdiği ilk yarı resmî temsilcinin görevi böylece sona ermiştir (Armaoğlu, 1997, 636-637; Şimşir, 1977, 299).

Gillespie'nin bir buçuk ay kadar Ankara'da kaldıktan sonra geri dönmesi üzerine Amerika, bu kez Robert W. Imbrie adındaki bir Dışişleri görevlisini Ankara'ya temsilci olarak göndermeye karar vermiştir. Bu temsilcinin Ankara'ya kabulü işi Türk Dışişleriyle Bristol arasında uzun tartışma konusu olmuştur. Türk Hükümeti, Amerika'ya bir temsilci göndermek istemiş, Türk temsilcisi Amerika'ya kabul edilmedikçe Imbrie'yi Ankara'ya kabul etmek istemediğini bildirmiştir. Imbrie doğrudan doğruya Washington'dan yollanmıştır. Amiral Bristol ise onu kendi temsilcisi olarak Ankara'ya göndermek istiyordu. Ankara Hükümeti bunu da kabul etmemiştir. Çünkü Amiral Bristol İstanbul Hükümeti nezdinde görevliydi ve onun temsilcisi sıfatıyla bir Amerikalının Ankara'ya kabulü, Ankara Hükümetinin İstanbul Hükümetine tâbi olduğu biçiminde yorumlanabilirdi. Ankara doğrudan doğruya Washington'la ilişki kurmak arzusundaydı. Ama bu ilişkinin karşılıklı olmasını istiyordu. Ankara'ya bir Amerikan temsilcisi gelecekse, Washington'a da bir Türk temsilcisi gönderilmeliydi (Armaoğlu, 1997, 637; Şimşir, 1977, 300).

Washington'un görevlisi dokuz hafta İstanbul'da bekletilmiş ve Ankara'ya kabul edilmemiştir. Amiral Bristol ise Amerika'ya bir Türk temsilcisi gönderilmeksizin Imbrie'nin Ankara'ya kabul edilmesi konusunda ısrarlı

olmuştur. Sonunda Dışişleri Bakanlığı, Bakanlar Kuruluna başvurarak Hamid Bey aracılığıyla Amiral Bristol'e yapılan uzun görüşmeleri anlatmış ve bir karar verilmesini rica etmiştir. Bakanlar Kurulu 1 Haziran 1922'de Imbrie'yi gayri resmî olarak Ankara'ya kabul etmeye karar vermiştir (Arslan, 2002, 20-21; Şimşir, 1977, 301).

244 sayılı Amerikan torpidosu ile 20 Haziranda İnebolu'ya çıkan Imbrie, Haziran sonunda Ankara'ya gelmiştir. Imbrie, Ankara'da silik bir Amerikalı olarak kalmıştır. Dört ay kadar sonra, Türk ordularının kesin zaferini de görerek, Ekim 1922'de İstanbul'a dönmüştür. Imbrie, dört ay içinde Anadolu'da yedi vilâyet dolaşmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin egemenliği altındaki yerlerde dirlik, düzenlik görmüştü. Hıristiyanlara baskı yapıldığına hiç tanık olmamıştı ve İstanbul'a dönünce bunları Washington'a rapor etmişti. Amerikan ticareti için Anadolu'nun önemsiz olduğunu söylemişti. Yalnız tütün önemliydi. Raporunda, Amerikan tüccarı için kapitülasyonların kesinlikle gerekli olduğunu ileri sürüyordu. Buna bakarak Imbrie'nin, Ankara Hükümetinin dâvasını pek kavrayamamış olduğu söylenebilir (Şimşir, 1977, 301-302).

Lozan barış konferansı açılırken Amerika'nın yalnız İstanbul'da Yüksek Komiserliği vardı ve daha çok İstanbul Hükümeti ile ilişki içerisindeydi (Tuğlacı, 1987,357). Anadolu'da temsilcisi yoktu. 1923 yılı başında Konsolos Maynard B. Barnes, Imbrie'nin yerine Ankara'ya göndermişti. Delege sıfatını taşıyordu. Lozan barış antlaşmasının imzalandığı, Türkiye'de Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde Anadolu'da Amerika'yı temsil eden bu delegeydi. Amiral Bristol yine İstanbul'daydı. Barış döneminde Yüksek Komiserlik unvanını bırakmış, Diplomatik Mümessil ünvanını almıştı. Amerika ile Türkiye arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulabilmesi için daha uzun zaman beklemek gerekecekti ve bu uzun süre içinde Bristol hep mümessil olarak Türkiye'de kalacaktı. Türkiye'nin ise Amerika'da hiç temsilcisi yoktu. Washington Hükümeti, bir Türk temsilcisini Amerikan toprağına kabul etmiyor ya da edemiyordu. Bunun başlıca nedeni Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyasıydı. Ermeniler, Rumlar ve onların Amerikan yandaşlarıncı sürdürülen bu düşmanca propaganda kampanyası Amerikan Kongresini

etkilemişti. Washington Hükümeti, Kongrenin şimşeklerini üstüne çekmek istememiş ve Türkiye ile ilişki kurmak, Ankara Hükümetini tanımak yürekliliğini gösterememişti. Türk Kurtuluş Savaşında Amerika Türklere dostluk elini uzatamamıştı. Gerçi Amerikan Hükümeti, İngiltere gibi Türklere düşmanca davranmamıştı. Ama Fransa ve İtalya kadar bile yakınlık da gösterememişti. Amiral Bristol'ün kişisel dostluk gösterileri sözde kalmıştı. Kısacası, Türk kuşaklarının yüreklerinde apayrı bir yer tutan Türk Kurtuluş Savaşı tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinin yeri ve rolü silik kalmıştır (Şimşir, 1977, 303).

6.2. Türk Amerikan İlişkilerinin Yeniden Başlatılması Girişimlerinde Amiral Bristol'ün Rolü

Aralık 1918'de, Amerika'nın Doğu Akdeniz donanması komutanı Tuğamiral Mark Lambert Bristol İstanbul'a gönderilmişti. Türkiye'de en yüksek Amerikan görevlisi olan Bristol, Şubat 1919'da İstanbul'daki Amerikan Elçiliği binasına yerleşmiş ve 12 Ağustos 1919'da da Yüksek Komiser olarak atanmıştı. Lozan Antlaşmasından sonra Yüksek Komiser unvanını bırakıp Diplomatik Mümessil unvanını almış ve 1927 yılına kadar Türkiye'de bulunmuştur. Mayıs 1919'da Lewis Heck'in yerine G. Bie Rovndal adında bir Amerikan diplomatı da İstanbul'a yollanmıştı. Ama 1919-1927 yılları arasında Türkiye'de Amerika'yı yarı resmî olarak yalnız Amiral Bristol temsil etmiştir (Şimşir, 1977, 278-279).

Bristol Dış İşlerine basında Türkiye'yi tanıtan yorumların tek tarafı ve yanlışı olduğunu bildirmişti. Askeri zaferlerden sonra Kemalistlere sürekli çamur atmanın azınlıklara zararlı olduğunu yazan amirale göre, bu konuda Amerika'nın gerçekçi olarak takip edeceği politika şu olmalıydı: Etkimizi kullanarak Türkiye'nin modern ve adil bir düzen kurmasına yardım edelim. Bu yapıda Hristiyan azınlıklar da eşit haklarla ülkenin vatandaşı olarak muamele görecektir. Böyle bir yapının kurulması için burada büyük bir şans var. Zira Türkler bize güveniyor, ve bizim herkese adil davranmamızı takdir ediyor. Amerikan kamuoyunun Türkiye'deki durumu yakından bilen Bristol tarafından değil de, bu ülkede hiç bulunmamış, azınlıklar konusunu duygusal sloganlar

ile istismar edenlerce yönlendirilmiş olması büyük bir tarihi şanssızlığı (Yaylalier, 1999,17-18).

Bristol 1919 yazında İstanbul'a geldiğinde, Amerikan kamuoyu Türkiye aleyhinde hakim olan tek taraflı, çirkin propagandanın etkisi altındaydı. Bir süre Amerika'da yaşamış, sonra bağımsızlık savaşına girmek için Kemalistler'e katılan gazeteci Süreyya Sami Berkem hatıralarında şu ilginç olayı anlatıyor: Amiral İstanbul'a ilk geldiğinde Berkem kendisine başarı dilemek için ofisine gider. Ancak Bristol 1915 Ermeni dramını ima ederek, ellerinde kan olduğu inancı ile yazar ile tokalaşmaz. Amerika'daki hayasız propagandanın boyutlarını bilen Berkem olayı olgunluk ile karşılar. Yazarın belirttiği gibi, kısa zamanda Türkiye'deki gerçekleri objektif olarak gören Amiral, ülkedeki anarşide bütün etnik grupların hatası olduğunu kabul eder (Berkem, 1960, 70-73). Bağımsızlık mücadelesi veren Kemalistlerin maceraperest İttihat ve Terakkicilerden farklı olduğunu anlayan Bristol, Ankara hükümetini ülkede popüler desteğe sahip tek güç olarak görmüştür (Yaylalier, 1999,42).

1920-1922 yılları arasındaki süreçte Türkiye ile Amerika arasında resmî ilişkilerin kurulması konusunda Amerika'nın attığı adımlar hep Bristol'ün gayreti sonucu gerçekleştirilmiştir. Bristol'ün Türkiye ile Amerika arasında resmî ilişkilerin kurulması için gösterdiği uğraşın temelinde Amerikan ekonomik faaliyetlerinin resmî ilişkilerin kurulduğu ortamdan daha iyi yürütüleceğine olan inancı vardı. Bu sebeple sürekli olarak Türkiye'de Amerikan ekonomik faaliyetlerine yararlı olacak bir ortam hazırlamak için büyük bir çaba harcamıştır. Dolayısıyla Türk Hükümetinden beklediği, Amerikan iş adamlarının Türkiye'de yatırım yapması için önceden gerekli gördüğü unsurlar olan Türkiye'deki can ve mal güvenliğinin korunmasına yönelik istikrarın oluşturulması, kanunların ve düzenin sağlanması, ulaşım ve haberleşme imkanlarının geliştirilmesi idi. Bu güvenceyi sağlayacak hükümetin Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Ankara Hükümeti olduğu konusunda ikna olmuştu (Karakaş, 2002, 95-96).

17 Şubat 1927'de Türkiye ve Amerika, Bristol formülü doğrultusunda diplomatik ilişkilerini yeniden kurdu. Sözleşmeyi İnönü ve Bristol imzaladı.

Türkiye'deki uzun görevinden sonra Washington'un Bristol'u Ankara'ya elçi olarak ataması beklenebilirdi. Ancak o ödev Joseph Grew'e verildi (Yaylalier, 1999,42).

Bristol ve eşi Ankara'dan ayrılmadan önce Efka Otel'de çocuklar için verilen hayır balosuna katılmıştı. Aynı baloya gelen Mustafa Kemal, bayan Bristol'a eşi ve İsmet Paşanın gayretleri sayesinde iki ülke arasında ilişkilerin resmen normalleştirildiğini söylemişti. Amiral'in ayrılışından sonra duygusal bir makale yazan Gates, Amerikan senatosunun olumsuz kararından sonra ortaya çıkan belirsiz durumun, Bristol'un şahsi politikası ile açıklığa kavuşturulduğunu belirtmişti (Yaylalier, 1999,42).

Amiral Bristol bazı tarihçiler tarafından Türk dostu olarak görülse de Ortadoğu'da yaşayan hiçbir halkı savunmamaktaydı. 4 Kasım 1920'de Frank L. Polk'a yazdığı mektupta Türklerle ilgili görüşü "Olaylar şu anda görüldüğü gibi gelişirse Fransa ve İngiltere'nin en azından ülkenin bir kısmında Türk yönetimini yeniden kuracağını göreceğim. Türklerden hoşlanmıyorum ve her şeyin ötesinde Türk yönetiminin yeniden kurulmasını asla görmek istemiyorum. Bundan daha kötü bir cinayet düşünemem." şeklindeydi (Karakaş, 2002, 96-97).

6.3. Lozan Konferansı ve Amerika'nın Tutumu

ABD ile Osmanlı devleti arasında 1917 yılında kesilen diplomatik ilişkileri yeniden kurmak için Lozan Konferansı'na gözlemci olarak katılan ABD heyeti ile 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Lozan Barış anlaşması temelleri içinde bir anlaşma imzalamıştır. Fakat bu anlaşma ABD kamuoyunda büyük tepkilerle karşılanmış, kapitülasyonlar kaldırıldığı için bunun yalnız Türkiye yararına olduğu, ABD'nin din ve eğitim kurumlarına ayrıcalıkların verilmediği, Anadolu'da Ermenilere ait bölgelerde bağımsız bir Ermenistan Cumhuriyeti kurulmadığı, bu sebeple ABD için onur kırıcı olduğu çok geniş kampanyalara konu edilmiş ve nihayet ABD senatosu 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşmasını onaylamamıştır. 1923 antlaşması ortadan kalkmış, geçici bir anlaşma ABD hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 17 Şubat 1927 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmayı

Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü, ABD adına da Ankara temsilcisi Amiral Mark L. Bristol imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre iki devlet arasında diplomatik konsüllerin münasebet kurması, iki devlet arasında karşılıklı teati edilmesi, ticaret, konsolosluk, yerleşme ve oturma konularında anlaşma ve sözleşmeler yapılması kararlaştırılmıştır (Sözüz, 1992, 18).

Ne Amerika, Osmanlı Devletine ve ne de Osmanlı Devleti Amerika'ya savaş ilân etmediği için, bir barış konferansı olan Lozan Konferansı'na Amerika katılmamış ve ayrıca, Amerika Dışişleri Bakanı Hughes'un deyimi ile, bu toplantıda yapılacak "siyasi ve mülki düzenlemelerin sorumluluğunu üzerine almak" istememiştir. Bununla beraber, Amerika Lozan Konferansı ile ilgi ve bağlantısını da kesmek istemediğinden, görüşlerini İngiltere, Fransa ve İtalya aracılığı ile Konferansa ilettiği gibi, Konferansta gözlemci bulundurmak istediğini de belirtmiştir (Armaoğlu, 1991, 20).

Kurtuluş Savaşının başarı ile sonuçlanması üzerine toplanan Lozan Barış Konferansı ile ilgili olarak Amerika, 22 Kasım 1922 de İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine sunduğu muhtırada konferansa Amerikan çıkarlarını korumak üzere bir heyet göndereceğini bildirmişti (Özgiray, 1999, 55). Bu muhtırada belirtildiğine göre, söz konusu çıkarlar şu noktaları kapsamaktaydı:

1. Kapitülasyonların sürmesi,
2. Amerika'nın Türkiye'deki eğitim, misyonerlik ve benzeri çalışmalarının korunması ve bununla ilgili olarak Türklerden garanti alınması,
3. Ticaret ve özel teşebbüs için kesintisiz fırsat özgürlüğünü sağlayacak önlemlerin alınması,
4. O tarihe kadar zarara uğrayan Amerikalılara tazminat verilmesi,
5. Azınlıkların korunması için uygun maddenin kabulü,
6. Boğazlarda bütün gemilere geçiş serbestliği tanınması (Kurat, 1959, 42; Tuğlacı, 1987, 359).

Amerikan delegasyonu özellikle kapitülasyonlar ve yabancı okullar ile misyonerlerin durumu konusunda Türk heyeti ile çalışmıştır. Amerikalılar, Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra da yabancı eğitim kurumları ile ilgili maddelere karşı çıkmışlardır (Kurat, 1959, 42; Tuğlacı, 1987, 359).

İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Amerika'yı Lozan Konferansı'nın aslı üyesi haline getirme çabalarına rağmen Amerika, Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde olmadığından, Konferansa gözlemci olarak katılmıştı. Çünkü Konferans gündeminde Amerika'nın "çıkarlarını" ilgilendiren pek çok konular vardı ve bunların başında da "Açık Kapı" ilkesi geliyordu. Amerika'nın Türkiye'de ilgilendiği ve önem verdiği bir diğer konu da, Amerikan okulları ile diğer sosyal ve dinsel kuruluşların devamını sağlamaktı (Armaoğlu, 1997, 637).

Amerika, Konferansa "gözlemci" olarak katıldığı halde, bütün Konferans boyunca hemen her sorunda tartışmalara aktif olarak katılmıştır. Bu ise, özellikle Lord Curzon'a, Türk delegasyonu ile çatıştığı konularda, Amerika'yı da işin içine sokma fırsatını vermiştir. Bir örnek vermek gerekirse; Amerikan Hükümeti, İstanbul'daki Rum Patrikhanesi konusunda Amerikan delegasyonuna hiç bir talimat vermediği halde, Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkarılması konusunda Curzon ile İsmet Paşa çalıştıklarında, Amerikan delegesi Child'da Curzon'u desteklemiştir. Ermeni sorununda da aynı şey olmuştur. Boğazlar konusunda da Amerika tamamen İngiltere'yi desteklemiştir (Armaoğlu, 1997, 638).

Konferansın başından itibaren İsmet Paşa, Amerikan delegasyonu ile yakın ilişkiler kurarak, Avrupa Cephesi'ne karşı Amerika'yı yanına almak istemiştir. İsmet Paşa, teşebbüslerinde, Amerika ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması için bir anlaşma yapmaya çalıştığı gibi, Amerika'ya bazı tâvizler göstermekten de geri kalmamıştır. Örneğin, barıştan sonra Türkiye'nin girişeceği ekonomik kalkınma faaliyetlerinde Amerikan teşebbüslerine ayrıcalık tanınacağı ve hatta Musul'un geri alınması halinde petrolün işletilmesi için de Amerika'nın tercih edileceği söylenmiş ise de, Amerika, "gözlemci" statüsüne rağmen, İngiltere-Fransa-İtalya cephesinden ayrılmaya yanaşmamış ve İsmet Paşa'ya, Türkiye'nin sorunlarını önce Müttefiklerle çözmesi ve barış yapması gerektiğini söylemiştir (Armaoğlu, 1997, 638).

Nitekim 1923 Mayıs'ında artık Lozan Antlaşması kesinleşmeye başladığı zaman, iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin tekrar kurulmasını

öngören bir antlaşma için, Türk-Amerikan görüşmeleri de başlamıştır. Bu görüşmeler 6 Ağustos 1923'te, "Genel Antlaşma" adını alan bir antlaşma ile Suçluların İadesine ait bir anlaşmanın imzası ile sonuçlanmıştır. Genel Antlaşma ile iki devlet arasında diplomatik ilişkiler kurulmakla beraber, kapitülasyonları öngörmediği ve bir de Ermeni sorununu halletmediği için, Amerikan Senato'su bu antlaşmayı onaylamayı reddettiğinden bu anlaşmalar yürürlüğe girememiştir. Bu Genel Antlaşma, "Türk-Amerikan Lozan Antlaşması" diye de anılır (Kurat, 1959, 42-43; Köprülü,1987, 944; Soysal, 1977, 259; Armaoğlu, 1997, 638-639).

6.3.1. Lozan Konferansına Karşı Amerikan Kamuoyunun Tepkileri

Türk - Amerikan antlaşması bu dostluk antlaşmaları zincirinde sadece bir halkaydı. Olağanüstü bir özellik taşııyordu. Ne var ki, Türkiye'nin öteki ülkelerle yaptığı antlaşmaların hepsi sessiz sedasız onaylanmış, yürürlüğe konmuş ve uygulanmış olduğu halde, Türk - Amerikan dostluk antlaşması etrafında büyük bir fırtına koparılmıştır (Şimşir, 1977,306).

Lozan'da Türk-Amerikan antlaşması imzalanır imzalanmaz Amerika'daki Türk düşmanları hemen ayağa kalkarak harekete geçmişlerdir. Amerika sanki yerinden oynamış, "Lozan antlaşmasına hayır" sloganı altında yeni ve güçlü bir Türk düşmanlığı kampanyası başlatılmıştır. Atlantik ötesinde Türklere karşı yıllardır kampanya zaten sürdürülüyordu. Yeni kampanya için hava elverişliydi. Eskiden kurulmuş, oturmuş düşman örgütler hazırды. Yeni kampanya bu kurulu temele oturtulverdi. Çabucak tutundu. Güçlü bir baskı grubu oluşturuldu. Mütareke yıllarında Türk düşmanlığı kampanyasına öncülük eden "Ermenistan Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi" adlı Örgüt, bu kez, "Lozan Antlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi" adını aldı. Bu örgüt bütün hazır kadrosu, organları, gazeteleri ve etkisi altındaki çevreleriyle Lozan antlaşmasına savaş açtı. Böylece, yıllarca sürececek yeni bir kampanya başlatılmış oldu. Kampanyaya başka örgütler, gazeteler ve Amerikan iç politikasına oynayan muhalefetteki Demokrat Parti ileri gelenleri de katılınca, Amerikan kamuoyu ile Kongresini baskı altına almak kolaylaşmıştır (Şimşir, 1977,306).

Yeni kampanyanın elebaşları eski Türk düşmanlarıydı. Bunların başında da James W. Gerard vardı. Daha sonra Washington Büyükelçiliğine atanan Ahmet Muhtar Bey, Gerard hakkında şu bilgileri vermiştir: New York'un ileri gelen avukatlarından ve muhalefetteki Demokrat parti liderlerindedir. Hükümeti sürekli rahatsız etmek isteyen ataklığı ile tanınır. Ermeni örgütüne satın alınmış bir kişidir. Büyük savaşta Amerika'nın Berlin Büyükelçisiydi. Almanya'ya karşı beslediği kinle Amerikalıların yurtseverlik duygularını bir hayli okşamış ve böylece kamuoyunda tanınmış, kendisine oldukça önemli bir yer yapmıştır. Türkiye'yi hiç tanımamaktadır. Rasgele karşımıza çıkmış şarlatan bir düşmandır. Aşırı İngiliz yanlısıdır. Berlin'deki Elçiliği sırasında, Amerika'yı İngiltere yanında, Almanya'ya karşı savaşa sokmak için hayli çaba harcamıştır. İngiltere'ye yaptığı bu hizmetine karşılık İngiliz Hükümeti kendisine nişan vermiştir. Amerika'daki Ermeni örgütleri de Türkiye'ye karşı kampanyalarında İngilizlerce kışkırtılmakta ve paraca beslenmektedirler. Bu bakımdan Gerard'ın ne gibi ilişkilerle Türkiye'ye musallat olduğu kendiliğinden anlaşılır (Şimşir, 1977,307).

Gerard - Kardaşyan ikilisinin egemen bulunduğu Ermeni komitesinde, ayrıca, David Hunter Miller, Albert Bushnell Hart, Güney Metodist Piskoposu James Cannon, James M. Cox, Homer S. Cummings, Abraham I. Elkus, Oskar S. Straus ve Ray Lyman Wilburn adlarında kişiler bulunuyordu. Bunlar o yılların Amerika'sında oldukça tanınmış kişilerdi (Şimşir, 1977,308).

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasının bayraktarlarından biri de Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau idi. New York'un tanınmış ailelerinden ve muhalefetteki Demokrat parti ileri gelenlerinden olan Morgenthau, Mütareke yıllarında Türklere karşı yazılar yazmıştır. Lozan Barış Konferansı sırasında da Türklere karşı silâh kullanmasını savunmuş ve 10 Ocak 1923 günlü The New York Times gazetesinde şunları yazmıştır:

“400 yıldır Türkleri Avrupa'dan kovmak için çaba harcayan Avrupalılar için Lozan, çok acı bir ders olmuştur. Türklerin Avrupa'dan kovulmaları şöyle dursun, Avrupalıların Türkiye'den kovulacakları anlaşılmaktadır. Türkiye'de bugüne dek meydana gelen katliamlar bilinçli olarak yapılmıştır. Türklerin amacı, toprakları üzerinde yaşayan azınlıkları ortadan kaldırmaktır... İngiltere

geçen sonbaharda, Türklerin Avrupa'ya geçmelerine engel olarak bütün dünyaya büyük bir iyilikte bulunmuştur. Türkleri yola getirmenin tek yolu onlara karşı silâha başvurmaktır. Çünkü bu millet yalnız zorbalıktan ders almaktadır" (Ulagay, 1974, 240).

Devletler barış yapmaya çalışırken bu gibi kışkırtıcı yazılar yazabilen Morgenthau, Lozan antlaşmasından sonra da "Eli kanlı bir despotizmle yapılan antlaşma" başlıklı yazılar yazıyor, bu yazılarını Amerikan kongresine yolluyor ve antlaşmanın reddedilmesini istiyordu (Şimşir, 1977,308).

"Lozan antlaşmasına hayır" kampanyasının Amerikan Senatosundaki ateşli sözcüsü, Utah eyaleti Demokrat senatörü William H. King idi. Antlaşmaya karşı muhalefetteki Demokrat Partinin görüşlerini kaleme almakla da görevli bulunan King, Türk Kurtuluş savaşı yıllarında Sevr antlaşmasının Türklere empoze edilmesini savunmuştu (Şimşir, 1977,309).

Amerika Birleşik Devletleri Anglikan kilisesinden 110 kişilik bir din adamları gurubu da "Lozan antlaşmasına hayır" kampanyasına katılmışlar ve bir bildiri imzalamışlardı. Türkiye'deki misyonerlerle doğrudan doğruya ilişkileri bulunmayan ve Türkiye'yi yakından tanımayan bu kilise örgütü, Türkiye'de yıllarca çalışmış din adamlarına bakarak zayıf durumdaydılar. Ama Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyasına oldukça güç katmışlardır (Şimşir, 1977,309).

6.3.2. Amerika'daki Lozan Yanlısı Tepkiler ve Türklerin Bu Konudaki Çalışmaları

Türkiye, Lozan Antlaşmasına karşı Amerika'da yürütülen kampanyayı önleyebilecek durumda değildi. Amerika'da Türk Elçiliği, Konsoloslukları, ataşelikleri yoktu. Türk'ün sesi hemen hemen hiç çıkmıyordu. Türk düşmanları meydanı boş bulmuş gibiydiler ve istedikleri gibi at oynatıyorlardı. İstediklerini söylüyorlar, Amerikan kamuoyunu istedikleri gibi aldatabiliyorlardı. Amerika'da Türk görevlileri bulunmadığına göre, yürütülen düşmanca kampanyaya tepki ya Amerikalıların kendilerinden, yada Amerika'da yaşayan küçük Türk kolonisinden gelebilirdi (Şimşir, 1977,311).

Türk-Amerikan ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesini sağlamak amacıyla 1924 'de Newyork'da Türk-Amerikan cemiyeti adında bir dernek kurulmuştu. Derneğin başkanı Rayford W. Alley, sekreteri İbrahim Safa Bey ve üyelerinden Dr. John Kinsley Birge Amerika'da Türkiye Cumhuriyetini tanıtmak yolunda büyük çaba harcamışlardı. 6 Ağustos 1923'de Lozan'da imzalanan anlaşmanın Amerikan senatosunca onaylanmasını sağlamak amacıyla çeşitli yayınlar yapılmıştı (Tuğlacı, 1987, 359-360).

New York'taki "Türk Teavün Cemiyeti" kampanyaya karşı 1924 yılında ilk tepkiyi göstererek "Özgür insanlar Ülkesinin Liderlerine" başlıklı küçük bir broşür yayımlamıştı. Açık mektup, yada muhtıra niteliğinde bir broşürdü bu. Amerikan Kongresi üyelerine dağıtılmıştı. Lozan antlaşmasının onaylanmasını engellemek amacıyla sürdürülen kampanya karşısında, "Biz, Amerika'daki Türk kolonileri... bu muhtırayı saygıyla dikkatinize sunarız" diye başlıyordu. Türk düşmanlarının kasıtlı iftiraları "şiddetle protesto" ediliyordu. Ondan sonra Lozan Antlaşmasının neden onaylanması gerektiği açıklanıyor ve özetle şunlar söyleniyordu:

"Antlaşmanın onaylanması, Türkiye ile Amerika arasında normal ilişkiler kurulmasının en kestirme yoludur. Yeni Türk demokrasisi ile antlaşması bulunmayan tek ülke Amerika'dır. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarına da ters düşer. Türk düşmanları kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkıyorlar. Oysa kapitülasyonlar, yalnız Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını kösteklemekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli ırklar arasında ayrılıklar ve çatışmalar yaratmıştır. Çağdışı kapitülasyon rejimi, çağdaş Türkiye'de uygulanamaz. Lozan'da öteki bütün ülkeler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Amerika'daki Türkler, açık kapı ve herkese fırsat eşitliği politikasını benimsemiş olan Amerika'nın da kapitülasyonların kaldırılmasını onaylayacağına inanmaktadırlar. Türkiye'deki Amerikan okullarıyla misyonlarının kapitülasyonsuz çalışamayacakları iddiası yanlıştır. Bunun yanlışlığını İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü gibi çeşitli yetkililer de belirtmişlerdir. Türkler her zaman antlaşmalara bağlı kalmışlar, yabancıların haklarına saygı göstermişlerdir. Bugünkü Türkiye, en demokratik temeller üzerine kurulmuş bir Cumhuriyettir. Bütün Türkiye'de

yepyeni bir hayat, yepyeni bir enerji ve gayret vardır ve dirlik, düzenlik egemendir.” Broşür, şu cümlelerle son buluyordu :

“Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yakın doğuda bir barış ve ahenk faktörü olacaktır. Lozan'daki Amerikan temsilcileri Türklerin üstün ülkülerini her halde teslim ederek Dostluk ve Ticaret Antlaşmasına imzalarını koymuşlardır. Bu imzaları onaylamakla Birleşik Devletler, Türklerin başlattıkları yapıcı demokratik ve ileri esere en güçlü moral desteği vermiş olacaktıdır.” Amerika'daki Türkler bu kademcık seslerini çıkarabildiler. Haklı bir sestir bu, ama pek cılızdı. Büyük gürültü içinde denizde damla gibiydi (Şimşir, 1977,311; Tuğlacı, 1987, 360).

“Lozan Anlaşmasına hayır” kampanyasına karşı asıl güçlü tepki yine Amerikalılardan gelmişti. Anlaşmaya evet diyenlerde hayır diyenler gibi örgütlenmişti. Merkezi New York'ta bulunan Türkiye ile anlaşmanın onaylanmasından yana olan Amerikan kurumları ile derneklerinin genel komitesi adlı bir örgüt kurulmuştu. 14 kurum ve dernek bu örgüte katıldı. Bazı ticaret odaları misyoner dernekleri ve Türkiye'de ki bütün Amerikan kulüpleri ile dernekleri de komitenin üyeleri arasında bulunmaktaydı (Tuğlacı, 1987, 360).

Anlaşmanın onaylanmasını isteyenler 1923-1926 yıllarında birçok bildiriler yayınlamışlar, demeçler vermişler, raporlar hazırlamışlar, yazılar yazmışlardır. Bu belgelerin çoğu 1926 sonunda bir kitapta toplanmıştı (Tuğlacı, 1987, 360). “Türkiye ile Antlaşma-Lozan Antlaşmasının Onaylanmasından Yana Demeçler, Kararlar ve Raporlar” adını taşıyan ve büyük boy 220 sayfa kadar tutan bu kitaptaki belgeler çok ilginçtir. Lozan antlaşmasının nasıl savunulduğunu, yeni Türkiye'nin bir bölüm Amerikalılarca nasıl görüldüğünü yansıtmaktadır (Şimşir, 1977,313).

Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden Amerikalıların çoğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılılaşma çabaları ve ilerici reformlarının devamlılığı konusunda şüpheleri olsa da, Türkiye'deki değişimi takdir ve hayranlıkla karşılamaktaydılar. Ancak zihinlere kazınmış "Korkunç Türk" imajı Türk-Amerikan ilişkilerini bir süre daha gölgelemeye devam etmiştir. Genç Türk kadını Selma Ekrem'in 1920'lerde Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret

anılarında söylediği şu sözler Türklere karşı olan bu önyargıyı açıkça gözler önüne sermiştir: "Burada. Amerika'da kan ve gök gürültüsünden meydana gelmiş bir efsane yaşıyor. Korkunç Türk, Amerikalıların beynine kazınmış. Kan kaplı bir hançer taşıyan vahşi kara gözlü ve gür kaşlı kocaman bir insan bu. Ben bu efsaneye aykırıydım, çünkü zihinlerdeki korkunç Türk değilim. Aslında birçok Amerikalı uysal, alçak gönüllü ve onlardan pek de farklı olmayan gerçek bir Türk ile tanışınca hayal kırıklığına uğradı." Benzer önyargılar 1932'de 100 Princeton öğrencisine uygulanan akademik araştırma sonuçları ile de ortaya çıkmıştır. Farklı milletlerin özelliklerini tanımlayabilecek 84 sıfatlık bir liste öğrencilere dağıtıldığında ve öğrencilerin Türkleri tanımlamak için seçtikleri sıfatlar sıralandığında ilk 12 seçenek arasında bir tane olumlu sıfat bulunmuyordu. Aşağıdaki tablo bu anketin sonuçlarını göstermektedir (Yılmaz, 2003,86).

Çizelge 1 : Türklerin Betimlemeleri Anketi (1932)

Sıfat	%	Sıfat	%
Zalim	54.0	Şehvetli	23.0
Hilekar	14.6	Kinci	13.8
Aşırı dindar	29.9	Cahil	17.2
Kurnaz	13.8	Muhafazakar	13.8
Hain	24.1	Fiziksel olarak pis	17.2
Kavgacı	13.8	Batıl inançlı	12.6

Türklere karşı bu önyargının altında yatan ana sebeplerden biri 1915'teki Ermeni tehciri sırasında yaşandığı iddia edilen sözde soykırım olayları ve sonrasında özellikle Amerikalı Ermeni gruplar tarafından Amerika'da yapılan Türk aleyhtarı propaganda olmuştur (Yılmaz, 2003,86).

On dokuzuncu yüzyıldan beri sürekli olarak Türk aleyhtarlığı yapmış olan ve Amerika'da bir "Korkunç Türk" imajının yaratılmasında birinci derecede sorumluluğu bulunan Amerikan misyonerleri bu kez yüz seksen

derecelik bir dönüş yapmışlardır. Oybirliği ile Lozan antlaşmasını savunmuşlar. bu antlaşma onaylanmazsa misyonerlerin Türkiye'den büsbütün ayaklarının kesilebileceği kaygısını dile getirmişlerdir. Misyonerler, kapitülasyonların artık tarihe karıştığını kavramışlardır. Yeni antlaşma çerçevesinde Türkiye'de işlerini sürdürebilmek onların son umududur. Buna sıkı sıkıya sarılmışlardır ve antlaşmanın onaylanması için savaşmışlardır. Misyonerler aynı zamanda Atatürk Türkiye'sine hayranlık duymaya başlamışlardır. Devrim atılımlarını dikkatle izlemişlerdir. Türkiye'yi tanımayan Amerikalılara bunları anlatmaya çalışmışlar ve "Antlaşmaya evet" kampanyasının öncülüğünü yapmışlardır (Şimşir, 1977,314).

Lozan antlaşmasının onaylanmasından yana olan Amerikan din adamları, 150 imzalı bir bildiri yayınlamışlardır. "Türk halkına karşı Amerika'da sürdürülen öfkeyi ve toplu suçlamayı üzüntüyle karşıladıklarını" belirtmişlerdir. "Türkiye egemen bir devlettir ve egemen bir devletle, kapitülasyonlar çerçevesinde ilişki kurulamaz" diyerek, antlaşmanın geri çevrilmesinin güçsüz bir protesto olmaktan öteye geçemeyeceğini, hiçbir yarar sağlamadıkdan başka zararlar verebileceğini belirtmişlerdir. Türkiye'de, bugünkü yönetimin, gelmiş geçmiş yönetimlerin en iyisi olduğunu, Türk tarihinde eşine rastlanmayan devrimler yapıldığını söylemişlerdir. Hristiyan genç bayanlar yakın doğu derneği sekreteri Ruth F. Woodsmall "kapitülasyonlar ölmüştür, anlaşmanın reddi onları diriltemez" şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. (Tuğlacı, 1987, 360; Şimşir, 1977,314).

İstanbul Robert Koleji Müdürü Dr. Galeb Frank Gates de Antlaşmanın onaylanmasını uzun uzun savunmuştur. "Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile dostluk ilişkileri kuracak mıyız, kurmayacak mıyız? Şimdi sorun budur" diyor, Türkiye'deki devrimci atılımları övüyor ve hem bu bakımdan, hem de Amerikan çıkarları açısından Antlaşmanın onaylanması gerektiğini anlatıyordu (Şimşir, 1977,315).

Otuz dokuz yıldır Türkiye'de oturan ve otuz beş yıldan beri de İzmir Amerikan Koleji Müdürü olan Alexander Mac Lachlan da, "son üç yılda Türkiye'de gerçekleşen köklü değişimi gözle görmeyince insan bu ülkenin şimdiki durumunu kavrayamaz... Washington'daki Senato, Ankara

Hükümetinin yeni atılımcı ruhunu ve sosyal, dinî ve ekonomik alanlarda şimdiye kadar gerçekleştirdiği şaşırtıcı başarıları kavrayabilirse, Lozan Antlaşmasını hemen, oybirliğiyle onaylar" demiştir (Şimşir, 1977,315).

Türkiye ile iş yapan Amerikan Ticaret Odaları da Lozan Antlaşmasını yüksek sesle savunanlar arasında, hatta başında yer alıyorlardı. Uzun uzun raporlar hazırlamışlar, bunları bol istatistik verilere dayandırmışlar, Türkiye'de Amerikan tüccarının çıkarlarını birer birer sıralamışlardı. Birleşik Amerika Ticaret Odasının uzun raporunda, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarının korunabilmesi için "bu ülkeyle ilişkilerimizin vakit geçirilmeden normalleştirilmesi gerekir" deniyordu (Şimşir, 1977,316).

Amerikan basınının bir bölümü de Lozan Barış Antlaşmasının onaylanmasından yanaydı. The New York World, The New York Herald Tribune, The Washington Post olmak üzere birçok Amerikan gazetesi anlaşmayı savunmuştur. The New York World gazetesi, 1916'ların Enver Türkiye'si değil 1926'ların Kemal Türkiye'si söz konusudur diyor ve bir başyazısında da şunları belirtiyordu: "Lozan Antlaşması, yalnızca bizim Amerikan çıkarlarımıza etkisi ve kimi çevrelerde savaş döneminin eski önyargılarını diriltmesi açısından tartışılmamalıdır. Yakın Doğuda yeni bir durum yaratılmasına doğru atılmış bir adım olarak, geniş bir uluslararası bakış açısıyla göz önünde tutulmalıdır. Kapitülasyonlardan vazgeçişimize, ulusçu Hükümete (Türkiye'ye) ödün vermemize karşı çıkan baylar, eskiye dönmeyi mi arzuluyorlar? Güçsüz düşmüş, alçalmış, horlanan bir Türkiye mi görmek istiyorlar?" (Şimşir, 1977, 317).

Eskiden Türklere karşı sürekli yayın yapmış ve Ermenilerin avukatı kesilmiş bulunan The New York Herald Tribüne, bu kez Türk yanlısı tavır sergilemişti. "Savaş, kapitülasyonları silip süpürdü. Artık nasıl diriltilebilir?... Japonya'da kapitüler haklarımızdan hükümetimiz gönüllü olarak vazgeçti. Çin'deki kapitülasyonlara son verilmesini de Washington Konferansında kabul ettik. Türkiye'ye karşı neden ters bir politika izliyoruz ?" diye soruyor ve "Bir devlet egemense, onun egemenliğinden vazgeçmesini bekleyemeyiz" diye ekliyordu (Şimşir, 1977, 317).

The Boston Herald, Lozan antlaşmasını engellemeye çalışanlara karşı sert tepki gösteren gazetelerden biriydi. "İlişkilerimiz anormal. İstanbul'da bir Amiralimiz var. Türk yetkilileriyle kişisel dostluk ilişkilerinden başka hiçbir sıfatı yok... Antlaşma hemen onaylanmalı" diyordu. Türkleri zulüm yapmakla suçlayanlara karşı da gazete, iğneyi kendimize batıralım öğüdünde bulunuyordu: "Bizim insanları linç edişimize ne buyrulur? Kongre, linç aleyhindeki kanunu çıkarmıyor. Dünyanın en suçlu halkı biziz. Yıllarca önce başyargıcımız, ceza kanunumuzun uygulanışı uygarlığın yüzkarasıdır demişti," diye yazıyordu (Şimşir, 1977, 318).

1923 yılından 1926 sonuna kadar tartışmalar bu şekilde sürüp gitmiştir. Amerika, üç buçuk yıl boyunca konuştu, yazdı, çizdi, tartıştı, kavga etti. Lozan Antlaşması, başka hiçbir ülkede bu kadar uzun tartışılmamıştır. Sanki bütün Amerika iki karşıt kampa bölünmüştü, iktidardaki Cumhuriyetçi Parti, Hükümet, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret odaları, Türkiye'deki Amerikalılarla misyonerler antlaşmadan yanaydılar (Tuğlacı, 1987, 360). Türkiye ile normal ilişkilerin daha fazla geciktirilmeden kurulmasını istiyorlardı. Ama Lozan kavgası sürüp gittikçe Calvin Coolidge yönetimi, Antlaşmanın Senato'ya sunulmasını ertelemişti. Muhalefetteki Demokrat parti, Kilisenin bir bölümü, Ermeniler, Rumlar antlaşmaya karşıydılar. Türkiye'nin tanınmasını, iki ülke arasında normal ilişkiler kurulmasını istemiyorlar ve büyük gürültü koparıyorlardı. Lozan antlaşması bu şekilde Amerika'da iç politika konusu yapılmıştı. (Şimşir, 1977, 320).

6.4. Lozan'dan Sonra İlişkilerin Seyri ve Amerikan Senatosu'nda Lozan Antlaşmasının Görüşülmesi

Antlaşmayı senatoya yollamadan önce Dışişleri Bakanlığı onaylamanın önemi konusunda kampanya başlattı. 23 Ocak 1924'de bakan yardımcısı William Phillips, New York'ta Dış İlişkiler Konseyinde yaptığı konuşmada 1918'den bu yana Türkiye'de gelişen olayları objektif olarak anlatmıştı. Savaş bitiminde Sevr Antlaşması ve Yunan işgaline tepki olarak doğan Kemalist hareket askeri zafere ulaşınca, Batılı ülkeler Lozan'da Türkiye'nin bağımsız bir devlet olmasını kabul etmek zorunda kalmıştı.

Tarihinde Türkiye ile hiç savaşmamış olan Amerika da Ankara hükümeti ile ayrı bir sözleşme imzalamıştı. Türkiye'deki yeni diplomatik gerçeklerin ışığı altında bu bir mecburiyet haline gelmişti. Böylece Amerikan eğitim kuruluşları, hayır cemiyetleri ve vatandaşların güvenliği garanti altına alınmıştı. Antlaşma geleneksel Açık Kapı politikasına da uygundu. Konuşmasında Türkiye'deki şartları çok iyi bilen Gares ve Barton'un mektuplarından alıntılar veren Phillips, antlaşmanın onaylanmasını talep etmişti (Yaylalier, 1999, 36).

Bir gün sonra New York'da düzenlenen toplantıda Ermeni-Amerikan lobisi başkanı James Gerard Dış İşleri Bakanlığına savaş ilân etti: "Bağımsız Ermenistan isteğimizi savunuyoruz ve bu hükümetin Hristiyan Ermeniler için sorumluluğunu yerine getirmesini talep ediyoruz. Lozan'da imzalanan antlaşmaya karşı mücadelemize senatoda devam edeceğiz. Bu hükümetin antlaşmayı imzalarken karıştığı skandalları açıklayacağız" diyerek hükümete göz dağı vermişti (Yaylalier, 1999, 37).

Lozan görüşmeleri sırasında Ankara hükümeti emekli Amiral Colby Chester'le Anadolu'da petrol araması için sözleşme yapmıştı. Ankara'nın gelişimini de içeren proje, Amerikalı şirketin yeterli sermaye bulamaması nedeniyle gerçekleştirilememişti. Muhalefet bu olayı büyüterek, Amerika'nın Ermeni davasını proje için sattığını iddia etti. Oysa Washington'un proje ile hiç ilgisi yoktu. Ancak konu muhalefetin elinde büyük bir komplo teorisi haline getirildi. Gerard konuşmasında "skandal" derken bu konuyu ima ediyordu (Yaylalier, 1999, 36).

Bu tartışmalar antlaşmanın Mayıs 1924'de senatoya Başkan tarafından gönderilmesine kadar devam etti. Senatoda oylama için gerekli 2/3 çoğunluk sağlanamadığı için konu askıya alınmıştı. Özellikle Demokrat Partili Senatörlerin muhalefeti bu neticeyi doğurmuştu. Sonbaharda yayımlanan parti plâformu "Chester petrol sözleşmesi uğruna Ermenilere ihanet ettiği" gerekçesi ile antlaşmayı reddederken, Başkan Wilson'un 1920'de tespit ettirdiği sınırlar içinde doğu Anadolu'da bağımsız Ermenistan kurulması talebini yenilemişti. Senatodaki bu engel nedeni ile antlaşma üç yıl

daha oylamaya sunulmazken, kamu oyundaki tartışma bütün şiddeti ile devam etmiştir (Yaylalier, 1999, 37).

Avrupalı ülkelerin Türkiye'de ticaret yarışında Amerika'yı geçmekte olduğunu gören Hoover, Hughes'a antlaşmanın onaylanması için daha aktif politika yapmasını tavsiye etmişti. Dışişleri Bakanı, Ticaret Bakanlığı görevlisi Jullian Gillespie tarafından düzenlenen ve resmî sözleşme yokluğunda Amerikan deri sektörünün yara aldığını bildiren raporu senatörler arasında dağıtmıştı. Hughes, Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı William Borah'ı bu doğrultuda etkilemek için de büyük gayret sarf etmiş, Senatoda hâlâ güçlü bir muhalefetin olduğunu söyleyen Borah, en uygun zamanda konuyu tekrar gündeme getirmek için çalışacağına söz vermiştir (Yaylalier, 1999, 38).

1925 Haziranında Senatör King İstanbul'da Bristol'a sürpriz bir ziyaret yapmıştı. Amiral bütün ikna kabiliyetini kullanarak senatöre ülkedeki gelişmeleri anlatmıştı. Hıristiyan azınlıkları korumanın tek yolu, ırk ve din ayırımı olmadan herkesin kanun önünde eşit olmasını savunan laik toplumdur. Amerika radikal reformlar yapmakta olan Kemalistlere teknik ve ekonomik yardım sağlayıp, senatonun antlaşmayı onaylaması ile iki ülke arasında ticaretin gelişmesini desteklemeliydi. Çare Ankara'yı soyutlamak değil, birlikte iş birliğine girmektir. King Amerika'ya döndüğünde görüşlerini değiştirmemişti. Dışişleri yetkilisi Wilbur Carr senatör ile yaptığı görüşmenin raporunu Bristol'a yolladı. King'e göre antlaşma Ermenileri sattığı için onaylanmamalıydı (Yaylalier, 1999, 38).

Senatör King Türkiye'yi kapsayan ziyaretini Gerard örgütünün 1926'da çıkardığı broşürde anlatmıştı. Türklerin temel özelliği olan "barbarlık" değişmemiştir. Ankara hükümeti sivil haklara saygısız bir diktatörlüktür. Kemalistlerin Ermeni ve Yunanlıları ezmeye devam ettiğini yazan senatör, böyle bir ortamda Türk-Amerikan antlaşmasının onaylanmasının "şerefsizlik" olduğunu ileri sürmüştü (Yaylalier, 1999, 38).

1926 ilkbaharında Amerika'ya konuşmalar yapmak için gelen Gates, Ankara hükümetinin kurduğu hukuk düzeninin azınlıklar için tek güvence olduğunu her konferansında tekrar etmişti. Aynı yılın Nisan ayında senato Türkiye'de yaşayan, eğitim ve ticaret ile uğraşan Amerikalılardan bir dilekçe

almıştı. Türk-Amerikan antlaşmasının Ermenileri ezen hiç bir maddesinin bulunmadığını vurgulayan imzacılar, onaylamanın gecikmesinin faaliyetlerine son derece zararlı olduğunu bildirmişlerdi. Büyük Millet Meclisinin çıkardığı kanun, Türkiye ile resmî ticaret sözleşmesi olmayan ülkelerden gelen mallara %60 gümrük vergisi koymuştu. Ancak Bristol'un gayretleri ile Amerikan malları altı ay daha bu kuralın dışında tutuldu. Faaliyetlerinin düzenle devam edebilmesi için antlaşmanın onayı şarttı (Yaylalılar, 1999, 39).

Laikliği sosyal değişimin ana faktörü kabul eden Kemalistler 1926'ya kadar bazı radikal reformlar yapmışlardı. 1922'de sultanlık, iki yıl sonra da Halife makamı kaldırılırken, şeriat mahkemeleri ve medrese eğitimi de yasak edilmişti. 1926'da İsveç Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle ırk ve din ayırımı yapılmadan bütün Türk vatandaşları kanun önünde eşit yapıldı. Bu radikal reformlara rağmen muhalefet sürekli kampanya ile Türkiye'de değişen hiç bir şeyin olmadığını, 1915'de "Ermenileri kıyan" Genç Türklerin devamı olan Kemalistlerin aynı politikayı takip ettiğini Amerikan kamu oyuna empoze edebiliyordu. Hıristiyan azınlıklar konusunda son derece hassas olan Amerikalılar, hükümetlerinin resmî rapor ve istihbaratına değil, kilise kürsülerinden yapılan duygusal, ateşli nutuklara inanıyordu. Elbette ki 1920'lerdeki kamu oyunu bugünün ölçüleri ile değerlendirmek yanlış olur. Muhalefet, haberleşme araçlarının kitlelere yayılmadığı, objektif gazeteciliğin gelişmediği bir ortamda dini politikaya alet ederek çok çirkin ve hayasız bir propaganda yaratmanın etkin örneğini sunmuştur (Yaylalılar, 1999, 40).

Nihayet Ocak 1927'de Türk-Amerikan Dostluk Antlaşması onaylanmak üzere senato gündemine getirilmişti (Yaylalılar, 1999, 40). İstanbul'da yaşayan yüzlerce Amerikalı 21 Ocak 1926'da Amerikan senatosuna bir mektup göndererek Lozan Barış anlaşmasının onaylanmasını istemişlerdir. Bütün bunlara rağmen Lozan Barış Antlaşması senatoda az bir çoğunlukla 18 Ocak 1927 tarihli oturumda reddedildi (Kurat, 1959, 43; Şimşir, 1977, 320). Senato'nun çoğunluğu olumlu oy vermişti. Ama antlaşmanın onaylanması için gerekli olan üçte iki çoğunluk tutturulamamış, altı oy eksik kalmışa. Antlaşma oy azınlığıyla veto edilmişti (Şimşir, 1977, 320).

Senato kararı, Amerika'da çok geniş yankılar yaratmıştır. Lozan Barış Antlaşmasının onaylanmasından yana olan Amerikan Komitesi Amerikan basınındaki yankıları, tepkileri ve yorumları bir broşürde toplamıştı. Bu broşüre göre 17 Amerikan gazetesi senato kararını olumlu karşılamış buna karşılık 21 demokrat, 28 cumhuriyetçi ve 26 bağımsız olmak üzere 75 gazete, senato kararına tepki göstermişti. Anlaşmanın onaylanmamasını beğenen gazeteler arasında Norfolk, Leader, Dispatch Macon Telegraph, Savannah Press, Tempe Tribune, Greenboro Record, Philadelphia Record ve Eau Claire Telegram adlı gazeteler de vardı. Amerikan gazetelerinin büyük çoğunluğu bu kararı "partizanlık", "büyük hata" ve "gaf" olarak nitelendirmekte ve yermekteydi. Washington Star, New York Evening, World Huston Chronicle, The New York Herald Tribune, Brooklyn Eagle, Johnston Tribune, Portland Oregonian, Bridgeport Post, Philadelphia Inquirer, Philadelphia Public Ledger, Atlanta Constitution bunlar arasındaydı (Tuğlacı, 1987, 360; Şimşir, 1977, 321).

Antlaşmanın senatoda reddedildiği gün İstanbul'a telgraf çeken Kellogg, Bristol'dan Ankara ile derhal temasa geçip onaylama için Washington'un her şeyi yaptığını, ancak kontrolleri dışındaki lobilerin baskısı ile bu olumsuz neticenin doğduğunu anlatmasını istemişti. Türkiye ile dostluk ilişkilerine devam etmek istediklerini vurgulayan bakan, Ankara'nın senato kararını protesto için gümrük sınırlaması uygulamamasını temenni ettiklerini bildirmiştir. Türkiye Amerikan pazarında talep edilen incir ve tütün ihracatına devam etmeliydi (Yaylalıer, 1999, 41).

Hükümet yetkilileri Bristol'a senato kararından duydukları düş kırıklığı ve kızgınlığı açıkça belirtmişlerdir. Dış İşleri Bakanı Tefvik Rüştü (Aras) özellikle Senatör King ve lobilerin faaliyetlerini eleştirmiştir. Amiral de duyduğu büyük üzüntüyü ifade ettikten sonra, Cumhurbaşkanı dahil hükümetinin onaylama için her şeyi yaptığını, ancak dış politikaya etki yapan iç baskıların tesiri altında senatonun bu kararı aldığını söylemiştir. Bristol Washington'un Ankara ile ilişkilerine devam etmek istediğini belirttikten sonra, bu konuda Türklerin ne düşündüğünü sormuş, hemen cevap vermeyen Rüştü, iki gün sonraki görüşmelerinde yeni bir sözleşme taraflısı

olduklarını bildirmiştir. Ülkesindeki muhalefet güçlerinin böyle bir girişimi de askıya alacağını bilen Bristol, sessiz bir diplomatik yöntem ile problemi çözmeyi teklif etmiştir. Formülü şuydu: iki ülke bürokratik kanallara gitmeden, imzalayacakları sözleşme ile elçi atamasını yapıp, diplomatik ilişkilerini normalleştirebilirdi. Amiral diplomatik kabiliyeti ile yavaş yavaş Ankara hükümetini, senatoya teklif edilecek yeni bir antlaşmanın aynı olumsuz sonuca uğrayacağı konusunda ikna etmişti. Bu durum karşısında pratik geçerliliği olan tek yol kendi formülü idi (Yaylalılar, 1999, 41-42).

Amerika Türkiye'nin bir misillemeye kalkmasından endişe duymaktaydı. Türk hükümeti bu yola gitmemiş, Amerikan duygusallığına karşı şaşılacak bir ağırbaşlılık göstermiştir. Amerikan okullarını kapatmaya, Amerika'yı en çok gözetilen ülke hakkından yoksun bırakmaya kalkışmamıştır. Türk basınının tepkisi de yumuşak olmuştur. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George R. Clark'a göre Türkiye'nin Amerika'ya sert tepki göstermemesinin nedeni, Amerikan hükümetinin Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yana olduğunu bilmesi ve senato kararını Amerika'nın iç politika çekişmelerine bağlamasıydı. Türk Hükümeti ayrıca, Lozan antlaşmasını reddetmekle Amerika'nın Türkiye'ye ciddi bir zarar veremeyeceğini görüyordu. Pek rahatsızlık duyulmadan, Amerika'da duyguların değişmesi beklenebilirdi. Türk basını Amerika'yı fazla suçlamamıştı. Milliyet gazetesi antlaşmanın reddedilmesini Türkiye'yi tanıtamayan Amerikalılara, Ermeni dostlarına ve bazı yabancı devletlerin etkisine bağlamıştı. Vakit, antlaşmanın bir azınlık tarafından reddedilmesinin Türkiye'deki Amerikalıları da üzdüğünü yazmıştı. Türk basını genellikle Türkiye'nin Amerika'da iyi tanıtılmadığına değinmekteydi (Şimşir, 1977, 323; Tuğlacı, 1987, 361).

6.5. Türkiye İle Amerika Arasında Yapılan Antlaşmalar

Birinci Dünya Savaşından sonra, Sevr Antlaşmasını kabul etmeyen ve bu uğurda Kurtuluş Mücadelesi veren Türkiye Cumhuriyeti, bizzat savaştığı batılı ülkelerle antlaşmalar yapmış olmasına rağmen, Amerika ile ilişkilerin normalleşmesi zaman almış ve karşılıklı antlaşma imzalama dönemi sıkıntılı

ve uzun süreli olmuştur. Amerika ile bu dönemde yapılan antlaşmalar Amerikan Senatosu'nca onaylanmamış ve iki hükümet sözcülerinin karşılıklı gayretleri ve Senato'nun devre dışı bırakılması neticesinde geçici antlaşmalar yapılabilmektedir. Bu bölümde, Atatürk Döneminde iki ülke arasında imzalanan antlaşmalar hakkında bilgi verilmiştir.

6.5.1. Chester Projesi ve Şarkî Anadolu Demiryolları Antlaşması (9 Nisan 1923)

Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı en önemli gerçeklerden biri de, yüzyılın başından beri herkes tarafından kabul edilen, petrolün dünya ekonomisindeki öneminin, "hayati" boyutlara ulaşması ve savaş yıllarında rekabetin daha da kızışmasıydı. Savaş öncesi dönemde, petrol savaşlarının yavaş yavaş merkezi konumuna gelen Ortadoğu ve özellikle Mezopotamya petroleri, savaş sırasında da büyük petrol şirketlerinin ve onların bağlı oldukları devletlerin iştahını kabartıyordu. Bu devletlerin başını ise İngiltere çekmekteydi (Can, 2000, 173-174).

Amerika'nın Ortadoğu petrolüne ilgisi, Birleşik Devletlerde savaştan sonra ülkenin petrol kaynaklarının hızla tükenmesinden duyulan kaygının doğrudan sonucuydu. Savaş sırasında petrol tüketimindeki büyük artış, hükümetin dikkatini gelecekte işletilecek rezervlere yöneltmişti. Yapılan araştırmalar, Birleşik Devletler kıtasında cari tüketim oranlarıyla yirmi yıllık bir rezervin kaldığını gösterir gibi görünüyordu. Sonuç, gelecekte deniz aşırı kaynaklardan petrol arzına artan ilgi oldu ve 31 Mayıs 1919'da petrol bulunabilen bölgelerdeki bütün Amerikan konsolosluklarına, kendi bölgelerinde petrol üretimine Amerikan katılımı ihtimalleri, petrol kaynaklarının bugünkü kontrolü ve petrol geliştirme imkânları üzerine raporlar gönderme talimatı verildi (Evans, 2004, 295).

Bu arada, Amerika'da savaş sonrası petrole olan ihtiyacın artması veya savaş sırasındaki önemi nedeniyle değerinin anlaşılması ve Amerika'da bir süre sonra petrol kaynaklarının tükeneyeceği yönündeki kaygılar büyük yankılara yol açıyordu. Tüm bunlar, Chester'ın Birinci Dünya Savaşı öncesi

gerçekleştirmesi için ve bölge petrolerinde gözü olan büyük Amerikan şirketleri için oldukça uygun bir ortam yaratmıştı (Can, 2000, 200-201).

Zaman zaman Türkiye'nin iç politika hayatında da tartışma sahnesine getirilen "Chester Projesi" veya resmî adı ile "Şarki Anadolu Demiryolları Anlaşması", yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk teşebbüsünü teşkil etmekle beraber, projenin başlangıcı Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ve I. Dünya Savaşı öncesine kadar gitmektedir (Tezel, 1970, 287-318).

1900 yılında İstanbul'a gelen bir savaş gemisinin kaptanı olan Albay Colby M. Chester'in, yaptığı bazı temaslardan sonra, Osmanlı Devletindeki iş ve yatırım olanakları dikkatini çekmişti. Fakat bu husustaki girişim olanağını ise ancak 1908 II. Meşrutiyet hareketi ile elde edebilmişti. Çünkü II. Meşrutiyet'in İttihat ve Terakki hükümeti, özellikle ülkenin yönetim bütünlüğü bakımından Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da demiryolu yapımına büyük önem vermekteydi. Bu sebeple, Colby M. Chester, Hükümete ve Meclis-i Mebusan'a başvurup, tasarlanan demiryollarını kendisinin yapabileceğini bildirdiği gibi, projeyi gerçekleştirmek için bir de "Ottoman American Development Company" (Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi) adı ile bir şirket kurmuştur. Chester'in bu girişimi, Amerika da Başkan Taft yönetimi tarafından da destek görmüştür (Armaoğlu, 1991, 29).

Proje, Doğu Anadolu demiryollarının, ana hat Sivas'tan, Samsun üzerinden Karadeniz'e, Harput-Ergani-Musul-Kerkük üzerinden Süleymaniye'ye, Bitlis üzerinden Van'a ve Halep üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını öngörmekteydi. Söz konusu şirket bu demiryolu şebekesini 99 yıl için işletecek ve ayrıca demiryolu hattının iki tarafında 20 km.lik alandaki madenleri işletme hakkına da sahip olacaktı. Bu arada Musul petroleri de şirketin göz diktiği doğal kaynaklardan biri idi (Armaoğlu, 1991, 29).

Bu imtiyaz anlaşmasıyla, imtiyaz sahibi şirket (Ottoman-American Development Company), hiçbir kilometre garantisi veya ücret almadan Anadolu'da yaklaşık 4.400 km uzunluğunda demiryolu inşa edecek; Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında üç liman inşa edecek ve karşılığında da, inşa ettiği bu demiryolları hatlarıyla limanları işletme hakkına sahip olacaktı (Can, 2000, 267).

Ayrıca şirket, her türlü maden işleme tesisini kurmak konusunda imtiyaz sahibi olmaktaydı. Demiryolu ve liman yapımı ve işletmesi konusunda şirkete sağlanan her türlü ithalat ve iç alımda vergi bağışıklığı ve arazinin ücretsiz olarak şirketin kullanımına sunulması gibi yasal, mali ve idari kolaylıklar, bu yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi için de geçerliydi (Can, 2000, 270).

Toplam maliyet Chester tarafından en az 100 milyon dolar olarak verilirken, Britanya-Önasya uzman çevreleri ise maliyeti yaklaşık 200 milyon dolar olarak önermişti. Hedefi, madencilik ve tarımdaki ilkel üretimin sınaî yaratıcılıkla yenilenmesinden, eğitim ve sosyal yardım kuruluşlarına, hastanelere ve okullara dek, Ankara merkezli, Türk devletinin bütün iktisadi, kültürel hayatının modernleştirilmesi ve Amerikan işletmelerinin nüfuzuna açılmasıydı. Plan demiryolu hattının her iki tarafından 20 km'lik bir mesafedeki maden haklarının yanı sıra, "kanallar, yollar, telgraf ve telefon hatları, bayındırlık işleri, bankalar, oteller, gözlemevleri ve yeni başkent Ankara'nın Washington örneğine göre kurulmasını" da içeriyordu. İmtiyaz değeri 1 milyar dolar olarak tahmin edilen sözleşmenin kapsamı hıfzısıhhadan meteorolojik hizmetlere dek uzanıyordu. Ama söz konusu edilenlerin çoğu, genelde tarafların ve özellikle bazı Türk aydınlarının gelecekle ilgili "beklentilerinden" kaynaklanan spekülasyonlardan ibaretti (Can, 2000, 262).

Ulusal Mücadele'nin gelişmeleri karşısında, şimdi Amiral olan Chester, 5 Mayıs 1922 de, Delaware eyaletinde, iş adamları, bankerler ve gazetecileri de içine alan ve bilhassa Kanadalı işadamı K.E. Clayton-Kennedy'nin dahil olduğu Ottoman-American Development Company'yi yeniden kurmuştu. Colby Chester'in oğlu Arthur Chester ile Clayton-Kennedy Eylül 1922 ortalarında Ankara'ya gelerek, bu yirmi yıllık tasarı için Ankara Hükümeti ile müzakerelere girmişlerdi. Çünkü şimdi, TBMM Hükümetinin Misâk-ı Millî politikası dolayısı ile Musul petroleri de önem kazanmaya başlamıştı (Armaoğlu, 1991, 29).

Bundan sonraki gelişmeler daha da ilginç olmuştur. Çünkü, Atatürk, 17 Şubat - 4 Mart tarihlerinde İzmir İktisat Kongresini toplamış ve burada yaptığı

konuşmada, yabancı sermaye konusunda bir hayli yumuşak bir tutum almıştı. Atatürk'ün yabancı sermaye konusundaki düşünceleri de Amerikalıları etkilemiş görünüyordu. Bu arada, Büyük Atatürk'ün 26 Şubat 1923'te, Amerikan Milletine yayınladığı ve Amerika'ya, "Türk halkına kalbinizi açık tutun" diyen demeci de ilginçtir (Armaoğlu, 1991, 29).

Neticede, "Ottoman-American Development Company" ile TBMM Hükümeti'nin Bayındırlık Bakanlığı arasında imzalanan Şarkî Anadolu Demiryollarının İnşasına Dair Antlaşmalar 8 ve 9 Nisan 1923 günlerinde TBMM tarafından müzakere edilip onaylanmıştır (TBMM-ZC, 1923, 441-442).

Şüphesiz demiryollarının inşası yeni Türkiye'nin, ekonomik kalkınma bakımından, çok önem verdiği bir konu olmakla beraber, Lozan Konferansı sırasında TBMM Hükümeti'nin Amerika ile bir yakınlaşma içinde olduğu da bir gerçektir. Ankara, Amerika'da, İngiltere ve Fransa'ya karşı bir denge aramaktaydı. Kaldı ki, Lozan Konferansının kesintiye uğradığı bir sırada toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk'ün yabancı sermaye konusundaki gerçekçi tutumunu da göz önüne almak gerekir. O sırada Amerika sömürgeci Avrupa devletlerinden sayılmadığından, Doğu Anadolu demiryollarının bir Amerikan şirketine verilmesinin bir kapitülasyon tehlikesi yaratmayacağı, Amerika ile ilişkileri de harekete geçireceği düşünülüyordu. Nitekim Lozan Konferansındaki Amerika gözlemci temsilcisi Joseph Grew'e göre, İsmet Paşa kendisine 22 Nisan 1923 günü yaptığı konuşmada, Chester Projesi'ne, Amerika Birleşik Devletleri ile ekonomik ilişkileri daha yakın bir hale getirecek bir başlangıç olarak baktığını söylemiştir (İnce, 2000, 123; Armaoğlu, 1991, 30).

İsmet Paşa'nın Lozan'da kapitülasyonları sona erdirmek için kıran kırana bir mücadele verdiği sırada, Ankara'nın Chester Anlaşması'nı onaylaması yine de ilginç sayılmalıdır. Çünkü 1894-1895 Çin-Japon savaşından sonra Çin'i Japonya'nın elinden kurtaran Rusya, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin Çin'i paylaşmak için demiryolu yapımı politikası takip etmiş oldukları unutulmamalıdır. Bu ülkeler, Çin ile yapmış oldukları demiryolu anlaşmalarında, tıpkı Chester Anlaşmasında olduğu gibi, demiryolunun iki tarafında belirli genişlikteki toprakların yeraltı ve yerüstü

doğal kaynaklarını da işletme hakkını elde etmişlerdir. Dolayısı ile bu anlaşmalarla Chester Anlaşması arasında ilginç benzerlikler vardır (Armaoğlu, 1991, 30).

Chester İmtiyazı'nı, yabancı sermaye düşmanı olmadıkları yönünde Avrupa'ya bir mesaj vermek için kullanan Türk Hükümeti, aynı zamanda bunu Amerikan dostluğuna verdikleri önemin bir kanıtı olarak göstermiştir. Bu, genelde iddia edildiği gibi samimiyetten uzak, Lozan görüşmeleriyle ilgili taktiksel bir tavır değildi. Nitekim Lozan'da Amerika'nın Chester Grubu'na ve Ankara hükümetine beklenen ilgiyi göstermemesi, Ankara'nın bu konudaki beklentilerini ortadan kaldırmamıştır. Bunun en güzel kanıtlarından biri, Mustafa Kemal'in, 1923 Temmuzunda, yabancı bir gazeteciyle yaptığı görüşmede söyledikleridir:

“Biz Amerikalıları Türkiye'de görmek istiyoruz; çünkü özlemlerimizi en iyi onlar anlayabilirler. Ekonomik ilişkiler alanında Türkiye ile Birleşik Devletler, her iki taraf için de en büyük yarar sağlayacak şekilde birlikte çalışabilirler. Zengin ve çeşitli ulusal kaynaklarımızın, Amerikan sermayesi için çekici olması gerekir. Biz, gelişmemizde Amerikan yardımını memnuniyetle karşılarız, çünkü bütün başka ülkelerin sermayesinden farklı olarak Amerikan parası, Avrupa milletlerinin bizimle ilişkilerine can veren siyasal entrikalardan uzaktır. Başka bir ifadeyle Amerikan sermayesi, yatırılır yatırılmaz bayrağını çekmeye kalkmaz. Amerika'ya olan inanç ve güvenimizin somut bir delilini, Chester İmtiyazı'nı vermek suretiyle gösterdik. Gerçekten bu, Amerikan halkına bir teveccühtür” (Özbudun, 1984,179-180).

Diğer taraftan, Chester Projesi'nin bir başka özelliği de, demiryollarının Musul'a kadar uzayacak olması, yani işin arkasında petrol meselesinin de bulunmasıydı. Amerika 1951-1954 yılları arasında patlak veren İran petroleri krizi sonunda, nasıl İngiltere'nin bu petrollerdeki hissesini azaltarak İran petrollerine girmiş ise, o zaman da Musul petrollerinden İngiltere'yi uzaklaştırıp, bu petroleri kendi kontrolü altına almak istemiştir. Nitekim, Colby Chester II. Meşrutiyetten sonra projesini ilk defa Osmanlı Devleti'ne satmak istediği zaman, İngiltere ile, Berlin-Bağdat Demiryolu projesinin sahibi Almanya, bu girişime tepki göstermişlerdir. Bu arada, Lozan Konferansında

İngiltere ile en şiddetli çatışmalardan birinin de, yine Musul meselesi olduğunu belirtmek gerekir. İşte tam bu sıradadır ki, TBMM Hükümetinin Chester Anlaşması'nı onayladığı haberi Konferansta bir bomba gibi patlamıştır. İngiltere ve Fransa bu duruma sinirlenerek olumsuz tepkiler vermişlerdir (Can, 2000, 304; Armaoğlu, 1991, 30).

Yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye bu ilk açılma teşebbüsü neticesiz kalmıştır. Bunun en önemli nedeni ise, Türkiye için hayati önem taşıyan ve dev boyutlarda olan bu projeye ne Amerikan resmî çevrelerinin, ne de Amerikan sermaye çevrelerinin yeterli ilgiyi göstermemesidir. Buna bağlı olarak Chester Projesi'ni gerçekleştirecek olan şirketin Amerikalı ve Kanadalı ortakları arasında anlaşmazlıklar çıkması ve Chester'ın şirketten ayrılması da bu olumsuz süreci hızlandırmıştır. Kanadalı ortak Clayton-Kennedy ise, şirketi devam ettirecek ve projeyi gerçekleştirecek sermayeyi sağlayamadığından, şirket süresi içinde çalışmalara başlayamamış, Türk Hükümeti Aralık 1923'te şirketle olan anlaşmasını feshetmiş ve Chester Anlaşması da tarihi bir belge haline gelmiştir (Armaoğlu, 1991, 31; Can, 2000, 321).

6.5.2. Lozan'da İmzalanan Genel Antlaşma ve Suçluların İadesine Dair Antlaşma (6 Ağustos 1923)

Amerika, Türkiye ile Müttefikler arasındaki Lozan barış görüşmeleri dolayısı ile Londra, Paris ve Roma Büyükelçiliklerine gönderdiği muhtıralarda da belirttiği üzere, özellikle Milletler Cemiyeti sebebiyle Lozan görüşmelerine katılmayıp, çeşitli meselelerdeki görüşlerini yeri geldiğinde Müttefiklere bildirmek üzere "gözlemci" göndermeyi tercih etmişti (Armaoğlu, 1991, 89; Soysal, 1977, 259). Washington, bu temsilcilerin yalnız gözlemci olduklarını, Türkiye ile İtilâf Devletleri arasında yapılacak müzakerelerde resmî bir rol oynayamayacaklarını kendilerine önemle bildirmişti. 1923 Şubat başında Lozan Barış Konferansının kesilmesi üzerine Grew, Child ve Bristol Lozan'dan ayrılmışlar ve asıl görevlerine dönmüşlerdi. Nisan 1923'te barış konferansı yeniden toplanınca üç Amerikan gözlemcisinden yalnız Grew

Lozan'a gönderilmişti. Konferansın ikinci döneminde Amerikan delegasyonun başında Grew bulunuyordu (Şimşir, 1977, 304).

Buna karşılık Amerika, Ankara'daki TBMM Hükümeti ile kendisi ayrı bir antlaşma yapmayı tercih etmiştir. Lozan Konferansında Amerikanın gözlemcisi olan ve aynı zamanda Ankara Hükümeti temsilcileri ile ayrı antlaşma müzakerelerini Amerika adına yürüten, Amerikanın İsviçre Elçisi Joseph C. Grew, Amerikanın Müttefiklerle birlikte Türkiye ile antlaşma yapmak istemeyişinin sebeplerini hatıratında şu şekilde belirtmektedir:

“Lozan Antlaşmasında Türkiye'deki gayrı-Müslim azınlıkların güvenliklerinin Milletler Cemiyeti tarafından veya başka suretle garanti edilmesine Amerika'nın katılması mümkün değildi. Keza, gayrı-askerî hale getirilmiş bulunan Boğazlara yönelen bir saldırı halinde Milletler Cemiyetinin gerekli tedbirleri almasını öngören Boğazlar Sözleşmesi'ne de Amerikanın katılması mümkün değildi “(Armaoğlu, 1991, 89).

Amerikan delegasyonu ile Türk delegasyonu arasında ilk gayrı resmî görüşmeler 1922 Kasımında başlamıştır. Bir dizi ilk tartışmalardan sonra Türk delegasyonu Başkanı İsmet Paşa (İnönü), ilk defa olarak 5 Mayıs 1923 günü resmî görüşmelerin başlamasını Büyükelçi Grew'den istemiştir. Bunun üzerine Grew, Müttefik devletler temsilcilerine, Türkiye Müttefikler ile bir barış antlaşması imzalamadıkça, Amerikanın da Türkiye ile bir antlaşma imzalamasının söz konusu olamayacağını bildirmiştir (Şimşir, 1977, 304; Armaoğlu, 1991, 89).

Türk ve Amerikan delegasyonları arasında resmî toplantılara Haziran 1923 başlarında başlanmış ve Grew ile İsmet Paşa, tartışmalı meselelerin son formülü için, 21 Temmuz ile 1 Ağustos tarihleri arasında düzenli olarak toplanmışlardır (Armaoğlu, 1991, 89).

Türk ve Amerikan Heyetleri tarafından yapılan görüşmelerin sonunda 6 Ağustos 1923 de imzalanan antlaşma için Grew, hatıratında "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" (The Treaty of Amity and Commerce) deyimini kullanıyor ise de, Amerikan belgelerinde bu antlaşmanın adı "Genel Antlaşma" (General Treaty) diye geçmektedir ve bu antlaşma, İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur, Hasan

Bey (Saka) ve Joseph Grew tarafından imzalanmıştır (Kurat, 1959, 43; Armaoğlu, 1991, 89; Armaoğlu, 1997, 639; Özgiray, 1999, 57).

Amerika ile aynı günde iki antlaşma imzalanmıştır. Birincisi Dostluk ve Ticaret Antlaşmasıydı, 32 maddeydi. İkinci antlaşma Suçluların Geri Verilmesi Antlaşmasıydı ve 12 maddeydi. Asıl önemli olan birinci antlaşmaydı. Bu antlaşmanın birinci maddesi, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngörüyordu. İkinci maddesi, tüm kapitülasyonların kaldırıldığını belirtiyordu. 3-8. maddeler Türk ve Amerikan yurttaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma, çalışma haklarıyla şirketlerin durumlarını düzenliyordu. Dokuzuncu maddeyle taraflar birbirlerine "en çok gözetilen ülke" statüsünü tanıyorlardı. Ondan sonraki yedi madde vergiler, ithalât, ihracat resimleri ve Amerikan gemilerinin Boğazlar bölgesindeki hakları gibi konulara ilişkindi. 17-27. maddeler Konsolosluk görevlilerinin haklarıyla görevlerini düzenliyordu (Soysal, 2000, 328; Şimşir, 1977, 305).

Büyükelçi Grew, Türkiye ile yapılan antlaşmayı şu ifadelerle değerlendirmektedir:

"En çok gözetilen ulus" ilkesini kabul ettirmiş olmamız, en büyük kazancımızdır. Mevcut şartları göz önüne aldığımızda, bundan daha uygun hükümler elde edilemezdi ve bu derece uygun şartların daha sonra elde edilebileceği ise çok şüphe götürür" (Armaoğlu, 1991, 89).

Büyükelçi Joseph Grew, İsmet Paşa için de şunları söylemektedir:

"Tabiiyet, adli beyanname ve kapitülasyonlarla ilgili maddelerde ödün vermemiş olsaydık, İsmet Paşa bırakıp gidebilirdi. İsmet Paşa oyununu çok dakik bir şekilde ve akıllıca oynadı. Onun, bu antlaşmanın imzasına ne kadar önem verdiğini biliyorduk. Fakat, Türk Hükümetinin reddettiği şeyleri bu antlaşmaya sokmak hususunda direnmiş olsaydık, antlaşmayı imzalamazdı" (Armaoğlu, 1991, 90).

Türk-Amerikan antlaşması kısa bir antlaşmaydı. Asıl Lozan Barış Antlaşmasında yer alan devlet sınırları, toprak sorunları, askerlik işleri gibi birçok önemli konuyu kapsamıyordu. Bu gibi konular Amerika'yı doğrudan doğruya ilgilendirmemişti. Lozan'da Amerika'nın önemle üzerinde durduğu, kapitülasyonlar, Türkiye'deki Amerikan eğitim-öğretim ve yardım kurumlarının

çıkarları, boğazlardan geçiş ve ticaret özgürlüğü gibi konulardı. İmzalanan antlaşmayla Amerikan isteklerinin birçoğu kabul edilmişti. Amerika'ya tanınan haklar, öteki devletlere tanınan haklardan daha az değildi. Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelere tüm kapitülasyonların kaldırılması kabul ettirilmişti. Amerika için kapitülasyon rejiminin yürürlükte kalması söz konusu olamazdı. Amerika da kapitülasyonların toptan kaldırılmasını kabul etmişti. Türk kanunlarına uyarak Amerikalılar Türkiye ile ticaretlerini sürdürebileceklerdi. Türkiye'deki Amerikan okulları, yardım kurumları, hastaneleri, misyonları Türk kanunları çerçevesinde çalışmalarını yürütebileceklerdi. Yine Türk kanunlarına uymak koşuluyla, Amerikan vatandaşlarına Türkiye'ye gelip yerleşme ve burada iş tutma hakları tanınmıştı (Şimşir, 1977,305).

6.5.3. Diplomatik ve Konsolosluk İlişkilerinin Kurulmasına Dair Antlaşma (Modus Vivendi) (17 Şubat 1927)

6 Ağustos 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 18 Ocak 1927 günü Senato'da 34'e karşı 50 oy almasına rağmen, oyların 2/3 sini alamamış olması dolayısı ile reddedilmiş sayılması üzerine, Türkiye'nin tepki göstermesini önlemek ve yatıştırmak amacıyla, Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg, aynı gün, İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a bir telgraf çekerek, hemen Ankara'ya gidip, Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Bey'i (Aras) görmesini ve antlaşmanın reddinin Amerika'nın Türkiye ile dostane ilişkilere girmek istemediği manasına almamalarını, Amerikan Hükümetinin nota teatisi sureti ile Türkiye ile diplomatik ilişki kurmak istediğini, kendilerine bildirmesini istemiştir (Armaoğlu, 1991, 110-111; Tuğlacı, 1987, 361).

Senato kararının Amerikan Hükümetinin ve kamuoyunun görüşlerini yansıtmadığını Türk yetkililerine anlatan Amiral Bristol'a Amerika, Türk-Amerikan ilişkilerinin düzenlenmesi amacıyla geçici antlaşma yapılması için yetki vermiştir. Lozan Barış Antlaşması veya yapılacak yeni antlaşmalar yürürlüğe girinceye kadar geçici antlaşmanın maddeleriyle Lozan Antlaşmalarındaki ilkeler geçerli sayılacaktır. Türkiye'deki Amerikalılarla

Amerika'daki Türkler bu ilkelere göre muamele görecektir (Tuğlacı, 1987, 361).

Amiral Bristol, 20 Ocak 1927 de Ankara'ya hareket etmiş ve 22 Ocak ve 24 Ocak günleri Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile ve 25 Ocak günü de İsmet Paşa ile görüşmüştür. Amiral Bristol, Dışişleri Bakanı ile 22 Ocak'ta yaptığı görüşmede, 6 Ağustos 1923 Antlaşması'nın reddi karşısında Amerikan Hükümetinin düşünce ve iyi niyetini belirten bir muhtıra da vermiştir. Bu arada Türk Hükümeti, 6 Ağustos 1923 Antlaşması Amerikan Senatosu tarafından onaylanmadıkça, kendisi de onay yoluna gitmemiş ve Amerika ile diplomatik ilişki kurmaya yanaşmamıştır. Söz konusu Antlaşma TBMM Dışişleri Komisyonu'nda bekletilmiştir. Amiral Bristol ile görüşmelerde, gerek Dışişleri Bakanı, gerek Başbakan İsmet Paşa, Amerika ile diplomatik ilişkilere başlayabilmek için, Senato tarafından onaylanabilecek, basit bir dostluk antlaşması imzasını istemişlerdir. Senato'nun durumu dolayısı ile Amerika buna yanaşmamıştır. Neticede, uzun müzakerelerden sonra, karşılıklı nota teatisi ile ve notalarda belirtilen şartlar içinde, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Nota teatisi şu şekilde olmuştur: Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey 17 Şubat 1927 tarihinde Amiral Bristol'a bir nota vermiş ve Amiral Bristol da aynı gün ve aynı metinli bir nota ile buna cevap vermiştir. Notaların bir özelliği de, 6 Ağustos 1923'deki Lozan Antlaşması'na atıfta bulunmasıdır. Burada, 23 Ağustos 1923 Antlaşması'nın 1 Haziran 1928 tarihine kadar Amerikan Senato'su tarafından onaylanması ihtimalinden söz edilmektedir. Bu nota teatisi sureti ile yapılan antlaşmaya "modus vivendi" denmesinin sebebi de, bu ihtimalin göz önünde tutulmasındandır. Çünkü, görüşmeler sırasında Amerika tarafı, Başkan'ın 6 Ağustos 1923 Antlaşması'nı hararetle desteklediğini, Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istediğini ve Amerikan Anayasası'na göre Başkanın bu antlaşmayı onay için tekrar Senato'ya gönderme yetkisinin bulunduğundan söz etmiştir. Bu sebeple Türk tarafı, Antlaşmanın tekrar Senato'ya gönderilmesinde ısrarlı olmuştur. Halbuki, görüşmeler sırasında Dışişleri Bakanı Kellogg, Amiral Bristol'e böyle bir anayasal imkânı bulunmakla beraber, Senato'nun o günkü kompozisyonu ve

mevcut atmosfer dolayısı ile, bir kere daha müzakere edilse bile, antlaşmanın onaylanması ihtimalinin bulunmadığını söylemiştir. Türk Hükümeti ise, diplomatik ilişkilerin kurulmasını, Türkiye'yi "resmen tanıyan" bir antlaşmaya dayandırmak istediğinden, notalarda 6 Ağustos 1923 Antlaşması'na atıfta bulunulmasını sağlamıştır (Armaoğlu, 1991, 110-111).

Türk Dışişleri Bakanı ile Amiral Bristol arasında Ankara'da üç hafta kadar süren görüşmelerin sonunda, 17 Şubat 1927 günü, imzalanan Modus Vivendi ile 20 Nisan 1917'de kesilen Türk-Amerikan ilişkileri yeniden kurulmuştur (Şimşir, 1977, 324; Armaoğlu, 1997,639; Soysal, 1977, 259; Kurat, 1959, 43, Soysal, 2000, 328). Modus Vivendi imzalandığı gün yürürlüğe girmiş ve Amerika Ankara'ya ilk elçisini bu geçici anlaşma gereği yollamıştır (Tuğlacı, 1987, 361).

Düzenlemeye göre, Yüksek Komiser Amiral Bristol'un Dışişleri Bakanı Dr. Tefvik Rüştü (Aras)'ye sunduğu Mektup-Notalar ve Dışişleri Bakanının bunlara yanıtları, siyasal ve konsolosluk ilişkilerini, devletler hukuku ilkelerine göre, yeniden kurmuştur. Ticaret, Konsolosların görevleri ve oturma hakları konularının da, gene devletler hukuku ilkelerine ve karşılıklı olma koşuluna dayanacak, özel antlaşmalarla düzenlenmesi öngörülmüştür. Eğer 1923'de Lozan'da yapılan antlaşma 1 Haziran 1928 gününe dek onaylanırsa, yeni antlaşmalara gerek kalmayacaktır (Soysal, 2000, 329).

Gene Lozan'da imzalanıp Kongre'den geçmeyen Suçluların Geri Verilmesi Antlaşmanın hükümetlerce bir an önce onaylanması öngörülmüş, ayrıca bir de Uyrakluğa Alınma Sözleşmesi imzalanması için görüşmelere girişilmesi kararlaştırılmıştır. Şu var ki, 1923'de Lozan'da imzalanan Suçluların Geri Verilmesi Antlaşması ancak 1934 yılında yürürlüğe girecek ve 1931 Oturma Antlaşmasından sonra, ayrıca Uyrakluk Antlaşması yapılmasına ise gerek görülmeyecektir. Ticaret ilişkileri için de bir Anlaşmaya değin, geçici olarak Devletler Hukuku ilkeleri ve karşılıklı olma koşulu öngörülmüştür. Bu ilişkilerin 1927 yılındaki durumunun yeni bir anlaşmaya kadar uzatılması ayrıca kararlaştırılmıştır. Ancak, bu arada 1923 Antlaşması Kongrece onaylanmadığından ve o sırada bir Ticaret Antlaşması hazırlanıp imza edilemeyeceği de anlaşılınca, iki Hükümet 28 Şubat 1928

günü sona erecek olan düzenleme hükümlerini, tarafların ticaretinin aksamasını önlemek üzere bir üç ay daha uzatmayı kararlaştırmıştır. Daha sonra da, 1926 yılı Ticaret Modus Vivendi'sinin hükümlerinin yeni Ticaret Antlaşması imzalanıncaya dek uygulandığı anlaşılmaktadır (Soysal, 2000, 329).

Şu da var ki, 1923 Antlaşması Kongrece onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş olmakla birlikte, onun içerdiği temel hükümler Amiral Bristol'ün 1 Sayılı Mektubunun 3. maddesi uyarınca, söz konusu düzenlemenin hükümleriyle birlikte, 1931'de yapılan Oturma Antlaşması 19 Şubat 1933 günü yürürlüğe konuluncaya dek geçerli sayılmıştır. Daha sonra da, yine Ankara'da 25 Ekim 1934 günü imzalanan bir Anlaşma ile, iki devletin uyruklarının hak ve çıkarlarına ilişkin olarak 1923 yılında İstanbul'da yapılan Nota verişimi yerine ayrı bir antlaşma imzalanmış, bu antlaşma da 1936 yılında verilen Notalarla bütünlenmiştir. Şurasını da belirtmek gerekir ki, 1927 Nota verişimi Türk-Amerikan ilişkilerinde bir aşama olmuş, Amerika Birleşik Devletleri yeni Türkiye'nin varlığı ve uluslararası yerini bununla geç de olsa tanımıştır (Soysal, 2000, 329).

Artık kördüğüm çözülmüş, normal Türk-Amerikan ilişkilerinin yolu açılmış, Senato engeli aşılmıştı. Böyle bir antlaşmaya kolayca varılabilmesinde, Türk Hükümetinin anlayışlı tutumuyla Amiral Bristol'ün Türkiye'deki kişisel dostluk ilişkilerinin büyük payı olmuştur. Bristol, Lozan'da İsmet Paşa ile kurduğu yakın ilişkilerin bu kez Modus Vivendi antlaşmasını yaparken kendisine çok yararlı olduğunu söylemiştir. Yapılan antlaşma, başta İsmet Paşa ile Bristol olmak üzere, Türk ve Amerikan yetkililerini sevindirmiştir (Şimşir, 1977, 325).

Amerika'daki Türk dostları da antlaşmayı sevinçle karşılamışlardır. Türk basınında pek yankı yaratmayan antlaşmayı Amerikan basını "Türkiye'deki Amerikan çıkarları için bir zafer" olarak yorumlamışlardır. Buna karşılık, Gerard-Kardaşyan grubu gibi Türk düşmanları antlaşmaya sert tepki göstermişlerdir. Hele Türk-Amerikan ilişkilerinin büyükelçilik düzeyinde yeniden kurulacağı ve yakında Amerika'ya bir Türk Büyükelçisinin gönderileceği haberi, Amerika'daki Türk düşmanlarını büsbütün çileden

çıkarmıştır. Vahan Kardaşyan, Amerika Başkanı Coolidge'e, Dışişleri Bakanı Kellog'a, küstahlık derecesine varan protesto mektupları yazmıştır. Türk-Amerikan antlaşmasının Amerikan anayasasına aykırı yapıldığını, Dışişlerinin Senato'yu atlayarak Türkiye ile ilişki kuramayacağını ileri sürmüştür. Kardaşyan grubu, Amerika'nın çeşitli yerlerinde mitingler de düzenlemişlerdir. Dışişleri, biraz rahatsız olmakla birlikte, protestoları duymamazlıktan gelmiştir (Şimşir, 1977, 326).

6.5.4. Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması (1 Ekim 1929)

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında Lozan'da 6 Ağustos 1922 günü imzalanan Genel Antlaşma, Amerikan Senatosu tarafından 1927 yılında onaylanmamakla beraber, iki ülke arasındaki ticarî ilişkiler 1923 yılından itibaren yeniden başlamıştır. 6 Ağustos 1922 Antlaşmasını Amerika adına imzalayan Joseph C. Grew'in yine 1927 yılında Türkiye'ye Büyükelçi olarak atanmasından sonra, Amerika ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında ilk resmî "antlaşma" olarak, 1 Ekim 1929 tarihinde bir "Ticaret ve Seyrisefain" (Ticaret ve Denizcilik) Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın en büyük özelliği, tarafların birbirlerine "en ziyade müsaadeye mazhar millet" (En çok gözetilen ulus) muamelesini benimsemeleridir.

Bu antlaşmanın Türkiye için önemi, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardım edecek Amerikan yabancı sermayesinin Türkiye'ye çekilmesiydi. Türkiye'nin bu Amerikan kredilerine ihtiyacı bulunuyordu. Atatürk Türkiye'si Türk ekonomisini canlandırmak ve yeni yatırımlara girişmek için Avrupa devletleri ile kredi almak için temas halinde idi. Türk Hükümeti 1931 yılında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu başkanlığında bir Türk heyetini, Amerikan sermaye piyasası ile temasa geçmek ve temaslarda bulunmak için ABD'ye göndermiştir. Türk heyeti bu seyahatinde Amerikan Maliye Bakanlığı yetkilileri ile de görüşmüşler ve Türk Hükümetinin ihtiyaç duyduğu 50 -100 milyon dolarlık kredi alma isteği ABD tarafından uygun görülmemiştir. Aynı zamanda özel Amerikan şirketleri ve sermaye piyasası da Türkiye'de yatırım yapmak konusuna pek sıcak bakmıyorlardı (Sözüz, 1992, 19).

Antlaşma, 12 Nisan 1930 tarihinde TBMM tarafından onaylanmış ve 21 Nisan 1930 tarihli ve 1477 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır (Armaoğlu, 1991, 113).

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 1929 Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi ve 1931 Oturma Antlaşması yapıp yürürlüğe girince 1927 Notaları da var oluş nedenini yitirmiş ve kendiliğinden ortadan kalkmıştır (Soysal, 2000, 330).

6.5.5. Oturma Antlaşması (28 Ekim 1931)

Bu antlaşma taraflar arasında 28 Ekim 1931 günü Ankara'da imzalanmıştır (Tuğlacı, 1987, 367). İki maddelik bu antlaşma ile iki devlet birbirine, yerleşme, oturma, iş yapma, yargı yetkisi ve vergi alma bakımlarından “en çok gözetilen ulus” işlemi uygulamayı yüklenmiştir. Bu antlaşma yapıldığı sırada, 1923'de Lozan'da Türkiye'nin öbür bağıtlı devletlere oturma ve yargı yetkisi konusunda Lozan Antlaşmasına bağlı bir sözleşme uyarınca tanıdığı olağanüstü haklar, bu sözleşmenin 7 yıl sonunda ortadan kalkması nedeniyle, yok olmuş bulunuyordu. Böylece, Türkiye'nin söz konusu alanlarda, öbür Batı Devletleriyle, karşılıklı olma ve eşit işlem ilkelerine göre yürütmeye başladığı ilişkilere ABD'de 1931 antlaşmasıyla uyumuş oluyordu. Türk-Amerikan Antlaşmasında göç konusunda ortaya konulan çekince ile Amerika Birleşik Devletleri kendi ülkesine göçü düzenlemekteki serbestliğini korumaktadır. Oturma Antlaşması, onay belgelerinin 15 Şubat 1933'de Washington'da verildiği gün yürürlüğe girmiştir. Antlaşma taraflarca ortadan kaldırılmadığına göre, bugün de yürürlükte dir (Soysal, 2000, 330).

6.6. Resmî İlişkilerin Yeniden Kurulması ve Sonrasında İlişkilerin Genel Seyri

Türk Dışişleri Bakanı ile Amiral Bristol arasında Ankara'da üç hafta kadar süren görüşmelerin sonunda, 17 Şubat 1927 tarihinde imzalanan Dostluk antlaşması sonucunda 1917 yılında kesilen Türk-Amerikan ilişkileri resmen başlamış oluyordu. Amerikanın resmî ilişkiden uzun süre kaçınması

ve Avrupa işlerine karışmama politikasından ötürü iki ülke arasındaki ilişkiler bir türlü normalleşememişti. 1927 Dostluk Antlaşması gereği iki ülke karşılıklı olarak resmî temsilciler göndermeyi de taahhüt etmişlerdi. Bu bölümde ilişkilerin resmîleşerek yeniden kurulması süreci, karşılıklı elçilerin görevlendirilmesi ve bu elçilerin çalışmaları temelinde incelenmiştir.

6.6.1. Amerikan Büyükelçisi Joseph C. GREW'in Göreve Başlaması

27 Mayıs 1927'de Joseph C. Grew, Amerika Birleşik Devletlerinin Ankara Büyükelçiliğine atanmıştır. Grew, Lozan'da Türk-Amerikan antlaşmalarını imzalamış olan kişidir. Meslekten yetişme, tecrübeli bir diplomattı. Son görevi Dışişleri Bakan Yardımcılığıydı. Lozan Konferansına katılan, İsmet İnönü'yü yakından tanıyan ve Türk dostu olarak bilinen tecrübeli bir diplomatın Ankara'ya Büyükelçi olarak atanması Türk yetkililerince ve Türkiye'deki Amerikalılarca olumlu karşılanmıştı. Kimi Türk gazeteleri Grew'in Musevî asıllı Amerikalılardan olmadığına ve Amerika'nın artık Türkiye'ye Yahudi elçiler gönderme geleneğinden ayrıldığına da değinmişlerdi (Şimşir,1977, 326; Tuğlacı, 1987, 361).

22 Eylül'de Amerikan elçisi Tefvik Rüştü Bey'i yıkılacak derecede harap ve kirli bir binada ziyaret etmişti. Bakan elçiyi selamladıktan sonra Birleşik Amerikan temsilcisi olarak kabul etmekten, özellikle Lozan antlaşmasına imza koymuş bir insan olarak memnuniyet duyduğunu, İsmet Paşanın kendisinden daima iltifatlı sözlerle bahsettiğini, Lozan Konferansında derin bir anlayış gösterdiğini sık sık söylemiştir. Elçi, Tefvik Rüştü Bey'e cevaben: Konferans sırasında Türkiye'yi az çok tanıdığını, konferansta büyük bir ustalık ve anlayış göstermiş olan İsmet Paşa'nın kişiliğine karşı büyük bir sempati ve hayranlık duymakta olduğunu, Türkiye'nin birkaç yıl içindeki gelişmelerini yakın bir ilgi ile izlemekte olduğunu söyledikten sonra: "Amiral Bristol'dan sizi o kadar dinledim ki, daha önceden de zaten sizi iyi tanımış bulunuyordum" demiştir (Özgiray, 1999, 59).

Joseph C. Grew 12 Ekimde Gazi Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunmuştur. Üç gün sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin büyük kongresi

açılmıştı. Bu kongrede Atatürk tarihi büyük söylevini verirken Grew, Cumhurbaşkanı locasından O'nu dinliyordu. Atatürk, bir dostluk jesti olarak kendi locasını yeni Amerika Büyükelçisine vermişti (Şimşir,1977, 326; Tuğlacı, 1987, 361).

Büyükelçi, Gazi Mustafa Kemal tarafından kabulünü hatıralarında şu şekilde dile getirmiştir:

“Protokol Müdürü Saffeti Ziya Bey beni almak üzere öğleden sonra saat 2.45 te sefarete geldi ve akşam kıyafetleri ile elçilik kadrosu eşliğinde otomobillerle reisi cumhurun evinin bulunduğu Çankaya'ya doğru yola çıktık. Evden biraz uzakta arabalarımızdan inerek, bizi görünce esas duruşa geçen tören kıtasını ve ardından tümüyle etkileyici olmasa da beğenilir bir eser çalmaya teşebbüs eden bandoyu geride bıraktıktan sonra içeri girdik. Evin girişinde riyaseti cumhur sekreteri Tefvik Bey, yaver ve diğer yetkililer tarafından karşılandık. Hemen ardından reisi cumhurun odasına alındım. Ve kendisini çalışma masasının önünde buldum; sağımda Tefvik Rüştü Bey, solumda ise Saffeti Ziya Bey, Tefvik bey ve yaveri yer almaktaydı. Protokole göre, içeriye girerken belirli noktalarda 3 defa eğilerek selam vermem gerekiyordu. Bu talimatları harfiyen yerine getirdim. Halının tam ortasında reisi cumhurun karşısında yerimi aldım ve ardından Saffeti Ziya Beyin bir şaheser olduğunu söyleme nezaketini gösterdiği konuşmamı İngilizce yaptım. Ardından Tefvik Rüştü Bey konuşmamı Türkçe'ye çevirdi. Akabinde reisi cumhur kendi cevabını ağır bir soğuk algınlığından muzdarip olduğu için kısık bir sesle Türkçe olarak okudu. Sonra Tefvik Rüştü Bey reisi cumhurun cevabını Fransızca'ya tercüme etti. İtimatnamemi takdim edip reisi cumhur ile el sıkıştıktan sonra gayrı resmî konularda konuşmaya başladık. Kendisi Türkçe konuşuyor bunu hariciye vekili benim için Fransızcaya çeviriyordu, buna mukabil ben cevaplarımı Fransızca veriyor, Gazi ise bunları tercümana gerek kalmaksızın anlıyordu. Ben de reisi cumhurun beni fazlasıyla etkilediğini ve yüzündeki güç ve kararlılık ifadesinin bana en çok tesir eden tarafı olduğunu söyledim. Maksudına erişirken önüne çıkan her zorluğun üstesinden gelebilecek yüz ifadesine sahipti.” (Grew, 1999,41-42).

Büyükelçi Grew, hatıralarında Türkiye'ye gelişinden itibaren Amerikan eğitim ve hayır kurumlarının adına giriştiği çabalarda, resmî talep olduğunu hissettiğinde, herhangi bir şeyin anında asıl maksadına zarar vereceğinin bilinciyle ve haklı olarak buna inandığı için, içinden gelen her türlü yardım ve destek arzusuna rağmen yapabildiklerinin gayri resmî arabuluculuk girişimleri ile sınırlı kaldığını ifade etmiştir. Bu muhtelif kurumların Amerikan temsilcilerine Türk makamları karşısında ilk müracaatlarını kendi başlarına yapmaları için cesaret verdiğini ancak bir çıkmazla karşılaştığı anlarda bizzat devreye girdiğini ifade etmiştir (Grew. 1999,55-58).

Büyükelçi, Amerikan okulları ve eğitim kurumları ile ilgili resmî girişimde bulunmaktan kaçındığını söylese de, birçok olayda Türk Hükümeti'nin resmî makamları ile ilişki içerisinde olmuş ve sorunları çözmek için yoğun çaba harcamıştır. Grew Türkiye'de görev yaptığı süre içerisinde sevgi ve sempati uyandırmıştır. Amerikan eğitim kurumlarının çalışmalarına devam etmesi ve misyonerlerin Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye'sinde de rahat çalışabilmesi için çok gayret gösterdiği de bir gerçektir.

6.6.2. Türk Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'in Göreve Başlaması

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Washington Büyükelçiliğine Ahmet Muhtar Bey atanmıştır. Muhtar Bey'in Amerika'ya varışı ve göreve başlayışı başlı başına bir olay olmuştur. Amerika'nın Grew'i Ankara Büyükelçiliğine atamaya karar verdiği günlerde, Türk Hükümeti de 25 Mayıs 1927 günü Ahmet Muhtar Bey için Amerika'dan AGREMAN istemiştir. Amerikan Hükümeti bu seçimi hemen kabul etmiştir. Muhtar Bey, o yıllardaki Türk diplomatlarının en seçkinlerinden ve en tecrübelilerinden biriydi (Şimşir, 1977,327).

Washington'a atandığı, 1927 Haziranında açıklanan Muhtar Bey'in Amerika'da göreve başlayışı aylarca gecikmişti. Amerikan Büyükelçisi Grew, Türkiye'ye geldiği zaman Muhtar Bey henüz yola çıkmamış bulunuyordu. Grew'in Ankara'da ilk işi, Muhtar Bey'in de bir an önce görevi başına gönderilmesini istemek ve bu konuda üst üste girişimlerde bulunmak olmuştu. 3 Kasım 1927 günü bu konuyu Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü

Aras'a yeniden açarak şunları söylemişti: "Kimi senatörler, Türkiye'nin Amerika Büyükelçisi nerede? Bizim Büyükelçimiz eylül ortasında Türkiye'ye gittiği ve o zamandan beri de aylar geçtiği halde Türk Büyükelçisi Amerika'ya henüz gelmedi diyebilirler. Bu durum elverişsiz tepkilere yol açabilir" (Grew, 1999,56).

Grew, Muhtar Bey'in hazırlıklarını tamamlamak için geciktiğini sanıyordu. Bir bakıma doğruydü. Amerikan Büyükelçisi Türkiye'de hazır bir kadro bulmuş, Amiral Bristol'ün işleyen Diplomatik Temsilciliğini devralmış olduğu halde; Türkiye, Washington'da yeniden bir Büyükelçilik açmak durumundaydı. Bunun kadrosunun oluşturulmasından yerleşmesine kadar çeşitli hazırlık işleri vardı. Bu işler Muhtar Bey'in Amerika'ya gidişini biraz geciktirmişti. Ama gecikmenin bu idarî nedenlerinin yanı sıra bir de siyasal nedeni vardı. Türkiye, Amerika'daki kışkırtmaları, kaynaşmaları takip ediyordu. Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulmasına karşı Amerika'da yürütülen protesto kampanyasının yatışmasını bekliyordu. Gerard-Kardaşyan grubu, yaz boyunca protesto mitingleri düzenlemekten, Amerikan basınını körüklemekten geri durmamıştı. Gerard, Grew Türkiye'ye yollanırken "beş milyon nüfuslu ilkel bir Asya ülkesi olan Türkiye'ye neden bir büyükelçi gönderiyoruz" diye sesini yükseltmişti. Amerika'ya gidecek Türk Büyükelçisine karşı daha da sert tepkiler düzenlenebilirdi. Muhtar Bey, Amerika'daki bu tatsız kampanyanın önünün alınmasını da beklemiş, yolculuğunu bu maksatla geciktirmişti (Şimşir, 1977,328-329).

En sonunda, 1927 Kasımında, Muhtar Bey ve Büyükelçilik kadrosu Leviathan adlı Amerikan transatlantiğine binmişlerdi. Büyükelçilik Müsteşarı Bedii Bey, Başkâtip Kadri Rıza Bey, ikinci Kâtip Kemal Cenânî Bey ve eşleri aynı gemide yolculuk ediyorlardı. Büyükelçi ve yardımcıları Atlantik Okyanusuna açılırken, Türkiye'nin New York Başkonsolosu Münir Süreyya Bey, Ankara'ya düşündürücü haberler göndermişti: Muhtar Bey'in gelişine tepki olarak Amerika'da kışkırtmalar vardı. Amerikan yetkilileri olağanüstü önlemler alacaklardı. Büyükelçi karantinadan karaya çıkarılarak doğruca istasyona götürülecek ve hemen trene bindirilecekti. New York'ta

duraklamayacak, Türk vatandaşlarıyla görüşemeyecek ve hemen Washington'a geçecekti (Şimşir, 1977,329).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Washington elçisi Ahmet Muhtar Bey 28 Kasım 1927 tarihinde, New York'a vardığında Türkiye aleyhinde gösterilerle karşılaşmış ve görev yerine ancak polis koruması altında girebilmişti. Ahmet Muhtar Bey Amerika'da başlıca görevinin Türkiye'ye karşı sürdürülmekte olan düşmanca kampanyanın etkilerini gidermeye yönelik olacağını anlamıştı (Tuğlacı, 1987, 361).

Amerikan Hükümetinin sıkı koruyucu önlemleri ve Türk Büyükelçisine karşı dostça davranışı Ahmet Muhtar Bey'i sevindirmişti. Demek ki, karşı tarafın saldırgan düşmanlığına karşılık Hükümet çevrelerinde Türkiye'ye dostluk duyguları besleniyordu (Şimşir, 1977,332).

Ahmet Muhtar Bey'in Amerika'ya varışını Washington'daki yabancı diplomatlar da yakından izlemişlerdi. İngiltere'nin Washington büyükelçisi olayı Londra'ya şöyle bildirmekteydi: "Amerika'ya yeni atanan Türk büyük elçisi Ahmet Muhtar Bey 29 Kasım günü Washington'a geldi. Hayatına karşı bir suikasta korkulduğu için New York'a gelişinde silahlı motosikletli bir polis filosuyla karşılandı. New York'ta bir gece bile kalmadan gece yarısı Başkent'e geldi". New York Tribüne ve Baltimore Sun gazeteleri de Türkiye ile Amerika arasında ilişkiler kurulması konusunda hükümeti destekleyen başyazılar yayınlamışlardı. Türk büyükelçisine Amerika'da yöneltilen saldırılar Türk basınına oldukça geç yansımıştı. İlk kez 3 Aralık'ta Türk basını olaya geniş biçimde vermiş, ilk günlerde Türk gazetelerinde hiçbir yorum görülmemişti. 9 Aralık'ta Milliyet gazetesinde Amerika'ya pek az bir yergi yöneltilmiş ve ancak Amerikan Büyükelçiliği'nin açıklamasının yetersiz olduğu ileri sürülmüştü. Amerikan Büyükelçisi Grew İstanbul'dan Ankara'ya giderek Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey'e, Ahmet Muhtar Bey'e yöneltilen saldırıların küçük bir azınlıktan geldiğini açıklamıştı (Tuğlacı, 1987, 361; Şimşir, 1977,335).

Muhtar Bey, 5 Aralık 1927 günü güven mektubunu Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Calvin Coolidge'e sundu (Kurat, 1959, 44). Türkiye Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'in Amerika Cumhurbaşkanı'na güven

mektubunu sunmasıyla, Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulması işi tamamlanmıştı (Tuğlacı, 1987, 361). İlişkiler çok geç ve güç kurulabilmişti. Bu gecikmede, Ermenilerle Rumların ve onların Amerikalı yandaşlarının sistematik Türk düşmanlığı propagandası birinci derecede rol oynamıştı. Bu düşmanlık, Türk Kurtuluş savaşı yıllarında yarı resmî sıfatla dahi bir Türk temsilcisinin Amerika'ya gönderilmesini engellemişti. Bu tepki yeni Türkiye'nin ilk Büyükelçisinin Amerika'ya varışında da Amerikan kamuoyunu ayağa kaldırabilmişti (Şimşir, 1977,338).

İlişkilerin yeniden kurulması, işin sonu değil başıydı. Asıl bundan sonra iki tarafa da büyük iş düşüyordu. Ahmet Muhtar Bey, kendi açısından stratejisini belirlemişti. Türk-Amerikan dostluğunun gerçekleştirilebilmesi için Amerika'daki Türk düşmanlığı propagandasını susturmak gerekiyordu. Bu düşmanlığı yok etmek veya etkisini azaltmak için Türkiye konusunda yeterli bilgi sahibi olmayan Amerikan Basını'nı ve dolayısı ile Amerikan kamuoyunu aydınlatmak gerekiyordu. Ahmet Muhtar Bey Amerika'ya Türk Devrimini ve Yeni Türkiye'yi anlatacaktı. Muhtar Bey vakit geçirmeden işe koyuldu. Washington'a varır varmaz hemen kendisine yaklaşanlardan yararlanmaya başladı. Amerika'da Türk düşmanları olduğu kadar Türk dostları da vardı. Amerika'da Türk düşmanlığı yaratan Ermeni propagandacılarına karşı bir çeşit savaş açılmasını Büyükelçi'ye öneren Türk dostu Amerikalılar, bu konuda ellerinden geleni yapacaklarını söylemişlerdir. Amerikan Hükümeti de Muhtar Bey'e bu konuda destek olacağını belirtmişti (Şimşir, 1977, 338).

Washington'a gelişinin onuncu gününde Muhtar Bey Washington Post gazetesinin Genel Yayın Müdürü Mr. Benett ile görüşerek, Ermenilerin gerçek dışı söylemleri ile Amerikan kamuoyunun yanlış yönlendirildiğini, Türkiye'yi Amerika'nın yanlış tanıdığını belirtmiştir. Mr. Benett Muhtar Bey'e görüşlerine katıldığını ve yazılarında Türkiye'yi savunacağını söylemiş, nitekim 9 Aralık 1927 günü "Yeni Türkiye" başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bu, Amerika'daki Türk düşmanlığı propagandasına karşı ilk dolaylı cevaplardan biridir (Şimşir, 1977,338-339).

Muhtar Bey, yedi yıl Washington'da kalmıştır. Bu yıllar Türk-Amerikan yakınlaşmasının gittikçe dostluğa dönüştüğü yıllar olmuştur. Atatürk

Türkiye'si, bütün dünyada olduğu gibi, Amerika'da da saygınlık kazanmıştır. 1920'lerin bunalımı geride kalmış, Ahmet Muhtar Bey, bu günleri de gördükten sonra, Mayıs 1934'te Türkiye'ye dönmüş ve Kastamonu milletvekili olarak Büyük Millet Meclisine girmiştir. Üç ay sonra, 3 Temmuz 1934 günü Ankara'da hayata gözlerini kapayan Ahmet Muhtar Bey'in ölümü üzerine, Amerikan gazeteleri, kendisini saygıyla anan yazılar yazmışlardır (Şimşir, 1977,340).

6.6.3. Resmî İlişkilerin Kurulmasından Sonra İlişkilerin Genel Seyri

1927 senesinde Amerikan Okulları ile ilgili yaşanan bazı sıkıntıların dışında, iki ülke arasındaki ilişkiler dostça gelişmişti. Yeni elçi Grew 'de Bristol'un uzlaşma politikasını gütmeye başlamıştı. Ancak Bristol Amerikan sermayesini Türkiye'ye çekmek için çaba sarf etmişti. Aynı isteği Grew göstermedi. Yine de Ulen Corporation, Kuhn Loeb, ve The Fox Corporation özel olarak Türkiye'ye Türk yetkililerle görüşmek üzere temsilciler göndermişlerdi. Bunların arasında olan Ulen Corporation'dan Kuhn Loeb Türkiye tarımı üzerinde incelemeler yapmış ve Ulen Corporation Henry Ford'a serbest bölge liman inşaatı için mali destek sağlaması yolunda teşebbüste bulunmuştu. Bu serbest bölgede Ford otomobil fabrikası kuracak ve üretimini yakın ve uzak doğuda ihraç için dağıtım merkezi oluşturacaktı. Ermenilerin Hıristiyan mezhepleri ve kiliseleri arasında yürüttükleri Türkiye aleyhtarı kampanyalar Amerikalıların Türkiye ile antlaşma yapmamasında belli ölçüde başarılı olmuştur (Özgiray, 1999, 61).

Gazi M. Kemal, 1 Kasım 1927 günü TBMM'nce oybirliği ile ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ABD Başkanı Calvin Coolidge'e bir mesaj göndermişti. Bu mesajın özelliği bir Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından bir ABD Başkanı'na doğrudan doğruya gönderilen ilk mesaj olmasıdır:

“Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mösyö Calvin Coolidge Hazretlerine,

Ankara'da 1 Ekim 1927 tarihinde toplanan TBMM'nin oybirliği ile ikinci kez Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı'na seçildiğimi ve Anayasanın

verdiği yetkilere dayanarak iktidar koltuğunu işgal ettiğimi yüksek başkanlığınıza bildirmekten zevk duyuyorum. Gerçekleşen seçimi yüksek başkanlığınıza bildirirken bu fırsattan yararlanarak tüm çalışmalarımı Türkiye ile ABD arasında devam eden iyi dostluk ilişkilerinin sürdürülmesine, geliştirmesine ve artırılmasına vereceğime sizi temin ederken, uluslarımız için çok yararlı olan bu ilişkilerin devamının sağlanması konusunda değerli başkanlığınızın yardımlarından faydalanmakla kıvanç duyacağımı belirtirim. Bu düşünceyledir ki yüksek başkanlığınız hakkında beslediğim yüce saygı hislerime, gerek sizin kişisel mutluluğunuz gerekse Amerikan ulusunun refah ve iyiliği hakkındaki düşüncelerime güvenmenizi rica ederim. Aziz ve değerli dostum” (Şimşir, 1993, 181).

Amerika'nın Türkiye'deki Büyükelçisi Joseph C. Grew Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'a 25 Ağustos 1928'de bir mektup göndererek 30 Ağustos günü bazı motorlu taşıtlar için yol testi yapılacağını bu teste Amerikan malı kamyonlarında katılacağını bildirmiştir. Büyükelçi çok kısa süredir tanındığından ve Amerikan kamyonlarının Ankara'ya varmasının güç olmasından söz ederek testin 20 Eylül tarihine ertelenmesini istemiştir. Bu istek üzerine test 30 Eylül'e ertelenmiştir. 1928 kışında İstanbul limanına gelen Raleigh savaş gemisinin uçaksavar topları gemiyi gezen bir Türk Askerî Kurulunca çok beğenilmiş ve bundan sonra Amerikan silahlarına olan ilgi artmıştır. Ancak Türkiye'ye uçaksavar top satmak isteyen Driggs şirketi süresi içinde teminat mektubu ve teminat akçesi yatıramamıştır. Böylece Driggs ordonat ve istihkâm şirketinin Türkiye'ye uçaksavar topları satmak için giriştiği çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu örneklerin ortaya koyduğu gibi Türk-Amerikan ilişkilerinde 1928'den itibaren olumlu gelişmeler görülmeye başlanmıştır (Tuğlacı, 1987, 362).

1929 yılının Türk-Amerikan ilişkileri bakımından olumsuz görüntü vermesinin nedenlerinden birisi Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkileri olmuştur. Türkiye, 1925 Aralık ayında Sovyetlerle bir "Dostluk ve Tarafsızlık" Paktı imzalamıştı. Bu antlaşmanın süresi 1929 yılında bittiğinden, taraflar 1929 Aralık ayında imzaladıkları bir protokol ile antlaşmanın süresini iki yıl daha

uzatmışlardır. Bu uzatma işi Amerika'nın hiç hoşuna gitmemiştir (Armaoğlu, 1997, 641).

Avrupa'nın ve Amerika'nın 140 büyük gazetesine yazı yazan Amerikalı kadın gazeteci Miss Gladys Baker 18 Haziran 1929 günü İstanbul'a gelmişti. Onunla birlikte Amerika'nın genç kadın şairlerinden Miss Henderson Hay'de Türkiye'ye gelmişti. Amerika ve Avrupa'da birçok hükümet başkanları ve devlet erkani ile görüşmeler yapan ve İstanbul'a gelmeden önce Roma'da Mussolini ile de görüşen Amerikalı gazeteci Park Otelinde kendisiyle görüşen Türk gazetecilerine şunları söylemişti: "Türkiye bana romantik bir yer gibi görünüyor. Fakat henüz memleketinizi görüp bir fikir edinemedim. Burada da bazı görüşmeler yaparak gazetelerime göndermek istiyorum. Şimdiye kadar 1000'den fazla görüşme yaptım ve 140 gazetede yayımladım. Fakat Türkiye'de yapacağım görüşmeleri şimdiye kadar yaptıklarımın üzerinde sayacağım. Türkiye'den sonra Balkan ülkelerine oradan da Orta Avrupa yolu ile röportaj yapıp Amerika'ya döneceğim."

İstanbul'da 3 gün kaldıktan sonra Ankara'ya giden ve 20 Haziran'da Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından kabul edilerek onunla ilginç bir görüşme yapan Miss Gladys Baker'in bu görüşmesi Cumhuriyet gazetesinde yazarın kendi ifadeleri ile şu şekilde yayımlanmıştı: "Yakın bir gelecekte savaşın çıkmasının muhtemel olduğunu zannediyor musunuz? diye sordum. Son zamanlarda kendisine Atatürk adı verilen M. Kemal, Türkiye Cumhuriyeti reisi olmadan önce sultanların konutu olan Dolmabahçe adlı beyaz mermer saraydaki yemek masasının altın sofrası takımından dürüst mavi gözlerini kaldırdı ve bakışları, Şam işi perdeli yüksek pencerelerden karanlık ve asude boğaz içini geçerek Anadolu sahilinin yanıp sönen ışıklarına gitti. Ağır ve ciddi bir sesle "Yakın gelecekte söz etmemeliyiz dedi. Savaş tehlikesi bulunduğumuz zamanda da vardır."

Avrupa'daki durumun birkaç ay öncesine göre daha gergin olup olmadığı sorulunca: "Daha fenadır, daha çok fenadır dedi. Savaşın ciddiyetini göz önünde bulundurmayan bazı gayri samimi önderler taarruzun araçları olmuşlardır. Kontrolleri altındaki milletleri, milliyetçiliği ve geleneği yanlış bir biçimde göstererek ve kötüye kullanarak aldatmışlardır. Bu buhranlı saatlerde

hercümerce engel olmak için kütlelerin kendilerinin karar vermeleri ve sorumluluk makamını yüksek karakterli ve yüksek moralli vicdanlı insanların eline vermelerinin zamanı gelmiştir. Bu gecikmeden yapılmalıdır” (Tuğlacı, 1987, 362).

1929 Ağustos'unda ailesi ile birlikte yaptığı Karadeniz gezisini anılarında büyük zevkle anlatan Grew, bu geziye İngiltere Büyükelçisi ile birlikte katılmış ve bu gezinin kendisinde çok olumlu izler bıraktığını ifade etmiştir. Grew, bu gezi için Dışişleri Bakanlığını haberdar ettiğinde, durum Atatürk'e aktarılmış ve Atatürk'ün emri ile, binecekleri İzmir vapurunun neredeyse yarısı kendilerine ayrılmıştır. Ayrıca kaptan tarafından büyük ikramda bulunulmuştur. Grew, anılarında, "sanki şahsî yatımızda seyahat ediyor gibiydik" demektedir. Aynı şekilde, uğradıkları limanlardaki mülkiye amirlerine de, misafirlerle yakından ilgilenmeleri talimatı verilmişti (Grew, 130-145).

1930 yılında Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler tam olmamakla beraber iyi seviyede devam etmiştir. Amerika Türkiye'ye çok uzak mesafede olmasına rağmen politik açıdan Türk basınında iyi bir itibar sahipti. Türkiye'deki Amerikan eğitim kuruluşları bu tarihte fazla tenkit edilmediği gibi seçkin Türk gençlerinin bu okullara gitmeleri öğütleniyordu. İsveç Kibrit Tröstünün bir şubesi olan Türk-Amerikan yatırım ortaklığına 10 milyon dolar karşılığında kibrit tekeli imtiyazı verilmişti (Özgiray, 1999, 64).

Türk-Amerikan yakınlaşmasının bir diğer göstergesi olarak da Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Mr. Grew, 1930 yılında Atatürk'ten bir ricada bulunmuştu. Orman Çiftliği Atatürk için çok önem taşıyordu. Orman Çiftliği'nde yapılabilen her şey Atatürk'ü çok ilgilendirmekteydi. Ankara'nın o yıllardaki küçük, yeşilliksiz ve susuz şehri için Orman Çiftliği Atatürk'ün özellikle ilgilendiği bir yerd. İşte bunu bilen Mr. Grew, 1930 yılında Orman Çiftliği'nin çeşitli manzaralarını sesli sinemaya alarak ve Atatürk'ün bir konuşmasını Amerikalılara duyurmak istemişti (İnce, 2000, 126). Atatürk bu çekimdeki söylevinde Amerikalılara duyduğu samimiyet ve yakın ilgiden bahsetmiş, Türkiye ve Türk insanını onlara tanıtarak Türkiye'deki yenilikleri aktarmıştır.

1930 yılında Viyana'da 16 ülkenin katıldığı Uluslararası Kadın Birliği Kongresi'nin aldığı karara göre, Türk kadınları ile daha yakından tanışmak ve onların da Uluslararası Kadın Birliği'ne dahil olmaları konusunda temaslar yapmak için Türkiye'ye gelen Amerikalı kadınlar, aynı gün akşamüstü Tokatlıyan Otelinde Türk Kadın Birliği üyeleri onuruna bir çay düzenleyerek amaçlarını anlatan konferanslar vermişlerdir (Tuğlacı, 1987, 363).

Uluslararası iş ve meslek kadınları birliği üyelerinden 20 kişilik bir Amerikalı kadınlar grubu 9 Ağustos 1931 günü Romanya vapuruyla Köstence'den İstanbul'a gelip Perapalas Oteline konuk oldular. Kendilerini Türk Kadınlar Birliği adına başkan Lütfiye Bekir, üyelerden Meliha Avni, Efsayış Suat, Nebahat Hamit, Emine Saffet hanımlarla Amerikan Kız Lisesi Müdürü Bayan White ve gazeteciler karşılamışlardır (Tuğlacı, 1987, 363).

Atatürk'ün Amerikalılara karşı beslediği iyi duygular 1931 yılında İstanbul'a gelen iki Amerikalı pilota gösterdiği büyük ilgi ile açıkça ortaya çıkmıştır. Russel Boartman ve John L. Polando adlarındaki pilotlar "Cape Cod" adlı uçakları ile New York'tan havalanarak 9240 km. uzaklığı hiçbir yere inmeksizin 49 saat 5 dakikada almış ve 30 Temmuz 1931'de Yeşilköy'e inmişti. Böyle bir deney uçuşu için İstanbul'un seçilmesi Türkler üzerinde olumlu etki yapmıştı. Boartman ve Polando onuruna resmî kabuller düzenlenmiş ve şölenler verilmiştir (Nadi, 1931, 1 ;Kurat, 1959, 44-45; İnce, 2000, 127).

Gazi bu havacıları Yalova'da kabul etmiştir. Hâlbuki çok seçkin yabancılar, Generaller, Amiraller, Bakanlar O'nunla Ankara'da resmen konuşmak isteğinde bulduklarında bile çoğunlukla Çankaya'ya çıkamazlar, en az günlerce bekletilirlerdi. Fakat bu iki genci Gazi hemen görüşmek üzere davet etmiştir. Bu, Gazi'nin Amerika'ya karşı gösterdiği dostluğun bir göstergesiydi (Kurat, 1959, 45; Özgiray, 1999, 66).

Gazi Mustafa Kemal Paşa iki Amerikalı Pilota hitaben şunları söylemişti: "Harikulade seyahatinizi Türk Milleti yüreklerden taşan takdir ve muhabbetle karşıladı. Amerika semasından yükselerek Türk semasında belirecek kıymetli misafirleri oradan uçtukları andan itibaren Türkiye ufuklarına geldikleri ve topraklarımıza kondukları dakikaya kadar alâka ile

heyecanla takip etti. Bu başarınızı canı gönülden diledi ve kendi başarısı gibi sevindi. Başarınız hem fennin hem tekniğin ve hem de bilhassa maharet ve cesaret itibarı ile insan kudretinin emsalsiz bir zaferidir. Kıtaları birleştirirken milletleri yaklaşıtıyorsunuz. Sizin gibi kahramanlar milletleri, birbirlerinin saadetleri ve kederleriyle ilgili olan bir aile yakını haline getirirler. Sizi hararetle tebrik ederim. Şahıslarınızla muhterem Amerika milletini, Amerika bilgi ve tekniğini ve Amerika tayyareciliğinin kahraman temsilcilerini selamlarım. Yüksek camianızı dünyada yüksek bir surette temsil eden muhterem reisi Cumhurunuzu bu güzel münasebetle hürmetle ve muhabbetle yâd ederim. Ve size iyi seyahatler ve daima böyle başarılar temenni ederim.”(Cumhuriyet, 2 Ağustos 1931; Kurat,1959, 45)

Cumhuriyet gazetesi günün manasını belirten şu satırları yayımlamıştı: “Dün (1 Ağustos) İstanbul çok tarihi bir gün kaydetmiştir. Yeni dünyanın harikulade muvaffakiyet kazanan iki tayyarecisi, Yeni Türkiye'nin herkesçe bilinen bir şöhret kazanmış olan büyük şahsiyetinin kabulüne mazhar olmuşlardır. Bu hadise dün saat iki buçuktan akşam saat ona kadar bütün dünya basınına çekilen onbinlerce kelimelelik telgraflarla, Amerika ve Avrupa'da büyük hareketler yaratmıştır.”

Bu olay Türk-Amerikan dostluğunun artmasına neden olmuştur. Gazi bu pilotlarla görüşükten sonra, başkan Hoover'a şu telgrafı göndermiştir: “Amerikalı kahramanlar Türk ulusunun kalbini sevinçle doldurmuştur. Başarmış oldukları harikulade işin sonunda bu cesur gençlerin yüzlerinde gördüğüm neşe ve azim ifadesi bana şu inancı verdi ki insanlık için kazandıkları bir büyük zafer onlar için yalnız bir başlangıçtır. Asil ve muhterem şahsiyetiniz aracılığı ile bu büyük kahramanları yetiştiren şanlı ulusunuzu kutlamak benim için büyük bir zevktir.” Gazi'nin telgrafına başkan Hoover şu cevabı vermiştir: “New York'tan İstanbul'a yaptıkları başarılı bir uçuştan sonra Amerikan pilotları Boardman ve Polando'ya karşı göstermiş olduğunuz nezaketten ötürü samimi takdirlerimi ifade etmek isterim.” (Özgiray, 1999, 66)

1931 yılı boyunca Türk Amerikan ilişkileri dostça sürmüştür. Mali konularda Avrupa'nın Türkiye'ye karşı takındıkları olumsuz tutum karşısında

şaşkına dönen Türkiye, Amerikan banka ve finans çevrelerini ikna ederek bunların Türkiye’de daha aktif olmaları için onları ikna etmeyi kararlaştırmıştır. Türk Hükümetinin asıl amacı, finans yardımıyla ziyade demiryolu, liman ve sulama sistemlerinin yapımında Amerika’daki ilgili kuruluşların dikkatini çekmekti (Özgiray, 1999, 65).

Amerikalı Henry Ford Türkiye’nin çağrılarını kulak asarak Cumhuriyetin ilk yıllarında Galata’da otomobil montaj fabrikası kurma girişiminde bulunmuş ancak bu girişim gümrük idaresi ile baş gösteren anlaşmazlıklar yüzünden 1931 yılında sekteye uğramış, Ford’un İstanbul’da ki bu girişimi İskenderiye’ye kaydırılmıştır (Özgiray, 1999, 65).

Türkiye’nin 18 Temmuz 1932’de Milletler Cemiyeti’ne üye olmasından sonra Türk-Amerikan ilişkileri daha da iyi bir düzeye gelmiştir.

Amerika Genel Kurmay Başkanı General Douglas Mac Arthur 25 Eylül 1932 günü Köstence’den Daçya vapuruyla İstanbul’a gelerek askeri törenle karşılanmıştır. Perapalas’ta bir süre dinlendikten ve bazı ziyaretlerde bulunduktan sonra akşam Haydarpaşa’dan Ankara’ya hareket etmiştir. Ankara garında Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ve diğer ilgililer tarafından karşılanmıştır. 27 Eylül’de İstanbul’a dönen Mac Arthur Perapalas’taki dairesinde bir süre dinlendikten sonra Vali Muhittin Bey tarafından Tarabya’daki Tokatlıyan Otelinde onuruna bir ziyafet verilmiştir. Akşamüstü saat 17’de Dolmabahçe Sarayı’na gelerek Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir (Nadi, 1932, 1; Tuğlacı, 1987, 364).

Cumhuriyetin ilanından beri Türkiye’yi ziyaret eden en önemli Amerikalı olan Mac Arthur yaptığı görüşmede, Atatürk’e Avrupa’nın durumu hakkında ne düşündüğünü sorması üzerine, Atatürk’ün verdiği cevap şöyleydi: “Versailles Antlaşması Birinci Dünya Savaşına sebebiyet vermiş olan şartlardan hiç birini ortadan kaldırmadığı gibi bilakis dünün başlıca rakipleri arasında uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira galip devletler yeniklere barış şartlarını zorla kabul ettirirken bu ülkelerin etnik jeopolitik ve iktisadî özelliklerini asla dikkate almamışlar ve sadece düşmanlık hisleri ile hareket etmişlerdir. Böylelikle bugün içinde yaşadığımız barış devresi sadece

mütarekeden ibaret kalmıştır. Eğer siz Amerikalılar Avrupa işleriyle ilgilenmekten vazgeçmeyerek, Wilson'un programını uygulamada ısrar etseydiniz bu mütareke devresi uzar ve bir gün devamlı bir barışı sağlayabilirdi. Bence dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı kalacaktır. Fevkalade bir dinamizme sahip olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet üstelik ulusal ihtiraslarını kamçılatabilecek siyasi bir cereyana kendisini kaptırdığı an er geç Versailles antlaşmasının tasfiyesine tevessül edecektir." (Nadi, 1932, 1; Tuğlacı, 1987, 364)

Atatürk Mac Arthur'la yaptığı görüşmede Almanya'nın İngiltere ve Rusya hariç olmak üzere bütün Avrupa kıtasını işgal edebilecek bir orduyu kısa bir sürede oluşturabileceğini, dolayısıyla da savaşın 1940-1946 yılları arasında başlayacağını, Fransa'nın kuvvetli bir orduyu yaratmak için gerekli özellikleri artık kaybettiğini ve İngiltere'nin adalarını savunmak için bundan sonra Fransa'ya güvenemeyeceğini söylemişti ve İtalya hakkında şöyle demişti: "İtalya Mussolini'nin yönetimi altında şüphesiz önemli bir kalkınma ve gelişmeye mazhar olmuştur. Eğer Mussoloni müstakbel bir savaşta İtalya'nın zahiri heybet ve azametini savaş dışında kalmak suretiyle istismar edebilirse barış masasında başlıca rollerden birini oynayabilir. Fakat korkarım ki İtalya'nın bugünkü şefi Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramayacak ve İtalya'nın askeri bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhal gösterecektir." (Nadi, 1932, 1; Tuğlacı, 1987, 364)

Atatürk Amerika'nın bir önceki savaşta olduğu gibi tarafsız kalamayacağını ve Almanya'nın ancak bir Amerikan müdahalesi dolayısıyla yenileceğini de sözlerine ekleyerek konuşmasını şöyle sürdürmüştür: "Avrupalı devlet adamları başlıca anlaşmazlık konusu olan önemli politik sorunları her türlü ulusal egoizmlerden uzak ve yalnız genelin faydasına olarak son bir gayret ve tam bir iyi niyetle ele almazlarsa korkarım ki felaketin önü alınamayacaktır. Zira Avrupa meseleleri İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlıklar sorunu olmaktan artık çıkmıştır. Bugün Avrupa'nın doğusunda bütün uygarlığı ve hatta bütün insanlığı tehdit eden yepyeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve manevi imkanlarını topyekün bir şekilde

dünya ihtilali gayesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet üstelik Avrupa ve Amerikalılarca henüz bilinmeyen yepyeni geniş metotlar uygulamakta ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmel istifade etmesini bilmektedir. Avrupa'da çıkacak bir savaşın başlıca galibi ne İngiltere ne Fransa ne de Almanya'dır. Sadece Bolşevizmdir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok savaşmış bir millet olarak biz Türkler, orada cereyan eden olayları yakından izliyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığıyla görüyoruz. Uyanan doğu milletlerinin düşüncelerini mükemmelen sömüren, onların ulusal ihtiraslarını okşayan ve kitleyi tahrik etmesini bilen Bolşevikler, yalnız Avrupa'yı değil bütün Asya'yı tehdit eden başlıca kuvvet halini almıştır." (Nadi, 1932, 1; Tuğlacı, 1987, 364-364)

Mac Arthur ile Atatürk arasındaki görüşme sona ererken Atatürk konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir: "Görüşlerimizde tam bir mutabakat var. Fakat temenni ederim ki vaziyeti biz yanlış görelim ve dünyanın mukadderatını ellerinde tutan devlet adamları haklı çıksın" (Nadi, 1932, 1; Tuğlacı, 1987, 365). Atatürk yaptığı bu görüşmede ikinci dünya savaşının sebepleri ve sonuçlarını adeta bir kahin gibi önceden tahmin etmiş, dehasını ve ileri görüşlülüğünü Mac Arthur'a ispatlamıştır.

Gece ekspresle Paris'e hareketinden önce kendisini uğurlayanlara Türk ordusunun gücünden ve Türk askerinin mükemmeliyetinden bahsederken Mac Arthur şunları söylemiştir: "Türkiye'den kalbim yalnız muhabbet ve samimiyet duygularıyla dolu olarak ayrılacağım. Gördüklerim tahmin ettiklerimin çok üstündedir. Şimdiye kadar altı ülke dolaştım. Türk ordusunda gördüğüm düzen ve mükemmeliyeti bir yerde bulamadım. Böyle güzide bir ordunun saygıdeğer generalleriyle tanıştığım için kendimi bahtiyar telakki ediyorum." (Nadi, 1932, 1; Tuğlacı, 1987, 365)

1932 yılında General Charles Sherrill, Joseph Grew'in yerine elçi olarak atanmıştır. Bu elçi Türklere ait her şeyi aşırı derecede övme fırsatını hiç kaçırmıyordu. Türk basınında da Amerika'yı geniş çapta öven yazılar çıkıyordu. Açıkça Türk devlet adamlarının ağızında Amerika'dan Türkiye'ye mali yardım geleceği ümidi yaşıyordu. Bu arada Türkiye'de değişik sahalarda çalışmak üzere Amerika'dan uzmanların geleceği söylentileri de

vardı. Bunlar arasında demiryolları ve zirai uzmanlarının da yer alacağı söyleniyordu. Hatta bazı bakanlıklara da danışmanların geleceği söylentileri de vardı. Fakat bu söylentiler boş çıkmış ve yalnızca bir gümrük danışmanı gelmiştir. Bu arada uçak ve pilotu Amerikalı olmak üzere Anakara ve İstanbul arasında uçak seferlerinin başlaması için hazırlıklar da yapılmıştır (Özgiray, 1999, 67).

1933 yılı boyunca çeşitli bakanlıklarda havacılık, madencilik gümrük işlerinde ve demiryollarında danışmanlık yapmak üzere çok sayıda Amerikalı aileleriyle birlikte Ankara'ya gelerek yerleşmişlerdir. 1933 yılında gerek bütün dünyada gerekse Amerika'daki mali kriz nedeniyle, Türkiye'de bulunan Amerikan okulları ve diğer Amerikan kuruluşları maddi yardım alamadıkları için etkilenmişlerdir (Özgiray, 1999, 68). b

Türkiye ile Amerika arasındaki siyasi ilişkiler olumlu yönde gelişirken iki devlet arasında kültürel ilişkiler de yoğunlaşmıştır. 1932 yılında Milli Eğitim Bakanlığı yapan Ragıp Nurettin Bey'in çalışmaları sonunda, 1933'de Amerika'da bir öğrenci müfettişliği kurulmuş ve Amerika'nın zirai bölgelerindeki üniversitelere öğrenci gönderilmesi kararlaştırılmıştır. O tarihlerde Amerikan kamuoyu Türkiye hakkında olumlu duygular beslemediği halde, Ragıp Nurettin Bey, Türkiye'nin Washington büyükelçisi ve New York konsolosluğunun da yardımları ile Cumhuriyet'in 10. yılı nedeniyle New York'un ünlü otellerinden biri olan Walldrof Astoria Otelinde Kolombiya Üniversitesinin profesörlerini ve Amerika'nın ünlü isimlerini davet ederek bir tören düzenlemişlerdir. Ayrıca Profesör John Dowey ile dostluk kurmuş olan Ragıp Nurettin Bey, Türk öğrencilerinin üniversite programlarını onun yardımları ile düzenlemişti. Başkan F. Roosevelt'in oğluna Türk öğrencilerini takdim etmek maksadıyla bir toplantı düzenlemiş ve Türk milletinin Roosevelt tarafından tanınması sağlanmıştı. 1934 ilkbaharında Amerika'da çiftçiler haftası nedeniyle Başkan F. Roosevelt'in eşi Elenor Roosevelt, Cornel Üniversitesinde düzenlenen törene başkanlık etmekteydi. O sırada Türk öğrencilerini yerleştirmek üzere Ragıp Nurettin Bey'in Cornel Üniversitesi'ne gelmiş bulunduğu E. Roosevelt'e üniversite rektörü tarafından bildirilince bu Türk düşünürü ile tanışmak ve görüşmek arzusunu belirtmişti. Ragıp Nurettin

Bey E. Roosevelt ile bizzat görüştüktan sonra Türk öğrencilerini de ona takdim etmişti. 29 Ekim 1934'te Cumhuriyet bayramı nedeniyle National House binasında Kolombiya Üniversitesi profesörlerine ve New York'taki ünlü düşünörlere ziyafet verilmiş ve bu suretle Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesine çalışılmıştır (Tuğlacı, 1987, 365-366).

1933 yılının Ekim ayında Mr. Sherriel'in yerine atanan yeni Amerikan büyükelçisi Mr. Skinner itimatnamesini Gazi'ye verirken yaptığı konuşmada; "Amerikalıların sıkıcı meselelere ilgi duyduğu gibi tarihe, güzel sanatlara arkeolojiye, Türk mimarisine ve ekonomisine de ilgi duyduğunu belirtmişti." Başkan Roosevelt biri mayıs ayında, Dünya ekonomik krizi nedeniyle, diğeri de ekim ayında, Cumhuriyetinin kuruluşunun 10. yılı sebebiyle Gazi'ye 2 mesaj göndermiştir (Özgiray, 1999, 68).

1933 yılında iki ülke arasında I. Dünya Savaşı sırasında Amerikalıların Türkiye'de uğradıkları zararların karşılanması için müzakereler devam etmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren Gerry Tabacao Şirketi'nin esas sahipleri Yunan asıllı Amerikan idi. 13 Ekim 1922'de başlayan İzmir yangınından büyük zarar gördüklerini iddia ederek Türkiye'den para koparmaya çalışıyorlardı. 25 Ekim 1933 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında, Birinci Dünya Savaşında Türkiye'de zarar gören Amerikan vatandaşlarına yıllık 100.000 dolar taksitle 13 senede ödenmek kaydıyla toplam 1 milyar 300 bin dolar tazminat vermeyi öngören anlaşmalar yapılmıştır (Özgiray, 1999, 69,71).

6 Ağustos 1923'te Lozan'da Türkiye ile Amerika arasında imzalanan suçluların iadesini de içine alan antlaşma 10 seneden beri onaylanmamıştı. Nihayet 5 Şubat 1934'de Senato bu anlaşmayı onaylayarak yürürlüğe koydu. Amerikan Senatosu'nun bunu onaylamadaki amacı iki hükümet arasında var olan dostluk hislerini canlandırmak ve aynı zamanda 6 Ağustos 1923'de Lozan'da imzalanan fakat uzun yıllar onaylanması sürüncemede bırakılan Türk Barış Antlaşmasını onaylayarak hatasını telafi etmek içindi. Başka bir amacı da yargılanmak istemeyen, batık kaçak banker Samuel İnsul'a karşı Türkiye'de açık kapıyı kapatmak idi (Özgiray, 1999, 70).

Nitekim az bir süre sonra Samuel Insul bir Yunan yolcu vapuruyla 29 Mart'ta İstanbul açıklarına gelmişti. 11 Nisan'da yürürlüğe giren Suçların İadesi Antlaşmasının onayından önce Ankara'daki Amerika büyükelçisi Türk hükümetine derhal bir nota vererek, Mr. Insul'un hileli iflas ettiğini bu nedenle Amerikan adli yetkililerince tutuklama kararı çıkarıldığını belirterek kaçak bankerin Amerika'ya iadesini istemiştir. Buna karşı Ankara biraz olaya endişe ile yaklaşmış, yine de Yunan gemisi kaptanı "Ben boğazdan transit geçiyorum" demesine rağmen Mr. Insul gemiden Türk yetkililerince alınarak Sulh ceza hâkimi önüne çıkarılmıştır. Bazı hazırlıklar yapıldıktan sonra Mr. Insul bir Amerikan yolcu vapuru ile Amerikan elçiliğinden birinin refakatinde New York' a gönderilmiştir (Özgiray, 1999, 70).

1934 yılı Temmuz ayında Türk hükümeti gümrüklerine verdiği bir talimatla, son zamanlarda Türk hükümetinin değişik ülkelerle imzalamış olduğu ticari anlaşmalara eklediği serbest listelerde belirtilen mallar çerçevesi içerisinde, Amerika Türkiye'ye bir kısıtlamaya tâbi olmadan mallarını ihraç edebilecekti. Türkiye'nin Amerika'ya bu imtiyazı tanınmasının nedeni iki ülke arasındaki ticaretin Türkiye lehine fazlalık vermesindendi (Özgiray, 1999, 69,71).

1936 yılı ilişkiler açısından olaysız ve sakin geçmiştir. 1937 yılında uzun zamandan beri devam eden olgun ve olaysız Türk-Amerikan ilişkileri yeni bir hareketliliğe şahit olmuştur. Yaz ayı içerisinde başkan T. Roosevelt ile Atatürk arasında rahatlatıcı ve samimi mesajlar gönderilmiştir. Yılın sonuna doğru Ankara'daki Amerikan maslahatgüzarı Cordell Hull, Türk Dışişleri Bakanlığı'na giderek Amerikan Dışişleri Bakanlığı adına Gazi'nin önderliğinde Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirip devam ettirmesini ve Sadabat Paktının imzalanmasından duyduğu memnuniyeti iletmiştir. Bu dönemde iki ülke arasındaki ticari ilişkiler yeni bir safhaya girmiştir. Ağustos ayından itibaren Türkiye'nin Amerika ile olan ticareti daha önceki yıllara göre Türkiye aleyhinde büyük ölçüde açık vermeye başlamıştır. Dolayısıyla Amerika'dan ithal edilen malların parasını ödemede gözle görülür bir zorluk ve ödemelerde belli bir gecikme olmaya başlamıştır. Bunun üzerine 2 Kasım'da Amerika Türkiye ile olan ticari antlaşmasını gözden geçireceğini

Türkiye'ye bildirmiştir (Özgiray, 1999, 69,72). Bu durum 1939 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması ile yeni düzenlemeler çerçevesinde tekrar değerlendirilmiştir.

Amerika Türkiye'ye cumhuriyet döneminde elçi olarak asker kökenli kişiler göndermiştir. Bunlar Türk ordusunu ve Atatürk'ü devamlı met emişlerdir. Türkiye, Amerikanın askeri kanadında büyük bir nüfuza sahipti. Fakat sivil kanat, Osmanlı İmparatorluğundan kaçarak Amerika'ya giden Bulgar, Ermeni ve Lübnanlıların Osmanlı aleyhtarı propagandalarının etkisi altında kalmıştır. Bilhassa Ermeniler Rum Ortodoks kilisesini kullanarak Türkiye aleyhtarlığını yaymakta etkili olmuşlardır. Amerikan kongresinin 6 Ağustos 1924 Lozan Barış Anlaşmasının 10 sene sonra onaylanmasındaki etkin sebep budur (Özgiray, 1999, 69,73).

Türkiye Amerika'nın olumsuz tavrına karşı uysal davranmıştır. Çünkü Avrupa'ya karşı Türkiye dengeyi ancak Amerika'ya yanaşmakla sağlamıştır. Ayrıca Türk ihraç malları olan halı, tütün, incir ve kurutulmuş meyveler için Amerika iyi bir pazar olduğu gibi, Türkiye Amerika'dan aldığından çok mal satıyor ve peşin döviz elde ediyordu. Bu Türkiye için çok önemlidir. Zira Türkiye 1565'den beri dış ticarete dengeyi sağlayamadığı gibi istikrarlı para politikasını ve ödeme dengesini de sağlayamamıştı (Özgiray, 1999, 69,73).

6.7. Montrö Sözleşmesi'nde Amerika'nın Tutumu

Türk Boğazlarından geçiş rejimini ve Boğazlar bölgesinin güvenliği işini düzenleyen bu sözleşme, 1923'de Lozan Antlaşmasıyla birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine geçmiştir. Sözleşme eskisine oranla, Türkiye'nin güvenliğine ve onun egemenlik haklarına çok daha uygun olduğu gibi, savaş gemilerinin geçiş rejimi bakımından Karadeniz'de kıyısı bulunan Devletlerin (Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan) önceliğe sahip hakları ile öbür devletlere tanınan sınırlı haklar arasında daha iyi bir denge de kurmuştur. Böyle olduğu içindir ki, Montrö Sözleşmesi, değişikliğe bile uğramadan bugüne değin yürürlükte kalabilmiştir (Soysal, 2000, 501).

Yeni Türkiye, 1923'de Lozan'da Boğazlar Bölgesinin silahtan arındırılmasını ve Boğazlardan geçişin denetlenmesi işinin Uluslararası

Boğazlar Komisyonuna bırakılmasını, o günkü koşullar içinde başka çare bulunmadığı ve Milletler Cemiyetinin dünyada barış ve güvenliği sağlayabileceği umudu ile kabul etmek zorunda kalmıştı. Oysa, Milletler Cemiyeti, kendisinden beklenen etkinliği gösterememiştir. Türkiye, Mussolini İtalya'sının Doğu Akdeniz ve Balkanlar üzerindeki emellerinden öteden beri çekinmiş, Boğazlar gibi yaşamsal önemdeki bir bölgenin savunma olanağından yoksun kalmasından büyük kaygı duymuştur. Konuyu ilk kez 1933 Mayıs'ında Londra Silahsızlanma konferansında ortaya atan Türkiye, daha sonra katıldığı uluslararası toplantılarda da Boğazlar Sözleşmesinin değişmesi gerektiğini ileri sürmekten geri kalmamıştı (Soysal, 2000, 501).

İtalya 1935'de Habeşistan'a saldırmış, bu arada On iki Adayı silahlandırmaya başlamıştı. Arkasından, Almanya Ren Bölgesini yeniden askerselleştirmiş ve Lokarno Güvenlik Anlaşmalarına son vermişti. Böylece Avrupa'daki siyasal durum gergin bir şekil alınca Türkiye, Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesine uygun zamanın geldiğine inanmıştı. Atatürk "Avrupa durumu böyle bir girişim için elverişlidir. Bu işi kesinlikle başaracağız" demişti (Soysal, 2000, 501).

Türkiye Cumhuriyeti Lozan'da Boğazlar Sözleşmesine imza atan devletlere (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Sovyet Rusya, Bulgaristan) 11 Nisan 1936'da verdiği bir nota ile, boğazlar konusundaki endişelerini belirterek Lozan'da imzalanan boğazlarla ilgili konuları değiştirmek istediğini belirtmiş ve bu değişikliği yapmak için Lozan Barış Antlaşmasına imza atan devletlerin bir konferansta toplanması için çağrıda bulunmuştur (Sözüz, 1992, 21).

Montrö Konferansı İsviçre'nin Montrö şehrinde, İtalya dışında ilgili 9 devletin katılımıyla, 22 Hazirandan 22 Temmuz'a dek bir ay sürmüş ve uzun geçen müzakerelerden sonra Montrö Boğazlar antlaşması 20 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye, İngiltere, Fransa, Bulgaristan, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından imzalanmıştır. Sözleşme, 26. maddesi uyarınca Türkiye'ninkiyle birlikte, en az altı onay belgesinin Paris'te Fransız Hükümetine sunulması işleminin yerine getirilmesi üzerine, 9 Kasım 1936 günü yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte

Türkiye, sözleşmeye ekli protokolün 2. maddesi uyarınca, 15 Ağustos 1936 gününde Boğazlardan yeni geçiş rejimini uygulamaya başlamıştır (Sözüz, 1992, 21; Soysal, 2000, 503-504).

Montrö Boğazlar sözleşmesi Türkiye açısından önemli sonuçlar getirmiştir. Türkiye'nin boğazlardaki egemenliği yeniden onaylanmıştır. Türkiye uluslararası ilişkilerde ağırlığını artırmıştır. Türkiye boğazları tahkim etmek hakkını almıştır ve milletlerarası boğazlar komisyonuna son verilmiştir. Montrö Boğazlar Konferansına ABD resmen katılmamakla birlikte konferansa bir gözlemci heyeti göndermiş ve Montrö Boğazlar Antlaşması Amerikan Kongresi tarafından onaylanmıştır (Sözüz, 1992, 20-21).

6.8. Amerikan Misyonerlik Çalışmaları ve Amerikan Okullarının Durumu

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Türkiye'yi terk eden bazı Amerikalı Misyonerler, savaş sonunda tekrar Anadolu'ya gelerek, savaşın etkisiyle harabeye dönmüş olan Anadolu'daki bu çöküş anından da faydalanarak getirdikleri yardımları dağıtarak çalışmalarına devam etmişlerdir. Osmanlı döneminde yoğun bir şekilde çalışan ve kapitülasyonlardan ötürü bir çok imtiyaza sahip olan bu misyonerler, Cumhuriyetin ilk yıllarında eskiden olduğu gibi rahat ve başlarına buyruk davranmamışlardır. Bunun en önemli nedeni Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması ve bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin, devletin temel değerlerine aykırı ve yıkıcı özellikleri olan bu misyonerlik çalışmalarına izin vermemesidir.

Kurtuluş Savaşı dönemindeki yardım faaliyetleri Amerika'daki misyoner teşkilatları tarafından organize edilmiş ve ilk üç gemi Amerika Birleşik Devletleri Donanması tarafından temin edilerek, 12 Şubat 1919 da ilk gemi İstanbul'a gelmiştir. Bu gemi bir milyon doların üzerinde tutarı olan malzeme getirmiştir. Bu malzemeler, iki bin beş yüz kasa konserve, beş yüz kasa süt tozu, beş yüz dikiş makinesi, iki yüz fıçı yağ, bir milyon yedi yüz elli adet giyecek ve battaniye, hastanelere çadır, yetmiş sekiz röntgen makinesi ve iki yüz ton kömürden oluşmuştur. İşgal kuvvetleriyle de sıkı bir ilişki

içerisinde bulan Amerikalı Misyonerler bu arada manda fikrini de her vesileyle gündeme getirmeye başlamışlardır (Açıkses, 2003, 302-303).

Şüphesiz Kurtuluş Savaşı sırasında, Amerikan Mandası'nın gündeme gelmesinde ve bir dereceye kadar da destek bulmasında, Amerikalı Misyonerlerin vermiş olduğu eğitim ve yapmış oldukları faaliyetlerin de etkisi vardır. Bunların okullarından mezun olan Türkler de Amerikan Mandası'nın ateşli taraftarları arasında yer almışlardır. Misyonerler de manda fikrini kendi devletlerine kabul ettirebilmek ve Türk yetkililere bunu telkin edebilmek için çaba sarf etmişlerdir. Hatta Mondros Mütarekesinden sonra, Merzifon Amerikan Koleji'nin başkanlığına getirilmiş olan George White, Mustafa Kemal ile görüşerek, İstanbul ve Asya Türkiye'sinin mandaterliğinin Amerika'ya verilmesini teklif etmiştir (Açıkses, 2003, 302). Bu dönemlerde genellikle Türk-Amerikan ilişkileri misyonerlerin telkinleri doğrultusunda gelişmiştir.

Meseleye Türk tarafından bakıldığında, Amerika ile ilişkiler mümkün olduğunca yumuşak götürülmeye çalışılmıştır. Bunda işgalci olarak bulunan İtilaf Devletleri'nin karşısında Rusya'dan başka bir destek bulma ümidi rol oynamıştır. Bu sebeple Ulusal Mücadele boyunca Amerikalı Misyonerlere ve ticari temsilcilere karşı kesin bir tavır alınmamıştır. Memlekette kontrol sağlandıkça ve Ulusal Mücadele başarıya yaklaştıkça bu konuda daha kesin tavırlar alınmaya çalışılmıştır (Açıkses, 2003, 306).

Bunun yanında İsmet Paşa (İnönü)'nin 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapmış olduğu bir konuşmasında; "Antep civarında Amerikan Mektepleri, Kolejleri vardır. Bu Amerikan Kolejleri Fransızların bugün askeri bir üssüdür. Bizim canımızı yakmak için ve ahâlimizi öldürmek için, Amerikan mekteplerini üs olarak kullanıyorlar. Taarruz ederler ve oraya top yerleştirirler, ambar olarak kullanırlar. Sonuçta okul değil, sanki memleketimizin içinde bir kale olarak inşa edilmiş gibidir" şeklinde belirttiği bu okullar, pek çok olumsuz faaliyetlere de katılmışlardır (Kocabaşoğlu, 1989, 188).

Amerika'da Ulusal Mücadele boyunca, özellikle bölgedeki ekonomik ve siyasi beklentileri sebebiyle Türkiye'ye karşı yumuşak bir politika izlemiştir (Açıkses, 2003, 307).

Lozan'da en çok tartışılan konulardan birisi de yabancı okular sorunu olmuştur. Bu konudaki tartışmalar genellikle Türk ve Fransız heyetleri arasında meydana gelmiştir. Bunun sebebi ise Amerika'nın Lozan görüşmelerinde gözlemci olarak bulunmasının yanında taraf olan devletler arasında ise Fransa'nın en yoğun faaliyete sahip devlet oluşudur. İngiltere, Türkiye'de kalması muhtemel topraklarda misyonerlik açısından pek etkin olmadığı için konuyla fazla ilgilenmemiştir. Fransa kapitülasyonlardan en çok faydalanan devlet olarak da meselenin gönüllü bir savunucusu olmuştur (Açıkses, 2003, 313).

Amerika, Lozan'da gözlemci statüsünde bulunmayı ve meselelerde taraf olmamayı tercih ederken, misyoner teşkilatları daha önceleri olduğu gibi murahhaslara çeşitli mektuplar yazarak özellikle Ermenistan'ın kurulması için telkinde bulunmuşlardır (Açıkses, 2003, 313). Öte yandan Lozan Konferansı'na sadece gözlemci olarak katılan Amerika, konferans sırasında, "çıkarları" gerekçesi ile bütün müzakerelere gayet aktif bir şekilde katılmıştır (Armaoğlu, 1997, 1-2).

Uzun görüşmeler ve tartışmalar sonucunda, Lozan'da heyetler arasında yazılmış olan konu ile ilgili mektupların sözleşmeye eklenmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Buna göre anlaşmada taraf olan, İngiltere, Fransa ve İtalya'ya, Türkiye adına verilen İsmet Paşa (İnönü) imzalı 19 Mayıs 1923 tarihli mektuplarda; Türkiye'deki din, eğitim, sağlık ve yardım kurumları ile ilgili statü; "Türkiye'de 30 Ekim 1914 gününden önce tanınmış, din, öğretim, sağlık ve yardım kurumlarının bu varlıkları yine tanınacak ve Barış Antlaşması'nın bugün imzalandığı sırada Türkiye'de aktif olarak yaşayan öbür kurumların durumlarını yasalara uygun biçime getirmek üzere anlayışla incelenecek, her tür parasal yükümlülük bakımından yukarıda sözü geçen kurumlar benzeri Türk kurumları ile tam eşit bir işlem görecektir ve onlara ilişkin kanun düzeni hükümleri ile yasalara ve yönetmeliklere bağlı tutulacaktır. Bununla birlikte şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükümeti

bu kurumların çalışma koşulları ve okullar konusunda öğretimlerinin gereği olan kuruluş biçimlerini göz önünde tutacaktır" (Soysal, 2000, 222-225) şeklinde belirtilmiştir.

Amerika taraf olmadığı için İngiltere, Fransa, İtalyan Hükümetlerine verilmiş olan yukarıdaki taahhüt Amerika'ya verilmemiştir. Ancak Amerika ile Türkiye arasında 6 Ağustos 1923 tarihinde ayrı bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalanmış, bu anlaşmanın ikinci maddesi tüm kapitülasyonların kaldırıldığını, üç ve beşinci maddeleri Türk ve Amerikan yurttaşlarının karşılıklı oturma, çalışma haklarıyla ticari şirketlerin açılmalarını düzenliyordu. Dokuzuncu maddesi ile taraflar birbirlerine "en çok gözetilen ülke" statüsünü tanıyorlardı. Bu antlaşmada, Amerika'nın Türkiye'deki eğitim, din ve sağlık kurumları ile ilgili hiç bir kayıt yoktu. Fakat zaman içinde yabancı kurumlara verilen ayrıcalıklara dahil edilerek Lozan'da İngiltere, Fransa ve İtalya'ya verilen taahhütler Amerika için de geçerli sayılmıştır (Şimşir, 1977, 304-305).

6.8.1. Ulusal Eğitim Politikası Çerçevesinde Yabancı Okulların Durumu

Özünde "Medenileşmek" ve "Batılılaşmak" bulunan Atatürk Dönemi ulusal eğitim düşüncesinin gayesi, toplumu muasır medeniyet seviyesine yükseltmekti. 1930'lara kadar süren dönemde, özellikle devrimleri önleyecek her türlü engel ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır."Hakimiyet-i Milliye'ye" dayanan yeni Türkiye Devletini bütün politikaları "Ulusal" idi. İstenilen hedefe ulaşmada eğitimin oynadığı büyük role inanan Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin ileri gelenleri konuya gereken önemi vermişlerdi (Mardin, 1991, 19-20).

Ulusal eğitimin gereklerini çok iyi kavramış olan Atatürk, her fırsatta eğitimin temel ilkelerini ve dış etkenlerin eğitim üzerindeki etkilerini anlatmaya çalışmış, izlenmesi gereken eğitim politikaları konusunda yol göstermiştir.

Atatürk döneminde eğitim ve öğretim alanında gerçekleştirilen en önemli değişiklik, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen "Tevhidi-i Tedrisat Kanunu" (Öğretimin Birleştirilmesi) ile olmuştur (Sungu, 1938,397). Bu kanun

ile ÷lkedeki farklı isimler altında faaliyet gösteren büt÷n eğitim ve öğretim kurumları denetim altına alınmıştır.

Görüldüğü üzere Tevhidi-i Tedrisat Kanunu ile işe önce kendi okullarından başlayan yeni Türkiye Devleti, takip ettiği bu ulusal ve laik eğitim politikasını, çoğu misyonerler tarafından dini gayelerle açılan yabancı okullar üzerinde de uygulanmaya başlandı. Bu kanun ile getirilen laiklik ve ulusallık prensipleri ile yabancı okulların öğretim faaliyetleri arasında büyük bir çelişki vardı. İşte, bu çelişkiyi ortadan kaldırabilmek amacıyla yabancı okulların uymaları istenen kurallar uygulanmaya konulmuştu. Bu kurallar özetle şöyleydi:

1. Yabancı okullarda, mabetler dışında dersane ve salonlarda bulunan dini semboller; salıp, heykel, dini tasvirler vs. kaldırılacaktır.

2. Müslümanların ve başka mezhepten öğrencilerin okullardaki dinî ayinlere katılmaları yasaktır. Bunun için sık sık denetlemeler yapılacak ve suçlular cezalandırılacaktır (Sezer, 1999, 21).

Başlangıçta pek çok yabancı okulun bu kurallara riayet etmedikleri gör÷lmüştür. Bu yüzden söz konusu kararları uygulamayan pek çok kurum kapatılmıştır. Sadece 1924 yılının Nisan ayında İstanbul'da 40'a yakın Fransız okulu ile 4 İtalyan okulu bu sebeplerle kapatılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemdeki yabancı okullar siyaseti şöyle özetlenebilir:

1. Okullar mezhep yönünden tarafsız olacak ve derslerde ulusal hislere yer verilecek.

2. Türkiye'de medreselerin kaldırılması üzerine Türk okullarına uygulanan bu durumdan Hıristiyan okulları istisna edilmeyecek.

3. Konu bir iç mesele olduğundan, yabancı ÷lkelerin protestoları dikkate alınmayacaktır (Sezer, 1999, 22).

Cumhuriyet yönetiminin yabancı okullar politikası sistemli ve ileri görüşlü adımlarla çıkarılan yasalar aracılığı ile açıkça ortaya konulmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Maarif-i Umumiye Kanun Tasarısı, Maarif Teşkilatına Dair Kanun ve 23 Mart 1931 Tarih ve 1778 Sayılı Kanunlar (Kili, Gözübüyük, 1985, 126) bu amaçla çıkarılan ve eğitimin temel ilkelerini

belirleyerek yabancı okulların çalışma esaslarını düzenleyen, bu kurumları denetim altına alan temel kanunlardır.

1924 ve 1926 yılları arasında yayımlanan tamimler aracılığı ile yabancı okullarda dini öğretime ve özel bir yerde ibadet yapılmasına izin verilmiş, ancak mabetlerin dışında heykel, tasvir ve haç bulundurmaları yasaklanmış, Müslümanların ve başka mezhepten öğrencilerin okullardaki dinî ayinlere katılmamaları sağlanmış, bunun için sık sık denetlemeler yapılacağı ve suçluların cezalandırılacağı belirtilmiştir. Hiçbir okulda Türk ve Türk Devleti aleyhine, derslerde veya ders dışında bir ifade kullanılmayacağı, Türklerin bugünü ve dününü kötüleyen Türk ve Türk Devleti aleyhine yazılmış kitaplar bulunmayacağı, Türk tarihine ve coğrafyasına ilişkin en ufak bir yanlış, ders kitaplarında, duvar panolarında bulunmayacağı, Türk topraklarının hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyeceği, ders kitaplarında hiçbir devletin propagandasının bulunmayacağı, bütün yabancı okullarda haftada 5 saat Türk Dili, Türk Tarihi ve Coğrafyası okutulacağı, Türk Dili, Türk Tarih ve Coğrafyası Öğretmenlerinin Türk olacağı ve Milli Eğitim Bakanlığı'na seçileceği, okullarda her türlü dini propagandanın yasak olduğu esasa bağlanmıştır (Sezer, 1999, 31-32).

Kısacası, TBMM Hükümeti'nin kurulduğu 1920 yılından itibaren yürütülen Ulusal Eğitim politikasının bir sonucu olarak okullar üzerinde tam bir denetim sağlanmaya çalışılmış ve bu okulların, laik eğitim prensipleri doğrultusunda Türk Okulları ile paralellik gösterecek programları uygulamaları için ciddi kararlar alınmıştır (Sezer, 1999, 35).

Atatürk döneminde takip edilen bu laik eğitim politikası pek çoğu dinî amaçlarla misyonerlerce kurulan yabancı okullar üzerinde de uygulanmıştır. Onların Hıristiyanlık propagandası yapmalarına engel olmak maksadıyla çalışmalarında bulunmuş ve 1924' de öğretimin birleştirilmesinden sonra yabancı okullara gönderilen genelgelerle dinî eğitim yapmaları yasaklanmıştır. Kuruluş amaçlarına ters gelen bu uygulamalar bir takım misyoner okulunda yerine getirilmemiş, bunun üzerine denetlemelerini artıran MEB değişik tarihlerde yayınladığı genelgelerle yabancı okullardaki bu

tür uygulamalara son verirken, kuralları yerine getirmeyen yabancı okulların faaliyetlerine son vermiştir (Sezer, 1999, 37).

Sonuç olarak denilebilir ki, 1923' den sonra Cumhuriyetin ilanı ile başlayan çağdaşlaşma hareketinin özünde bu alandaki çalışmaları engelleyecek her türlü kurum ve anlayışın değiştirilmesine yönelik laikleşme çabası göze çarpmaktadır. Devletin, hukukun ve eğitimin çağdaşlaşması için şart olan laikleşme süreci bu dönemde siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirilen devrimlerin de temel ilkesi durumundadır (Sezer, 1999, 38).

6.8.2. Amerikan Okullarının Durumu

Osmanlı döneminde kurulan Protestan okullarının çoğu Amerikalılara aittir. 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı ülkesine gelmeye başlayan Amerikan misyonerleri kurdukları “misyon”ların yanında; ilk, orta ve yüksek seviyede okullar da açmışlardır. Bu okulların büyük bir kısmı 1810 yılında Bostan' da kurulan ve kısaca Amerikan Board olarak anılan “American Board of Commissioners for Foreign Missions” isimli teşkilat tarafından kurulmuştur. Kurucuları misyoner olmakla birlikte Board'a bağlı olmayan bağımsız diğer Amerikan okulları ise Robert Koleji ile Arnavutköy Kız Koleji idi (Sezer,1999, 55;Armaoğlu,1997,4). Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Ermenilerin, genellikle Amerikan okullarından yetiştikleri ve hatta Ermeni terör örgütlerinin de bu Amerikan okullarını karargâh olarak kullandıkları, bilinen gerçeklerdendir. Bunun klâsik örneği, Merzifon'daki Amerikan Koleji'nin, 1892-1893 Merzifon ayaklanmalarında Hınçak Komitesi'nin karargâhı olmasıydı (Armaoğlu,1997,4).

1830 tarihli Türk - Amerikan ticaret anlaşmasınının 1. ve 4. maddelerine göre “en ziyade müsaadeye mazhar devlet” kaydı ile Osmanlı ülkesinde bulunan Amerikan vatandaşlarına kapitülasyonlardan faydalanma hakkını elde eden Amerikan misyonerleri eğitim, İncil'i yayma, iyilikseverlik, sosyal, tıbbî ve kültürel faaliyetlerle Osmanlı topraklarını adeta bir baştan bir başa işgal etmişlerdir (Ulman, 1961, 4).

Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ABD Osmanlı topraklarında 9 hastane, 426 okul ve 25.000 öğrenciye sahipti (Tozlu, 1991,

78). Bundan dolayıdır ki, savaşın çıkması üzerine Osmanlı hükümetinin kapitülasyonları kaldırması kararına itiraz eden ülkelerden biri de Amerika idi. Savaş esnasında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kopmasına rağmen misyoner kurumlarına karışılmamış ve İstanbul, İzmir, Beyrut gibi şehirlerdeki kolejler savaş boyunca açık kalmıştır (Sezer, 1999, 56).

Ulusal mücadele hareketinin başarıya ulaşmasından sonra toplanan Lozan Konferansı'na ABD gözlemci heyetle katılmıştı. Bu gözlemci heyetinin garantiye kavuşturulmasını istediği noktalar arasında, kapitülasyonların ve Amerikan misyonerlerinin ve eğitim faaliyetlerinin çalışma bağımsızlığını korumak üzere muhafazasının sağlanması da vardı (Can, 1993, 155). Amerikalılar, Türk Murahhas heyetinden çalışmalarının serbestçe devamı için yazılı garanti istiyorlardı. Bu amaçla İsmet Paşa'nın Yeni Türkiye Devleti'nin ABD'ye ait eğitim ve yardım kurumlarına karşı anlaşma garantisiz bile Türkiye'de rahatsız edilmeyeceklerine dair Amerikan heyetine teminata bulunmuştur (Sezer, 1999, 57).

Bu dönemde Board' a bağlı 8 ilk ve orta seviyede okul ile İzmir' de yüksek okul seviyesindeki International College faaliyetini sürdürüyordu. Board' a bağlı olmayan diğer Amerikan okulları Robert Koleji ile Arnavutköy Kız Koleji de öğrenimini sürdüren okullar arasındaydı (Sezer, 1999, 57).

Cumhuriyetin ilk yıllarında sayıları 11 olarak görülen Amerikan okulları 1938 yılına gelindiğinde 6'ya düşmüştür. 1923-38 yıllarında faaliyette bulunan Amerikan okulları şunlardır:

- İstanbul Robert Koleji
- İstanbul Arnavutköy Kız Koleji
- İstanbul Gedikpaşa Karma Okulu
- İstanbul Üsküdar Amerikan Kız Koleji
- İzmir Göztepe Amerikan Kız Koleji
- İzmir International Kolej
- Tarsus Amerikan Erkek Koleji
- Talas Amerikan Erkek Okulu
- Adana Kız Okulu
- Merzifon Kız Hayat Okulu

Bursa Amerikan Kız Koleji (Sezer, 1999, 58).

Bu okullardan ilk ikisi hariç diğerleri Amerikan Board Okullarıdır. Bunlardan Gedikpaşa Adana ve Merzifon Kız Hayat Okulu 1930'lardaki buhran yıllarında gerek ekonomik sıkıntılar gerekse öğrenci azlığı yüzünden kapanmışlardır. İzmir'deki uluslararası kolej de 1934 yılında aynı gerekçelerle kapanmıştır (Sezer, 1999, 58).

Daha öncede belirtildiği gibi Osmanlı döneminde azınlıklara yönelik faaliyette bulunan Amerikan okullarının öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu Ermemi ve Rumlardan meydana geliyordu. Fakat Cumhuriyet dönemine gelindiğinde bu öğrencilerin yerini Türk Müslüman öğrenciler almaya başlamışlardır. 1923 yılında Board okullarındaki toplam 736 öğrencinin 236'sı Türk iken, 1927 yılında 1257 öğrencinin 919'u Türk öğrencidir. Böylece 1923 yılında %32 olan Türk öğrenci oranı 1927 yılında %73 e çıkmıştır (Sezer, 1999, 59).

ABD büyükelçisi Grew, göreve yeni başladığı sırada daha ayağının tozunu silmeden, "Amerikan Board" tarafından, Türkiye'deki Amerikan okulları sorunu ile karşı karşıya getirilmiş ve Amerikan Büyükelçiliğinden Türk Dışişleri Bakanlığı'na verilen 3 Kasım 1927 tarihli bir muhtıradan, savaş sırasında geçici olarak kapatılmış bulunan Amerikan okullarının yeniden açılması hususunda "Amerikan Board"ın, 1 Mayıs 1925'te ilk başvurusunu yaptığı belirtilerek, bu okulların açılmasına izin verilmesi istenmiştir (Armaoğlu, 1997, 4).

Amerikan Board'ın Amerikan okullarının yeniden açılması için başvurduğu tarih, gerçekten ilginçtir. Zira başvuru tarihi, TBMM'nin Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu ile, Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti ile Hilâfet'in Kaldırılmasına dair kanunları kabul ettiği 3 Mart 1924 tarihinden 14 ay sonrasına rastlamaktaydı. Yani, Türkiye Cumhuriyeti, kendi eğitim sistemini laikleştirirken ve özellikle çocukların eğitimini İslâm'ın etkisinden kurtarıp, akılcı ve çağdaş eğitime yönelirken, Amerikan misyonerleri, Hıristiyan dinini yayma amacını taşıyan okulların açılmasını istemekteydiler (Armaoğlu, 1997, 4-5).

Yine, sözünü ettiğimiz muhtıradaki, 30 Ekim 1914'den önce, yani Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği tarihten önce varlıkları kabul edilmiş olan, Amerikan okullarının açılmasına izin verilmesi istenmekteydi. Bu okullar şunlardı: Sivas Amerikan Kız Lisesi, Sivas Amerikan Erkek Koleji, Maraş Amerikan Kız Lisesi, Gaziantep Amerikan Kız Lisesi, Gaziantep Amerikan Erkek Koleji, Talas Amerikan Kız Lisesi, Talas Amerikan Erkek Lisesi, Kayseri Ana Okulu (Armaoğlu, 1997, 5).

Bu Amerikan okullarının yeniden açılması sorununda, Amerikan Hükümeti, konuya "resmen" bulaşmamaya çalışır görünmüş ve Amerikan Board'ın okullar konusundaki girişimlerine "resmî destek" vermeme politikasını benimsemiştir. Bu sebepten, Amerikan belgelerinde hep "gayrı resmî" girişim deyimi kullanılmıştır (Armaoğlu, 1997, 5).

Amerikan Büyükelçiliği'nin 3 Kasım 1927 tarihli muhtırasında belirtildiğine göre, 1927 Şubatında imzalanan modus vivendi ile iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin başlaması üzerine, Amerikan Board, Amerikan okullarının açılması hususunda ikinci bir başvuruda bulunmuş ve konu Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Heyeti tarafından incelenerek, bu okulların açılmasının yararlı olacağı hususunda olumlu görüş bildirilmiştir. Ayrıca, Dışişleri Bakanlığı da, Millî Eğitim Bakanlığı ile temasa geçtiğinde, yine olumlu cevap verilmiştir. Fakat buna rağmen, 1927 Kasım ayı geldiğinde, bu okulların açılması için gerekli izni, Millî Eğitim Bakanlığı vermemiş bulunuyordu (Armaoğlu, 1997, 6-7).

Nitekim, Grew'in, anılarında belirttiğine göre, o sırada (Kasım 1927 başı) Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Bey'in, Dışişleri Bakanlığı'nın Amerikan okullarının açılmasına hiçbir itirazı olmadığını, fakat karar ve yetkinin Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'e ait olduğunu söylediğini belirttikten sonra, "sonunda konu Necati Bey'in elinde kaldı" demektedir (Grew, 1999, 57-58).

Amerika'nın bu konuda dayanmak istediği birinci belge Lozan Antlaşması olmuştur. Amerika'ya göre Türk baş delegesi İsmet Paşa, 24 Temmuz 1923 tarihinde İngiliz, Fransız ve İtalyan baş delegelerine yazdığı bir mektupla, 30 Ekim 1914 den önce (Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği

tarih) varlığı resmen tanınmış, dini, eğitim, sağlık ve hayır kuruluşlarının Türkiye'de de devamını Türkiye'nin kabul ettiğini ve bu kuruluşlara, benzeri Türk kuruluşlarından farklı uygulama yapılmayacağını bildirmiştir. Üç devletin temsilcileri de verdikleri cevaplarda İsmet Paşa'nın bu beyanını kabul ettiklerini belirtmişlerdir (Soysal, 2000, 222-226).

Amerika, Lozan Antlaşması'nı imza etmediğine ve söz konusu mektuplar Türkiye ile diğer üç müttefik devlet arasında teati edildiğine ve bu üç devletin Türkiye'deki kuruluşlarına ait bulunduğuna göre, İsmet Paşa'nın mektubunun, Türkiye açısından, Amerika'ya karşı da bir taahhüt veya mükellefiyet ifade etmesi, hukuken mümkün değildir (Armaoğlu, 1997, 10).

Amerikan Hükümeti, ikinci olarak, İsmet Paşa'nın Lozan'da Amerikan baş delegesi Joseph Grew'e yazdığı 4 Ağustos 1923 tarihli bir mektuba da dayanmaktaydı. İşte bu sırada İsmet Paşa, 4 Ağustos 1923 günü Grew'e yazdığı bir mektupta, Müttefik temsilcilerine yazdığı 24 Temmuz 1923 tarihli mektuptan söz ederek ve o mektubun bir suretini de ekleyerek, Türkiye'nin üç müttefik devlete karşı, okullar ve diğer kuruluşlar hakkındaki taahhütlerinin, Türkiye'deki Amerikan okulları ve kuruluşları için de geçerli olacağını bildirmiştir (Armaoğlu, 1997, 10).

Ne var ki bu mektubun bir parçasını teşkil ettiği 6 Ağustos 1923 tarihli Lozan Antlaşması da Amerikan Senatosu tarafından onaylanmayıp reddedildiği için, dolayısı ile bu antlaşma da yürürlüğe giremediğinden hukuken bir varlığı yoktu ve bu belge de hukuken bir dayanak, teşkil edemezdi (Armaoğlu, 1997, 10).

Amerika üçüncü olarak, 17 Şubat 1927 tarihli Modus Vivendi'ye dayanmaktaydı. Modus Vivendi'nin metninde Amerikan okulları ve kuruluşları ile ilgili hiç bir ifade ve cümle yer almamıştır. Amerika'nın bu belgeye dayanmasının sebebi, Modus Vivendi'nin 2. maddesinin b paragrafında, 6 Ağustos 1923 tarihli Genel Antlaşmaya atıfta bulunulmasıydı. Buna göre, Amerikan Hükümeti 6 Ağustos 1923 antlaşmasını Kongre'nin onayından geçirmeye çalışacaktı ve bu onay sağlandığı takdirde de 6 Ağustos Antlaşması yürürlüğe girecek ve Modus Vivendi'nin yerini alacaktı. Bu durumda da, doğal olarak İsmet Paşa'nın 4 Ağustos 1923 günlü mektubu da,

antlaşmanın kendisi ile birlikte yürürlüğe girmiş olacaktı (Armaoğlu, 1997, 11).

Bu sebepten olsa gerek, Amerika, bu okulların açılması konusunu "resmî" niteliğe sokmaktan kaçınarak, girişimlerini "gayrı resmî" çerçevede tutma politikasını gütmüştür. Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg da, Grew'e, söz konusu belgeleri kullanma konusunda kesin talimat vermekten kaçınmış ve bu konuda Grew'in kendi takdirini kullanmasını istemiştir (Armaoğlu, 1997, 11).

6.8.3. Bursa Amerikan Kız Koleji Olayı

Amerikan okullarının açılması ile ilgili girişimler devam ederken, Bursa Amerikan Kız Koleji'nde meydana gelen bir olay durumu daha da zorlaştırmış ve ilişkilerde krize yol açmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye gelen misyonerler tarafından açılan Bursa Amerikan Koleji Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini sürdüren okullar arasındaydı. Bir misyoner kaynağına göre okulda 1923 yılında 38'i Türk toplam 47 öğrenci vardı. Bu sayı 1924 yılında 120 oldu. Bu öğrencilerin biri hariç diğerleri Türk'tü. 1926'ya gelindiğinde 195'e çıkan toplam öğrenci sayısı 1927'de tekrar 120'ye inmişti (Sezer, 1999, 50).

Öğrencilerin hemen hepsinin Türk olduğu görülen okulda meydana gelen bir olay diğer yabancı okullar gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu konuda getirdiği kurallara uyulmadığının bir örneğiydi. 1928 yılı başında meydana gelen bu olaya göre okulda dini telkinde bulunulduğu ve Protestanlık ilkelerinin kabulü için öğrencilerin zorlandığı görüşü ağır basıyordu (Sezer, 1999, 51).

Bursa Amerikan Kız Koleji'nin üç Türk öğrencisi, Amerikalı öğretmenleri Edith Sanderson'un etkisi ile Hıristiyan olmuşlardır. Bu öğrenciler, bu olayı, yataklarının altına sakladıkları anı defterlerine de ayrıntılı bir şekilde yazdıklarından, olayın açığa çıktığı tarihten iki ay kadar önce, yani Kasım 1927 sonu veya Aralık 1927 başında, bu anı defterlerinin bazı kız

arkadaşları tarafından çalınması ve Milli Eğitim Bakanlığı makamlarına durumun bildirilmesi üzerine olay öğrenilmiştir (Grew, 1999, 69).

Türkiye, lâikliği gerçekleştirmek için çaba harcarken, bir Amerikan okulu genç çocukları Hıristiyan yapma faaliyeti içinde bulunuyordu. Buna en fazla tepki gösteren de, Atatürk devrimlerine yürekten inanmış Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey olmuştur (Armaoğlu, 1997, 640). Millî Eğitim Bakanlığı olayı derhal incelemeye almış ve haber 22 Ocak 1928 sabahı yayınlanan Türk gazetelerinde yer almıştır. 31 Ocakta Millî Eğitim Bakanlığında yapılan açıklamada, Bursa'daki Amerikan Koleji'nde aktif din propagandasının yapıldığının kesin olarak tespit edildiği, okulun kapatıldığı ve sorumlular hakkında da adli kovuşturma yapılacağı bildirilmiştir (Nadi, 1938, 1; Armaoğlu, 1997, 13).

Büyükelçi Grew, olayın açıklandığı 22 Ocak günü Washington'a gönderdiği telgrafta, Türk kanunlarının okullarda din propagandasını yasaklamış olması dolayısıyla, Millî Eğitim Bakanlığının Bursa'ya müfettiş gönderdiğini ve kendisinin de, Amerikan Board'ın Türkiye Sekreteri Goodsell ile temas ettiğini ve Goodsell'in, Amerikan okullarının antipropaganda kanununa titiz bir şekilde uymakta olduğunu, söylediğini bildirmekteydi (Grew, 1999, 70; Armaoğlu, 1997, 13).

22 Ocakta olayın Türk basınında açıklanması üzerine, bir yandan olayı Büyükelçi Grew'e haber veren Associated Press muhabiri Miss Ring, diğer yandan Amerikan Board Türkiye Sekreteri Goodsell ve Büyükelçinin talimatı ile de Amerika'nın İstanbul yardımcı konsolosu Raymond A. Hare, olayı araştırmak üzere Bursa'ya gitmişlerdir. Dönüşlerinde her üçü de Grew'e edindikleri bilgileri aktarmışlardır. Bu bilgilere göre, öğretmen Edith Sanderson, üç Türk kızı ile Hıristiyanlık konusunda sohbetler yaptığını, Hıristiyanlığın "manevî güçleri" konusunda kendilerini aydınlattığını inkâr etmemiştir. O kadar ki, öğretmen Sanderson, "olayın bütün sorumluluğunun kendisine ait olduğunu" belirtmekten de geri kalmamıştır. Şüphesiz, Sanderson'un bu ifadesi, Amerika'daki dinci çevrelere bir "iftihar" mesajı olarak iletilmekteydi. Çünkü, Associated Press muhabiri Miss Ring, Bursa

incelemelerinde elde ettiği bilgileri, Amerika'daki haber merkezine de aynen aktarmıştı (Armaoğlu, 1997, 14).

Bütün bu gerçekler karşısında, Amerikan Board'ın Sekreteri Goodsell'in, Amerikan okullarının laik üretim kanunlarına titizlikle saygı gösterdiği iddiası havada kalmaktaydı. Amerikan okullarının Hıristiyanlığı yayma ve bu işe bu okulları, bunun propagandasına let ettiği gerçeği, apaçık ortadaydı. Bu gerçek karşısında Amerikan Büyükelçisinin diğer Amerikan okulları konusunda da paniğe kapıldığı görülmüştür (Armaoğlu, 1997, 15).

Büyükelçi Grew, Washington'a gönderdiği 1 şubat 1928 tarihli telgrafında, Bursa olayının ülkedeki bütün Amerikan okullarının kapatılmasına doğru bir adım olduğunun, bütün Amerikalılar ve yabancılar tarafından paylaşılan bir kanaat olduğunu, laik bir rejim altında dahi bu okulların Türk Milliyetçiliğine ters düşmesi sebebi ile, Millî Eğitim Bakanlığının bu okullara karşı olduğunu belirtmiştir (Sezer, 1999, 53; Armaoğlu, 1997, 15-16) .

1925'ten beri devam ede gelen, Türkiye'deki Amerikan okulları sorunu, 1928 Ocak ayı sonunda, Türk-Amerikan ilişkilerinde tam bir kriz niteliğini kazanmıştır. şimdi sorun Amerikan okullarının yeniden açılması değil, kapatılması sorunu haline gelmiş bulunmaktaydı. Durumun bu şekle girmesi, Amerikan diplomasisini de g duruma sokmuştu. Amerikan okullarının açılması sorununda, Amerikan Hükümeti, gayrı resmî bir tutum almaya çalışmakla beraber, her şeye rağmen, Amerika'nın ağırlığını hissettirmeye çalışırken, şimdi Bursa Koleji olayı ve bunun uzantıları, Amerikan diplomasisi için gerçekten büyük handikap oluşturmuş ve Türk Millî Eğitim Bakanlığı ile onun milliyetçilik politikasının kozunu kuvvetlendirmiştir (Armaoğlu, 1997, 16-17).

Üç kadın öğretmenin duruşmalarının 13 şubat 1928 günü Bursa Sulh Ceza mahkemesinde başlaması zerine, Grew, soluğu Ankara'da almış ve 20 şubat akşamı Tefik Rüştü Beyle, 21 şubat günü de Başbakan İsmet Paşa ile görüşmüştür (Grew, 1999, 79).

İsmet Paşa ile görüşmesinde Grew, Başbakan'a, Amerika'daki olumsuz havayı dağıtmak için Türkiye'nin bir jest yapmasının iyi olacağını, Türkiye'nin Amerikan okullarına karşı olmayıp, sadece bu okullarda din propagandasına karşı olduğunu göstermek için, kapalı bulunan bir veya iki okulun açılmasına hemen izin verilmesini ileri sürmüştür. İsmet Paşa ise, verdiği cevapta, kendisinin hem Tefvik Rüştü Bey'le ve hem de Mustafa Necati Bey'le görüştüğünü, en azından bir okulun açılabilceğini sandığını, fakat bu okullara nerede veya nerelerde ihtiyaç bulunduğunu tespit etmek için Millî Eğitim Bakanlığı'nın inceleme yapması gerektiğini bildirmiştir (Grew, 1999, 80; Armaoğlu, 1997, 22).

Bu konu ile ilgili Türk Hükümeti'nin politikasının, mümkün olursa bu okulların hiç açılmaması, çok baskı altında kalındığında da, bir-iki tanesinin açılmasına izin vermek sureti ile konuyu kapatmak olduğu görülmekteydi. İsmet Paşa'nın Grew'e "en azından bir tanesinin açılabilceğini sandığını" söylemesi, bu politikanın belirgin bir işareti olsa gerek. Bilindiği gibi, Amerika için başlangıçta söz konusu olan, kapalı bulunan 8 okulun açılmasıydı. Türk Hükümeti'nin direnmesi karşısında Grew şimdi bir-iki taneye razı olmaya başlamıştı (Armaoğlu, 1997, 22-23).

Bursa olayı, Türkiye ile Amerika arasında bir krize ve çetin tartışmalara sebep olurken, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji'nde bir başka olay patlak vermişti. 23 Mart 1928 günlü Milliyet gazetesinin verdiği habere göre, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin hazırlık sınıfında okuyan, 10 yaşlarındaki biri Rum, diğeri Maltalı iki öğrenci, sınıfta asılı bulunan Türkiye haritasında bir takım oyuklar açarak, bu haritanın yanlış olduğunu ifade eden yazılar yazmışlardır. Olay, bazı öğrenciler tarafından Milliyet gazetesine yansıtılmış ve bu gazetenin yayını üzerine iki öğrenci okuldan atılmıştır (Grew, 1999, 85).

Büyükelçi Grew, olayın manasını anlamaktan o kadar uzak kalmıştır ki, anılarında, "On yaşındaki iki küçük çocuğun bu düşüncesiz hareketinden dolayı uygulanan okuldan atılma cezası çok ağırdı" demektedir. Bu sözlerin arkasından da şunları ilâve etmektedir: O sırada ülkede milliyetçilik duyguları

o kadar artmaktaydı ki, okulun bundan daha başka bir şey yapması, kendisini tehlikeye sokardı (Grew, 1999, 85; Armaoğlu, 1997, 24).

Bursa Amerikan Kız Koleji'nin üç öğretmenin davasına gelince: Sanıkların ilk duruşmaları 13 Şubat 1928 günü Bursa Sulh Ceza Mahkemesinde yapılmış ve bazı tanık öğrencilerin dinlenmesinden sonra, dava 5 Mart'a ertelenmiş ve Mahkeme 30 Nisan 1928 de kararını vermiştir (Armaoğlu, 1997, 24).

Her üç öğretmen de üçer gün hapis cezası ile 3 er lira para cezasına çarptırılmış ve bu cezalar ertelenmemiştir. Yalnız, yargıç, sanıkların ilk cezaları olması nedeniyle, üç günlük hapis cezalarını kendi ikametgâhlarında, yani okulda kalarak çekebileceklerini bildirmiştir. Karar öğretmenlerin avukatı tarafından temyiz edilmekle beraber, olayın asıl suçlusunu Miss Edith Sanderson, avukatlarının önerisi ile Türkiye'den ayrılmıştır(Grew, 1999, 89).

Amerikan okullarının açılması konusuna gelince: Millî Eğitim Bakanlığı Ahlâk Dersi, Türkiye Coğrafyası, Türkçe ve Türk Ticaret Hukukunun Türkçe okutulması ve Okulun Müdür Yardımcısı'nın Türk olması şartıyla, sadece Talas Koleji'nin açılmasına izin vermiştir (Sezer, 1999, 53). Ancak Bursa Kız Koleji kesin olarak kapatılmış ve bir daha açılmamıştır.

6.8.4. Amerikan Okullarının Türkiye'ye Etkileri

Amerikan okullarının ilk açılışlarındaki gayeleri Hıristiyanlığın yayılmasıydı. Kendi din ve mezheplerine inanan insanlar yetiştirmek için çoğu misyonerlerce açılmış olan Katolik ve Protestan misyonerlerine ait pek çok yabancı okul, daha sonra ülkelerinin siyasî, kültürel ve ekonomik çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamışlardır (Sezer, 1999, 119).

Amerikan okullarının Osmanlı döneminde bariz bir şekilde ortaya çıkan bu yönleri, Cumhuriyet Türkiye'sinde dikkati çekmiştir. Yeni Türkiye Devleti'nin sıkı denetim ve kontrollerine rağmen, eski alışkanlıklarını sürdürmek isteyen yabancı okullar vardı. Yalnız bu tür faaliyetler Osmanlı dönemindeki gibi açıktan yapılamayıp değişik görüntülerle ortaya konmuştur (Sezer, 1999, 119).

Kurdukları okullar aracılığı ile misyonerler, “isimsiz Hıristiyanlık” sayesinde çoğunluğu Türk olan öğrencilerin kişiliklerini şekillendirebileceklerine inanmışlardır. Bu konuda Amerikan Board’ın 1924’teki raporunda Hıristiyan öğretmenler Hıristiyan düşünce ve yaşam temelinde yatan prensipleri öğrencilere aktaracaklardı. Böylece misyonerlik, Türk öğrencilerin hayatına Hıristiyan karakterini sokma fırsatına kavuşacaktı. “Bir ortaokul veya hastane açılarak Hıristiyanlık yayılabilirdi, Türkiye’de bulunan Hıristiyanlar, Hıristiyanlığa yakışır iş ve Hıristiyanlığa yakışır ruh ile çalışmalıydılar”. Bundan dolayı açık din değiştirme girişimlerinde bulunmadan Hıristiyanlığı yayacakları inancını temel alarak Amerikan Board 1923’den sonra da işlerini sürdürmeye karar vermiştir (Sezer, 1999, 119).

Hıristiyanlık propagandasını bir “ahlâk eğitimi” olarak yapmayı düşünen misyonerler, bu eğitim içinde aile hayatı, meslek duygusu, insan haklarına saygı, sorumluluk ve boş zamanları değerlendirme gibi konulara yer vermişlerdir (Tozlu, 1991, 51-52).

Cumhuriyet Türkiye’sinde faaliyetini sürdüren Amerikan okullarındaki Hıristiyanlık propagandası hakkında, dönemin basınında çıkan haberler de oldukça önemli bilgilere yer verilmektedir. Bu konuda Resimli Ay Mecmuasında yer alan yazılarda dikkate değer görüşler bulunmaktadır. Kızını mükemmel bulduğu Amerikan Kız Koleji’ne gönderen bir baba kızının bu okulda geçirdiği değişiklikleri şöyle anlatmıştır: “Önce çocuk evdeki şeyleri beğenmez oldu. Kızımda bu değişiklikleri görünce okul hakkında araştırma yaptım. Okula gidip hocalarla görüştüm. Bütün bu araştırma bana şu neticeyi verdi. Amerikan Kız Koleji denilen bu yer muhteşem binalar içine gizlenmiş bir manastırdan başka bir şey değildi. Öğretmenleri tahsil görmemiş, pedagoji nedir anlamamış, cahil ve zavallı bir takım rahiplerdi. Bütün emelleri çocuklara Hıristiyan telkini yapmak, onlara Protestanlığı sevdirmektir. Bunun için her hafta Hıristiyan halkına ait konferanslar verirler. Çocuk bu kozmopolit arkadaşlar arasında yavaş yavaş kendi benliğini kaybediyor. Kızım okula girerken Türk’tü fakat çıkarken kozmopolit olmuştu. Amerikan kolejlerinde okuyan Türk çocuklarından Hıristiyan olanlar bile vardır. Hatta bazen

çocuklar sınavlarda sınıf geçmek için kendilerini Hıristiyanlığı kabul ediyor gibi gösterirler” (Sezer, 1999, 120-121).

Amerikan okullarının dinî propaganda yanında önem verdikleri bir diğer husus, Amerikan kültürünü kendi okullarında yaymaya çalışmasıdır. Propaganda okulları olarak da nitelendirilen bu okullarda her şeyden önce kendi dillerinde eğitim yapılması programlarının ve kitaplarının önceki dönemlerde denetlenmemesi bu konudaki olumsuzluğu açıkça ortaya koymuştur. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu durumun önüne geçmek için bütün yabancı okullarda Türkçe’ye ve Türkçe Kültür derslerine gereken önemin verilmesi için çalışmış ve denetlemelerini sürdürmüştür (Sezer, 1999, 123).

Osmanlı döneminde açıkça ortaya konan kendi kültürlerini üstün görme durumu, Cumhuriyet Türkiye’sinde de devam etmiştir. Öyle ki bu kurumlarda Amerikan kültürünü hakim kılınmaya çalışılırken, Türk kültürüne karşı olumsuz tavır takınılmıştır (Sezer, 1999, 123).

İstanbul Robert Koleji’nde tarih ve sosyoloji profesörü olan Dr. Edgar Jacob Fisher, İstanbul limanına gelen turist gemilerinde, Anadolu tarihinin çeşitli yönleri üzerine konferanslar vermiştir. Bu amaçla 7 Mart 1924’te İstanbul’a gelen bir turist gemisinde, Türkiye’nin tarihi anıtları konusunda konferans veren Fisher’in burada Türkleri eşeğe benzettiği yolundaki görüşler tartışmalara sebep olmuştur. Benzer bir olay da 1924-1925 ders yılı sonlarına doğru İstanbul Kız Koleji’nde meydana geldi. Kolejde Amerikan okullarına gelen bazı Türk çocuklarını, daha önce Türk okullarına devam ederken eşek şeklinde gösteren bir karikatür gösterilmişti (Sezer, 1999, 124).

Kültürün önemine inanan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini kültür olarak gören yeni Türkiye Devletinin temsilcileri, bunun gibi Türk diline tarihine ve coğrafyasına, kısaca kültürüne yönelik olumsuzlukları ortadan kaldırmak için, Amerikan okullarında Türkçe’yi ve Türk kültür derslerini zorunlu tutarak, bu derslerin Türk öğretmenler tarafından verilmesini istemişlerdir. Her şeye rağmen bu okulların faaliyetlerine devam etmelerinin ana amaçlarından biri de, dinî propaganda yanında, kendi kültürleriyle yaşam

biçimlerini benimseyen insanlar yetiştirerek onları kendi ülkelerine bağlı kimseler durumuna getirmektir (Sezer, 1999, 124)

Tüm bu olumsuz etkilerinin yanında, Cumhuriyet döneminde faaliyette bulunan Amerikan okullarının öncelikle yabancı dil bilgisini vermeleri, batı ilim ve tekniğini teorik ve pratik olarak öğrencilere kazandırma çalışmaları, bir başka deyişle batı düşüncesini yerleştirmede öncülük etmeleri bakımından, Türk ulusal eğitimine olumlu katkılarda buldukları da söylenebilir (Sezer, 1999, 127).

6.9. Türkiye'den Amerika'ya Göç

Balkan Savaşları ve ardından patlayan Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nde yarattığı siyasi, ekonomik ve toplumsal yıkımdan ötürü, Osmanlı vatandaşları bir yandan askere gitmemek, diğer yandan kendilerine yeni bir gelecek aramak için ailelerini ve sevdiklerini terk ederek "taşı toprağı altın Yeni Dünya"ya göç etmekte ve sonu belirsiz bir maceraya atılmaktaydılar (Bali, 2004,20).

Amerika'ya yerleşen ilk kuşak göçmenler arasında birçok isim dünya çapında üne kavuşmuştur. İmal ettiği sigaralardan servet kazanarak milyoner olup Manisa'da adını taşıyan bir çocuk hastanesi yaptıran Manisalı Moris Şinasi, ünlü film yönetmeni Germirli Elia Kazancıoğlu (Elia Kazan), anne ve babası Harput'tan göç eden ünlü öykü yazarı William Saroyan, büyükanne ve büyükbabası İstanbul'dan göç eden ünlü pop şarkıcısı Neil Sedaka, ailesi Çanakkale'den göç eden ünlü şarkıcı Hydie Goyme (eski adıyla Gormezano), bileklerinin gücü, yetenekleri ve parlak zekalarıyla ünlü olmuş göçmenler veya göçmen aileleri çocuklarından sadece birkaçıdır (Bali, 2004,21).

Önce Osmanlı Devleti ardından Türkiye Cumhuriyeti döneminde Amerika'ya göç edenlerin hangi nedenlerle göç ettikleri incelendiğinde iki ana neden kümesi göze çarpar. Bunlardan ilki, hem Avrupalı hem de Türk göçmenler için geçerlidir. İkincisi ise sadece Türk göçmenlere özgüdür (Bali, 2004,23).

İlk kümedeki genel nedenlerden ilki ve en önemlisi, göçmenlerin hayalinde Amerika'nın sokakları altınla döşenmiş fırsatlar ülkesini temsil

etmesi ve Avrupa'daki ekonomik durgunluktur. Göçün hızlanmasına yol açan diğer önemli bir neden 19. yüzyılda meydana gelen iki teknolojik yeniliktir. Bunlardan ilki buharlı gemilerin yelkenli gemilerin yerini almasıydı. Böylece yelkenli gemilerle bir ayın üzerinde bir zamanda ulaşılan Amerika, buharlı gemilerle bir veya en fazla iki haftada ulaşılabilir hale gelmişti. İkinci teknolojik yenilik ise telgraftı. 1866 yılından itibaren Avrupa haber ajansları, transatlantik telgraf hizmeti sayesinde, Amerikan ekonomisindeki en son gelişmeleri takip edebiliyor ve kamuoyuna anında aktirebiliyorlardı. (Bali, 2004,23-24).

Türkiye'ye özgü nedenlere gelince; Bunlar esas itibariyle iktisadî ve siyasî idi. İlk neden Amerika'da vasıfsız işçilere ödenen ücretlerin Türkiye'ye kıyasla beş ila on misli yüksek olmasıydı. Yüksek ücretlerle on, on beş, yirmi hatta yirmi beş yıl boyunca Amerika'da çalışan ve Türkiye'de yaşarken alıştığı mütevazı hayat tarzını aynen sürdüren Türk işçisinin birkaç bin dolar tasarruf yapması pekâla mümkündü. Bu nedenle "Amerika'ya göç etmek" Türk göçmenlerine hiçbir şey kaybettirmeyeceği gibi tam aksine çok şey kazandırabilirdi. Türkiye'ye özgü ikinci neden siyasîydi. Osmanlı Devletindeki istibdat rejimi ile yaygınlaşan rüşvet ve adam kayırmacılık en çok azınlıkların aleyhine işliyordu. II. Meşrutiyetin ilanı ve Osmanlı toplumunda yaşayan değişik etnik unsurlara "Osmanlılık" ruhunu yerleştirme çabaları azınlıkları önce umutlandırmışsa da bir süre sonra aynı etnik unsurlarda beliren milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler bu umutları söndürmüştür. Bütün bu sebeplerin yanı sıra, azami kâr etmeyi amaçlayan buharlı gemi şirketleri ile tefeci ve işçi simsarlarının, Amerika'ya göçü teşvik etmek için sarf ettikleri gayretler de göçmen sayısını artıran diğer etkenlerdir (Bali, 2004,24-25).

Amerika 18. yüzyıl boyunca ve 19. yüzyılın ilk başlarında nispeten serbest bir göçmen kabul siyaseti uygulamış ve bu siyaset 1800'lü yılların sonlarına kadar sorgulanmamıştır. Amerikan ulusu büyümeye devam ettikçe göçmenler herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan Amerika'ya kabul edilmişlerdir. Göçün kitlesel bir şekilde devam etmesi üzerine Amerikan makamları, göçmenleri kayıt altına almaya karar vermiş ve 1907 yılında 1.2 milyondan fazla göçmen giriş yapınca bu sorunu incelemek üzere senatör

William P. Dillingham başkanlığında bir federal komisyon kurulmuştur. 1911 yılında açıklanan ve senatörün adıyla anılan "Dillingham Raporları" ABD'nin hangi göçmenleri kabul edeceği meselesinin bir düzene sokulması gerektiği sonucuna varmıştır (Bali, 2004,25-28).

Genelde hür ve kısıtlamasız bir göçün Amerikan ulusu için sağlıklı olduğuna inanan Amerikalılar, ekonomik büyümenin yavaşlaması, "Kızıllar Amerika'yı istila ediyor" korkusuyla yabancıların ABD'ye girişlerini 1917 Kanunundan daha da güçlü bir şekilde sınırlandıracak kanunlara olumlu bakmaya başlamışlardı (Bali, 2004,28-29).

19 Mayıs 1921 tarihinde kabul edilen ilk Kotalı Göç Kanunu bu endişelerin doğrudan bir sonucuydu. 26 Mayıs 1924 tarihinde kabul edilen kanunla getirilen geçici kota sistemi kesin hale dönüşmüş, 1910 yılı yerine 1890 yılının nüfus sayım sonuçları esas alınmış, kota hesaplanırken kullanılan oran yüzde üçten yüzde ikiye indirilmişti. Bu şart 30 Haziran 1927 tarihine kadar geçerli olmasına rağmen daha sonra iki yıl uzatılmıştı. Bu sürenin bitiminden yani 1 Temmuz 1929 tarihinden 31 Aralık 1952 tarihine kadar ise, Milli Kökenler Kota Sistemi uygulanmıştı. Örneğin 1920 yılında toplam Türk nüfusu 100.000, toplam Amerikan nüfusu 106 milyon ise Türk kökenlilerin toplam Amerikan nüfusuna oranı %0,0094 idi. Bu oran 150.000'e uygulandığında elde edilen rakam 141 olup bu da Türkler için tespit edilen göçmen kotasını teşkil ediyordu (Bali, 2004, 29).

1 Temmuz 1924 tarihinden itibaren Amerika'ya giriş yapmak isteyen yabancılar için Amerikan konsolosluklarından giriş vizesi alma zorunluluğunun getirilmesi Amerika'ya girişi daha da güçleştirmişti. 1924 yılında kabul edilen bu kanunla kitlesel göç devri kapanmıştı (Bali,2004,30).

Amerika'ya göç eden ilk Türk, çöl iklimine benzer bir iklime sahip olduğu için güneybatı Amerika'da ulaştırma ve posta hizmetleri için kurulacak Deve Müfrezesi için satın alınan develerle birlikte Amerika'ya gelen Hacı Ali'dir. 22 yaşındaki Hacı Ali, 10 Şubat 1857 günü Amerika'ya ayak basmıştır. Amerikan Ordusu, develeri posta ve malzeme taşıma işlerinde kullanmaya başlamış ve Hacı Ali de bu develeri gütmekten sorumlu şahıs olarak çalışmıştır (Kalyan, 1970).

Amerikan istatistiklerine göre 1820 ile 1931 yılları arasında ABD'ye göç edenlerin sayısı 415.793 olarak tespit edilmiştir. Ancak bu rakam eski Osmanlı toprakları olan Balkan ve Ortadoğu ülkelerinden gelen göçmenleri de kapsamaktadır. Yine aynı istatistiklere göre 65.756 Ermeni ile 18.848 Türk'ün de göç ettiği, dahası Harput, Elazığ, Akçadağ, Gaziantep ve Makedonya'dan gelip, Beyrut, Mersin, İzmir, Trabzon ve Selanik limanlarından gemilere binen bazı Türklerin de Amerika'ya daha kolay girebilmek için "Suriyeli" veya "Ermeni" olduklarını beyan ettikleri belirtilmektedir (Akgündüz, 1999, 144-170).

1900 ile 1914 yılları arasında milyonlarca göçmen Amerika'ya hücum etmiştir. 1907 yılında bir buçuk milyondan fazla insan Ellis Adası'na varmıştır. Bunların içinde önemli sayıda Müslüman Türk de vardır. Resmî Amerikan istatistiklerine göre 1900 ila 1925 yılları arasında ABD'ye gelen ve kayıtlara Türk olarak geçen 22.085 göçmenden 20.652'si (%93.51) erkektir. Gelenlerin çoğunluğu 14 ila 44 yaşları arasındadır ve çoğu okur yazar değildir (Bali, 2004, 264).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 1920-1940 yılları arasında 34.889 göçmen Amerika'ya göç etmiştir. Amerika'daki Türklerin asıl büyük kısmı New York'a yerleşmiştir. Chicago, Los Angeles, Detroit, Philadelphia, San Francisco da Türklerin kalabalık olduğu diğer yerlerdir. Keza daha küçük gruplar oluşturmalarına rağmen Maryland, New Jersey, Virginia Texas, Indiana, Minnesota, Connecticut ve Alabama da Türklerin başlıca yerleşim yerleridir (Kurtuluş, 1999, 53-55).

Deri fabrikaları, demiryolları, madenler gibi ağır işçilik gerektiren iş alanları Türklerin en çok çalıştıkları yerler olmuştur. Detroit'teki Ford Otomobil Fabrikası Türklerin en yoğun olarak çalıştığı yerdir. 20'nci yüzyılın başlarında, 7 bin dolayında Türk işçisinin Ford Fabrikası'nda çalıştığı tahmin edilmektedir (Şen, 2003, 1).

Türkler Amerika'ya toplu halde göç etmemişler, tek tek, bazen üç dört kişi beraber gelmişlerdir. Dağınık yerlere yerleşmişlerdir. Bu akın daha ziyade Anadolu'da Van, Erzurum, Sivas gibi şehirlerde başlamış, diğer şehirlere, kasabalara ve köylere yayılmıştır. Amerika'ya gidip dönen Ermeniler,

Amerika'da herkesin zengin olduğunu, iş bulmanın kolay olduğunu söylemişler, tekrar Amerika'ya giderken birçoklarını kandırmışlar ve beraber götürmüşlerdir. Bazıları da arkadaşlarından aldıkları mektupların etkisiyle gurbet yolunu tutmuşlardır. Göç edenlerin sayısı Birinci Dünya Savaşı içinde çoğalmıştır. Bu göç toplu ve düzenli bir göç olmadığı için belirli bir sebebi de yoktur. Bunların bir kısmı Makedonya'da Yunan zulmünden kurtulmak, bir kısmı para kazanmak için gelmiş Türk, Kürt ve Arnavutlardır. Anadolu'dan gelenler topraksızlıktan, işsizlikten geldiklerini söylemişlerdir. Amerika'ya göç 1920 senesinde artmıştır. Bu tarihte gelenlerin çoğu İngilizlerin baskısından kaçan Kıbrıslı Türklerdir (Sertel, 1969, 51-52).

1919-1923 yılları arasında Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji eğitimi gören Sabiha Sertel Türk işçilerinin çalışma ve yaşam şartlarını bizzat gözlemlemiş ve bu gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

“Türk, Kürt, Tatar, Arnavut, dokuz bin kişiye varan bu kitle sabun, kürk, gramofon, elektrik, otomobil fabrikalarında, çelik dökümhanelerinde çalışıyorlardı. Ticaretle uğraşanların en çok yaptıkları iş kunduracılık, şapka temizleyiciliği, çamaşırhane işletmek, elektrik bataryası yapmak, bakkal dükkanı açmak, ithalat ve ihracat komisyonculuğu gibi işlerdi. New York'ta bir Tatarın ipek fabrikası, Worchester'de bir Türkün, Hafız Efendi'nin sabun fabrikası vardı. İşçilerin çalışma şartları çok ağırdı. Bunlar İngilizce'yi bilmedikleri ve usta işçi olmadıkları için en ağır işlerde çalışıyorlardı. Hele Detroit'te Ford'un otomobil fabrikasında çalışan Türk ve Kürtlerin hayatı bir cehennemdi. Amerika'da o zaman bugünkü teknik ilerlemeler olmadığı için, çelik ocağına giren bir işçi, ateş karşısında bir dakikadan fazla duramıyordu. Her girişte bir gömlek değiştiren işçiler, yeryüzünde cehennemin ne olduğunu denemeleriyle öğreniyorlardı. Fabrikada 10-15 saat çalışanlar vardı. Bunların çoğu gece çalışır, gündüz uyurlardı. Bu yüzden gece çalışan işçilerin aylarca güneş görmemeleri olağan bir şeydi. Kimya, tütün gibi birçok sanayide çalışanlar arasında, sanayi hastalıkları çoktu. Ücretler Avrupalı işçilere kıyasla yüksekti. Fakat işçiler öyle bir robot haline gelmişlerdi ki, bu yüksek ücret dahi onların insan gibi yaşamalarını sağlamıyordu” (Sertel, 1969, 52-53).

Sertel Türk göçmenlerin özel hayatlarıyla da ilgili olarak şu tür gözlemlerde bulunmuştur:

“Bunların içinde aile hayatı kuranlar pek azdır. Çoğunluğu bekâr yaşar. İki ırk ve iki din arasındaki geniş fasılalar, bu kütlenin Amerika’da aile hayatı kurmasına engel olmuştur. Hatta bir kısım Türkler Türkiye’den fotoğrafla kız getirterek evlenmişlerdir. Bu fotoğraf evliliği Amerika’da pek yaygındır. Kendilerini yeni dünyanın toplumsal şartlarına uyduramayan diğer milletler de kendi memleketlerinden fotoğrafla kız getirterek evlenirler. Bu sebeple her vapur limana yaklaşır yaklaşmaz, bir nikâh memuru ile noter vapura gelir, yeni gelen gelinle Amerika’da fotoğrafına âşık olarak sevgilisini bekleyen güveyin nikâhlarını kıyar. Bu sebeple Türkler Amerika’da aile hayatı tesis edememişlerdir” (Sertel, 1969, 45-52).

Himâye-i Etfal Cemiyeti Kâtibi Doktor Fuat Mehmet (Umay), 25 Mart-29 Temmuz 1923 tarihleri arasında Amerika’ya gelmiş ve Müslim ve gayri Müslim Türk göçmenlerin yaşadıkları kentleri ziyaret ederek, Kurtuluş Savaşı sırasında öksüz ve yetim kalan çocuklar için yaklaşık yüz bin dolar bağış toplamıştır (Akın, 2000, 88; Kuran, 1984, 11).

1920’li yıllarda Colambia Üniversitesinde öğrenim görürken Fuat Bey’in çalışmalarına tanık olan Sabiha-Zekeriya Sertel çifti anılarında Fuat Bey’in faaliyetlerini renkli bir dille anlatırlar:

“New York’ta ilk toplantı, kiraladığımız büyük bir salonda yapıldı. Fuat Bey, memleketin acıklı durumunu anlattı. Ben hislere hitap eden bir konuşma yaptım. Şiirler okundu. Halk arasında ağlayanların hıçkırıkları duyuluyordu. Konuşmalar sonunda yardım faslı açıldı. Masanın üstü yığın yığın dolarlarla doldu. Kalabalığın arasında orta yaşlı, orta, boy!u, kalın siyah kaşlı, bıyıkları kulak deliklerine değen bir adam ağır ağır masaya yaklaştı. Bu, Kürt Yusuf Gülabi Çavuş’tu. Önce Fuat Bey’in elini Öptü: “Siz bana toprağımın, köyümün kokusunu getirdiniz. Sağ olun, varolun. Aç sürünen çocuklar arasında benim de evlatlarım var herhal. 27 senedir Amerika’da çalışıyorum. Madenlerde işçilik ettim. Otomobil fabrikalarında, Kuzeyde, Meyve Kampanyasının meyve bahçelerinde çalıştım. Garajlarda, parklarda yattım. 10 bin dolar birikmiş param var. Artık memlekete dönmeğe karar verdim. Bütün paramı size

veriyorum. Bana yalnız bir vapur bileti alın. Ve orada bir iş bulmama yardım edin. İşte altın saatim. İşte altın kemerim. Yurduma helal olsun.” Herkes ağlıyordu. Toplanan para 100 bin doların üstündeydi” (Sertel, 1969, 62-64).

Amerika'daki bu çalışmalar sonunda memlekete gönderilen paranın miktarı bir milyon Türk lirasının üstündeydi. Ankara'da Çocuk Esirgeme Kurumu'nun meydana getirdiği ilk çocuk sarayları, bakım evleri, hastane ve çocuk yuvaları Amerika'daki işçilerin gönderdikleri paralarla kurulmuştu. (Sertel, 1969, 62-64).

Zekeriya Sertel de anılarında, Amerika'da yaptıkları yardım toplama çalışmaları ile ilgili şunları aktarmıştır:

“Fuat Bey, Amerika'ya 1922'de gelmişti. O yıl Kurtuluş Savaşının son yılıydı. O sıralarda Kurtuluş Savaşını günü gününe heyecanla izliyor, toplantılarda vatandaşlara olup bitenleri haber veriyordu. Nihayet daha Fuat Bey Amerika'dayken Yunan ordusunun İzmir'de denize döküldüğü hakkındaki büyük zafer haberi geldi. Bu büyük bayramı birlikte kutlamak için vatandaşları olağanüstü bir toplantıya çağırdık. Toplantıya katılanlar, mutluluk ve sevinçlerini, yardıma daha geniş biçimde katılmak suretiyle belirtmekte yarış ediyorlardı. Heyecanın en son haddine vardığı dakikada, dinleyiciler arasından biri kalktı, kürsüye doğru yavaş adımlarla ilerlemeye başladı. Palabıyıklı, yanık yüzlü, kırk yaşlarında yağız bir Anadolu çocuğuydu. Newyork'taki Türklere değildi. Onu aramızda ilk kez görüyorduk. Sessizce kürsüye çıktı. Hepimizin gözü merakla bu tanımadığımız vatandaşa dikildi. Tereddütlü, utangaç ve iddiasız bir sesle konuşmaya başladı: “Arkadaşlar, dedi, ben Detroit'ten geliyorum. Memlekete dönüyorum. Bu toplantılarınızda ilk kez bulunuyorum. Kurtuluş Savaşında canlarını ve kanlarını verenlerin hikâyelerini dinledim. Yetim kalan yavruların acıklı halini öğrendim, onun için konuşuyorum. Ben Amerika'da on sekiz yıl çalıştım, işte bu süre içinde kazanıp biriktirdiğim para, (Cebinden bir cüzdan çıkarıp kürsü üstüne bıraktı.) işte altın saat ve köstek. (Boynundan kalın altın zincirli bir saat çıkarıp masanın üstüne koydu) Bunları Anadolu'daki şehit kardeşlerimizin yetim yavrularına gönderin. Bana da İstanbul'a kadar bir vapur bileti alın. Başka bir şey istemiyorum.”

Hepimiz dona kalmıştık. Bu yüksek hamiyet örneği Anadolu çocuğunu hepimiz kucaklayıp öptük. Amerika'da Detroit otomobil fabrikalarının ateş ocaklarında bin bir güçlük içinde çalışarak kazandığı parayı bir tahta masa üzerine atıvermişti. Bu hamiyet sahnesi birçoklarımızın gözlerinden yaş getirmişti. Para çantası açıldığı zaman içinden 18 bin dolar çıktı. Bu adam bu parayı yemeyerek içmeyerek dolar dolar biriktirmişti. Bu para ile memlekete dönüp kendisine bir iş tutacaktı. Paranın bir kısmını olsun geri vermek istedik, kabul etmedi ve bunu bir hakaret saydı. Bütün varlığını vermişti. Kendisine bilet alındı, bir miktar cep harçlığı verildi ve bu fedakâr işçi, memlekete parasız döndü” (Sertel Z., 1977, 104-107).

1899 ila 1924 yılları arasında gelen göçmenlerden %86.4'ü geri dönmüştür. Bu dönüş eğiliminin bir nedeni, farklı dile, dine ve kültürel değerlere sahip Türklerin, Amerikan toplumuna intibak zorluğu yaşaması idi (Kurtuluş, 1999, 53). Geri dönüşün bir diğer sebebi ise Kurtuluş Savaşından çok büyük sayıda şehit vererek çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin, genç erkek nüfusuna ihtiyacı olması ve bu nedenle yurtdışında bulunan vatandaşlarını geri dönmeye teşvik etmesiydi (Halman, 1997, 2130).

6.10. Amerikan Edebiyatının Türk Edebiyatı Üzerindeki Etkileri

Amerika politikamızda etken olmadan önce basınımız ve edebiyatçılarımız tarafından dikkat ve ilgi ile izlenmeye başlamıştır. Bu takip Avrupa basını kanalıyla olduğundan, Avrupa'daki Amerikan imajı ile ülkemizdeki imaj arasında benzerlikler vardır. Aynı durum Amerika'nın Türkiye'yi tanımasında da söz konusudur. Zamanla artarak devam eden ilgi, Yeni Dünya ile ilişkilerimize paralel olarak gelişmeler göstermiştir. Amerika ve Amerikalılar, yazar ve düşünürlerimiz için büyük bir kaynak haline gelmiştir (Arslan, 2002, 1).

Dergileri incelediğimizde, Amerika'nın ileri olduğu fen, tıp, eğitim gibi konularda yazılan ve özellikle başarılı insanların biyografilerinin Türkçe'ye çok erken tarihlerde çevrilmeye başlandığını görürüz. Öte yanda, Amerikan edebiyatından yapılan çeviriler, bu arada dedektif maceraları ve romantik “Beyaz Dizi” türünde romanlar basılan kitaplar arasında büyük yer

tutmaktadır. Ne var ki , özellikle çocuklara yönelik eserler ve Edgar Allan Poe, Mark Twain gibi yazarlar yirminci yüzyılın başlarından itibaren tercüme edildiği halde, Amerikan edebiyatı uzun yıllar İngiliz edebiyatının içinde düşünölmüştür (Arslan, 2002, 1).

15 Ocak 1820'de İzmir'e ayak basan iki Amerikalı misyonerin açtığı yoldan, kaleyi içten fethetmek için çeşitli çarelere başvuran Amerikan misyoner kuruluşları, Hıristiyan azınlıklar arasında etkili olarak yeni kiliseler kurulmasına yol açtıkları, kurdukları okullar ile Türk kültür hayatına önemli katkılarda buldukları ve Kurtuluş Savaşı sırasında etkin oldukları için, ölkemiz tarihinde hiç küçömsenmeyecek bir rol oynamışlardır (Arslan, 2002, 11).

Misyonerlerin kültür hayatımıza en önemli etkileri, okullardan verdikleri mezunlarına bir çeşit misyoner ruhunu aşılamaaları, onların da okulda aldıkları kültürü yaymak yolundaki çalışmalarıdır. Gençlerin Amerikan basınından ve edebiyatından yaptıkları çeviriler Türklere Amerika'yı iyice tanıttığı gibi, halkımızın bunların istemeden de olsa çevrelerine yaydıkları Amerikanvâri yaşam tarzından etkilendikleri muhakkaktır (Kocabaşoğlu, 1991, 220).

Amerikan usölü eğitim, Türk aydınında ve kamuoyunda çok olumlu izlenimler bırakmıştır. Türk ulusal eğitiminin yabancı dilde öğretim yapan orta eğitim kurumlarına Anadolu lisesi adını vermeleri, Amerikan misyoner eğitim programının Milli Eğitim Bakanlığı'nca da benimsendiğini ve bu tür okulların tesirinin bugüne kadar geldiğini göstermektedir (Arslan, 2002, 18).

Kurtuluş savaşı döneminde, Atatürk'ün bazı Amerikan edebî eserlerinin kahramanı olduğunu görmek mümkündür. Aslında, Atatürk birkaç Türkçe eser dışında pek de önemli olmayan edebî eserlerde gerçekçi olarak yansıtılmamıştır. İstanbul Amerikan Hastanesi Başhekimisi Rolf Lium'un "Üç Perdelik Kemal" adlı İngilizce oyunu örnek alındığında, bu çarpırtımayı açık olarak görmek mümkündür. Burada hem tarihi gerçekler anlatılmamış, hem de Atatürk Amerikan filmlerinin ideal kovboy kahramanlarına benzetilmiştir (Enginün, 1991, 451; Arslan, 2002, 28).

Amerikan basınıının doğrudan Atatürk ile ilgili olmayıp, Türkiye ve Türkler hakkındaki intibalarını bildiren yazıları sadece bir fikir vermek üzere

incelenirse, Lozan Barış Antlaşması sırasında yoğunlaşan yazılardan bir kısmının Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Rusya ile olan işbirliğini eleştirdiği görülür. 27 Kasım 1922 tarihli bir makalede, Kemalistlerin ve Bolşeviklerin işbirliği anlatılmaktadır. Yazar, bu makalede, Bolşeviklerin Türkiye'ye milyonlarca ruble akıttıklarını, Yunanlıların yenilişindeki bu maddi desteğin de katkısı olduğunu söylemiştir (Arslan, 2002, 29).

Osmanlılar, Amerika kıtası ile Piri Reis'in haritaları aracılığı ile tanışmıştır. İlk haritadan 70 yıl kadar sonra ise (1583) Emir Mehmet Bin Emir Hüseyin Suudi'nin Tarihü'l-Hind-i Garbî adlı, çok güzel minyatürleri içeren el yazması kitabında Amerika ile ilgili bilgilere rastlanır (Ilgar, 1959, 29).

On yedinci yüzyılın ilk yarısında yazılan Tenkitü't-Tevarih adlı eser ise Amerika'nın keşfini de anlatan bir tarih kitabıdır (Ilgar, 1959, 29). Hezarfen Hüseyin Bin Cafer tarafından yazılıp talebesi IV. Mehmet'e sunulan bu yazma eserin dokuzuncu babında yer alan keşif hikâyesi, XIX. yüzyıldan başlayarak Türkçe kitaplarda bir çok defa konu edilmiştir. 1810'da ölen Enderunlu Fazıl'ın 1792 'de yazdığı Hubanname adlı eserde bütün dünyanın güzelleri anlatılırken, Amerikan gençleri de ayrıca anlatılmıştır. Hubanname'de Amerikalı Kızılderililer hakkında minyatürler de bulunmaktadır (Arslan, 2002, 48).

Bu arada, Ali Rıza'nın Haziran 1858 tarihli tercümesi de Amerika hakkındaki ilk Türkçe müstakil eser sayılabilir. Bu yıllarda Amerika artık Osmanlı aydınlarının düşünce çerçevesine girmiştir. Aslında, bu da son derece doğal sayılmalıdır. Zira Anadolu'ya gelen ilk Amerikalı misyonerler Levi Parsons ve Pliny Fish'in 1820'de attığı tohumlar Türkiye'de yeşermeye ve ürün vermeye başlamıştır. Hıristiyan azınlıkları Protestanlaştırmaya çalışırken matbaa ve eğitimden yararlanma yoluna giden misyonerler, bu tarihte eğitime ağırlıklarını koymak üzeredirler. Amerika'nın XIX. yüzyılın ilk yarısında aydınlarımız tarafından eserlerinde nasıl konu edildiğine gelince, daha çok kıta ya da coğrafi bölge olarak anlatıldığını ve sık sık Avrupa ülkeleri ile beraber anıldığını görmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğunun ilim ve teknikte Batı'ya açılmayı hedeflediği bu devirde, özellikle teknik

yazılarda Amerika da Avrupa yanında yerini almaya başlamıştır (Arslan, 2002, 48-49).

Yirminci yüzyılda Ziya Gökalp'in, liberal ekonominin savunucusu İngiliz Adam Smith'in sisteminin bazı ülkelere uymadığını ileri sürerken, Amerika'yı örnek göstermesi ve bunu Amerikalı iktisatçı John Ray'in fikrini aktararak yapması, Ahmet Haşim'in "Münekkit" adlı kısa yazısında Gourmont'tan aktarma da olsa 1920'de dünya şampiyonu olan Amerikalı boksör Dempsey'den bahsetmesi, artık toplumumuzda Amerika ile ilgili sıradan haberlerin bile yorumlanır hale geldiğini ve toplumda bir yer tutmaya başladığını göstermiştir (Arslan, 2002, 58-59).

Haşim Amerikan filmleri ile beslenen Amerikan rüyasının, Türk gençlerini nasıl etkilediğinin de farkındadır. "Hayal Kurbanı" adlı yazısında, kendinde büyük bir "sinema sanatkarı ruhunun kıpırdadığını" hayal eden genç bir gazeteci çocuğun hayat ve hakikatle ilgisini kesışı anlatılır. Tıpkı Hollywood filmlerindeki gibi kovboy kıyafeti ile dolaşan genç, sonunda Amerika'ya gitmeyi başarmış, ne var ki, orada tutunamamış ve Marsilya'da bir Ermeni aşçı yanında çıraklık yapmaya başlamıştır. "Çılgın bir motor gibi çalışan bir muhayyilenin esiri olan bu zavallı çocuk" bu gün bile bir çok örnekleri olan büyük Amerikan rüyasına kanan gençlerden sadece biridir (Arslan, 2002, 61).

Ahmet Haşim'den, yirminci yüzyıl Türk şiirine ağırlığını koymuş bir şair ve denemeciye, Yahya Kemal'e gelindiğinde, onun da edebiyat hakkındaki makalelerini topladığı Edebiyata Dair adlı eserinde, Amerika'yı çeşitli vesilelerle anlattığını görmek mümkündür. Yalnız bu ülkenin ismi genellikle diğer Avrupa ülkelerinin yanında geçer ve özel bir anlam ifade etmez. Bu yüzden, iki örnek olarak şair, Hayyam'ı sadece küçük bir zümre halinde tanıyan ülkeler arasında Amerika'yı da saydığını, bir arkadaşının çıkardığı gazete hakkında "ilk yazıdan haberlere kadar ve haberlerden sinema sayfalarına kadar hep Amerika'dan ve Avrupa'dan bahsediyordu; Türkiye'ye dair bir şey göremedim." şeklinde eleştirmiştir (Arslan, 2002, 61).

Halide Edip Adıvar da gerek yaşadığı dönemde ve gerek daha sonraları Türkiye hakkındaki kitapları ile Amerikan kamuoyunun ilgisini

çekmiş, eserleri Amerikalılar tarafından İngilizce'ye çevrilmiş ve Cumhuriyet döneminde, eserleri ile geniş kitleleri etkilemiş yazarlardandır.

Türkiye'deki Amerikan imajının oluşmasına, Amerikan okullarında okuyan gençlerin de büyük katkıları olmuştur. Amerikalılar tarafından kurulan ve yönetilen eğitim kurumlarının başarılı öğrenciler yetiştirmesi ile bu ülke insanına olan hayranlık halkasının genişlemesinin yanı sıra, cumhuriyetin ilk yıllarında İngilizce'yi iyi öğrenerek mezun olan gençlerin, basın hayatına atılarak Amerikan edebiyatından çeviri yapmaları, Amerika'yı insanımıza daha da yaklaştırmıştır (Arslan, 2002, 63).

Gerçekten de seçkin eğitim veren kurumlardan mezun olanların bir kısmı politikaya atılmış, bir kısmı ise kültür hayatımızda etkili olmuşlardır. Bir çok tanınmış politikacı ve edebiyatçının ismini verebileceğimiz günümüze gelmeden Amerikan koleji mezunlarının harf devriminin ardından, 1 Kasım 1928'de Türkiye için yeni olan bir anlayışla ve Amerikan parası ile Muhit Dergisini çıkardıklarını görürüz (Arslan, 2002, 61).

İngiliz ve Amerikan dergilerine nazire olduğu gerekçesi ile övülen, Muhit Dergisi'nin ardından, Türk kültür hayatında çok etkili olan ve Amerikan edebiyatını aydınımıza tanıtan Varlık Dergisi'nin, 15 Temmuz 1933'te, yine Amerikan Koleji mezunları tarafından yönetilen İz Dergisi'nin ise 1934'te yayın hayatına başlamaları ile iki ülke arasındaki kültür alışverişi, ağırlık tek tarafta da olsa artık hızlanmıştır (Arslan, 2002, 61).

Henüz seri okumayı yeni öğrenmiş bir çok Türk çocuğunun ilk kitaplarının arasında Tom Miks gibi vahşi Kızılderililere karşı kahramanca savaşan, fazilet timsali bir yüzbaşının maceralarını içeren çizgi romanların, uzun yıllar önemli bir yer tuttuğunu düşünürsek, çocuklarımızın da kafalarında nasıl Kızılderili düşmanı ve Amerikan sempatizanı bir imaj kaldığını tahmin edebiliriz. Amerikan çizgi roman kahramanları yalnızca Tom Miks'le kalmaz. Pekos Bill, Teksas gibi her devir çocuğuna göre değişen kahramanların resimli roman halinde yayımlanması ve bunun eğitim açısından rolü ayrı bir çalışma oluşturacak önemli ve malzemesi çok bol bir konudur (Arslan, 2002, 65).

Yirminci yüzyılın ilk yirmi otuz yılının çocuk kitaplarına baktığımızda da çocuklara yönelik eserlerden bir çoğunun Amerikan eserlerinden tercüme olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de henüz kitap basımının ve özellikle çocuk kitaplarının çok az olduğu 1929-1930 yıllarında çoğunluğu Amerikalı olan Meşhur olmuş fakir çocukların hikâyesinin anlatıldığı kitabın, 1930 yılında Kristof Kolomb'u ve Abraham Lincoln'ü konu alan kitapların ve Türk çocukları tarafından hâlâ okunan Polyanna, Alis Harikalar Diyarında ve Küçük Kadınlar gibi eserlerin ve Miki Fare serilerinin Türkçe'ye çevrilerek basıldıklarını görürüz. Bunların yanı sıra Türk yazarlar tarafından yazılıp konuları Amerika'da geçen çocuk kitaplarına da rastlanmak mümkündür (Arslan, 2002, 66).

İlkokul çocukları için hazırlanmış okuma kitaplarında rastlanan, Amerika ile ilgili yazıların çokluğu ise şaşırtıcıdır. 1925'te Ahmet Cevat Emre tarafından 4. sınıf için Cumhuriyet Çocuklarına Türkçe Kıraat başlığı ile hazırlanan kitapta yer alan "Washington" adlı yazıda Amerika'nın vaktiyle İngiliz müstemlekesi olduğu, istiklâlin önemi ve George Washington'un başarıları anlatılmaktadır. 1927'de basılan Cumhuriyet Çocuklarına Sevimli Kıraat da Amerika'nın keşfini anlatan "Kıtaların Keşfi" ve "Dünyanın en Büyük Şehri Batacak mı?" başlıklı iki yazı yer almıştır (Arslan, 2002, 67).

İşte küçük yaşta Anglo-Saxon kültürü ile bu şekilde tanışan Türk çocuğunun, biraz büyüyüp okumayı ilerlettiğinde, karşısına bu sefer Amerikan polisiye ve casusluk romanları çıkar. Amerikalılar dünyaca okunan, çok meşhur olmuş dedektif ve casus tipleri yaratmışlar ve daha sonra bunları filme de aktararak geniş kitlelere yaymışlardır.

Türkiye'deki Amerika'nın etkin propaganda silahlarının en önemlilerinden biri, insanımızı şaşılacak kadar eski tarihlerde etkilemeye başlamış olan Amerikan film endüstrisidir. Tıpkı misyonerlerin reçetesi gibi, bir yandan eğlendirirken diğer yandan bir parça "Amerikan rüyası" telkin eden filmler, hayalci, çevresine yabancı ve sonuçta mutsuz kitleler yaratmışlardır. Bugün ise, televizyondaki Amerikan aile dizileri onların ev yaşamlarını hızla içimize sokmaktadır. Daha şimdiden Türkçe'yi Amerikalı gibi konuşan gençler türediği gibi, onlar gibi davranmaya, giyinmeye ve hattâ yemeye

başlayanların sayısı küçümsenmeyecek kadar çoktur. En kötüsü, insan bu yolda etkilendiğinin farkına varmamaktadır (Arslan, 2002, 383).

Belki de bu etkilenmenin sonucu olarak, eserlerimizde sık sık Amerika ile ilgili küçük ayrıntılara rastlamaktayız. Yazarlarımız karakterlerine Amerikan sigarası içirtmişler, Amerikan mecmuası okutmuşlar, Amerikan silahları kullandırmışlardır. Amerikan mobilyalarının ve otomobillerinin bu dönemde Türkiye'de çok rağbet gördükleri de bilinmektedir. Bazı eserlerde de hiç gerek yokken ve hikâyeye hiç katkıda bulunmazken, Amerikan okullarında ya da Amerika'da okuyan şahıslara rastlamak mümkündür. Aynı şekilde, yazarlarımız birer cümle ile geçirtilen Amerikalı tipleri de sık sık kullanmışlardır (Ağaoğlu, 1957, 45).

Bütün bu değerlendirmelerin ışığı altında, edebiyatımızda “Çirkin Amerikalının” sadece Amerikan hükümeti ve emperyalist düşüncüyü uygulamaya çalışanlar olduğu söylenebilir. Amerikan halkı ise, bizden çok farklı olmayan insanlardır. Ne var ki, iki ülke arasındaki ilişkiyi şahıslar arasındaki ilişkiler değil, politik yakınlaşmalar ve sürtüşmeler etkilemektedir. Fakat politik ilişkiler ne kadar değişiklik gösterirse gösterebilir, edebiyatımızdaki Amerika ve Amerikalılar, bir çok yönden başlangıçtan bu güne hemen hemen hiç değişmemişlerdir. Amerika zenginlik, fırsatlar ve özgürlük ülkesi, Amerikalılar ise saf fakat çalışkan ve teknik açıdan ileride olma özelliklerini daima beraberlerinde taşımışlardır. Yazarlarımız Amerika'yı, Amerikalıyı ve Amerika'ya tavrımızı, kendi yetişme tarzları ve dünya görüşleri açısından işlemişlerdir (Arslan, 2002, 385).

7. ATATÜRK VE AMERİKA

Atatürk'ün adı, dünyanın her tarafında olduğu gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nde de büyük bir saygı ile anılmaktadır. Amerikan basınında, tarih eserlerinde ve ansiklopedilerde Atatürk'ün şahsına ayrılan sütunlar ve sayfalar, Amerikalıların kendisine besledikleri sempati ve saygının açık bir ifadesidir. Atatürk kendisi de Amerikan milletini ve demokrasisini takdir etmiş ve Türkiye ile Amerika arasında dostluk bağlarının kuvvetlenmesini istemiştir.

Bu bölümde bazı Amerikalıların Atatürk'e karşı besledikleri samimi ve içten duygu ve düşüncelerini dile getiren yazışmalar ile ABD Başkanı Roosevelt ile Atatürk arasındaki samimi ilişkiler incelenmiştir.

7.1. Atatürk'ten Amerikalı Çocuk Curtis La France'e Mektup

Çocuk sevgisini ve çocuklara verdiği değeri her fırsatta belirten Atatürk: "Çocukluk ne güzel, çocuklar ne sevimli, ne tatlı yaratıklar değil mi? En çok hoşuma giden halleri nedir bilir misiniz? Riyakarlık bilmemeleri, bütün istek ve duygularını içlerinden geldiği gibi açıklamaları..." diyerek onların temiz ve samimi duygularına inancını belirtmiştir (Türkdoğan, 1999,187).

Ondaki bu sevgi ve ilginin ölçüsü sadece kendi milleti ile sınırlı kalmamıştır. Bunun da en güzel örneğini, ileride onu örnek alarak, hayatında uygulamaya koyup, başarılı bir iş adamı olan 10 yaşındayken Atatürk'e içten duygularla hiçbir formalite gözetmeksizin mektup yazıp kendisini daha çok tanımak isteyen Curtis La France adındaki Amerikalı çocuğa, halletmeye çalıştığı iç ve dış olaylarla uğraşırken bile "10 yaşındaki bir çocuğun mektubu mu cevaplandırılmış?" demeden, Türkler hakkında bu ufacık Amerikalının kafasında uyanan ilgiyi söndürmemek ve onun şahsında tüm Amerikalılara mesaj verme fırsatını kaçırmayarak göstermiştir. Amerikalı küçük çocukla Atatürk arasındaki bu samimi mektup arkadaşlığının eseri olan tarihi mektuplar, Amerika'daki birçok gazetede yayınlanmıştır (Türkdoğan, 1999,188).

Curtis La France bugün adını taşıyan büyük bir ihracat firmasının müdürüdür. Yale Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Paris ve Prag Üniversitelerinde öğrenimine devam etmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın

çıkması üzerine Amerika'ya dönerek Kolombiya Üniversitesinde doktorasını tamamlamıştır. Başarısının sırları arasında Atatürk'ten aldığı ilhamda sezilmektedir. 75 yıl sonra Newport'lu Curtis La France ünlü lider Mustafa Kemal Atatürk'ten almış olduğu mektubu geri vermek üzere Türkiye'nin davetlisi olarak kızı ile birlikte Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Türkdoğan, 1999,188-189).

Curtis, Mustafa Kemal ve Eşi ile ilgili makaleleri toplayıp Türkiye ile ilgili haberleri yakından takip ederken, onu daha yakından tanımak amacıyla hiçbir formaliteyi gözetmeden, 28 Ekim 1923'te sevgiyle yazdığı mektubunda Amerikan gençliğine nasıl bir tavsiyede bulunabileceğini sormuştur. La France mektubu yazdıktan 2 hafta sonra, Türk liderlerinden Osmanlı Türkçe'si ile ve daktilo edilmiş tercümesiyle, fotoğrafının olduğu kişisel bir cevap almıştır (Türkdoğan, 1999,190-191).

Mustafa Kemal Atatürk'ün Curtis La France'ye yazdığı 11 Kasım 1923 tarihli mektup şöyleydi:

“Mektubunuzu aldım. Türk vatani hakkındaki ilgi ve temennilerinize teşekkür ederim. Arzunuz dolayısı ile bir adet fotoğrafımı da gönderiyorum. Amerikanın zeki ve çalışkan çocuklarına yegane tavsiyem, Türkler hakkında her işittiklerine inanmayıp, kanatlarını mutlaka ilmî ve ayrıntılı incelemeye dayandırmaya özellikle önem vermeleridir. Hayatta başarılı ve mutlu olmanızı temenni ederim.” (Baker, 1998, A12)

Görüldüğü gibi Atatürk Amerikan gençliğine de Türk gençliğine vasiyet ettiği gibi bilimden uzaklaşmamayı bir konuyu araştırırken gerçeklere dayanmak gerekliliğini belirtmiştir. Her zaman Türk gençliğine örnek olan Atatürk bu özelliğinin yalnız ülkesi ile sınırlı olmadığını da göstererek dünya çocuklarına da rehber olmuştur (Türkdoğan, 1999,192-193).

7.2. Atatürk ve Roosevelt

Woodrow Wilson'ın 1921 seçimlerini kaybetmesinden sonra, sırayla, Warren G.Harding (1921-1923), Calvin Coolidge (1923-1929), Herbert C. Hoover (1929-1933) Başkan olmuşlardır. Ulusal bayramlardaki tebrik teatileri veya resmî yazışmaların dışında, bu Başkanlar ile Atatürk arasında herhangi

bir yakın temas veya yakınlaşma söz konusu olmamıştır (Armaoğlu, 1997, 642).

Dışişleri Bakanlığı Arşivinde Atatürk ve ABD Başkanı Coolidge arasında teati edilen resmî mektuplar, büyükelçiler atanması ve 1927 yılı Aralık ayında bir kaza sonucu batan S/4 denizaltısı nedeniyle Atatürk'ün gönderdiği bir taziyet telgrafı ve bunun cevabından ibaret kalmaktadır. 1929 yılında ABD Başkanlığı'na seçilen Mr.Hoover'la Atatürk'ün yine diplomatik bir platformda yazışmaları, elçilikler atanması, deprem gibi felâketler dolayısıyla üzüntülerini paylaşma, resmî bayramlarda karşılıklı kutlamalarla 1933 yılı Şubat'ına kadar sürüp gitmiştir (Şimşir, 1993, 181-211; Yüksel, 1999, 778-779).

Başkan Hoover'dan sonra, Mart 1933 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı'na Franklin Roosevelt seçilmiştir. Atatürk, ABD başkanları arasında en çok Franklin Roosevelt'e yakın olmuştur. Atatürk doğrudan Roosevelt'e çektiği 4 Mart 1933 tarihli telgrafında onu yürekten kutlamıştır. Roosevelt de 10 Mart 1933 tarihli cevabî telgrafında, şahsı ve Amerikan milleti adına Atatürk'e teşekkür etmiştir. İktidara geldiği günden başlayarak Roosevelt ile Atatürk arasında oldukça yakın ilişkiler ve yoğun yazışmalar görülmüştür. İki başkan her vesileyle birbirlerine yakınlıklarını, dostluklarını göstermişlerdir (Yüksel, 1999, 779; Armaoğlu, 1997, 642).

1933 Martında Los Angeles'te meydana gelen, büyük can ve mal kaybına sebep olan depremde, 1933 Nisan'ında Akron adlı yolcu zeplininin düşmesinde Atatürk, Roosevelt'e gönderdiği mesajlarda, kendisinin ve Türk Milletinin üzüntülerini ifade etmiştir. İkinci olay dolayısı ile gönderdiği mesajda Atatürk, Amerika için "dost ve büyük millet" deyimini kullanırken, Roosevelt de, cevabında "en kıymetşinasane" teşekkürlerini sunmuştur (Armaoğlu, 1997, 642).

Cumhuriyetin onuncu yıldönümü vesilesiyle bütün dünya ülkelerinin devlet ve cumhurbaşkanları, krallar, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Cumhurbaşkanı Atatürk'e kutlama mesajları göndermişler, Türkiye'nin 10 yıl gibi kısa bir sürede ulaştığı ilerlemeler ve çağdaş uygarlık dünyasında yerini almasından övgü ile bahsetmişlerdir (Yüksel, 1999, 780). Amerika

Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt'in, Atatürk'e gönderdiği kutlama telgrafı şöyledir:

“Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü münasebetiyle yapılan ulusal bayramda Zat-ı âlilerine en hâr ve samimi tebrikatımı arz eylerim. Geçen bu on sene zarfında Zat-ı âlilerinin çalışkan ve bilinçli idaresince Türkiye dünyanın en çok ilerleyen milletleri arasına girmekle kalmayıp, beynelmilel barış kavgasının da başlıca lideri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin elde ettiği gelişme ve başarılar dolayısıyla Zat-ı âlilerine kalpten tebriklerimi takdim eder, gerek Amerikan milleti ve gerek kendi namıma memleketinize daha büyük refah ve saadetler dilerim” (Şimşir, 1993, 235).

Atatürk, Roosevelt'in bu içtenlik dolu tebriklerini şöyle cevaplandırmıştır:

“Cumhuriyetin onuncu yıldönümü münasebetiyle Zat-ı Devletleri tarafından bana gönderilen lütufkâr temenni ve tebriklerden derin bir surette memnun oldum. Bundan dolayı Zat-ı Devletlerine hararetle teşekkürlerimi beyan ederim. Büyük Amerika Cumhuriyeti'nin mümtaz reisinden bu bayram günlerinde gelen dostluk sözleri bütün Türk milletince hissedilecektir. Şahsi minnettarlığıma ve çok samimi dostluk temennilerime itimat buyurulmasını Zat-ı Devletlerinizden rica ederim” (Şimşir, 1993, 236).

1934 yılı, Roosevelt'in Türkiye hakkında daha ilginç bir jestine şahit olmuştur. Amerika Başkanları her yıl Ocak ayında kordiplomatiğe bir yemek verdiği için, Roosevelt de 2 Ocak 1934 akşamı Beyaz Saray'da böyle bir yemek vermiştir. Türk Büyükelçisi Kordiplomatiğin en kıdemlisi olduğundan, Bayan Roosevelt'i yemek masasına Ahmet Muhtar Bey götürmüş ve yemekte de onun sağına oturtulmuştur. Yemekten sonra bir konser verilmesi öngörülmüştür. Yemek ile konser arasındaki yarım saatlik arada, yabancı büyükelçiler Roosevelt'in etrafını sarmışlardır. Fakat Roosevelt, Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey'i çağırarak yanına oturtmuş ve bu yarım saatlik sürede sadece Ahmet Muhtar Bey'le sohbet etmiştir. Türkiye'deki devrimler hakkında Büyükelçimizden bilgi almıştır (Armaoğlu, 1997, 644).

1935 yılı Martı'nda bir gün, Amerikan Büyükelçisi (Robert P. Skinner) Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak, Başkan Roosevelt'in pul

koleksiyonculuğuna çok meraklı olduğunu, bu sebepten, yeni çıkacak Türk pullarından zamksız bir takımını parası ile satın almak istediklerini bildirmiştir. Atatürk bunu öğrenince, bu pulların kendisi adına Başkan Roosevelt'e gönderilmesini emretmiştir. Pullar hazırlanarak bir kutu içinde 15 Haziran 1935'de Washington'a iletilmiştir (Yüksel, 1999, 782). Başkan Roosevelt, epey sonra Atatürk'e yazdığı bir mektupta, "Nâdir olan istirahat zamanlarımda, bana göndermek inceliğinde bulunduğunuz Türk posta pulları koleksiyonumu seyretmekteyim. Bunlar zerine resmedilmiş olan manzaraları, bir gün kendi gözlerimle görmeyi mit ediyorum" demiştir (Armaoğlu, 1997, 644-645).

1937 yılında ise, Roosevelt ile Atatürk arasında, dolayısı ile Türkiye ile Amerika arasında yeni bir yakınlama ve samimiyet olayı daha meydana gelmiştir. Bir Amerikalı gazeteci tarafından Türkiye ve Atatürk devrimleri hakkında vrilen bir Film, 1937 Nisanı'nda bir akşam Beyaz Saray'da Başkan Roosevelt'e de gösterilmiştir (Yüksel, 1999, 782). Roosevelt bu filmde o kadar heyecanlanmıştır ki, 6 Nisan 1937'de Atatürk'e yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Türkiye'de Bay Julien tarafından çekilmiş olan filmi, bir kaç akşam evvel Beyaz Saray'da seyrettim. Nispeten kısa bir zamanda meydana getirdiğiniz pek çok hayret uyandıran yenilikleri görünce, hissettiğim şevk ve heyecanı size arz etmek istedim. Kıymetli şahsiyetinizin, evinde ve plajda küçük kızınız ile oynarken çekilmiş olan resimleri seyretmekle, bilhassa mutlu oldum. Bu sizin ve benim, bir gün birbirimizle tanışma fırsatı bulacağımız ümidini bende bir kat daha artırdı." (şimşir, 1993, 256)

Atatürk bu samimi mektuba verdiği cevapta, Roosevelt'in mektubunu "hakiki bir sevinçle aldığını" belirtmiş ve şu ilginç ifadede bulunmuştur: "Bu fırsattan istifade ederek, Amerika Birleşik Devletleri hakkındaki hayranlığımı tekrar bildirmek isterim. Bilhassa ki, bizim iki memleketimiz, genel barış ve insanlığın mutluluğunu amaç edinmiş ve aynı ideali gütmektedir. Sizinle bir an evvel tanışmak benim de samimi arzum olduğundan, harikulade işler yapmış sevimli ve kudretli şahsiyetinizi Türkiye'de selâmlayacağım günü sabırsızlıkla bekliyorum." (şimşir, 1993, 259-260)

Bir bakıma protokol dışı bu mektuplar, bir süre sonra Türk ve Amerikan basınının manşetine çıkmıştır. Çünkü ünlü Amerikan gazetesi The New York Times, Başkan Roosevelt'in izni ile, 10 Temmuz 1937 günkü sayısında bu iki mektubun metnini yayımlamıştır (Armaoğlu, 1997, 645-646).

Bu mektuplaşmalar Türk basınında da büyük heyecan yaratmıştır. Falih Rıfkı Atay, 14 Temmuz 1937 günkü Ulus gazetesindeki başyazısında şunları söylemektedir: "Roosevelt'in adı, yirminci asrın devrimleri tarihinde yer tutacaktır. Bu Cumhurbaşkanı, halk yığınlarının hürriyeti ve saadeti için, yıllardan beri, iş âleminin sahipleri ile çarpışıyor. Onun devrinde Amerikan demokrasisinin insanlık niteliklerinin artmış olduğuna şüphe yoktur. Anadolu ihtilâli başladığı zaman, bu hareketin ve onun askerî liderinin hedef ve maksadı hakkında öyle telkinler yapılmıştır ki, Kurtuluş Savaşından böyle bir devrim savaşına geçileceği binde bir yabancıнын aklından geçmezdi. Beyaz Saray'da Türkiye filmi seyreden Cumhurbaşkanının, Atatürk'e ait sahneleri seyrederken, zihninden neler geçmekte olduğunu tahmin edebiliriz. Roosevelt'in Atatürk'e vaat ettiği şahsî tanışmayı, onun Amerika'sı ile Atatürk'ün memleketi arasında daha genel, daha geniş bir tanışma ile tamamlamak sırası gelmiştir. Devrimci liderimiz kadar, onların devrim davalarını hissetmiş olan ve bir yeni insanlık hazırlama ülküsüne bel bağlamış olan milletlerimiz dahi, birbirleri ile bilişip birleşmelidirler" (Armaoğlu, 1997, 646).

Roosevelt ve Atatürk, hiç bir zaman bir araya gelememişlerdir. Her ikisinin de samimi arzularına rağmen, Büyük Atatürk 10 Kasım 1938'de hayata veda ederken, Başkan Roosevelt de 12 Nisan 1945'te ömrünü tamamlamıştır (Armaoğlu, 1997, 646). ABD Başkanı Roosevelt'le Atatürk'ün diplomasi alanında da olsa birbirlerine karşı duydukları bu derin saygı ve samimi duyguları, iki ülkenin barışa dönük ilişkilerini daha da artırmıştır.

7.3. Atatürk'ün Ölümünün Amerika'daki Yansımaları

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde ölümü, tüm dünyada olduğu gibi Amerika'da da geniş yankılar uyandırmış ve Amerikan basını bu olaya geniş

yer vererek Atatürk'ü ve O'nun Türkiye'de yaptıklarını Amerikan halkına anlatmıştır.

11 Kasım 1938 tarihli The New York Times gazetesi Atatürk'ün öldüğünü "Modern Türkiye'nin yaratıcısı Atatürk 58 yaşında öldü" başlığı ile duyurmuş ve uzun bir yazı ile Atatürk'ün kişisel özellikleri ve yaptığı yeniliklerden bahsetmiştir. Gazetenin bu uzun yazısında göze çarpan bazı hususlar şöyledir:

"Türk toplumunun sosyal alışkanlıklarında, dininde ve ekonomisinde diktatörce bir yurtseverlik ve hızla yapmış olduğu yeniliklere rağmen, ölümü geride bıraktığı 14 milyonluk ulusu yasa boğdu. 1923 yılında, yenik düşmüş ve parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarından yeni bir Cumhuriyet yarattı. Bu ülkeyi silahlandırıp sanayileştirerek güçlü bir devlet haline getirdi. 1936 yılında Çanakkale Boğazı'nı yeniden silahlandırarak kontrolü eline geçirdi. Yunanlılarla uzlaştı. Doğu ve Batı arasında güttüğü siyasetle Sovyet Rusya, İngiltere ve Almanya'nın Türkiye'yle olan dostluklarının daha ileriye götürülmesine ve ülkenin daha da ileri gitmesi için bol miktarda kredi olanağı sunmalarına önyak oldu. Türkiye'nin uluslararası alandaki ilişkileri Atatürk'ün açıkça ortaya koyduğu ülke çıkarlarını kollayan bir siyasete dayalıydı. Bunda Türkiye'nin Çanakkale Boğazı'nın iki ucunda elde ettiği güçlü konumunun; Rusya'yı Akdeniz'den, Almanya'yı tarihi Bağdat rotasından ayıran pozisyonunun ve İngiltere'nin Doğu'ya uzanan "yaşam çizgisi" üzerinde İtalya'nın ilerlemesini dengelemesinin payı büyüktü. Dünya, kısa sürede Atatürk'ün yarışan güçlerin kesiştiği noktada Türkiye'yi "alan taraf" haline getirdiğini gördü. Türkiye bitişik ulusal bloklar arasında "kâr eden" bir ülke durumuna geldi. Ancak Atatürk'ün asıl büyük başarısı Türkiye'de gerçekleştirdiği değişimde yatıyor. Atatürk'ün irade ve ileri görüşüyle birlikte dayattığı devrim niteliğindeki reformların çağımızda bir eşi daha yok. Geride bıraktığı ulus, alışkanlıklarında, ekonomik çizgisinde ve kültürel gelişimde devrim yapmış, kelimenin tam anlamıyla yeni bir Türkiye'yi temsil ediyor. Eğer tek kişinin iktidarını haklı göstermek mümkünse, bu ancak Türkiye'nin yaşadığı değişimde olduğu gibi acilen ortaya konmuş bir iktidar örneğiyle olabilir. Gazi bir yandan dış dünyaya karşı barışçı bir siyaset

güderken, diğer yandan da geri kalmış Doğulu bir imparatorluğu ilerlemekte olan bir devlet haline getirdi” (Çolakoğlu, 2003, 35-40).

“Türkiye’yi bağımsızlaştıran ve çağdaşlaştıran Kemal Atatürk öldü.” Başlığı ile aynı tarihte haber veren New York Herald Tribüne gazetesi Atatürk için şunları yazmıştı:

“Tüm ülke nüfusunu yol ve demiryolu yapımı gibi dev bir işle görevlendirdi. Vatandaşlarından yüzde 27 gelir vergisi alarak, cumhuriyet daha on yaşına gelmeden 7.000 millik otoyol ve 1.800 millik demiryoluna imza attı. Aynı dönemde ülkedeki fabrikaların sayısı 200'den 2000'e yükseldi. Anadolu'nun bazı bölgelerinde demiryolu yapımı mühendislik açısından büyük zorluk teşkil ediyordu. Kemal'in ağırlıklı olarak Danimarkalı ve İsveçlilerden oluşan mühendis kadrosu, 20.000 Anadolu köylüsünün de yardımıyla 350 mil boyunca uzanan bir demiryolu inşa ettiler. O büyük niteliklerle donanmış olarak, eski yozlaşmış ve can çekişmekte olan bir devletin parçalanmış gövdesi üzerine, sağlam bir harçla oluşturulmuş, modernleşmeye yönelmiş ve diğer ülkelerin boyunduruğundan kurtulmuş, egemen bir Türkiye inşa etti. Atatürk'ün eserleri ayakta kalabilirse, ülkesini getirdiği noktanın önemi bir gün fark edilebilir. Ama eserleri ayakta kalabilecek mi? Türkiye diğer diktatörlükler için uygun bir örnek olmayabilir, ancak yeni yönetim sanatının bu ustasının ölümünün ardından bu sorunun cevabını pek çok kişi merak edecektir” (Çolakoğlu, 2003, 35-40).

The Washington Post gazetesinin Atatürk ve Türkiye için tespitleri ise şunlardı:

“Bugünün Türkiye’si tek bir adamın, Kemal Atatürk’ün uzayan gölgesidir. Atatürk geçtiğimiz yirmi yıl süresine Türkiye'nin umutsuz, güçsüz ve geri kalmış Doğulu bir devlet olmaktan, güçlü, özgüvenli ve ilerleyen bir millet durumuna geldiği, takdire şayan evriminin itici gücü oldu. Güneydoğu Avrupa ve Anadolu çevresindeki diğer ülkelerle kıyaslandığında, Kemal Atatürk, ülkesine yenilmesi güç bir devlet ve güç dengesi oyununda kendi kartlarını oynayabilecek bir ülke damgası vurdu. Türkiye, 16 milyonluk nüfusu, giderek güçlenen hava kuvvetleri, eğitilmiş ve donanımlı ordusuyla çağdaş bir güç haline geldi. Yaklaşık 150.000 kişiden oluşan bu ordu bir

zamanlar çürümüş ve aptalca yönetim yüzünden karanlığa gömülmüş yiğit bir ırkın savaşıma yeteneğinin yeniden ortaya çıkarılmasıyla oluştu. (Çolakoğlu, 2003, 49-55)

Chicago Daily Tribune gazetesi “Yeni Türkiye’yi kuran Kemal 58 yaşında öldü.” başlığı ile verdiği haberde Atatürk hakkında şunları yazmıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüyle, tarihin tanıdığı en dikkate değer insanlardan biri daha dünya sahnesinden çekilmiş oluyor. Türkiye’nin modernleşmesi insanlık tarihinin en çarpıcı sayfalarından biridir ve bu sayfayı yazan Kemal’dir. O’nun yönetiminde Türkiye, Yakın Doğuda yeni bir istikrar unsuru oldu. Saygı uyandıracak kuvvetli ve talihsiz girişimlerden kaçınacak kadar bilge olan Kemal’in devlet adamlığının, Türkiye’yi oturttuğu ve üzerinde tuttuğu parlak rotanın ne kadar muhafaza edileceği konusunda şu anda kimsenin bir kehanette bulunması mümkün değildir. Dünyadan büyük bir adam göçtü” (Çolakoğlu, 2003, 56-57).

“Avrupa’nın savaş sonrasındaki tarihi liderlerini başarılarına göre sıraya koyan eksiksiz bir liste oluştursaydık asker, yaratıcı, reformcu, modern Türkiye’nin kurucusu, Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk bu listenin en başlarında yer alırdı. Ölümü dünya barışı için gerçek bir kayıp oldu.” (Çolakoğlu, 2003, 61) diye yazan Los Angeles Times gazetesi, Atatürk’ün niteliklerini en anlamlı şekliyle ifade etmektedir.

The Philadelphia Inquirer gazetesi “Türkiye’nin Kurtarıcısı Atatürk” başlığı ile verdiği haberde şunları yazmıştı:

“Geçtiğimiz on beş yıllık dönemde Türkiye neredeyse tamamen Atatürk’ün etkisiyle bundan önceki yüz elli yılda kaydettiğinden daha fazla ilerlemeye tanık oldu. Atatürk’ün, amacına ulaşmak için, bir diktatörün yetkilerini kullanmak durumunda kaldığı bir gerçektir. Ancak komşu ülkelerdeki diktatörlerin ben merkezci yöntem ve hedeflerinin yanında Atatürk iyiliksever gözüküyor. Avrupa’daki ilişkilerin bu kadar kaypak ve gergin olduğu böyle bir dönemde ölmüş olması talihsizliktir” (Çolakoğlu, 2003, 62).

Boston Post; “Bugün erken saatlerde ölen Türkiye’nin 58 yaşındaki Bozkurt’u ve modern diktatörlerin ilki olan Kemal Atatürk’ün naaşı bu akşam

Dolmabahçe Sarayında halkın ziyaretine açıldı. Türk halkı yasa boğuldu.” (Çolakoğlu, 2003, 63) ifadeleri ile haberi duyurmuştu.

21 Kasım 1938 tarihli Newsweek ise büyük Atatürk için şunları yazmıştı:

“Atatürk tekkeleri kapattı, kadınları haremden çıkararak meclise soktu. Fes kullanımını yasakladı ve zorla Latin alfabesini getirdi. Bir yandan siyasî muhalefeti baskı altında tutarken, bir yandan da demiryolları döşetti, çağdaş bir başkent inşa etti, sanayi atılımı gerçekleştirdi ve köylüleri daha ileri tarım yöntemlerini öğrenmeye zorladı. 29 Ekim’de, yani diktatörün ölümünden on iki gün önce, Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşunun on beşinci yıldönümü kutlandı. Bu, O’nun yıkılmış ve umudunu yitirmiş bir milleti Yakın Doğunun kilit gücü haline getirmekte gösterdiği kişisel başarısının işaretiydi” (Çolakoğlu, 2003, 65).

Amerikan yönetimi ve Amerikan basını Atatürk’ün ölümüyle olduğu kadar O’nun kısa ömründe gerçekleştirdiği devrimlerle de yakından ilgilenmiştir. Amerikan gazete ve dergileri Atatürk hakkında pek çok yazı yayımlamışlar ve O’nun anısı ölümünden sonra da pek çok Amerikalı tarafından saygı ile anılmıştır.

7.4. Atatürk’ ten Sonra Türk Dış Politikasının Genel Seyri, ABD İle İlişkilerde Geline Durum ve Bazı Öneriler

Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde hayata gözlerini yumarken Avrupa önemli çalkantılar içerisinde ve II. Dünya Savaşının eşliğinde bulunuyordu. Çünkü hızla silahlanan Almanya, Versay Antlaşmasını yırtmış, Milletler Cemiyetinden çekilmiş, Avrupa’da Almanların yaşadığı yerleri kendisine bağlamış, öte yandan “Büyük Roma” ideali ile genişlemek çabasında olan İtalya ile Japonya’nın da dahil olduğu bir ittifak yapmıştı (Armaoğlu, 1986, 229-262). Almanya’nın izlediği bu politika Batı’da ve Sovyetler Birliğinde büyük endişeler yaratmasına rağmen, barış yanlısı olmakla birlikte, Türkiye’yi korkutmamış, hatta Hitler’in “bir millet bir devlet” politikası Türkiye tarafından anlayışla karşılanmıştır (Ülman, 1968, 253).

Türkiye II. Dünya Savaşında coğrafi konumundan ötürü Müttefik ve Mihver devletlerin kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla yoğun baskıları ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak Türkiye, ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir ödün vermeden korumak amacıyla savaşın dışında kalmak ve büyük devletler arasında bir denge unsuru olma politikasını yürüterek saldırılardan korunmak amacını gütmüştür. Türkiye'nin izlediği bu çok yönlü politikanın en yararlı sonucu, Türkiye'nin savaşın dışında kalmasını sağlaması olmuştur (Sarınay, 2000, 865).

İkinci Dünya Savaşından sonra güvenlik endişeleri ve ülkenin kalkınması için dış yardıma ihtiyaç duyulması gibi faktörlerin de etkisi ile Türkiye'nin Batıya yönelik dış politikası güçlenerek sürmüştür. Sonuçta, savaştan sonra ortaya çıkan Doğu ve Batı blokları arasında sınır devlet konumuna gelen Türkiye'nin Batı'nın gözünde stratejik önemi artmış ve Türkiye iki blok arasındaki seçimini Batı'dan yana yaparak tehdit algılamasının Doğu kaynaklı olacağına karar vermiştir. Bu tercihi neticesinde Türkiye NATO'ya alınmıştır (Sarınay, 2000, 867). Türkiye NATO'ya girdikten sonra, güvenlik endişelerini çözümlemiş, ancak bütün uluslararası olayları bu ittifakın bakış açısından değerlendiren tek boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu dönemde Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi de tamamen statükoculuk olarak algılanmış ve Türk dış politikası pasif bir yapıya bürünmüştür. Bundan sonra Batıya ve ABD'ye yönelik dış politika ve statükoculuk Türk dış politikasının değişmeyen temel özellikleri haline gelmiştir (Sarınay, 2000, 868; Gönlübol, 1996, 312).

Bu genel politika çerçevesinde Truman Doktrininden itibaren gerek Türkiye'nin gerekse ABD'nin Sovyet tehdidini algılamalarındaki benzerlik sebebiyle iki ülke ilişkileri ortak stratejik amaç doğrultusunda gelişmiştir. Türkiye NATO'ya girdikten sonra ABD ile birçok ikili antlaşma imzalamıştır. Bunların bir bölümü TBMM'nin onayından geçirilemeyen gizli antlaşmalardır. Kıbrıs sorunundaki ABD'nin tavrı ve Johnson Mektubu Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiş, Türkiye ikili antlaşmaların gözden geçirilmesi yoluna gitmiştir. Kıbrıs hareketinden sonra ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması ilişkilerde gerginlik doğurmuştur. 1979 yılından

itibaren Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, İran'da Humeyni'nin iktidara gelişi ve İran-İrak savaşı, ABD'yi Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge konusunda son derece duyarlı hale getirmiştir. Bu bağlamda ABD, 12 Eylül 1980'de Türkiye'de yönetime gelen askeri rejimi anlayışla karşıladığını belirterek ilişkileri sıklaştırmıştır. Bu dönemde ABD ile Türkiye arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye, ABD ile ilişkilerinde, Soğuk Savaş döneminde bazı iniş-çıkışlara rağmen Türkiye'nin stratejik önemi ve Sovyet tehdidini algılamalarındaki benzerlik sebebiyle vazgeçilemez hissini ve güvenini korumuştur. Sovyetler Birliği çökünceye kadar hatalar düzeltilmiş, demokrasi eksikliği daha anlayışla karşılanmıştır. Ancak Sovyetler Birliği çöktükten sonra Türk-ABD ilişkilerinde hakim olan "ortak çıkar" kavramının kısmen içeriği boşalmış ve Türkiye, ABD'nin gözünde kollanacak müttefik olmaktan çıkmaya başlamıştır (Armaoğlu, 1991, 296-308; Sarınay, 2000, 868-869).

Soğuk savaş döneminde Türkiye dış politikada belli dönemlerin haricinde hareketsiz kalmış, dış politika ile ekonomi bağı yeterince kurulamamış, dış politika coğrafyası sınırlı tutulmuş, Türk dış politikası mevcut ve tarihi potansiyelinin altında seyretmiştir (Sarınay, 2000, 883).

Doğu bloğunun yıkılması ile Soğuk Savaş yıllarının "İki Kutuplu Dünya" politikası devresi sona ererken, Körfez bunalımı ABD'nin hakim olacağı "Yeni Dünya Düzeni"nin kurulmakta olduğunu ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme olarak da adlandırılan bu yeni dönemde demokrasi, özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler öne çıkan temalar olmuştur. ABD'nin temsil ettiği tek süper güce dayanan "Yeni Dünya Düzeni"ni oluşturma çabalarına rağmen, dünyada yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasına yol açan yeni bir süreç de gelişmeye başlamıştır. Bu süreçte bölgeselleşme eğilimleri giderek belirginleşmiştir. Özellikle Japonya'nın liderlik ettiği Asya Pasifik bölgesi, Avrupa Birliği, bu birlik içinde olmakla beraber iki Almanya'nın birleşmesinden sonra ortaya çıkan güçlü Alman devletinin tavrı, askeri gücünün yanı sıra hızla büyüyen ekonomisi ile Çin ve "Zengin Kuzey" karşısında "Fakir Güney" ülkelerinin takip edecekleri

politikalar bu bölgesel güç merkezlerini belirlemede etkili olacaktır (Sarıнай, 2000, 875).

Bu dönemin temel özelliği Türkiye'nin çok yönlü ve kimi zaman belirsiz olan birtakım tehditler ve yeni imkanlar ile karşılaşmış olmasıdır. Soğuk Savaşın sona ermesine paralel olarak dünyada yaşanan işbirliği ve uzlaşma eğilimine rağmen, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya yeni bir çatışma alanı haline dönüşmüş, uzun bir süredir istikrarsızlıkla adeta özdeşleşmiş olan Ortadoğu bölgesine, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri de eklenmiştir. Böylece Türkiye kendisini sıcak bir üçgenin tam merkezinde bulmuştur. Yeni dönemde Türkiye'nin güvenlik stratejisindeki tehdit algılamaları daha çok Kuzey'den Güneye ve Batı'ya kaymıştır (Sarıнай, 2000, 876).

Soğuk Savaş sonrası dönemde de Türkiye Kafkasya'daki oluşumda söz sahibi olamamış, tarihsel görevini yerine getirme becerisini gösterememiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile Türkiye, coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda çok boyutlu jeopolitik konumu sebebiyle, bölge merkezli çok yönlü bir dış politika izleyecek güçlü bir ülke olma olanağı yakalamıştır. Ancak Türkiye yıllardır kapısında beklediği Avrupa Birliğinin zorlayıcı ve emperyalist emellerle yaptığı dayatmalara karşı Avrasya politik etkenini kullanmayı ne yazık ki düşünmemiştir. Halen izlenen tek yönlü politikalar nedeniyle de Türkiye'nin politik hareket sahası giderek daralmış, daraltılmıştır. Rusya'nın dağılarak tek kutuplu dünya düzeninin ABD merkezli oluşacağını ve yeni oluşumdan istifade ederek bölgesel güç olma fırsatının kapımızda olduğunu, Türk dış politika ve strateji üretkenleri ön görememişlerdir. Türkiye yakın çevresindeki gelişmelere, ABD merkezli ve güdümlü politikaları nedeniyle müdahil olamamış ve seyirci kalmakla yetinmiştir.

Bu çerçevede Türkiye Atatürk döneminde olduğu gibi uluslararası ilişkilerini, ulusal çıkarlarını ön planda tutarak yeniden değerlendirmek ve tanımlamak zorundadır. Türkiye'nin bu gün içerisinde bulunduğu coğrafi yapı ve bu coğrafyada meydana gelen olaylar ile mevcut uluslararası ilişkilerin niteliği, Atatürk Döneminde olduğu gibi bu gün de akılcı, çok yönlü, dengeli ve ulusal çıkarları ön planda tutacak politikalar izlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Türkiye bu yeni değerlendirmede ABD ile ilişkilerini yapısal bağımlılık kalıplarını aşan, eşitlik ve karşılıklı fayda çerçevesi içinde bir ortaklık temeline oturtmalı ve tek yönlü ve mahkum olmaktan çıkarmalıdır.

Türkiye'nin dış siyasetinin etkili olabilmesi, bir başka deyişle diğer aktörleri kendi istediği yönde yönlendirebilmesi her şeyden önce kendi kapasitesi ile ilgilidir. Her ne kadar bir ülke kendi kapasitesini başka ülkeler ile gireceği ittifak ve koalisyonlar ile destekleyebilirse de temelde kendi kapasitesine dayanmak durumundadır. Bu kapasitenin askeri, ekonomik, siyasal boyutları vardır. Bu farklı boyutlara ilişkin yeterlilik önemli olmakla beraber bu farklı boyutların birbirlerini tamamlayan, destekleyen özelliklere sahip olup olmaması da oldukça önemlidir. Bir başka deyişle, ülkenin askeri gücü önemli olmakla beraber ülkenin ekonomik yapısının ve doğal kaynaklarının ülkenin bu imkanlarını destekleme derecesi, bu desteği belirli bir kriz anında sürdürebilme yeteneği de önemlidir. Yine bu kapasiteyi üreten ekonomik yapının ne türden bir siyasal sistem ile desteklendiği de önemlidir (Sönmezoğlu,2004, 994-995). Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini dengeleyebilmesi için de ekonomisini dışa bağımlı olmaktan kurtarması ve sağlam temeller üzerine oturtması gerekmektedir. Atatürk'ün işaret ettiği gibi bağımsız olmak ekonomik, siyasal, kültürel alanda olduğu kadar her alanda bağımsız olmak demektir. Bu gün bu temel niteliklere baktığımızda her anlamda ve her alanda bağımlı olduğumuz açıkça ortadadır. Küreselleşen ve yeniden şekillenen günümüz koşullarında tehdit algılamaları da değişmiş ve ekonomik değerler ve bunların kullanım şekli, ülkeler için tehdit olmaya başlamıştır. Ekonomik bağımlılık siyasal, kültürel ve her alanda bağımlılığı da beraberinde getirmektedir. Günümüzde ABD ile ilişkilerimiz bu merkezde yürütülmekte ve ilişkilerin tek yönlü ve bizim aleyhimize gelişmesinin temelinde de ekonomik bağımlılık gerçeği bulunmaktadır.

Günümüzde egemenlik topraksal olmaktan öte bir anlam kazanmış, Amerika gibi bazı ülkeler egemenliklerini kendi sınırları dışına taşıırken Türkiye gibi bazıları ise kendi sınırları içerisinde tam egemen olmaktan uzak kalmışlardır. İşte Türkiye Cumhuriyeti böyle bir uluslararası zeminde bulunmaktadır. İleriye dönük olarak, Türkiye'nin bu gelişmelerin dışında

kalması, kendi içine kapanması ihtimali oldukça düşüktür. Dolayısıyla ülke dış politikasında Atatürk'ün işaret ettiği "akılcılık" süreklilik gösteren en temel öge olmalı, değişim ise Türkiye'nin ulusal çıkarları göz önünde bulundurularak gelişimi destekleyecek şekilde belirlenmelidir (Sönmezoğlu, 2004, 1051).

Türkiye Atatürk Döneminin şartlarını hatırlayarak çok daha zor koşullarda bağımsızlığın nasıl kazanıldığını tekrar anımsamalı, ilkeli ve onurlu davranarak, sahip olduğu değerleri ve potansiyeli bölgesinde stratejik bir oyuncu olduğunu göstermek adına kullanmaktan çekinmemelidir.

Türkiye bugün yeniden bir kurtuluş savaşı vermek zorundadır. Bu savaşın başarı şansı ekonomik ve endüstriyel alanda ve belki ondan çok bilim ve eğitim alanındaki kalkınma isteğimizin ciddiliğine ve keskinliğine bağlıdır. Çünkü bilimsel bir temel, akılcı bir düşünceye dayanmayan bir ekonomik kalkınma tasarlamak güçtür. Özellikle demokratik bir düzende planlı bir kalkınmada en kestirme yolun, bu kalkınmayı halka mâl etmek olduğu düşünülürse, Atatürk devrimlerinin en ileri yanı halkla devleti, milletle hükümeti birbirine bağlamış olmasıdır (Zor, 1999, 412).

Türkiye sıradan bir toplum, rastlantılarla meydana getirilmiş derme çatma bir ülke değildir. Türkiye, yüzlerce yılın birikimine tarih ve kültür derinliğine sahip bir ülkedir. Kendi özgün kimliğinin, kendi işlevinin bilincinde olarak, tarihten devraldığı kültür ve deney zenginliğini, çağdaş özelliklerle bütünleştirmek, Türkiye'nin hem kendine hem de insanlığa karşı görevidir. Günümüz koşullarının hedefi Türkiye'yi 21. yüzyılda bir "Dünya Devleti" olma özelliğine kavuşturmak olmalıdır. Dünya devleti yani sürekli başkalarına özenen değil başkalarının ona özendikleri bir Türkiye. Tarihini ve kültürünü paylaştığı bölgelerle dostluk ilişkilerini geliştiren bir Türkiye. Bilgi ve teknolojiyi, sadece kendi dışında arayan değil, kendisinden bilgi ve teknoloji aranan bir Türkiye. Büyük Atatürk'ün işaret ettiği yönde diğer milletlere örnek olabilen bir Türkiye. Tarihsel birikimi ile kültür zenginlikleri ile demokrasisiyle, ekonomisi ile, insan sevgisinden ve sosyal adaletten kaynaklanmış çağdaşlığıyla dünyanın başlıca çekim merkezlerinden birini oluşturan Türkiye (Zor, 1999, 413).

Türkiye'nin tarih, kültür ve coğrafya özelliklerinden oluşan stratejik konumu kendinde var olan güçten en üst düzeyde yararlanmanın imkanlarını ona açmaktadır. 1920'lerdeki oluşum öncelikle dış engellerin çok ustaca ve gerçekçilikle saptanmasına dayanır. Tarihin "erişilebilir" kıldığı hedef belirlenmiş, onun stratejisi izlenmiş ve ona erişilmiştir. Türkiye'nin dünyadaki yeri ve Avrupalılığı üzerine yapılan tartışmaları Asya ile Avrupa arasında ya biri ya öteki yaklaşımı doğru değildir. Türkiye'nin Asyalı olmakla Avrupalı olmak arasında bir tercih zorunluluğu olamaz. Türkiye hem Asyalı hem Avrupalı olmak özelliği ayrıcalığına sahiptir. Bu, bizim zenginliğimizdir, gücümüzdür (Zor, 1999, 413-414).

Türkiye'nin çok az ülkeye nasip olmuş bir önceliği, bir "model" özelliği mevcuttur. Ancak bu model olma, Amerikanın Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde Türkiye için ön gördüğü ve dayatmaya çalıştığı "ılımlı İslam Devleti" modeli anlamına gelmemektedir. Zor (1999,414)'un ifade ettiği gibi, 1.5 milyarlık toplam nüfusuyla İslam geleneği taşıyan ülkeler arasında Türkiye "demokrasi, insan hakları, laiklik, çağı paylaşmak" gibi özellikleri ve iddiaları ile başlıca örnektir. Kısacası bir "model"dir. Türk modeline sahip çıkmak ve onu bir "dayatma" bir "ihraç malı" gibi değil ancak başka toplumların yararlanabileceği bir tarihsel deneyim olarak örnek göstermek ve barışçıl bir tanıtım olgusuna dönüştürmek, Türkiye'nin tüm dünyaya önemli bir katkısı olacaktır.

Türkiye ulusal çıkarları doğrultusunda kararlı politikalarını sürdürürken, ABD ile ilişkilerde jeopolitik ve jeokültürel vazgeçilmezliğini ortadan kaldırmamaya dikkat etmelidir. Türkiye-ABD ilişkilerinin, çıkar farklılıkları nedeniyle meydana gelebilecek küçük problemler dışında, uyumlu ve dengeli tutulması gerekmektedir. ABD ile çatışan menfaatlerde, AB'nin ve bölge ülkelerin desteği alınmalı, Türkiye yanibaşındaki Avrasya politik değişkenini ve diğer bölgesel değişkenleri Amerika'ya karşı kullanmayı düşünmeli ve uluslararası politikada çok yönlü olabildiğini göstermelidir. Bu çıkışlarla ABD üzerinde baskı yaratılması sağlanmalıdır.

Türk-Amerikan ilişkilerine Türkiye açısından bakıldığında; ABD'nin önümüzdeki dönemde önemini koruyacağı bir gerçektir. Türkiye, Batı

politikasında eskiden beri Avrupa ve ABD boyutlarını dengelemeye çalışmış, ancak önceliği tam üyelik hedefinin de gösterdiği gibi Avrupa'ya vermiştir. Burada belirleyici olacak faktör Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin gelecekte nasıl seyredeceğidir. Avrupa ile ilişkilerin belirsizliğe girmesi ve Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesindeki yerini alamaması olasılığı, kaçınılmaz olarak Türkiye'nin batı politikasında ABD kutbunun ön plana çıkmasına yol açabilecektir. Türkiye yakın gelecekte, Batı politikası açısından bu olasılığı ister istemez dikkate almak durumundadır (Harp Akademileri Komutanlığı, 2002, 43).

Dünyadaki devrimsel değişimle birlikte, uluslararasıdaki rekabet artan ölçülerde ticarî ve ekonomik alanlarda yoğunlaşmaktadır. Yeni dünyamızda ekonomik güç her zamankinden fazla başarının ve itibarın simgesi olmuştur. İşte bu yeni dünyada Türkiye'nin "stratejik önem" faktörü ile "ekonomik önem" faktörünü birlikte ele alarak bölgesel bir "Eko-Stratejik Merkez" olma ve jeopolitik konumunun kendine bahşettiği tüm olanaklardan yararlanma fırsatını bulması, Türkiye'nin refah ve kalkınma yolunda özlemini çektiği atılımlar için en uygun koşullar hazırlayabilecektir (Harp Akademileri Komutanlığı, 2002, 43-44).

Bu düşünce içinde Amerika'nın, Türkiye'nin bölgesinde bir "Eko-Stratejik Merkez" olma hedefini destekleyebileceği düşünülmelidir. Bunun başta gelen sebebi, Amerika'nın ve diğer Batılı devletlerin, Orta Asya'daki ve Ortadoğu'da bulunan özellikle Türk ağırlıklı Cumhuriyetlerdeki radikalist İslamcı akımların kuvvetlenmesinden kaygıya düşmüş olmalarındandır. Bu noktada Türkiye'nin geleceğe yönelik politikasını belirlerken; Amerika ile ilişkilerine, askeri işbirliği alanından ziyade, ekonomik ve ticarî alanlarda yoğunluk kazandırması Türkiye'nin çıkarları gereğidir. Bu bakımdan Türk-Amerikan savunma işbirliğinin bugünkü çerçevesinin muhafaza edilmesi ve bunun Türkiye'nin NATO sorumlulukları dışına çıkarılmaması düşünülmelidir. Geçmişte Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir istikrarsızlık nedeninin, bu ilişkilerin geniş ölçüde askeri işbirliği boyutu üzerine bina edilmiş olmasından kaynaklanmış olduğunu dikkate alarak, yeni dönemde ilişkilerin ekonomik ve

siyasi boyutunun geliştirilmesine önem verilmesi uygun bir politika olacaktır (Harp Akademileri Komutanlığı, 2002, 44).

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel geçmişi ve günümüze kadarki gelişim süreci çok iyi analiz edilmelidir. Geleceğe yön vermek ve şekillendirmek geçmişe hakim olmakla mümkündür. Türk ulusu olarak tarihsel hafızamız ne yazık ki yeterince kuvvetli değildir. Bir ulusun ulus olma özelliklerinden biri olan tarih birliği ve tarih bilincine sahip olmanın, yeni dünya siyaseti ve Amerika'nın dünya hakimiyet stratejisinin düşmanı olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Ulus devlet yapısı mevcut küresel düzen ve onun şefi Amerika için bir "tehdit" algılaması yaratmaktadır. Tarihsel geçmişi ve tarihi ile bağları koparılmış, sosyo-kültürel açıdan özünden ve geçmişinden uzaklaşmış bir Türk ulusu bu gün tüm Batının ve Amerika'nın hayalidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kültürel yaşantımıza giren ve bizi derinden etkileyen Amerikanın kültür emperyalizmine karşı Atatürk döneminde olduğu gibi şimdi de akılcı yöntemler kullanarak gerekli önlemler alınmalıdır. Atatürk döneminden sonra günümüze kadar olan dönemde kültürel etkileşim yerini Türkiye aleyhine olmak üzere "kültürel dönüşüme" bırakmıştır. Türk dili, edebiyatı ve sanat dallarının tamamı Amerikan kültür ve sanat sisteminin etkisi altındadır. Özellikle Türkçe yozlaştırılmak suretiyle, İngilizce kelimelerle sistemli olarak bozulmuş, neredeyse yakın gelecekte kuşakların birbirini anlaması olanaksız hale gelecek kadar da değişmesi sağlanmıştır. Atatürk'ün bir toplum hayatının çeşitli yönleri ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu ilkeler, zamanın ve şartların değişme faktöründen tamamen uzak kalarak, bu gün için de ve yarının sınırsızlığında da bizim için yanılmaz ve kudretli bir fikir sistemini meydana getirmektedir. Bu düşünce ve inançla tarihsel geçmişimize, kültürümüze ve yaşamımızı şekillendiren bize ait tüm değerlere Atatürk'ün düşünce sistemi çerçevesinde sahip çıkmalıyız.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu kesimde, çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular ve bu bulgular için ortaya konan öneriler sıralanmış, sonuç bölümünde ise araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölüm üç alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt bölümde araştırma sonucu elde edilen bulgular ortaya konarak araştırmanın denenceleri sınanmıştır. İkinci alt bölümde, elde edilen bulgular doğrultusunda getirilen önerilere yer verilmiştir. Üçüncü alt bölüm olan sonuç bölümünde ise araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bulgular ve öneriler arasındaki ilişkilendirme aşağıdaki Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2 : Bulgular ve Öneriler Karşılaştırma Çizelgesi

Ö B	B.1	B.2	B.3	B.4	B.5	B.6	B.7	B.8	B.9	B.10
Ö.1	X									
Ö.2	X	X								
Ö.3	X	X	X							
Ö.4				X						
Ö.5					X					
Ö.6						X	X			
Ö.7						X	X			
Ö.8								X		
Ö.9									X	
Ö.10										X

8.1. Bulgular

B.1. Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk ilişkiler, ABD'nin Avrupa diplomasisinden uzak durma siyasetinden ötürü siyasi olmaktan çok ticari nitelikte olmuş ve aynı siyasetten ötürü, Cumhuriyet döneminde resmi ilişkilerin başlaması ve gelişim süreci uzun sürmüştür.

Osmanlı Devleti ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sürecinde, tüm adımlar ABD tarafından atılmıştır. Amerikalıların aksine, Osmanlı devlet adamları, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde çok istekli olmamışlardır. Bunun dört temel nedeni vardır: Birincisi iki ülke arasındaki coğrafi konumdaki farklılık ve iki ülke arasındaki mesafenin çok fazla oluşu, ikincisi, ABD'nin ve Amerikalıların, Osmanlı Devleti tarafından yakından tanınmaması, üçüncüsü Osmanlı Devleti'nin iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden ticari veya siyasi bir çıkar ummamasıdır. Bu çekingenliğin dördüncü nedeni ise, İngiltere'nin Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi yönündeki adımlara soğuk yaklaşmasıdır. Bu bulgumuz çalışmamızın ana denencesi ile beraber 1 numaralı alt denenceyi desteklemektedir.

B.2. 1923-1939 Dönemi Türkiye'nin dış politikasının en önemli özelliği "Atatürk dönemi dış politikası" olmasıdır. Bu dönemdeki dış politika, özellikle Atatürk tarafından belirlenerek onun gözetiminde uygulanmıştır. Atatürk döneminde izlenen aktif, gerçekçi, barışçı ve çok yönlü dış politika sayesinde Türkiye, önemli sorunlarını kendi lehine çözmüş, bölgesinde bir istikrar unsuru haline gelmesinin ötesinde, sınırlı gücüne rağmen dünyada saygı uyandıran bir devlet haline gelmiştir. Türk-Amerikan ilişkileri de bu dış politika ilkeleri temelinde, çok yönlülük esasına göre Avrupa'ya karşı alternatif ve doğuda gelişen Rusya tehdidine karşı bir güvence olarak oluşturulmuştur. Bu bulgumuz araştırmamızın ana denencesini desteklemektedir.

B.3. 1923-1936 yılları arasında genç Türkiye'nin dış politikasını oluşturanlar, algıladıkları tehditlere karşı uluslararası güç dengesi sisteminin kuralları çerçevesinde koalisyonlara girmişlerdir. Diğer taraftan aynı Osmanlı devletinin çöküş yıllarında olduğu gibi, kuruluş dönemindeki Türk dış politikasında da ulusal güvenlik faktörü ağır basmıştır. 1923-1930 yılları

arasında Türk dış politikasını yönetenler en çok Lozan'da halledilemeyen sorunların çözümüyle uğraşmışlardır. Bu dönemde Türkiye, bölgesel ve uluslararası alandaki barışçı faaliyetlere etken bir şekilde katılmakla beraber, kendi güvenliğini ön planda tutarak öncelikle bölgesel ittifaklara yönelmiş, coğrafi olarak çok uzakta olan ve fiziki anlamda tehdit oluşturmayan Amerika ile ilişkiler bu yüzden yeterince hızlı gelişme kaydedememiştir. Bu bulgumuz araştırmanın 3 numaralı denencesini doğrulamaktadır.

B.4. Türkiye kuruluş aşamasında bir çok ülke ile değişik antlaşmalar yapmıştır. Türkiye'nin öteki ülkelerle yaptığı antlaşmaların hepsi sessiz sedasız onaylanmış, yürürlüğe konmuş ve uygulanmış olduğu halde, Lozan'da imzalanan, Türk-Amerikan dostluk antlaşması Amerika'da uzun süre tartışma konusu yapılmış ve olumsuz tepkilere neden olmuştur. Amerikanın Türkiye ile yakınlaşmasına karşı şiddetli tepkiler göstererek Türk düşmanlığını Amerikan kamuoyuna aşılama çabaları, Amerika'daki Ermeniler ve Ermeni örgütleri olmuştur. Bu örgütler, bütün organları, gazeteleri ve etkisi altındaki çevreleriyle Lozan antlaşmasına savaş açmışlar, böylece yıllarca sürececek yeni bir kampanya başlatmışlardır. Kampanyaya başka örgütler, gazeteler ve Amerikan iç politikasına oynayan muhalefetteki Demokrat parti ileri gelenleri de katılınca, Amerikan kamuoyunu ve Senatoyu baskı altına almak kolaylaşmıştır. Türkiye, Amerika'da Türk Elçiliği, veya resmi temsilciliklerinin olmamasından ötürü, Lozan antlaşmasına karşı Amerika'da yürütülen kampanyaları önleyememiştir. Amerikan kamuoyunun Türkiye çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesini ve durumun Türkiye lehine dönmesini sağlayacak tedbirler alınamamıştır. Tüm bu gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasını geciktirmiş, günümüze kadar uzanan ve Amerika'nın dış politika kozu olarak kullandığı Ermeni sorunu yaratılarak, ilişkilerin gelişim süreci de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu bulgu çalışmanın 2 numaralı alt denencesini desteklemektedir.

B.5. Başlangıcı Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ve I. Dünya Savaşı öncesine kadar uzanan ve zaman zaman Türkiye'nin iç politika hayatında da tartışma konusu olan "Chester Projesi" veya resmi adı ile "Şarkî Anadolu

Demiryolları Antlaşması", yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk girişimini teşkil etmektedir.

Demiryollarının inşası yeni Türkiye'nin, ekonomik kalkınma bakımından çok önem verdiği bir konu olmakla beraber, Lozan Konferansı sırasında TBMM Hükümeti'nin Amerika ile bir yakınlaşma içinde olduğu da bir gerçektir. Lozan Konferansının kesintiye uğradığı bir sırada toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk'ün yabancı sermaye konusundaki açıklamaları ve Chester Projesinin yine bu dönemde gündeme getirilmesi, Lozan'da, Avrupa'ya karşı Amerika'nın desteğini sağlamak adına önemli bir politik manevra olmuştur. Yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye bu ilk açılma girişimi, Amerikan resmi çevrelerinin, ve Amerikan sermaye çevrelerinin yeterli ilgiyi göstermemesinden ötürü gerçekleştirilememiştir.

B.6. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Türkiye'yi terk eden bazı Amerikalı Misyonerler, savaş sonunda tekrar Anadolu'ya gelerek, savaşın etkisiyle harabeye dönmüş olan Anadolu'daki bu çöküş anından da faydalanıp, getirdikleri yardımları dağıtarak çalışmalarına devam etmişlerdir. Kurtuluş savaşı yıllarında Türkiye, bu misyonerlerle ilgili katı bir tutum sergilememiş, Amerika'nın sempatisini sürdürmeyi düşünmüştür. Amerika da aynı dönemde benzer kaygılardan ötürü Türkiye'ye karşı ılımlı bir politika izlemiştir. Osmanlı döneminde yoğun bir şekilde çalışan ve kapitülasyonlardan ötürü bir çok imtiyaza sahip olan bu misyonerler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eskiden olduğu gibi rahat ve başlarına buyruk davranmamışlardır. Bunun en önemli nedeni Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması ve bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin, devletin temel değerlerine aykırı ve yıkıcı özellikleri olan bu misyonerlik çalışmalarına izin vermemesidir. Bu bulgumuz araştırmanın 4 numaralı alt denencesini doğrulamaktadır.

B.7. Amerikan okullarının ilk açılışlarındaki amaçları Hıristiyanlığın yayılması ve dini propaganda yanında, kendi kültürleriyle yaşam biçimlerini benimseyen insanlar yetiştirerek onları kendi ülkelerine bağlı kimseler durumuna getirmektir. Bu okullarda Amerikan kültürünü üstün göstererek, Türk kültürünü yeren ve aşağılayan tarzda eğitim verilmesi tehlikenin

büyükliğini ortaya koymuştur. Ancak Atatürk'ün ulusal eğitime verdiği önem ve bu tehdidi önceden algılaması sayesinde bu durumun önüne geçmek için gerekli adımlar bir bir atılmıştır. Kültürün önemine inanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kültür olarak gören yeni Türkiye Devletinin kurucuları, bunun gibi Türk diline, tarihine ve coğrafyasına, kısaca kültürüne yönelik olumsuzlukları ortadan kaldırmak için, Amerikan okullarında Türkçe'yi ve Türk kültür derslerini zorunlu tutarak bu derslerin Türk öğretmenler tarafından verilmesini sağlamışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu okulların çoğu yaptıkları zararlı çalışmalardan ötürü kapatılmış, açık kalanlar ise Türk eğitim sistemi içerisinde Cumhuriyet devrimleri ve onun kanunları çerçevesinde eğitimini devam ettirebilmiştir. Bu konuda Türkiye taviz vermeden ciddi bir politika takip etmiş, ilişkilerde zaman zaman krize yol açsa da ulusal eğitim ilkelerinden vazgeçmemiştir. Bu bulgumuz araştırmanın 4 numaralı alt denencesini doğrulamaktadır.

B.8. Önce Osmanlı Devleti, ardından Türkiye Cumhuriyeti döneminde Anadolu'dan Amerika'ya göç yaşanmıştır. Amerika'ya göçün en önemli nedeni, göçmenlerin hayalinde Amerika'nın, sokakları altınla döşenmiş fırsatlar ülkesini temsil etmesi ve uzun yıllar savaşlardan ötürü ekonomik yapısı zayıflamış olan Türkiye' de yeterli iş olanaklarının bulunmaması ve Amerika'da vasıfsız işçilere ödenen ücretlerin Türkiye'ye kıyasla beş ila on misli yüksek olmasıdır.

Göçün hızlanmasına yol açan diğer önemli bir neden 19. yüzyılda meydana gelen iki teknolojik yeniliktir. Bunlardan ilki buharlı gemilerin yelkenli gemilerin yerini almasıdır. Böylece yelkenli gemilerle bir ayın üzerinde bir zamanda ulaşılan Amerika, buharlı gemilerle bir veya en fazla iki haftada ulaşılabilir hale gelmiştir. İkinci teknolojik yenilik ise telgraftır. 1866 yılından itibaren Avrupa haber ajansları transatlantik telgraf hizmeti sayesinde, Amerikan ekonomisindeki en son gelişmeleri takip edebiliyor ve kamuoyuna anında iletebiliyorlardı. 1899 ile 1924 yılları arasında Amerika'ya gelen göçmenlerden %86.4'ü geri dönmüştür. Bu dönüş eğiliminin birinci nedeni, farklı dile, dine ve kültürel değerlere sahip Türklerin, Amerikan toplumuna intibak zorluğu yaşamaması, ikinci neden ise, Kurtuluş Savaşından çok büyük

sayıda şehit vererek çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin, genç erkek nüfusuna ihtiyacı olması ve bu nedenle yurtdışında bulunan vatandaşlarını geri dönmeye teşvik etmesidir.

B.9. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türkiye'nin dünyadaki imajında büyük değişiklikler olmuştur. Amerika'ya öğrenci gönderilerek ve Amerikan yayın organları yakından takip edilip, Amerika'ya olan ilginin artması ile beraber ilişkilerin kültürel boyutunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Cumhuriyet dönemi yazarlarımız adeta ikiye bölünmüş, bir kısmı Amerikan edebiyatını ve Amerikan yaşantı tarzını örnek almayı ve Amerikalıları taklit etmeyi hüner saymışlardır. Diğer bir kesim ise bu taklidin ve Amerikan etkisinin kültürel bozulmayı teşvik edeceğinin bilincinde olarak hareket etmiş ve eserlerinde bu yaklaşımı yererek, ulusal değerleri ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Her şeye rağmen siyasal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, Türk edebiyatının, Türk kültürünün ve Türk eğitim sisteminin Amerika etkisinde kalarak zaman içerisinde değişim yaşadığı bir gerçektir. Bu bulgumuz araştırmanın 5 numaralı alt denencesini desteklemektedir.

B.10. Atatürk, 1933 yılında ABD Başkanı seçilen Roosevelt ile diplomasi geleneklerinin dışında, çok samimi ve özel bir yakınlık sağlamıştır. Bu yaklaşımın temel nedenlerinden birisi, Roosevelt'in Ulusal Kurtuluş Mücadelesinden sonra çok kısa bir dönemde Türkiye'de yapılan devrimler ve atılımların yaratıcısı Atatürk'e duyduğu derin saygı ve sempati idi. ABD Başkanı Roosevelt'le Atatürk'ün diplomasi alanında da olsa birbirlerine karşı duydukları bu derin saygı ve samimi duyguları, iki ülkenin barışa dönük ilişkilerini daha da artırmıştır.

Atatürk'ün dehası, dünya meselelerine bakışı, ileri görüşü ve siyasi meseleleri doğru yorumlamadaki üstün meziyeti, gerek Kurtuluş Savaşı sürecinde, gerekse Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye değişik nedenlerle gelmiş ve incelemelerde bulunan Amerikalı politikacıları, askerleri, gazetecileri ve diğerlerini etkilemiş ve bu insanlar bambaşka duygularla Türkiye'den ayrılmışlardır. Atatürk'ün bu kişisel özellikleri ve insanları etkileme gücü sayesinde, Türkiye ve Türkler hakkında önyargılı düşünen bir çok Amerikalı fikrini değiştirmiş, bu da Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimine

olumlu katkı sağlamıştır. Bu bulgumuz çalışmanın 6 numaralı alt denencesini doğrulamaktadır.

8.2. Öneriler

Ö.1. Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğu sorunundan ve Avrupa meselelerinden uzak durma siyaseti güden ABD, II.Dünya savaşıdan sonra, küresel boyutta bir politika açılımı ile "sorumluluklarını yerine getirme" bilinci ile hareket etmeye başlamıştır. ABD'nin Türk topraklarında ticaret yapmak düşüncesi ile işe başlaması, uluslararası ilişkilerde ekonomik etkenlerin başat rol oynadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Özellikle günümüzde uluslararası ilişkilerin temel taşı olan ekonomik enstrümanlar, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin temel değerlerini ve ulusal egemenliklerini tehdit etmektedir. ABD ile Türkiye arasında günümüzde yaşanan ilişkiler ne yazık ki bu tehdit unsurlarını içermektedir. Türkiye, Atatürk dönemindeki gibi, ulusal değerlerini ön planda tutacak şekilde, onurlu, dengeli ve çok yönlü politikalar üretmek durumundadır. Bu günkü uluslararası yapı ve güç dengeleri çok iyi analiz edilmeli ve özellikle ekonomik yapı dışa bağımlı ve kırılgan olmaktan çıkarılarak, kendi değerlerimiz ve öz kaynaklarımız harekete geçirilip ekonomik anlamda sinerji yaratılmalıdır.

Ö.2. Türkiye, Atatürk döneminde savaştan yeni çıkmış, nüfusunun önemli bir bölümünü yıllardır süren savaşlarda kaybetmiş, iş tutabilecek nüfustan yoksun, ekonomik değerlerini yitirmiş harap ve bitap durumda idi. Atatürk'ün dehası, Türk insanının çalışkanlığı ve azmi, izlenen ilkeli, onurlu, geleceğe dönük ve kararlı dış politikalar sayesinde Türkiye, hızlı bir gelişim sürecine girmiş, alt yapısını yeniden oluşturarak modern ve çağdaş bir ülke olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bir insan ömrü kadar zaman geçmesine rağmen Türkiye, Atatürk'ten sonra bu ülkeyi yönetenlerin vizyon eksikliğinden ötürü, Osmanlı'nın son dönemlerine benzer şartlara tanık olmaya başlamıştır. ABD'ye karşı tek taraflı ve ABD çıkarları merkezli politikalarla kurtularak, küresel ölçekte politikalar üretilmeli, Avrasya ve Ortadoğu'daki mevcut durumdan istifade ile, Türkiye lehine olabilecek

gelişmeler alternatif politika olarak kullanılmalıdır. Türkiye tarihsel geçmişi ve ulusal gücünün farkında olarak, gerektiğinde cesur ve riskli politikalar üreterek, bunları uygulamak kararlılığında olduğunu göstermekten çekinmemelidir. Bu gün geldiğimiz noktada Atatürk dönemine yeniden dönerek izlenen dış politikaları örnek almaya ihtiyaç vardır. Unutulan ve artık yok sayılan ulusal değerlerimizi yeniden canlandırmaya ve Atatürk ilke ve devrimlerini rehber edinmeye ihtiyaç vardır. Türkiye öze dönerek Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen dış politikayı örnek almalı ve aynı ruh ve çalışma azmini Türk insanına yeniden aşılmalıdır.

Ö.3. Türkiye Atatürk Dönemi'nden sonra zaman içerisinde politika üretme ve dünyadaki gelişmeleri doğru yorumlayamamaktan ötürü ABD'ye bağımlı hale gelmiş, etrafımızda meydana gelen olayları da ABD'nin bakış açısı ile değerlendirmeye başlamıştır. Günümüzde egemenlik topraksal olmaktan öte bir anlam kazanmış, Amerika gibi bazı ülkeler egemenliklerini kendi sınırları dışına taşıırken Türkiye gibi bazıları ise kendi sınırları içerisinde tam egemen olmaktan uzak kalmışlardır. Dünyada artık tehdit algılamaları değişmiş, ülkelerin ulusal güvenlik ve egemenlikleri, silahlı güçlerin dışında küreselleşme projesi aracılığı ile, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel boyutlardaki değişim yaratma stratejisi çerçevesinde tehdit edilmeye başlanmıştır. ABD ve Batı da bu projenin sahipleri olarak, Lozan'da Türkiye'ye verdiklerini düşündükleri toprak ve yaşama özgürlüğünü, bu proje ile geri almaya çalışmaktadırlar. Türkiye'nin kuruluş yıllarında olduğu gibi bu gün de ulusal güvenlik ve bağımsızlık önemli ve öncelikli meselemizdir. Türkiye Kurtuluş Savaşı sonrasında tüm yıpranmışlığına rağmen cesur ve akılcı hareket etmiş ve dünyadaki gelişmeleri doğru yorumlayarak bölgesel politikalarda yönlendirici ve belirleyici rol oynayabilmiştir. Geliştığımızı ve büyüdüğümüzü iddia ettiğimiz bu dönemde ise Türkiye, ABD güdümlü kısır politikalarla, II.Dünya Savaşından bu yana önüne çıkan fırsatları değerlendiremeyerek, bölgesinde stratejik oyuncu olmak yerine piyon olmakla yetinmiştir. Türk dış politika üretkenleri hem bölgesel hem de küresel gelişmeleri iyi değerlendirerek, Türk ulusunun tarihsel geçmişine ve ulusal çıkarlarına en uygun hareket tarzlarını geliştirmekten korkmamalıdır. Bu

ülkeyi yönetenler ise aynı cesaret ve bakış açısı ile bu politikaları uygulamaktan çekinmemelidirler. İleriye dönük olarak, Türkiye'nin dünyadaki küresel gelişmelerin dışında kalması, kendi içine kapanması ihtimali oldukça düşüktür. Dolayısıyla ülke dış politikasında Atatürk'ün işaret ettiği "akılcılık" süreklilik gösteren en temel öge olmalı, değişim ise Türkiye'nin ulusal çıkarları göz önünde bulundurularak gelişimi destekleyecek şekilde belirlenmelidir. Türkiye, Atatürk Döneminin şartlarını hatırlayarak, çok daha zor koşullarda bağımsızlığın nasıl kazanıldığını tekrar anımsamalı, ilkeli ve onurlu davranarak, sahip olduğu değerleri ve potansiyeli bölgesinde stratejik bir oyuncu olduğunu göstermek adına kullanmaktan çekinmemelidir.

Ö.4. Uluslararası ilişkilerde hükümet dışı kuruluşlar ve örgütlerin siyasal etkileri dikkate alınmalı, lobi faaliyetlerinin karar vericiler üzerindeki etkileri göz ardı edilmemelidir. Tarih boyunca Türk-Amerikan ilişkilerinin en belirleyici unsuru olan Ermeni meselesi, bu gün de aynı güncelliği ile ve etkisini daha da artırmış olarak karşımızda durmaktadır. Ermeni sorunu yalnızca ABD ile değil, bir çok batılı ülke ile de ilişkilerimizde önemli gerginliklere yol açmakta ve dış politikada Türkiye'nin elini zayıflatmaktadır. Türkiye Ermeni sorunu konusunda daha aktif politikalar izlemeli haklılığını tüm dünyaya anlatmak için her yolu denemeli ve önleyici tedbirler almalıdır. Ermeni sorununu kendi sorunu gibi kabullenmiş ve bunu Türkiye'ye karşı kullanan ülkelerde Avrupa'da yaşayan Türkler de kullanılmak suretiyle, lobisel oluşumlara gidilmeli ve hedef ülkede kamuoyu yaratılmalıdır. Tarihsel araştırmalar ve konu ile ilgili bilimsel çalışmalara ağırlık verilerek, bu çalışmaların tüm dünyaya dağıtımı yapılmalı, bu tür tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları için hiçbir masraftan kaçınılmamalıdır. Türkiye, Ermeni sorunu ile ilgili, yabancı ülkelerdeki teşkilatlanmasını, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve sanatsal olduğu kadar, her alanda etkin bir şekilde çalışmasını sağlayacak şekilde gözden geçirmeli ve bu esaslara göre yeniden yapılandırılmalıdır.

Ö.5. Chester Projesine yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Atatürk'ün sıcak bakması ve yabancı sermayeye o günkü koşullarda bile karşı olunmaması, bu gün, o dönemin devletçi düşünce sisteminin artık geçersiz olduğunu düşünen siyasal sistemin yanıldığını göstermektedir. Atatürk ulusal

güvenliği ve egemenliği olumsuz etkilememesi şartıyla yabancı sermayeye karşı olmadığını, hatta ülkenin kalkınması ve yeniden yapılanması için buna ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Ancak günümüzde her ne pahasına olursa olsun yabancı sermaye gelsin düşünceci ile hareket edilmekte ve egemenlikler yok sayılarak, ülkenin yoktan var ettiği kamusal birikim ve değerleri, “özelleştirme” adı altında, küreselleşme projesine hizmet eder biçimde, çok uluslu şirketlerin sermayelerine teslim edilmektedir. Türkiye yabancı sermaye ve özelleştirme konusundaki politikalarını gözden geçirmeli, ülkedeki sermaye birikimi ulusal güvenliğimizi ve ulusal egemenliğimizi tehdit etmeyecek şekilde dengelenmelidir. Bunun için ülkenin öncelikle kendi gücüne dayanması ve ulusal ekonomisini güçlendirerek, ABD ve çokuluslu şirketlerin istediği zaman müdahale edebileceği ve dengeleri değiştirebileceği konumdan kurtarmalıdır.

Ö.6. Osmanlı döneminde iyi niyetle çalışmalarına izin verilen Amerikalı misyonerler, zamanla Osmanlı'nın zayıflatılmasında ve parçalanmasında önemli rol oynamışlardır. Bu gerçeğin farkında olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları da bu farkındalığın gereklerini yerine getirmişler ve misyonerlerin çalışmalarını takip ederek, onları engellemişlerdir. Ülkemizde halen çalışmalarına devam eden bu misyonerlerin amaçlarında ve hedeflerinde en ufak bir değişiklik ve sapma olmamıştır. Yöntemleri ve söylemleri değişmiş olsa bile asıl düşünce ve emellerinde değişiklik söz konusu değildir. Türkiye bu tarihi trajediden ders almalı, insan hakları, demokrasi gibi bilinen değerler üzerinden faaliyet gösteren bu örgütlenmelere bu topraklarda asla izin vermemeli ve bunlara yaşam hakkı tanımamalıdır. Misyoner faaliyetlerine bağlı olarak politika üretilmesine ve bu faaliyetlerin uluslararası ilişkileri yönlendirmesine izin verilmemelidir.

Ö.7. Türk toplumsal hayatını, kültürel değerlerini ve tüm yaşamsal işlevlerini Amerikan değerlerine göre dönüştürmeye çalışan Amerikan okulları meselesi, Atatürk döneminde ve öncesinde olduğu gibi, günümüzde de farklı yöntem ve şekillerde toplumsal hayatımızı etkilemeye devam etmektedir. 1950'li yıllardan itibaren ulusal eğitim sistemimiz ve eğitim politikalarımız Amerikan sistemine göre belirlenmeye başlamış ve halen bu etki ile

şekillenmeye devam etmektedir. Sürekli değişen, taklit edilen ve bizim ihtiyaçlarımızı karşılamak amacını gütmeyen mevcut eğitim sistemi, Türk insanının özellikleri, ulusal ihtiyaç ve çıkarlarımıza göre yeniden değerlendirilerek yabancı etkilerden kurtarılmalıdır. Atatürk'ün işaret ettiği gibi eğitimimiz, tam anlamı ile ulusal nitelikte olmalı, bu bilinç yeniden Türk toplumuna aşılmalı ve bu konuda asla ödün verilmemelidir.

Ö.8. Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Amerika'ya göçün en önemli nedeni ekonomik kaygılar iken, zamanla yaşamsal standartlar ve kişisel tatmin ve siyasal nedenler de göç olgusunda ön plana çıkmıştır. Günümüzde de göçte ekonomik sebepler ve hayat standardının yükseltilmesi önemli etkenler olsa da, "beyin göçü" diye tanımlayabileceğimiz nitelikli ve iyi eğitim almış, üretken beyinlere sahip insanların ülkemizi terk etmesine neden olan bu göçün, gerekçelerini doğru bir şekilde belirleyerek önleyici tedbir almak gerekmektedir. Amerika'ya gerek devlet adına gerekse kendi adına giderek eğitim alan öğrencilerin, tekrar yurda dönerek, meslek hayatlarına Türkiye'de devam etmelerini sağlayacak tedbirler alınmalı, devlet bu konu için gerekli yatırımları yaparak ekonomik iyileştirme konusunda hassas olmalıdır. Bu öğrencilerle öğrenimleri boyunca temas devam ettirilmeli, tüm ihtiyaçları karşılanmalı, öğrendiklerini kendi ülkesinde uygulamalarını sağlayacak tedbirler alınmalı, ülkemizin onlara ihtiyacı olduğu vurgulanmalıdır. Bilim adamlarına çalışma ve araştırma konusunda gereken destek verilmeli, maddi olanaklar bu konuda seferber edilmelidir. Eğitim kurumlarımız, çağın gereklerini yerine getirecek şekilde geliştirilmeli, yurt dışına olan bağımlılık zaman içerisinde ortadan kaldırılarak, eğitim alan değil eğitim veren kurumlar düzeyine çıkarılmalıdır.

Ö.9. Cumhuriyet yıllarında başlayan Amerikan hayranlığı ve Amerikancılık, 1950'lerden sonra Türkiye'de "küçük Amerika" yaratma hayallerine dönüşmüş ve bu yaklaşım tüm toplumsal yaşamımızı etkilemeye başlamıştır. Bu etki günümüzde ciddi anlamda kültürel dönüşüme neden olmuş, toplumsal değerlerimiz değişmeye başlamıştır. Bu değişim sanat dallarının tümünde ve kültürel öğelerin tamamında etkisini göstermektedir. Türk sanatı ve kültürel yaşamı, Amerikan hegemonyasından kurtarılmalı ve

öze dönerek bize ait değerler hakim kılınmalıdır. Ulusal değerlerimize ve kültürümüze sahip çıkılmalı, tarihsel zenginliklerimiz sanatsal etkinliklere yansıtılarak kültürel yozlaşmanın önüne geçilmelidir.

Ö.10. Uluslararası ilişkilerde ve ülke yönetiminde lider faktörünün ne kadar önemli olduğunu, Atatürk'ün hayat hikayesinde görmek mümkündür. Vizyon sahibi, donanımlı ve liderlik özelliklerine sahip yöneticilerin ülkeler arasındaki ilişkilere olumlu katkılar sağlayacağı, tersi durumda da ülkeyi zor durumda bırakacak sonuçlara sebep olabileceği gerçeği, ülkeyi yönetmeye talip olanların nitelikli, ileri görüşlü ve liderlik özelliklerine sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye mevcut sorunları ile bu özelliklere sahip yönetim kadrolarına ihtiyaç duymaktadır. Atatürk gibi bir dahinin bu topraklarda yeniden doğmasını ve bu ülkeyi içerisinde olduğu sorunlar yumağından çekip çıkarmasını temenni etmek, O'nun mirasını kısa sürede tüketmiş bir toplum olarak bize acı verse de, heyecan verici ve yerinde bir temenni olarak görünmektedir.

8.3. Sonuç

Türk-Amerikan ilişkilerinin siyasi tarihi, Amerikan ticaret gemilerinin Akdeniz sularına ticari maksatla girmeleri ile başlamıştır. Osmanlıların Amerikalılarla ilk tanışması, Osmanlı Devleti'nin en batıdaki topraklarının bulunduğu Mağrib bölgesinde gerçekleşmiştir. Gerek Trablus, Cezayir ve Tunus'un başkent İstanbul'dan uzak olması, gerekse bu bölge yöneticileri ile Osmanlı merkezî yönetimi arasında çok sıkı bir bağlantı olmaması, bu ilk karşılaşmanın ardından ikili ilişkilerde hızlı bir siyasileşme sürecinin başlamasını engellemiştir. Temelde ABD'nin Pazar kaygılarından, güvenli ticaret istemi nedenleriyle başlayan ilişkiler, 19. yüzyılın ortalarına kadar bu çerçevede devam etmiş ve bu dönemde ilişkiler ticari boyutu ağırlıklı olmuştur.

Amerika ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk ilişkiler, ABD'nin Avrupa diplomasisinden uzak durma siyasetinden ve Osmanlı Devletinin coğrafi olarak çok uzakta bulunan Amerika ile siyasal yakınlaşmadan fazla bir çıkar sağlayamayacağı düşüncesinden ötürü, siyasi olmaktan çok ticari

nitelikte olmuştur. Amerika, ticari kaygılardan ötürü ilişkilerde hep zorlayan ve daha istekli görünen taraf olmuş, zaman içerisinde Osmanlı Devletinin gücünü yitirmesinden de istifade ederek, her alanda kapitüler haklarını genişletmeye çalışmış ve misyonerler aracılığı ile uzun vadeli kültürel ve siyasal anlamda değişim yaratma düşüncesi ile önemli yatırımlar yapmıştır.

Birinci dünya savaşının başlaması ile Türk-Amerikan ilişkilerinin kesintiye uğramasından sonra yeni bir dönem başlamıştır. Amerika'nın Almanya'ya savaş ilân etmesi ile, Almanya'da müttefikleri olan Osmanlı Devletine baskı yaparak Amerika'ya savaş ilan etmesini istemiştir. Bu baskılar üzerine Osmanlı Devleti, Amerika ile normal ilişkilerini devam ettirememiş, ancak savaş ilan etme gereği duymadan diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir. Amerika da Türkiye'ye savaş ilan etmemiş, iki devlet arasında yalnızca siyasi ilişkiler kesilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrılmasından sonra Avrupalı devletler Sevr Antlaşmasını dayatarak Türkleri topraklarından tamamen çıkarıp, ulus olarak yaşama hakkı tanımadan tarihten ve dünya coğrafyasından tamamen silmek istemişlerdir. Osmanlı yönetiminin boyun eğdiği bu şartlara Atatürk önderliğindeki Anadolu insanı karşı çıkmış ve eşi benzeri görülmemiş ve kahramanlık öyküleri ile dolu olan Ulusal Kurtuluş Mücadelesi destanını yazmıştır. Kurtuluş savaşı döneminde Atatürk'ün akılcı ve çok yönlü politikaları sayesinde kazanılan silahlı mücadele siyasal ve ekonomik atılımlarla pekiştirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Amerika ile ilişkiler karşılıklı olarak hoşgörü ve ılımlı bir atmosferde ağır adımlarla gelişmeye başlamıştır. Avrupa'ya karşı Amerika'yı kullanmayı ve Amerika'ya daha yakın durmayı ön gören bir siyaset anlayışı ile bu dönemde ilişkiler geliştirilmiştir.

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılı ile 1939 yılları arasında kalan dönemin özelliği dış politika açısından "Atatürk dönemi dış politikası" olmasıdır. Bu dönemdeki dış politika, özellikle Atatürk tarafından oluşturularak onun gözetiminde uygulanmış, çağdaşlaşma prensibi çerçevesinde Batı'ya öncelik verilmiş ve ulusal çıkarların ön planda olduğu,

ülke güvenliğini sağlamaya ve devam ettirmeye dönük esaslara göre yürütülmüştür.

Atatürk; Misâk-ı Millî ilkelerini kabul ettirebilmek için uluslararası dengeleri çok iyi değerlendiren başarılı bir dış politika yürütmüştür. Bu şekilde, Ulusal Mücadele hareketi dış politika açısından Misâk-ı Millî'yi gerçekleştirmeye yönelik temel hedeflerine ulaşmaya, bu yolda Türkiye'nin dış ülkelerde tanınmasını sağlamaya ve düşmanları ortak olan ülke ve topluluklarla çeşitli antlaşma ve diyaloglara girilerek maddi ve manevi yardım elde etmeye çalışırken, yöntem açısından tehdidin Batı'dan gelmesi sebebiyle Doğu'ya da yönelik bir politikaya dengeler açısından önem vermiş ve çok yönlü bir dış politika yöntemi izlenmiştir. Avrupa ile siyasi ilişkiler normale çevrilirken Amerika ile kesilmiş olan siyasi ilişkilerin yeniden başlatılması ve Avrupa'dan gelebilecek tehdide karşı Amerika'nın alternatif bir dış politika değişkeni olabilmesi için gerekli adımların atılması bu yaklaşımın bir gereğidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Amerika'nın Avrupa işlerinden uzak durması ve yalnızlık politikasından ötürü, Türk-Amerikan ilişkileri istenen seviyede ve hızda gelişme sağlayamamıştır.

Amerika, Türkiye'nin kuruluşunun tescili ve dünya ülkeleri arasında hür ve bağımsız olarak yerini almasını simgeleyen Lozan Barış Antlaşmasına savaşta taraf olmamasına rağmen temsilci göndermiştir. Görüşmeler esnasında görüş ve önerilerini İngiltere ve Fransa aracılığı ile konferansa iletmiş, kapitülasyonlar, Türkiye'deki azınlık hakları, boğazlar ve misyonerlik çalışmaları konusunda Avrupalı devletlerle ortak politika izlemiştir.

1923 yılında ABD heyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti temsilcileri arasında, Lozan Barış Antlaşması temellerine göre bir antlaşma imzalanmıştır. Fakat bu antlaşma, ABD kamuoyunda büyük tepkilerle karşılanmış, kapitülasyonlar kaldırıldığı için bunun yalnız Türkiye yararına olduğu, ABD'nin din ve eğitim kurumlarına dinî ve akademik ayrıcalıkların verilmediği, Anadolu'da Ermenilere ait bölgelerde bağımsız bir Ermenistan Cumhuriyeti kurulmadığı, bu sebeple ABD için onur kırıcı olduğu çok geniş kampanyalara konu edilmiş, nihayet ABD senatosu 1923 yılında imzalanan

Lozan Barış Antlaşmasını onaylamamıştır. Bu sonucun en önemli nedeni kuşkusuz 1915 yılında zorunlu göçe tabi tutulan ve Anadolu'dan Amerika'ya göç etmiş bulunan Ermeniler ve Osmanlı yönetiminde "huzur ve refah içerisinde" yaşamış olan Rumlardır. Bu büyük ve yersiz yaygaranın taşeronları Amerika'daki Ermeni kuruluşları ve siyasi lobiler, yoğun bir şekilde Türkiye ve Türkleri karalayan kampanyalar yürütmüşler ve Amerikan kamuoyunu ve Amerikan Senatosu'nu etkilemeyi başarmışlardır. Türkiye ise bu kampanyalara karşı etkili olacak tepkiler yaratamamıştır.

Lozan Antlaşmasının reddinden sonra Amerikan Hükümeti, Türkiye'deki temsilcisi aracılığı ile Türkiye'ye mesaj göndererek antlaşmayı Senato'nun onaylamadığını, hükümetin de bu durumdan rahatsız olduğunu ve hükümetler arasında iyi ilişkilerin devam etmesinden yana olduklarını ve ilişkileri karşılıklı düzenlemek maksadıyla geçici anlaşma yapmak istediklerini bildirmiştir. Siyasi ilişkilerin yeniden başladığı 1927 yılına kadar ilişkiler bu geçici antlaşmalar aracılığı ile yürütülmüş, Amerika, kamuoyundaki Ermeni baskısı yüzünden Türkiye ile ilişkilerini resmileştirme konusunu sürekli ertelemiştir.

İlişkiler bu çerçevede iniş ve çıkışlarla devam ederken, 1927 yılında Türk Dışişleri Bakanı ile Amiral Bristol arasında Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması sonucunda, 1917 yılında kesilen Türk-Amerikan resmî ilişkileri yeniden başlamıştır. Bu yıllarda, Amerikalı misyonerler ve onların propaganda okulları olan Amerikan okulları meselesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi sorunlara neden olmuştur. Özellikle Bursa'daki Amerikan Kız Kolejinde yaşanan Türk öğrencilerinin Amerikalı öğretmenler tarafından yapılan Hıristiyanlık propagandası ve dinî telkinlerden ötürü din değiştirdikleri haberi Ankara yönetimini harekete geçirmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı konu ile ilgili araştırma başlatmıştır. Yapılan araştırmada iddialar doğrulanmış ve Amerikalı öğretmen cezalandırılarak sınır dışı edilmiş ve Bursa Amerikan Kız Koleji bir daha açılmamak üzere kapatılmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde kapatılan Amerikan okullarının yeniden açılması için yoğun girişimlerde bulunan Amerikan elçisi Grew'in çabaları Bursa Amerikan Kız Kolejinin kapatılmasına yetmediği gibi, açılmasını istediği çoğu Amerikan okulu da

açılmamış, açık kalan az sayıda okul ise ulusal eğitim sistemi içerisinde denetim sağlanarak ve Milli Eğitim Bakanlığının programına bağlı kalmak kaydıyla öğrenimine devam edebilmiştir.

Amerika 1930'lu yıllarda, Türkiye'ye çok uzak mesafede olmasına rağmen, politik açıdan Türk basınında iyi bir itibar kazanmış, Amerika ve Amerikalılara duyulan ilgi bu tanınma sürecini hızlandırmıştır. Dünyadaki gelişmeleri yakından takip edecek, ulusal gelişime ve ülke kalkınmasına katkı sağlayacak yeni nesiller yetiştirmek, bilimsel gelişmeleri ve yenilikleri ülkemize taşımak amacıyla bu dönemde Amerika'ya öğrenci gönderilmiştir. Amerikan yayın organları yakından takip edilip, Amerikan edebiyatına olan ilginin artması ile beraber ilişkilerin kültürel boyutunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Cumhuriyet dönemi yazarlarımız bu konuda iki farklı görüşü benimsemişler, bir kesim Amerikan edebiyatını ve Amerikan yaşantı tarzını örnek almayı ve onları taklit etmeyi benimserken, diğer bir kesim ise, bu taklidin ve Amerikan etkisinin kültürel bozulmayı teşvik edeceğinin bilincinde olarak hareket etmiş ve eserlerinde bu yaklaşımı yererek, ulusal değerleri ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Her şeye rağmen siyasal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, Türk edebiyatının ve Türk eğitim sisteminin Amerika etkisinde kalarak zaman içerisinde değişim yaşadığı bir gerçektir.

1933 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı seçilen Franklin Roosevelt ile Atatürk, samimi ilişkiler kurmuş ve karşılıklı gönderilen mesajlarla bu dostluklarını geliştirmişlerdir. Roosevelt, Atatürk'e ve O'nun Türkiye'de yaptığı yeniliklere duyduğu hayranlığı her fırsatta dile getirmiş ve en kısa zamanda bizzat Türkiye'ye gelerek Atatürk'ü yakından görmek ve O'nu tanımak istediğini bildirmiştir. Ancak bu buluşmayı gerçekleştirmek ne yazık ki mümkün olmamıştır. ABD Başkanı Roosevelt'le Atatürk'ün diplomasi alanında da olsa birbirlerine karşı duydukları bu derin saygı ve samimi duygular, iki ülkenin ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Ayrıca gerek Kurtuluş Savaşı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde Türkiye'yi ziyaret eden ve Atatürk ile görüşen Amerikalılar Atatürk'ün şahsi özelliklerinden etkilenmişler ve O'nun dehasını fark ederek olumlu duygularla Türkiye'den ayrılmışlardır. Bu anlamda Atatürk'ün kişisel özellikleri ve bu yabancılarla

kurduğu iletişim, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel geçmişi ve günümüze kadarki gelişim süreci incelendiğinde, zaman içerisinde ilişkilerin tek taraflı ve Amerika çıkarları lehine değişim gösterdiğini görmek mümkündür. Bu çerçevede Türkiye, Atatürk döneminde olduğu gibi uluslararası ilişkilerini, ulusal çıkarlarını ön planda tutarak, yeniden değerlendirmek ve tanımlamak zorundadır. Türkiye'nin bu gün içerisinde bulunduğu coğrafi yapı ve bu coğrafyada meydana gelen olaylar ile mevcut uluslararası ilişkilerin niteliği, Atatürk Döneminde olduğu gibi bu gün de akılcı, çok yönlü, dengeli ve ulusal çıkarları ön planda tutacak politikalar izlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Geleceğe yön vermek ve şekillendirmek geçmişe hakim olmakla mümkündür. Türk ulusu olarak tarihsel hafızamız ne yazık ki yeterince kuvvetli değildir. Bir ulusun ulus olma özelliklerinden biri olan tarih birliği ve tarih bilincine sahip olmanın, yeni dünya siyaseti ve Amerika'nın dünya hakimiyet stratejisinin düşmanı olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Ulus devlet yapısı mevcut küresel düzen ve onun şefi Amerika için bir "tehdit" algılaması yaratmaktadır. Tarihsel geçmişi ve tarihi ile bağları koparılmış, sosyo-kültürel açıdan özünden ve geçmişinden uzaklaşmış bir Türk ulusu, bu gün tüm Batının ve Amerika'nın hayalidir. Atatürk döneminden sonra günümüze kadar olan dönemde kültürel etkileşim yerini Türkiye aleyhine olmak üzere "kültürel dönüşüme" bırakmıştır. Türk dili, edebiyatı ve sanat dallarının tamamı Amerikan kültür ve sanat sisteminin etkisi altındadır. Türkiye ABD ile ilişkilerini yapısal bağımlılık kalıplarını aşan, eşitlik ve karşılıklı fayda çerçevesi içinde bir ortaklık temeline oturtmalı ve tek yönlü ve mahkum olmaktan çıkarmalıdır. Atatürk'ün bir toplum hayatının çeşitli yönleri ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu ilkeler, zamanın ve şartların değişme faktöründen tamamen uzak kalarak, bu gün için de ve yarının sınırsızlığında da bizim için yanılmaz ve kudretli bir fikir sistemini meydana getirmektedir. Bu düşünce ve inançla tarihsel geçmişimize, kültürümüze ve yaşamımızı şekillendiren bize ait tüm değerlere Atatürk'ün düşünce sistemi çerçevesinde sahip çıkmalıyız.

KAYNAKÇA

- AÇIKSES, Erdal, (2003), **Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: TTK Basımevi.
- AĞAOĞLU, Samet, (1957), **Büyük Aile**, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- AKIN, Veysi, (2000), **Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- AKGÜN, Mensur, (1994), "Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar", **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: s.213-224.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, (1999), "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 80, Bahar 1999, s. 144-170.
- AKŞİN, Aptülahat, (1991), **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara: TTK Yayınları.
- AKŞİN, Sina, 1992, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I,II**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKYÜZ, Yahya, (1988), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, Ankara: TTK Yayınları,
- ALLISON, Elizabeth, E., (1953), **American Participation in Turkish Settlement, 1918-1920**, (Yüksek Lisans Tezi), Pennsylvania State College.
- ARI, Tayyar, (2004), **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1997), "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 38, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, s. 631-647.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1963), "Atatürk ve Dış Politika", **Forum**, Sayı:231, Ankara: s. 9-12.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1991), **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: TTK Basımevi.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1986), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, 3.b., Ankara, İş Bankası Yayınları.

- ARMAOĞLU, Fahir, (1991), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1980-1990**, C.2, Ankara, İş Bankası Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1997), "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 37, (Mart 1997), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.1-29.
- ARSLAN, Nur Gürani, (2002), **Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- AS, Erdal, (2004), "Başlangıcından Lozan'a Kadar Türk-Amerikan İlişkileri", **Yüksek Lisans Programı Seminer Çalışması**, İndirilme Tarihi, 21 Kasım 2004, **WWW.Web: <http://www.tarihci.8m.net/lozan.html>**.
- ATATÜRK, M.Kemal, (1987), **Nutuk**, Cilt.I,II 1920, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- ATATÜRK, M.Kemal, (2005), **Nutuk**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- AYIŞIĞI, Metin, (2004), **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Ankara: TTK Yayınları.
- AYIŞIĞI, Metin, (1997), **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, Ankara:TTK Yayınları,
- BAKER, Joe, (1998), "Boy gets historic letter", **The Newport Dail**, (1998, 12 November).
- BALİ, Rifat N., (2004), "**Anadolu'dan Yeni Dünya'ya, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri**", İstanbul: İletişim Yayınları.
- BARKEY, Gül, (2003), "Türk-Amerikan İlişkileri: İki Adım İleri, Bir Adım Geri", **Toplumsal Tarih**, Aralık 2003, Sayı: 120, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, s. 70-75.
- BAYM, Nina, (1989), **The Norton Anthology of American Literature**, New York: Norton.
- BOZKURT, Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- CAN, Bilmez Bülent, (2000), **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- CAN, Mehmet, (1993), **Ortadoğu'da Amerikan Politikası**, İstanbul:

- CANLI, Mehmet, (1995), “**Milli Mücadele Döneminde Amerikan Şarkı Karib Muavenet Cemiyeti'nin Anadolu'daki Bazı Faaliyetleri**”, Askeri Tarih Bülteni, Ankara: Genel Kurmay ATESE Başkanlığı Yayınları.
- COMBS, Jerald A. (1986),**The History of American Foreign Policy**, 1. Cilt, New York: Knopf.
- ÇOLAKOĞLU, Nuri M., (2003), **Dünya Basınında Atatürk (Kasım 1938)**, İstanbul: Doğan Kitapçılık AŞ.
- “Ecnebi Mekteplerinde Nasıl Kitaplar Okutulacak?”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mayıs 1926, s.1.
- DİLAN, Hasan Berke, (1998), **Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dokuz Eylül Üniversitesi İletişim Fakültesi, “ABD'nin Dış Politikasında İnsan Hakları Konusunun Bir Araç Olarak Kullanılması”, İzmir, İndirilme Tarihi: 01 Nisan 2004, WWW Web: <http://web.deu.edu.tr/kibris/articles/hur.html>
- ENGİNÜN, İnci, (1991), “Edebi Eser Kahramanı Olarak Atatürk”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Ekim 1991, İstanbul: Dergâh Yayınları, s.451-457.
- ERHAN, Çağrı, (1997), “Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç”, **Osmanlı-Amerikan İlişkilerinin Başlangıcında Temel Faktörler**, TTK Yayınları, s.21-22.
- ERHAN, Çağrı, (2001), **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara: İmge Kitabevi.
- EROL, Mine, (1976), **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu**, Ankara:
- EROL, Mine, (1997), “Amerika'nın Cezayir İle Olan İlişkileri (1785-1816)”, **İÜEF Tarih Dergisi**, Cilt: 32, s.690.
- EROL, Mine, (1972), **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Ankara:
- EROL, Mine, (1966), “Wilson Prensipleri Cemiyetinin Amerikan Başkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, s.4-5.

- ESMER, Ahmet Şükrü, (1973), "Türkiye'nin Dış Politikası", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 32, Ankara: s. 61-68.
- EVANS, Laurance, (2004), "**Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası**", İstanbul: Örgün Yayınevi.
- FEYZİOĞLU, Turhan, (1984), "Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik İlke ve Amaçları", **Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu, Bildiriler**", İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s. 1-13.
- FINDLEY, Carter V., (1994) **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)**, Çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul,
- GİRGİN, Kemal, (1994), **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, TTK Yayınları, Ankara:
- GÖK, Mehmet, (1984), "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları", **Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu, Bildiriler**", İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s. 49-66.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu, (1985), "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 1, Sayı: 2 (Mart 1985), s.462.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, (1996), **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9.basım, Ankara.
- GREW, Joseph C, (çev. Kadri Mustafa Orağlı), (1999), **Yeni Türkiye**, İstanbul: Matbaa 70.
- HALMAN, Talat S., (1997), "Amerika Türkleri", **Yeni Türkiye**, Temmuz-Ağustos 1997, Sayı:16, s.2130-2135.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (2002), "**ABD'nin Orta Doğu Politikaları Ve Bu Politikaların Türkiye'ye Etkilerinin İncelenmesi**", İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (1994), "**Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü,Yarını**", İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

- ILGAR, İhsan, (1959), "Tarihte Türkiye Amerika Münasebetleri", **Donanma Dergisi**, Ekim 1959, s.29-34.
- İĞDEMİR, Uluğ, (1969), **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara: TTK Yayınları
- İNCE, Nilgün, (2000), "Atatürk ve Amerika", **Düşünen Siyaset (Düşünce Dergisi)**, Mayıs-Haziran 2000, Ankara: Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, s.123-129
- İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, (2003, Ekim,4), "Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı", İstanbul, İndirilme Tarihi: 20 Ağustos 2006, WWW Web: http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/cumhuriyet/dosyalar/ayse_cen_giz.htm.
- KARAKAŞ, Nuri, (2002), **Türkiye-ABD Siyasi İlişkileri (1919-1923)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- KASALAK, Kadir, (1993), **Milli Mücadele'de Manda Ve Himaye Meselesi**, Ankara:
- KAYLAN, Muammer, (1970), "Amerikan Tarihine Geçen Deveci Hacı Ali Destanı", **Hürriyet Gazetesi**, (1970, 5-14 Nisan).
- KISSINGER, Henry, (çev. İbrahim H. Kurt), (2000), **Diplomasi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım.
- KİLİ, Suna, Şeref Gözübüyük, (1985), **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara:Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KİRİŞÇİ, Kemal, (2000), "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 6, Sayı: 2, Ankara: ASAM Yayınları, s. 68-90.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, (1989), **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, İstanbul: Arba Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., (1987), "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", **Bellekten**, sayı:200, s.927-947.
- KURAN, Ercüment, (1988), **Osmanlı'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, TTK Yayınları, Ankara:

- KURAN, Ercüment, (1984), "Türk-ABD İlişkileri Başlarken: Dr. Fuat Mehmet Bey'in Amerika Gezisi", **Yeni Forum**, Cilt:4, Sayı:108, Mart 1984, s.11.
- KURAT , Akdes Nimet , (1959), **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Ankara: Doğu Ltd. Şti. Matbaası.
- KURAT , Akdes Nimet , (1967), "Türkiye ile ABD arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:5, s.278-301.
- KURTULUŞ, Berrak, (1999), "**ABD'ne Türk Beyin Göçü**", İstanbul: Alfa Yayınları.
- "Mandater Sistem", İndirilme Tarihi: 16.11.04 [WWW.Web: http://www.geocities.com/kocatepetarihçileri/mandasis.html](http://www.geocities.com/kocatepetarihçileri/mandasis.html).
- MARDİN, Şerif, (1991), **Türk Modernleşmesi, Makaleler 4**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MEB Özel Öğretim Genel Müdürlüğü (1991), **Dünden Bugüne Özel Öğretim Kurumları 1 Özel Okullar**, Ankara: MEB Yayınları.
- NADİ, Yunus, (1932), "Amerika Genel Kurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti", **Cumhuriyet Gazetesi**, (1932, 25/28 Eylül).
- NADİ, Yunus, (1928), "Bursa'daki Amerikan Mektebi Sed Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, (1928, 31 Ocak).
- NADİ, Yunus, (1931), "Hava Kahramanları Dün Sabah Zafer Abidesine Bir Çelenk Koydular", **Cumhuriyet Gazetesi**, (1931, 3 Ağustos).
- ORTAYLI, İlber, (1998), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun, (1984), "Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk İle Görüşmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.179-180.
- ÖZGİRAY, Ahmet, (1999), "Türkiye İle ABD arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:43, (Mart 1999), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.53-73.
- POLAT, İlknur, (1990), "Osmanlı İmparatorluğunda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme", **Bellekten**, Cilt: 7, Sayı: 203, Ankara: s.629.

- POLAT, İlknur, (1989), "Türk İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları", **AÜ TİTE Dergisi**, Kasım 1989, Yıl:2, Sayı:4, s. 563-575.
- SAN, Burcu, (2002), "Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri", İndirilme Tarihi: 21 Kasım 2004, WWW.Web: <http://www.geocities.com/begunay/Z41.htm>.
- SANDER, Oral, Kurthan Fişek, (1977), **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı**, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- SANDER, Oral, (1996), **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara: İmge Kitabevi.
- SARINAY, Yusuf, (2000), "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 16, sayı: 48 s. 857-885.
- SERTEL, Sabiha, (1969), **Roman Gibi 1919-1950**, İstanbul: Ant Yayınları.
- SERTEL, Zekeriya, (1977), **Hatırladıklarım**, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- SEZER, Ayten, (1999), **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SOYSAL, İsmail, (1977), **Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SOYSAL, İsmail, (2000), **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, Cilt:1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2004), "Türk Dış Politikasının Analizi", Ersin Kalaycıoğlu, (2004), **Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları, s.994-995.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2004), "Türk Dış Politikasının Analizi", Faruk Sönmezoğlu, (2004), **Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi**, İstanbul: Der Yayınları, s.91.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2004), "Türk Dış Politikasının Analizi", Faruk Sönmezoğlu, (2004), **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim**, İstanbul: Der Yayınları, s.1051.
- SÖZÜÖZ, Necati, (1992), **Türk-Amerikan İlişkilerine Genel Bir Bakış (1923-1950)**, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- SUNGU, İhsan, (1938), "Tevhid-i Tedrisat", **Bellekten**, sayı:7-8, s.397-431.

ŞAFAK, Nurdan, (2000), "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti - ABD Siyasî İlişkileri", İndirilme Tarihi: 21 Kasım 2004, [WWW.Web: http://www.osmanli.org.tr/osav/osav.asp?lang=1&bolum=4&id=11](http://www.osmanli.org.tr/osav/osav.asp?lang=1&bolum=4&id=11)

9.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, Vahdet Keleşılmaz, (1996), "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 35, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.357-378.

ŞEN, Yunus, (2003), "ABD'deki Türklere Hatıra çeşmesi", **NTV MSNBC Yaşam**, İndirilme Tarihi: 13 Aralık 2005, WWW.Web: <http://www.ntvmsnbc.com/news/243163.asp?cp1=1>.

ŞİMŞİR, Bilal N., (1993), **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ŞİMŞİR, Bilal, (1981), "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri- Yedi Belge (1930-1937)", **Bellekten**, Cilt:16/1, Sayı: 177, (Ocak 1981), Ankara :, s.190-199.

ŞİMŞİR, Bilal, (1985), "**Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine**",Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu, (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara :

ŞİMŞİR, Bilal, (1977), "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)", **Bellekten**, Cilt:XLI, Sayı: 162, (Nisan 1977), Ankara :, s.277-356.

TBMM -ZC, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre:I, Cilt:28, İçtima:20, (8.4.1923).

Temel Britannica, (1992), **Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi**, "Diplomasi", Cilt 5, s. 239.

TEVETOĞLU, Fethi, (1991), **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara: TTK Yayınları.

TEZEL, Yahya Sezai, (1970), "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester Projesi", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 4, Aralık 1970, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, s.287-318,

- TOZLU, Necmettin, (1991), **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- TUĞLACI, Pars, (1987), **Çağdaş Türkiye**, Cilt:1, İstanbul: Cem Yayınevi.
- TUNAYA, T. Zafer, (1986), **Türkiye’de Siyasi Partiler**, Cilt:2 Mütareke Dönemi, İstanbul:
- TÜRKDOĞAN, Berna, (1999), “Mustafa Kemal Atatürk’ten Bir Amerikalı Çocuğa”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:43, (Mart 1999), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.187-1999.
- UÇAROL, Rifat, (2000), **Siyasi Tarih**, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- ULAGAY, Osman, (1974), **Amerika Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul: Yelken Matbaası.
- ÜLMAN, Haluk, (1961), **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, (1939-1947)**, Ankara:
- ÜLMAN, Haluk, (1968), “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler” I, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı:3 (Eylül 1968), s.244-253.
- YAYLALIER, Dinç, (1999), “Lozan Konferansından Sonra Türk-Amerikan İlişkileri I 1923-1927”, **Türk Yurdu**, Cilt: 19, Sayı: 143, (Temmuz 1999), Ankara: Evren Yayıncılık, s.16-20.
- YAYLALIER, Dinç, (1999), “Lozan Konferansından Sonra Türk-Amerikan İlişkileri II 1923-1927”, **Türk Yurdu**, Cilt: 19, Sayı: 144, (Ağustos 1999), Ankara: Evren Yayıncılık, s.36-42.
- YILMAZ, Şuhnaz, (2003), “Korkunç Türk İmajı İle Mücadele”, **Toplumsal Tarih**, Aralık 2003, Sayı: 120, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, s. 86-91.
- YÜKSEL, Yurdağül, (1999), “Atatürk ve Roosevelt”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı: 44, (Temmuz 1999), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ZOR, Ferruh, (1999), “Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:43, (Mart 1999), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.401-415.